

PEARL S. BUCK

ANA

kutuphaneci - eskikitaplarim.com

NOBEL

SABAH

PEARL S. BUCK

ANA

SABAH

PEARL BUCK VE ANA HAKKINDA

Amerikan edebiyatının tanınmış kadın romancılarından Pearl S. Buck, 26 Haziran 1892'de Amerika'nın Batı Virginia eyaletinin, Hillsboro kazasında dünyaya gelmiştir. Amerikan romancılığında; Doğu'yu, özellikle Çin'i ve Çin hayatını işlemekle üne kavuşmuştur. Buck, romanlarında çocukluğundan beri âşık olduğu Çin'i anlatmış ve onun büyüğü dünyasını yansıtmaya çalışmıştır.

Romancı daha dört aylıkken ana - babasıyla birlikte Çin'e gitti, daha önce de Çin'de bulunmuş olan ana - babası misyonerdiler. Babası John Sydenstricker ve annesi onun ruhsal oluşumunda büyük etkileri olan iki kişidir. Pearl Buck, çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını Çin'de geçirir, öğrenimini Şanghay'da yaptı. On yedi yaşına geldiğinde Amerika'ya dönmesi ve yükseköğrenimini Amerika'da tamamlaması gerekiyordu.

1917, romancının hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bir ölçüde evlilik kurumunun kapısından ilk adımını atıyor, bir yandan da aile yuvasındaki anlayış, dünya görüşü ve atmosferi kaybetmiyordu. Çünkü kocası Dr. John L. Buck da babası gibi bir misyonerdi. Pearl Buck bu yuvanın mutlu bir yuva olacağını sanıyordu, ama düşündüklerinin tam tersi gerçekleşti. İlk aylardan sonra karı koca arasındaki geçimsizlik çekilmez bir durum almaya başladı. İki oğulları olmasına rağmen, anlaşıyorlardı. Bu anlaşmazlığı şuna bağlamak gerekir. Pearl Buck,

Çin'i bir başka gözle, misyoner olan kocası ise başka bir gözle görüyordu. Buck'ın kocasıyla ve dostlarıyla olan tartışmaları etrafındaki insan halkasını azaltıyordu. O gerçek Çin'i ve Çinliyi tanımişti, içlerine girebilmişti. Kocası ve ailesi ise, bu görüşleri yanlış buluyorlardı. Buck olayları bir Çinli gibi anlıyor ve anlatıyordu. Kocası ise tam bir Batılı gibi Çin hayatını yorumluyordu.

Pearl Buck önceleri Kuzey Çin'de, sonraları da Nanking'de yaşadı. Buranın üniversitesinde İngilizce okuttu.

Buck bu sıralarda Çin üzerine bir roman yazmaya başlamıştı. Bu roman 1930'da yayınlandı: «The Good Earth — San Esirler». İlk bakışta, bu romanı Çin'i anlatıyordu, onu görmemiş, orada bulunmamış bir okuyucuya ne söyleyebilirdi. Fakat eleştirmenler, okurlar onun insancıl yanının ağır bastığını gö-rerek övgüler düzenlediler.

Amerika'nın en büyük edebiyat armağanı olan Pulitzer Armağanı'nı kazandı.

Amerika'da üniversite öğrenimi yapan Buck, bu ülkeye alışmamıştı. Çin'in büyüğü havası onu bırakmıyordu, 1915'te tekrar Şanghay'a dönmüştü.

Pearl Buck, yıllardır dilimize çevrilen ve büyük okuyucu coğunluğuna seslenen bir romancıdır.

«Canavar Tohumu»yla da Çin halkının destanını vermiştir. Pearl Buck mutsuz evlilik hayatını, ayrılmayla noktaladı. Richard Walsh'la evlendi.

Pearl Buck, durmadan dinlenmeden hep Çin'i anlattı. Hatta bu ülkeye o kadar bağlı kaldı ki, Çin'le ilgili olmayan romanlarına ya da Çin dışındaki konulara John Sedges imzasını attı.

Amerikan edebiyatında uluslararası armağan kazanan tek kadın yazar Pearl Buck'tır. 1938'de Nobel Armağanı'nı kazanması onun ününün daha geniş kitlelere yayılmasını sağladı. 1973 yılında öldüğünde bütün dünyanın tanıdığı güçlü bir yazardı.

Genellikle devrim öncesi Çin'i ve Çin yaşamını konu edi-

nen romancı,son yıllarında yazdığı «The Three Doughters of Madame Liang — Madam Liang'ın Üç Kızı»nda devrim sonrası Çin üzerindeki düşüncelerini ortaya koymaktadır. Burada, üç kızın serüvenleriyle, bugünkü Çin ortamını ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir.

«Ana»nın Pearl Buck'ın romanları içinde, özel bir yeri vardır. Romancı burada, Çin'deki bir anadan, evrensel, duygulu bir ana tipi yaratmıştır.

«Ana» tipi dünya edebiyatının ölmez tiplerinden biri olarak anılacaktır.

Saz damlı küçük köy evinin mutfağında ana, kamış iskemlesini toprak ocağın başına çekmiş, ocağın ağzından içeri, ustalıkla, kuru sazlar atmaktaydı. Ateşin üzerinde büyük bir demir tencere vardı. Ateş yeni tutuşmuş olduğu için ana kâh bir dal, kâh bir avuç yaprak, kâh biraz daha kuru saz atarak alevleri besliyordu. Bu sazları geçen güz civar yamaçlardan, kendisi toplayıp kurutmuştu.

Mutfağın köşesinde, ateşe sokulabildiği kadar sokulmuş, pek ihtiyar, pek cılız ve buruşuk bir kadın oturmaktaydı. Üstüne geçirmiş olduğu yamalı mavi yeldirmenin altından, içindeki parlak kırmızı pamuklu hırkanın uçları görünüyordu. Gözleri hastalıklı olduğu için gözkapakları birbirine yapışmış, yarı kör gibiydi. Ama kirpiklerinin arasından seçebildikleri ona yetiyordu. Bu sırada ihtiyar kadın, ananın o güçlü ve becerikli elleriyle, ocaktaki alevleri besleyip parlatışını seyretmekteydi.

Cökük, dişsiz ağzından hafifçe ılık gibi çıkan bir sesle, «Dikkat, et, ateşi pek besleme,» dedi. «Kala kala bir demet çırpımız kaldı — yoksa iki mi? Bahar geleli daha şurada kaç gün — otların kesilecek boya gelmelerine daha çok var. Ben de işte gördüğün gibiyim; bir daha dışarı çıkıp da ateşlik çalı çarpyı toplayacak gücüm kalmadı. Kimsenin işine yaramaz acuzenin biri olup çıktım işte. Gayri ölsem daha iyi...»

Kocakarı bu sözleri günde kaç kez söyler durur, her seferinde de gelininin şimdi verdiği cevabı vermesini beklerdi:

— «Deme öyle kocanına! Sen olmasan biz tarladayken kapıyı kim bekler, göle düşmesinler diye kim göz kulak olur çocuklara? Sen olmasan bizim halimiz nice olur?»

Bu sözleri duyan kocanın hızlı hızlı öksürüyormuş gibi yaptı ve öksürüğünün arasından kısık sesle:

— «Orası öyle... Onu yapıyorum,» diye zorla konuşabildi. «Bu zamanda kapıyı hiç gözden ayırmamak gerek, vakitler pek kötü oldu; hırsızlar uğursuzlar aldı, yürüdü. Hele bir yanılp buraya gelsinler, öyle bir kıyametleri koparırım ki ben, a kızım! Ama, benim gençliğimde böyle değildi ortalık. Akşam tırmağını tarlada unutsan, sabaha bıraktığın yerde bulurdun. Yaz, geldiği zaman da hayvanı kapının dış halkasına bağlardık, sabah bakardık olduğu gibi duruyor. Sonra...»

Genç ana gerçi arasıra saygısızlık olmasın diye gü-lüyor ve «Demek öyleydi ha, kocanına?» diyordu. Ama aslında, bütün gün ara vermeden çene çalan kocakarının sözleri bir kulağından girer, öbür kulağından çıkardı.

O kocamış, çatlak ses habire konuşadursun, genç ana yine kendi düşüncelerine dalmıştı. Yakacak derdini, acaba elimizdekiler şu bahar mevsimini çıkarır mı diye düşünüyordu. Tohumlar bir ekilse, ondan sonra çıkıp bıçağıyla ağaçlardan dal kesmeye, yerden öteberi toplamaya vakti olurdu. Gerçi mutfak kapısının hemen dışında, aynı zamanda döven yeri olarak kullanılan küçük avlunun dibinde iki deste pirinç sapı duruyordu. Desteler yusuvarlak bağlanmış ve yağmurdan, kardan korunmak için balçık bir dam altına yerleştirilmişti. Gelgelelim pirinç sapı yakmak nerde, onlar nerde? Ancak kentlilerin gücü yeterdi pirinç sapı yakmaya. Anayla erkeği bu günlerden bir gün sapları sırik ucunda, büyük demetler halinde ka-

sabaya götürecek ve halis gümüş para karşılığı satacaklardı.

Ana kendini elindeki işe vermiş, ocağa azar azar saz atıyordu. Ateşin ışığı yüzüne vurmuştu. Güçlülüğü gösteren ablakça bir yüzdü bu; dolgun dudaklıydı; teni güneşten, rüzgârdan iyice yağızlaşmış, iyice esmerleşmişti. Kara gözleri ocağın ateşinde ısıt ısıldı; kaşlarının altından dümdüz bakan duru duru gözler. Güzel değil ama, ateşli, iyi bir yüzdü bu. Bakınca, «İşte çabuk kızan bir kadın,» derdiniz. «Ama kocasına, çocuklara karşı sıcakkanlı. Çatısının altındaki acuzeye de iyi bakıyor.»

Kocakarı habire konuşmaktaydı. Oğluyla gelini tarlada çalışmak zorunda oldukları için bütün gün iki çocuğu evde yalnızdı. Bu yüzden de akşam oldu mu, çok sevdiği gelinine söyleyecekleri bitmek bilmezdi. İhtiyar, hırıltılı sesi bir türlü kesilmiyor, sözlerine arasına, ocaktan tüten duman yüzünden öksürdükçe biraz ara veriyordu.

— «Eskiden beri söylerim, erkek kısmının karnı acıktı mı, hele benim oğul gibi genç, gürbüz bir adam, şehriyenin içine bir yumurta kırarsın...»

Sonra, ihtiyar ses biraz daha yükseldi... Ocak yakan analarının omzuna asılmış duran iki çocuğun sızıldanmasıyla başa çıkmak ister gibi...

Fakat ana, durgun, sakın bir yüzle, ara vermeden işine devam etmekteydi. Çocuklarının, oğluyla kızının vizitısını ve o susmak bilmeyen kocamış sesi hiç duymamış gibi serinkanlı duruyordu ana. Yine de içinden: «Biraz geç kaldım bu akşam,» diye düşünüyordu.

Baharın toprak işi çok olurdu. O da en son fasulye sırasını da ekip bitirmek için geç kalmıştı. Bu ılık günler, bu çiğ dolu, yumuşak, nemli geceler... Bunlardan elden geldiğince yararlanmak gerek, diye ana en son fasulye sırasının karığını da toprakla örtmüş, öyle gelmiş-

ti. Hemen daha bu geceden, o kupkuru fasulye tanelerinin içinde hayat kımılđaşmaya başladır gayri. Bu düşünce bir huzur verdi anaya. Evet, ettikleri tarlaların nemli, ılık toprağı için için gizli bir hayatla kaynaşmaya başlayacaktı bu gece. Erkeğı hâlâ orda çalışıyor, karıkların toprağını çıplak ayaklarıyla sıkı sıkı bastırıyordu. Tarlaların ötesinden çocukların kendini çağırır sesi gelince ana erkeğini bırakmış, aceleyle eve dönmüştü.

Geldiğinde, karınları acıkmış olan çocuklar kapıda onu bekliyor, ikisi de ağlıyorlardı. Oğlan usul usul, için için yaşsız gözlerle ağlıyor; kız ise hem hıçkırıyor, hem de elini ağzına sokmuş emiyordu. Kocakarı onları bir süre oyalamıştı ama, çocukların avunacak güçleri kalmamıştı, ihtiyar da sonunda onları oluruna bırakmıştı.

Ana gelince çocuklara hiç sesini çıkarmadı. Yalnızca bir kucak çırpı almak için duralayarak dosdoğru, çarçabuk ocak başına gitti. Ama, çocuklar için bu yeterli bir işaretti. Oğlan ulumasını kesti ve beş yaşının bütün hızıyla anasının ardından koştu. Kız da elinden geldikince onun peşine düştü ama, daha üç yaşına basmamış olduğı için pek koşamıyordu.

Tenceredeki aş şimdi kaynamaya başlamış, tahta kapağın altından mis gibi kokan dumanlar tütüyordu. Kocakarı kokuyu derin nefeslerle içine sindiriyor ve dişsiz, ihtiyar damaklarını emiyordu. Ocaktaki alevler tencerenin demir dibini yalıyor, çıkacak yol bulamayınca, dışarı fırlayıp koyu bir duman olarak küçük odayı basıyordu.

Ana geri çekildi, küçük kız da geri çekti. Ama keskin duman çocuğun gözlerine kaçmıştı bile. Kız kirpiklerini kırıştıtırıp pis elleriyle gözlerini ovuşturarak ağlamaya başladı.

O zaman, ana, her zamanki çabuk, kesin tavrıyla ayağı kalktı, çocuğı kucaklayıp mutfak kapısının dışına çıkardı:

— «Hele sen burda dur, minik kız!» dedi. «Her seferinde şu duman gözlerini yakar, her seferinde sen de kafanı dumana sokmaktan geri kalmazsın!»

Kocakarı gelinin sözlerine her zaman kulak verir ve bundan kendisi laf edecek yeni bir konu çıkarırdı. Şimdi de:

— «Yaa, öyledir,» diye söze başladı. «Her zaman derim, onca yıl ocak başına oturtup ateş yaktırtmasalardı şimdi benim de, böyle gözlerim yarı kör gibi kalmazdı. Gözümü çıkarıp bu duruma sokan dumandır, duman...»

Ama, ana bu ihtiyar sesi işitmedi bile. Kulağı kızının sesindeydi; çocuk yere oturmuş haykırarak gözlerini ovuşturuyor, gözlerini açmaya çabalıyordu. Doğru, çocuğun gözleri hep kızarık, hep akıntılıydı. Ama, biri çıkarsa da anaya:

— «Çocuğun gözlerinde hastalık var, değil mi?» diye sorsa, ana:

— «Bir şeyciği yok,» diye cevap verirdi: «Ocakta saz yanarken dumanın içine kafasını sokmaktan bir türlü vazgeçmiyor da ondan!»

Ama, çocuğun ağlaması ananın içini eskisi gibi burk-maz olmuştu son günlerde. Şimdi işi başından aşkındı, çocuklar da birbiri ardına gelmeye başlamışlardı. Oğlu ilk doğduğu zaman, ağlamasına anasının hiç içi dayanamazdı. O zamanlar ona, çocuklar ağladığı zaman anaların ne yapıp yapıp çocuğu susturması, avutması gerek gibi gelirdi. Onun için de oğlu ağlamaya başladığı zaman elinde ne işi varsa bırakır, meme verirdi. Bu sefer de, işine bu kadar çok ara veriyor diye erkeği kızar, ona bağırırdı:

— «Ne demek? Her seferinde böyle yapıp her işi benim başıma mı yıkacaksın? Dur bakalım, doğurmaya daha yeni başladın, yirmi yıl boyunca sen birini bırakıp öbürünü emzirirken ben bu işe boyun mu eğeceğim? Var-

lıkl ı adam karısı değilsin ki, doğur doğur, emzir; hizmeti de aylıkçılar görsün!»

Ana da ona başkaldırmaktan geri durmazdı, çünkü ikisinin de yaşları genç, kanları deliydi. Ana:

— «Çektiklerimin azıcık olsun karşılığını görmeyecek miyim yani?» diye haykırırdı. «Senin tarlaya benim gibi aylarca yüklü gittiğin var mı, bakalım; hiç doğum sancısı çektiğin var mı? Yoo, sen eve gidince yan gelip dinlenirsin, ama ben eve gelince, ha bakalım yemek yap, çocuğa bak, bir de kocakarıya laf anlat, onun nazını çek...»

Böylece bir zaman bağrışa çağrışa kavga ederlerdi. Sonunda ne biri baskın çıkar, ne öbürü yenilirdi; ikisi de birbirinin dengiydi, çünkü. Ama, bu emzirme davası hiç-bir zaman uzun sürmezdi; ananın memelerindeki süt çok geçmeden kesiliverirdi. Çünkü, sağlam, sağlıklı inekler gibi çarçabuk gebe kalma huyu vardı. Geçen yaz düşüp de sobanın sivri yerine çarptığı zaman bir çocuk düşürmüştü ama, işte şimdi yine gebeydi.

Ee, ne yaparsın, çocuklar artık ellerinden geldiğince kendi yağlarında kavrulsunlar, ağlarsa bırak ağlasınlardı. Onları emzirecek sütü yoktu artık; karınlarını anaları gelip yemek pişirince doyurmaya ister istemez alışacaklardı...

Ana böyle konuşuyordu ama, aslında yüreği sözlerinden daha yufkaydı ve çocuklarının çağırdığını duyunca yine koşup gelirdi.

Ocaktaki tencere ateşin üstünde biraz daha kaynayıp odanın dumanına mis gibi pişmiş pirinç kokusu karışınca ana baktı, bir tas alıp getirdi, önce kocakarının yemeğini verdi. Haşlanmış pirinç dolu tası, hepsinin oturup kalktıkları büyük odadaki masanın üstüne koydu. Ninenin çenesi hâlâ işliyordu:

— «...hele pirinç içine biraz da bezelye karıştırdın

mı öyle ağzına layık bir lezzet verir ki, tadına doyum olmaz...»

Gelgelelim, ana dinlemiyordu bile.

Kocakarı oturdu, tası o kurumuş, ısısı kaçmış elle-riyle tuttu ve o zaman, en sonunda çenesi kapandı. Yemeği görünce aklıktan birden bir ürperti geçirdi ve sal-yaları buruşuk ağzının iki yanından aşağı akarak:

— «Kaşığım nerede, kaşımı bulamam...» diye sızlandı.

Ana, kocaninenin porselen kaşığını, aranıp duran o ihtiyaç ele tutuşturdu. Sonra mutfığa geçti. Bu sefer iki tane küçük teneke tasla, bambudan yapılmış iki çift küçük çubuk buldu. Kızın yemeğini, hâlâ ağlayıp gözlerini ovuşturuyor diye, önce verdi.

Çocuk, döven yerinde, toz toprak içinde oturakalmıştı. Ağlamaktan, ellerinin kirinden, yüzü çamura, gözyaşına bulanmış bir durumdaydı. Ana onu yerden kaldırdı, işten sertleşmiş, esmer eliyle çocuğun yüzünü iyi kötü temizledi, çocuğun yamalı hırkasının eteğiyle de gözlerini sildi. Ama, acıtmamaya çalışıyordu, çünkü çocuğun gözleri gerçekten de kızarık ve iltihaplı, gözkapaklarının kenarları adeta dışına dönüktü, dokunmaya gelmiyordu. Kızın gözlerini kırptırıp hıçkırarak başını çevirdiğini görünce daha fazla canını acıtmaya ananın içi razı olmadı ve yavrusunun acısıyla bir an yüreği burkuldu.

Pirinç tasını kapı önünde duran kaba saba, boyasız bir masanın üstüne koydu ve o sevgi dolu, duru sesiyle:

— «Al, ye!» dedi.

Kız sendeleyerek gitti, masaya tutundu. Kızarık kenarlı gözleri, akşam güneşinin altın renkli, keskin ışığıyla kamaşmış, yarı kısılmış duruyordu. Ellerini pirinç tasına doğru uzattı.

Ana:

— «Dikkat et, sıcak!» diye bağırdı.

Kız bir duraladı, sonra o küçük, hafif nefesiyle, soğusun diye yemeğini üflemeğe koyuldu. Ananinsa gözü hâlâ onun üstünde, hâlâ içi kabarmış... Kendi kendine düşünüyordu:

— «Bizimki pirinç saplarını bir dahaki sefere kasa-baya götürdüğü zaman söyleyeyim; eczaneye gitsin de bir göz merhemi alsın, bari.»

Bu kez kendi yemeği verilmedi diye, oğlan sızlanmaya başlamıştı. Ana gidip onun tasını da getirdi, masanın üstüne koydu.

Bir süre sessizlik oldu.

Ana yemek bile yiyemeyecek kadar yorulmuştu. Kamış iskemlesini alıp kapı önüne koydu ve derin derin göğüs geçirerek oturdu. Kestane renkli, sert telli saçlarını iki eliyle sıvazlayarak çevresine bakındı.

Küçük vadiyi çevreleyen alçak tepeler yavaş yavaş kararmaktaydı ama, gökyüzü henüz soluk, sarı bir renkteydi. Ve bu vadinin göbeğindeki bu köyçeğizin evlerinde akşam yemeğine hazırlık olarak ateşler yakılmış, durgun, rüzgârsız havaya tembel dumanlar yükselmeye başlamıştı.

Bunları seyreden ana, içinin huzurla dolduğunu duydu. «Küçük köyü meydana getiren altı, yedi evin hiçbirinde hiçbir ana yoktur ki, çocuklarına benim çocuklarıma baktığım kadar baksın,» diye bir düşünce geçti aklından. İçlerinde durumu ondan iyi olanlar vardı; şu han sahibinin karısı, hiç kuşkusuz epey gümüş para sahibi olsa gerekti. Parmaklarında iki tane gümüş yüzüğü olduğu gibi, kulaklarına da küpeler takardı. Ana genç kızlığından beri böyle bir çift küpeye özenmiş ama, bir türlü almak nasip olmamıştı.

Varsın olmasın... elinde avcunda kalan gümüş parayla yavrularının canı beslensin; kemiklerini örtecek sımsıkı et olsun, anayı daha hoşnut ederdi. Fitne karı-

nın sözüne bakılacak olursa han sahibinin karısı kendi çocuklarına müşterilerin tabaklarındaki artık et kırıntılarını verirmiş. Oysa ana kendi çocuklarını kendi tarlalarında yetiştirmiş güzelim pirinçle besliyordu. Bir de kızının gözleri iyileşse, çocuklarının kusur bulunacak yanları kalmayacaktı: gürbüz, tosun gibiydiler, maşallah: he-le oğlan beş yaşındayken, yedi, sekizinde gösteriyordu. Doğrusu, çocukları gürbüz çıkıyordu. Şu sonuncusu da daha ilk nefesini alırken son nefesceğini vermemiş olsaydı, şimdi ele gelecek, topuz gibi bir oğlan olacak. hani diyse yürümeye bile çabalayacaktı.

Ana yine içini çekti. Ne yapalım. işte bir iki ayda yeni bir tanesi geliyordu, şimdi bunu düşünmek gerekti. Ama, ana memnundu. Ev hayatından hoşnut, en sevinçli zamanları, karnında taşıdığı çocukla büyüyüp taşıdığı, yeni bir hayatla dolduğu zamanlardı...

Köyceğizin tek sokağının karşı yanındaki bir evden dışarı birisi çıktı. Kapıdan fışkıran dumanın arasından ana kocasının emmi oğlunun karısını tanıdı.

— «Yemek mi yapıyorsun, yenge?» diye seslendi. «Ben de yeni bitirdim!»

Yenge o pek her şeyin üstünde durmayan, şen şakrak konuşmasıyla, «Ben de şimdi diyordum, sen işini çoktan yapıp bitirmişsindir; ne hamarat olduğunu bilirim çünkü,» diye cevap verdi.

Ama, ana alçakgönüllülükle itiraz etti:

— «Yok canım, ne hamaratlığı! Benim çocukların karnı erken acııyor da ondan!»

Yenge, yine: «Hamarat, becerikli kadınsındır, neme gerek!» diye söylendi ve bir kucak saz alarak içeri girdi.

Ana, yüzünde bir yarı gülümsemeyle, daha bir süre alacakaranlıkta oturdu. Öyleydi, öyle olmasına, ne kadar gururlansa, kendi gücü-kuvvetiyle, çocukları, erkeğiyle ne kadar göğsü kabarsa yeri ydi. Gelgelelim bu ra-

hatın uzun sürmeyeceğini de biliyordu. Nitekim oğlan ansızın çanağını onun önüne dayadı:

— «Ana, daha!»

Ana kalkıp oğlanın tasını yine doldurdu. Dışarı çıktığı zaman güneş tepelerin arasındaki bir girintide, bütün gün kendi çalışıp çabaladığı tarlanın en ucunda duruyordu. Bir an için sanki iki tepenin arasına takılmış kalmış gibi, öyle hareketsiz, öyle büyük ve som altından yapılmışçasına ağır, öylece duraladı. Sonra yavaşça kaydı, gözden kayboldu.

Alacakaranlığın arasından ana, patika boyunca erkeğinin gelmekte olduğunu gördü. Erkek tırmağını omzuna dayamış, bir ucunu da kolunun altına kıstırmış, bir yandan yürürken, bir yandan da ceketini düğmeliyordu. Genç erkek kediler gibi hafif, çevik bir yürüyüşü vardı. Durup dururken bir de türkü tutturuverdi. Şarkı söylemesini pek severdi, erkek; sesi yüksek ve duruydu; pek çok da şarkı bilirdi. Bu yüzden çok zaman bayramda, seyranda, çayevine oturmaya gidenler hoşça vakit geçirmek için ondan şarkı isterlerdi.

Eve yaklaştıkça sesini alçalttı. Eşiğe vardığı zaman pek yavaş söylüyordu ama sesi yine o duru, titrek, insanın içini ürperten ses, söylediği şarkı da kıvrak, oynak havalı bir şeydi. Tırmağını duvara dayadı ve onun geldiğini duyan nine, karnı doyduktan sonra bastıran uykudan uyanıp hiç susmamış gibi yine söylenmeye başladı:

— «Demin de dedim ya, bizim oğlan pirincine biraz bezelye karıştırınca pek sever, sahiden de pek lezzetli, pek tatlı...»

Erkek tembel, rahat bir kahkaha atarak içeri girdi ve tatlı sesle kapıdan:

— «Öyledir, kocanine, doğru dedin.» diye seslendi.

Kapı önünde küçük kız yemeğini bitirmiş, karnını doyurmuş, öylece oturuyordu. Şimdi güneş batmış oldu-

ğu için gözlerini zorluk çekmeden açabiliyor ve çevresine biraz daha rahat bakınıyordu.

Ana içeri girdi ve erkeğine dumanı tüten bir tas pirinç getirdi. Mavi-beyaz boyalı, kaba saba bir toprak tası bu ve ağzına kadar pirinç doluydu. Ana pirincin içine kendi tavuklarından aldığı yumurtalardan birini kırıp karıştırmıştı. Yumurtanın tazecik beyazı hemen katılaşmaya başlamıştı bile. Bütün gün iş işleyen bir erkeğin ya biraz et ya da bir yumurta yemesi şarttı doğrusu.

Erkeğiyle ne kadar dalaşırsa dalaşsın ana onu bir güzel beslemekten büyük zevk alırdı. Bütün kavgalarının da aslında ağız kavgası olduğunu düşündü. Bazı bazı herhangi bir sebepten diliyle erkeğinin başının etini yese bile, yine de onu bir güzel doyurup beslemesini pek severdi.

İhtiyardan yana seslendi:

«Oğlunun pirincine taze taze bir yumurta kırdım! Kabak da haşlayıverdim.»

İhtiyar bunu duyar duymaz yine başladı:

— «Canını sevdiğim taze yumurtası! Hep derim, taze yumurta genç erkekler için en birinci şeydir diye. Adamın kuvvetini tazeler...»

Ama, dinleyen yoktu. Erkek son derece acıkmış olduğu için çabuk çabuk yemeğini atıştırıyordu. Göz açıp kapayana dek tasını bitirmiş, masaya tan-tan vurarak karsısından daha yemek istiyordu.

Ana onun tasını doldurduktan sonra gidip kendine de yemek aldı. Ama, erkeğinin yanına oturmadı. Kapı önündeki alçak iskemlesine oturdu ve tasındaki haşlanmış pirinci tadım çıkara çıkara yemeye koyuldu. Çünkü sağlığı yerinde hayvanlar gibi iştahı açıktı. Arasıra kalıp erkeğinin önünden biraz kabak alıyor ve bir yandan yerken, öbür yandan iki tepe arasındaki gurup kızılığını seyreliyordu.

Çocuklar gelip yine ona abandılar, kuş gibi ağızla-

rını açıp beklediler. Ana elindeki çubuklarla onların ağzına da bazı bazı birer lokma vermeye başladı. Gerçi ikisi de karınlarını tıka basa doyurmuşlardı, bu yemek de kendi yemiş olduklarından ayrı bir şey değildi ama, annelerinin tasından yedikleri yemek onlara nedense daha tatlı geliyordu.

Evin sarı renkli köpeği bile anaya sokulmuştu. Bir süre umutla masanın altında beklemişti ama, erkeğin tekmesini yiyince kös kös ordan çıkıp kapı önüne gitti ve ananın fırlattığı pirinç lokmalarını ustalıkla kapmaya başladı.

Ana tam üç kez yerinden kalkıp kocasının tasını doldurdu. Erkek iyice doyana dek yedi, doyunca rahat bir oh çekti, sonra boşalan tasına kaynar su doldurarak şapırdata şapırdata içmeye başladı. Şimdi kalkıp dışarı gelmiş, kapının önünde ayakta durarak içiyordu. Gökyüzünde yeni bir ay doğmuştu. Pek ince ve ışığı yıldızların arasında billur gibi hafifti. Erkek yeniayı seyre daldı ve bir yandan da yumuşak, dalgın bir türkü tutturdı.

Köydeki bir avuç evin diğerlerinden de erkekler çıkmaya başlamıştı. Bazıları yüksek sesle birbirlerine seslenerek handa oynadıkları kumar oyununu konuşuyor, bazıları da kapı önlerinde durmuş esniyorlardı.

Genç erkek türküsünü birden kesti ve dik sokağın karşı yanına baktı. Bütün köy erkekleri dinlenirken hâlâ çalışmaya devam eden bir tek erkek vardı, o da kendi emmi oğluydu. Şu herif! Söğüt liflerinden yaptığı sepetin örgülerini daha iyi görebilmek için başını önüne eğip ta gecelere değin çalıştığı bile olurdu.

Eh, her erkeğin huyu başka; kendisine gelince, ne bileyim. şöyle bir el oyun... Kadınına bir şey söylemek için başını çevirdi ve gözleri onun her şeyi bilen, öfkeli bakışlarıyla karşılaştı. Bu bakışı gören erkek içinden kadının küfretti. Bütün gün alınteri döktükten sonra ada-

mın akşamleyin biraz kumar oynamaya da hakkı yok muydu yani? Ömrü iş işlemekle mi geçip gidecekti? Haysuz çocuk gibi şöyle bir silkindi, sonra:

— «Böyle sabahtan akşama iş işledikten sonra insan... iyi... iyi..., ben de yatar uyurum öyleyse! Zaten oyun oynayacak halim bile kalmadı!» diyerek eve girdi, kendini yatağın üstüne attı, gerindi, esnedi.

Lambasız odanın gölgeleri içinde gözleri hiçbir şey seçemeyen ihtiyar tam o sırada:

— «Oğlum yattır mı benim?» diye seslendi.

Oğlu baygın baygın, «Yattı, ana,» diye cevap verdi. «Zaten bu daracık, ufacık yerde yapacak başka ne var ki... iş, uyku... iş, uyku...»

İhtiyar, oğlunun sesindeki öfkeyi seçemeyerek neşeyle: «Öyle, öyle, iş, uyku,» diye söylendi; sonra yerinden kalkarak el yordamıyla kendi köşesine gitti ve mavi bezden bir perdenin arkasındaki yer yatağına uzandı.

Oğlu uyumuştı bile.

Onun uykulu nefes sesini duyunca ana yerinden kalktı. çocuklar da eteklerine sarılarak onu izledi. Ana mutfak kapısının yanında duran kavanozdaki soğuk suyla yemek taslarını çalkalayıp toprak duvardaki hücreye sıraladı. Sonra evin arkasına gitti. Ayın ölgün ışığında tahta kovayı kuyuya saldı ve çektiği suyla mutfak kapısındaki kavanozu doldurdu. Bu kez avludaki mandayı çözmeye çıktı. Manda, döven yerindeki çelimsiz bir söğüt ağacına bağlanmış duruyordu. Ana, hayvana ot ve biraz kararmış bezelye verdi. Sonra içeri aldı ve erkeğin uyuduğu yatağın direğine bağladı. Tavuklar yatağın altına tüne-mişlerdi bile. Kadının ayak sesini duyunca uykulu uykulu gıdıkladılar, sonra yine sustula.

Ana yine dışarı çıkıp seslendi ve gitgide koyulaşan karanlığın içinden bir domuz hortusunu cevap verdi. Ana, domuza ögle üzeri yemek vermiş olduğu için şimdi ver-

medi ve yavaşça ite-kaka onu da içeri aldı. Dışarda yalnızca sarı köpek kalıncıydı şimdi. Onun görevi eşikte yatmaktı.

Ana bütün bu işleri, çocukları ortada yokmuş gibi yapmıştı ama, onlar analarının adım adım peşinden gitmeye çalışmışlardı. Sonunda onun dar şalvarlı bacaklarına sarılıp ağlamaya, mızıldanmaya başladılar. Ana eğilip küçük kızı kucağına aldı, oğlanı da elinden tutarak içeri girdi. Kapıyı sınıksız sürmeledi. Sonra çocukları erkeğin ayak ucuna yatırdı. Onları usulca soydu, kendi de soyundu ve yatağa, çocuklarla adamın arasına girip uzanarak yorgani hepsinin birden üzerlerine çekti.

Kuvvetli, genç vücudu gülbüz bir yorgunlukla uyuşmuştu, şimdi karanlıkta böyle yatakta yatarken içi şefkatle dolup taşıyordu. Gündüzün ne denli huysuz olursa olsun, ne denli çabuk öfkelenirse öfkelenirsin, geceleyin tepeden tırnağa şefkat kesilirdi. Uyanıp arzuyla kendine yaklaşan erkeğine karşı ihtirash bir şefkat; uykuda büsbütün boynu bükük duran çocuklarına karşı şefkat; arasına öksürüğü tutan kocakarıya karşı şefkat. Çok zaman üşenmez kalkar, ihtiyara bir yudum su getirirdi. Hatta odadaki hayvanlara karşı bile şefkat kesilirdi geceleyin. Bazen hayvanlar uyku arasında kımıldayıp kendi kımılıtlarıyla kendi kendilerini ürküttükleri zaman ana onlara seslenirdi:

— «Yavaş olun — uyuyun gayri — daha çok var günün ışmasına...»

Ve onun tatlı sesini duyan hayvanlar yatıştır, yeniden uykuya dalarlardı.

Karanlıkta oğlan çocuğu da şimdi bir yavru hayvan gibi sokuldu, anasının memesini aradı. Ilık ve mahmur yatan ana ona memesini verdi. Sütü yoktu gerçi ama, yumuşak meme oğlanı, bebekliğini hatırlatarak avuturdu. Ey, yakında yine dolacaktı memeleri...

Oğlanın öte yanında kızı yatıyor. yattığı yerden sım-sıkı yummuş olduğu gözlerini ovalıyordu. Kaşınması bir türlü kesilmek bilmeyen gözlerini, uyuduktan sonra bile. ne yaptığını bilmeden kaşır dururdu.

Çok geçmeden hepsi uykuya daldılar: ağır, derin bir uyku. Gece içinde sarı köpek havladığı zaman bile anadan başka kimsenin uykusu bozulmadı, çünkü onlar için bu, gece içindeki diğer seslerden biriydi. Yalnızca ana uyanıp kulak verir ve yatağından kalkmayı gerekli görmezse, yeniden uykuya daldardı...

II

Analar için şu dünyada Allah'ın öbür günlerinden farklı bir gün var mıdır acaba? Her sabah ana daha şafak sökmeden, ötekiler daha uykudayken uyanıp kalkar, tavuklarla domuzu, mandayı dışarı salar, hayvanların geceleyin yaptığı pisliğı süpürür ve avlunun köşesindeki tezek yığınının üstüne koyardı. Ötekiler yatadursun, o mutlağa gidip ateş i yakar, erkekle ihtiyar uyandıkları zaman içsinler diye su ısıtırdı. Sonra sıcak suyun birazını kızının gözlerini yıkamak için ayırır ve ılınsın diye tahta bir çanağı boşaltırdı.

Küçük kız her sabah kirpikleri sımsıkı birbirine yapışmış olarak uyanır ve gözleri yıkanıncaya değin hiç bakamazdı. Gözleri böyle kapalı uyanmaya başladığı ilk zamanlar çocuk pek korkmuştu. anası da öyle.

Yalnız, kocanine: «Çocukken benim de gözlerim böyle olurdu, ölmedim ya işte!» demişti.

Artık onlar da alışmışlardı Biliyorlardı ki, çocukların gözleri bazen böyle olur, ama ucunda ölüm yoktur

Ana, suyu daha ancak boşaltmıştı ki, çocuklar çıktılar. Oğlan kızı elinden tutmuştu. Yataktan hiç gürültü etmeden inip babalarını uyandırmamak için usulca gelmişlerdi. Evin erkeğı keyifli zamanında pek neşeli olmasına rağmen, öfkelenince tam öfkelenir, hele uykusunu almadan uyandırırırlarsa çocukları yaman pataklardı.

İki çocuk mutfak kapısında ses çıkarmadan durdular. Oğlan gözlerini anasına dikmiş, hâlâ uyku sersemi, gözlerini kırıştırarak esniyor, kız da gözleri sımsıkı kapalı, hiç kıınıldamadan, sabırla bekliyordu.

Ana hemen yerinden kalktı ve duvara çakılmış tah-ta çivide asılı kurşunileşmiş havluyu aldı. Ucunu çanak-taki suya soktu ve kızın gözlerini usul usul sildi. Çocuk-cağız ses çıkarmadan, yalnızca nefesiyle azıcık mızıldan-dı ve ana yine her sabah olduğu gibi:

— «Şu göz merheminin çaresine bakmak gerek gay-ri,» diye düşündü. «Bu günlerden bir gün bir çaresine bakmak gerek. Unutmayıp bizimkine söylemeli; pirinç saplarını satmaya gittiği zaman eczaneye uğrayıversin. Kasaba kapısının sağındaki o küçük sokağa sapınca var bir tane...»

Tam o sırada erkeği kapıya geldi. Bir yandan hır-kasını giyerken, öbür yandan sesli sesli esneyerek kafa-sını kaşıyordu. Ana aklından geçenleri ona söyledi:

— «O pirinç saplarını satmaya gittiğinde Su Kapı-sı'nın yakınındaki eczaneye gidiver de iltihaplı göz acı-sına iyi gelecek merhem falan bir şey bul, getir, bari.»

Ama, erkek hâlâ sabah huysuzluğu içindeydi. Ters ters:

— «Üç kuruş paramız var şurda, neden göz merhe-mine verelim, nasılsa ölmüşü, öleceği yok!» diye cevap verdi. «Çocukken benim de gözlerim acırdı. Öyleyken ba-bam para harcaııp bana merhem filan almazdı. oysa elin-de kalan tek oğlu da bendim.»

Ana şu sırada konuşmanın zamanı olmadığını anla-yarak sesini kesti, gidip erkeğinin sıcak suyunu boşalttı. Yine ne de olsa biraz bezmişti, onun için taşı erkeğin eli-ne vermedi de masanın üstüne koydu; onu eğilip kendi almak zorunda bıraktı. Bununla birlikte hiçbir şey deme-di ve şimdilik bu meseleyi aklından sildi. Birçok çocuk-

ların küçükken gözleri acır. büyüdükçe geçerdi. Nasıl ki kendi erkeği de çocukluğunda göz ağrısı çekmiş, sonra iyi olmuştu. Gerçi yüzüne tam bakınca gözkapaklarında eskiden kalma iz ve çizgiler vardı ama, her şeyi pek güzel görüyordu işte, pek ince, ufak olmamak şartıyla. Adam sen de, hoca değildi ki, ömrü kitap okuyup göz nuru dökmekle geçecek!

Birden kocakarı yatağında dönüp titrek sesle seslendi. Ana hemen bir tase sıcak su boşaltıp içeri götürdü ve yatağından kalkmazdan önce içsin diye kaynanasına verdi. Kocakarı suyu höpürdete höpürdete içti, boş karnından gelen kötü yelleri geçirerek giderdi ve onu sabahları böyle güçsüz bırakan ihtiyarlığın derdiyle inledi biraz.

Ana mutfığa gitti ve sabah yemeği hazırlığına başladı. Çocuklar sabah serinliğinde birbirlerine sokulmuş, yerde oturuyor ve bekliyorlardı. Biraz sonra oğlan kalktı ve ocak başına, anasının yanına gitti ama, kız oturduğu yerde kaldı. Birden güneş, doğudaki tepelerin ardından çıktı; ışığı parlak, büyük ışın çizgileriyle tarlaların üzerine serpildi. Güneş vurunca küçük kız çarçabuk gözlerini yumdu. Eskiden olsa ağlardı. Ama, şimdi büyük insanlar gibi yalnızca soluğunu hızla içine çekti de yerinden kımıldamadı bile. Kızarık kapaklı gözleri sımsıkı yumulmuş, annesi eline yemek tasını tutuşturuncaya dek, olduğu yerde bekledi.

*
**

Evet, gerçi ana için bütün günler birbirinin eşiydi ama, o hiçbir zaman can sıkıntısından yakınmamıştı. Günlerinin geliş geçişinden hoşnuttu. Biri çıkıp ona bu hayat canını sıkıyor mu diye sorsa, kadın herhalde o parlak kara gözlerini iri iri açar ve şöyle bir cevap verirdi:

— «Ama, toprak değişiyor ya, işte! Tohum zamanından harman zamanına dek! Vakti gelince kendi tarlamızın ekini biçilecek, sonra kirayla tuttuğumuz öbür tarlanın ürününden toprak sahibine kira borcu ödenecek. Bu arada bayram tatilleri var; yeni yıl tatili var. Bunlar yetmiyorsa çocuklar da durmadan büyüyüp değişiyor ya işte! Ben desen her yıl bir yenisini doğurmakla meşgulüm. Bana sorarsan hayatım değişikliklerle dolu! Hem de sabahdan akşama değin çalışıp çabalamakla tükenmeyen zinsinden...»

Tarla işlerinden birazcık zamanı artakaldığı zaman da yapacak iş doluydu. Köy kadınlarından ya birinin doğum vakti gelmiştir, ya da öbürünün çocuğu ölmüş, dertlidir. Bir başkasında, terlik üstüne gül yapmak için yeni bir örnek, hırka dikmek için yeni bir kolaylık vardır. Bazı günler de ana biraz tahıl ya da lahana satmak için erkeğiyle birlikte kasabaya giderdi. Kasabada görülecek öyle tuhaf, öyle değişik şeyler vardı ki! İnsanın düşüncecek vakti olsa kasabadaki manzaraların salt düşünceyiyle bile saatler geçirebilirdi.

İşin aslına bakarsanız bu kadın öyle bir kadındı ki, erkeği ve çocuklarıyla oturmak ona yeter de artardı; başka hiçbir şey düşünmeye işteği yoktu. Erkeğinin sık sık kabaran şehvetinin ateşini tatmak, ondan gebe kalıp kendi gövdesi içinde yeni bir canın geliştiğini bilmek, bu yeni yaratığın biçimlenip büyüdüğünü duymak, çocuk doğurmak ve çocuğa memesinden süt içirmek... bu kadın için bunlar yeterdi.

Şafakta kalkıp ev halkına yemek hazırlamak, hayvanlara bakmak, toprağı ekip ürününü almak, kuyudan içme suyu çekmek, yamaçlardan ot biçerek günler geçirmek, güneşin, rüzgârın tadını çıkarmak; bunlar yeterdi.

Ömrünün her gününü, tadını çıkara çıkara yaşardı ana: Çocuk doğurmak, tarlada çalışmak, yemek, içmek,

uyku, evi silip süpürmek, derleyip toplamak ve köy kadınlarının kendi hamaratlığını ve eline çabukluğunu övdüklerini dinlemek. Erkeğiyle kavga etmek bile bir bakıma iyiydi; birbirlerine karşı duydukları şehvete bir başka keskinlik verirdi. Onun için ana her yeni günü istek ve sevinçle karşılardı.

**

Bu sabah erkeği karnını doyurduktan sonra tırmığını aldı ve her zamanki gibi isteksiz adımlarla tarla yolunu tuttu. O gittikten sonra ana tasları yıkadı, kocakarıyı kapı önüne güneşe oturttu ve çocuklara evin yanında oynamalarını, göl kıyısına gitmemelerini tembihledi. Sonra o da tırmığını aldı ve yola çıktı. Birkaç kez dönüp dönüp arkasına baktı. Kocaninenin ince sesi uzaktan uzağa hâlâ kulağına çarpıyordu. Ana kendi kendine gülümseyerek yoluna gitti.

Kapıya göz kulak olmak ihtiyarın elinden gelen tek şeydi ama, o bunu gururla yapardı. İyice kocamış ve yarı körleşmiş olmasına rağmen, işi olmayan birinin eve yaklaştığını hemen fark eder ve gerekirse yaygara koparmasını bilirdi. İhtiyarın yükü ağırdı ananın üstünde; çok zaman başına belaydı. Bununla birlikte bir gün yenge:

— «Sizin şu ihtiyar bir göçüp gitse başın rahat edecek, kadın kardeş. Pek kocadı gayri; gözü kör, her yaraları ağrır, tutulur; varsan baksan yemek de beğenmez,» demişti de ana, şefkatini dışarı vurmamak istediği zamanlar kullandığı o sakın, yumuşak tavırla:

— «Öyle, ama hâlâ çok işe yarıyor; kapıyı bekliyor biz yokken,» diye cevap vermişti. «Dilerim Allah'tan, kızım iyice ele gelene dek göçmesin.»

Böyle ihtiyar bir kadınla didişmeye ananın yüreği dayanamazdı, doğrusu. Öyle kadınlar bilirdi ki, evlerinde

kaynanalarıyla savaş halinde olduklarını, ihtiyarların huy-suzluğunu bir an bile çekemediklerini övüne övüne anlatırlardı. Ama, bu genç anaya kaynanası da çocuklarından biriymiş gibi gelirdi. Çocuklaşmıştı artık, çocuklar gibi şunu bunu ister dururdu. Baharda sözgelişi; ille onun canının çektiği otları bulup toplamak için şu tepe senin bu tepe benim dolaşmak, anaya bazı bazı bıkkınlık verirdi.

Bir yaz köyde kötü bir ishal salgını olmuş, sapasağlam iki erkek, birkaç kadın ve birçok küçük çocuğu alıp götürmüştü. Kocanin de öleceğe benzerdi. O kadar ki, paralarının çıktığı kadar iyi bir tabut bile almış, hazır etmişlerdi. Ama, sonunda ihtiyar ölümden dönüp de yine hayata sarılınca genç ana canı gönülden sevinmişti.

Dayanıklı kocanin şimdiye dek iki tane kefenlik hırkayı giyip eskitmiş, bir türlü ölmemişti ve ana onun ölmeyişine seviniyordu. Bu sönük hayatın hâlâ yanmakta direnişi köyün içinde bir şaka konusu olup çıkmıştı.

Gelininin içinde gömülsün diye diktiği ilk kırmızı hırkayı ihtiyar, o yörede gelenek olduğu üzere, mavi yeldirmesinin altına giye giye eskitmiş, bir yenisi örülünceye dek bir türlü rahat etmemişti. Şimdi bu ikinci kefenlik hırkasını severek giyiyor ve köyden biri:

— «Nee, sen hâlâ buralarda mısın, kocanin?» diye şakalaşacak olursa, ihtiyar neşeyle:

— «Buralardayım ya, sırtımda da iyi kefenliklerim var,» diye cevap veriyordu. «Bunları da eskitip gidiyorum işte; kim bilir daha kaç tanesini eskiteceğim!»

Bir türlü ölmeyip de yaşayadurması ona da güzel bir şaka gibi geliyordu.

Bu sabah bir daha arkasına bakan genç ana uzaktan ihtiyarın sesini duydu:

— «İçin rahat olsun, güzel kızım... kapıya göz kulak olacak ben varım!»

Kadın kendi kendine gülünmedi. Doğrusu göçüp gi-

dince arayacaktı kocakarıyı. Ama, arayıp dövünmenin ne yararı vardı? Ömür geleceği saatte gelir, gideceği saatte giderdi ve bu saatleri değiştirmek de kimsenin elinde değildi.

Ana da rahat, huzurlu, kendi yoluna gitti.

III

Tarlaya ekmiş olduğu fasulyeler çiçeklenip rüzgârlar çiçek kokusuyla dolduğu, küçük vadi tohumlarından yağ çıkarmak için ektikleri kolzaların bitmesiyle sarı kesildiği zaman ana dördüncü doğumunu yaptı.

Kentlerde, kasabalarda, hatta daha büyük bazı köylerde insan ebe bulabilirdi; ananın köyceğizinde ise ebe filan yoktu. Vakitleri geldiği zaman kadınlar birbirinin yardımına koşarlardı. Doğumda bir güçlük çıktığı, çocuk ters geldiği ya da beklenmedik durumlar olduğunda da yaşlı, görmüş-geçirmiş ninelere danışılırdı.

Ana sağlam yapılydı; ne ufacak, ne de pek iriydi... Çatısı geniş ve gevşekti, doğum yaptığı zaman işlerin ters gittiği şimdiye değin görülmemişti. Geçen sefer düşüp de çocuğu eksik doğurduğu zaman bile güçlük çekmemişti. Yalnızca ölen yavruya ve bunca ay boş yere yük taşıdığına yanmıştı, o kadar

Vakti geldiği zaman hep yengeyi çağırır, yenge de kendi doğuracağı zaman anaya başvururdu.

Bu bahar tatlı, rüzgârlı bir gün tarladayken genç kadının vaktinin geldiğini hissetti. Hemen işini bitirip evine döndü, tırmığını duvara dayadı ve karşı kapıya seslendi. Göl kıyısında çamaşır yıkamakta olan yenge yaş ellerini önlüğüne silerekten koş koş geldi.

Bu yenge dedikleri, yumuşak yürekli, iyi bir kadındı. Yuvarlak bir yüzü, geniş delikli, yukarı kalkık bir burnu ve büyük, kırmızı bir ağzı vardı. Ne çenesi, ne de elleri boş dururdu. Tersine hiç konuşmayan erkeğinin yanı başında, bütün gün konuşur dururdu. Şimdi hemencecik koşup geldi. Bir yandan da gülerek bağırıyordu:

— «Ah, kadın kardeşim, ben demez miyim, hele şükür doğumlarımızı aynı günde yapmıyoruz diye! Ne zamandır sana baktıkça düşünüyorum, o mu önce doğuracak, ben mi diye. Ama, bu yıl ben nedense geç kaldım. Bak sen doğuruyorsun bile, oysa ki ben işe daha yeni başladım.»

Çın-çın öten yüksek sesle konuşmak yengenin huyuydu zaten. Onu duyan öteki evlerdeki kadınlar da kapılara çıkıyor ve neşeyle anaya sesleniyorlardı:

— «Saatin geldi ha, kadın kardeş? Tanrı kolaylık versin; oğlan olsun, inşallah!»

Yalnızca içlerinden biri, dul olan fitne karı hüznüyle konuştu:

— «Hazır erkeğin elindeyken yararlanmaya bak, kardeş. Bak bana, tam doğuracak kıvamdayım ama, erkeğim yok.»

Ana hiçbirine cevap vermedi. Toza ve tere bulanmış olan yüzü solgundu biraz. Hafifçe gülümsedi ve eve girdi.

İhtiyar da yaklaşan doğumun sevinciyle gülüp söylenerek onun peşinden gitti:

— «Hep derdim, kendi saatim geldiği zamanlar, hem biliyorsun ben zamanında dokuz çocuk doğurdum, a kız, hensi de topaç gibi yavrulardı ölene değin; derdim ki, o çağda...»

Kocakarının sözleri ananın kulağına girmiyordu bile. Genç kadın bir iskemle aldı, sesini çıkarmadan oturdu ve yüzüne yapışan saçları, nasırlı parmaklarıyla düzelitti. El-

leri de ter içindeydi şimdi; tarla işinin teri değil, sancının teri... Hırkasının ucuyla yüzünü sildi, yumuşak, uzun saçlarını açıp yeniden sımsıkı ördü. Sonra içine keskin bir sancı saplandı ve kadın sessizce iki büküm olarak bekledi.

Yanı başında kocakarı söylenip duruyor, yenge de onunla söyleyip gülüyordu. Derken, ananın böyle iki büküm olduğunu görünce hemen koşup kapıyı kapadı ve yanına gelip durdu.

Tam o sırada biri kapıya güm güm vurdu. Ananın oğlanıydı bu. Anasının eve girdiğini, sokak kapısının da güpegündüz kapandığını görünce ürkmüştü. Bir bağırtıdır tutturdu. İlle kapı açılsın istiyordu.

İlk bakışta ana: «Dışarıda kalsın ki, ben de rahat doğurayım,» dedi.

Yenge de kapıya gidip aralıktan bağırdı: «Otur azıcık orda; anan doğum yapıyor.»

Kocakarı da yankı gibi: «Otur orda, otur, oğul,» diye tekrarlardı. «Oturup güzel güzel oynarsan sana fıstık almaya para veririm. Bak göreceksin anan sana şimdi ne getirecek.»

Ne var ki, oğlan kapının güpegündüz kapandığını görünce ürkmüştü: İlle içeri alınsın diye diretiyordu. Ağabeyi ağladığı zaman kız da ağlamaya başlardı. Şimdi o da kapıya gelmiş, o cılız yumruklarıyla kapıyı dövüyordu.

En sonunda, sancının arasında ananın öfkesi kabardı. İyice kabardı öfkesi, çünkü sancısı da pek şiddetlenmişti. Yerinden kalkıp dışarı fırladı; oğlanı bir iyi pataklayarak bağırdı:

— «Ömrümün törpüsüsün zaten! Bir sözümü tutmazsın! Hadi bakalım başıma senin gibi bir tane daha çıkıyor!»

Ama, oğlanı döver dövmez yüreği yufkalaştı yine, öfkesi yatışıp geçti. Daha tatlılıkla:

— «Hadi gir bakalım. gireceksen.» dedi. «Sanki görülecek şeymiş gibi.»

Sonra yengeye döndü.

— «Kapıyı azıcık açık bırakalım bari. Böyle benden uzak durmaya hiç alışık değiller de!»

Yine iskemlesine oturup başını ellerine dayadı ve kendini sessiz sedasız sancılarına bıraktı.

Oğluna gelince. içeri girmişti ama, görünürde hiçbir değişiklik yoktu. Yengenin de kendine. suç işlemiş gibi sert sert baktığını görünce. çocuk dışarı çıktı. Kız da gelip anasının yanına, evin toprak tabanına oturdu; ellerini, ağrısı yatışsın diye gözlerine bastırdı.

Böylece bekleştiler. Kadınların biri sancı içinde ve sessizdi. Öbür ikisi köyde olup bitenler üstüne şundan bundan konuşuyor, en uç evdeki erkeğin dedikodusunu ediyorlardı. Kumara gitmiş herif yine, tarlası işlenmemiş duruyormuş. Bu sabah karısı kıyametleri koparmış, adam ellerinde, avuçlarında kalan son parayı da aldı diye, ama başa çıkamamış zavalı. Kocasını çıkıp gidince kadıncağız kapı önüne oturup derdini herkes duysun diye ulur gibi bağırmış.

Bunları konuşurlarken yenge şimdi, «Herif bir kere de kumarda kazanıp evine üç kuruş getirse içim yanmaz,» diyordu. «Ama. kaybetmekten başka bildiği yok. Karısının içine de bu dert oluyor ya.»

Kocanin de içini çekip yere tükürerek: «Öyle,» diye yengeye hak verdi. «Erkeğin yaradılışında kazanmak olmayıp kaybetmek olması, pek acıdır, doğrusu. Böyle erkekler çoktur, iyi bilirim ben, ama hamdolsun benim evimde, ocağımda böylesi çıkmadı. Oğlanım kazanmakta birebirdir.»

Daha o sözlerini bitirmeden ana hafif bir feryat kopardı. Kızına azıcık arkasını dönerek kuşağını gevşetti, oturduğu yerden öne doğru eğildi.

O zaman yenge hemen koşup, deminden beri bekledikleri küçük yavruyu iki eliyle, ustaca yakaladı.

Çocuk oğlandı.

Anaya gelince, gitti, yatağa uzandı. Çektiği sancıdan sonra dinlenmek ne tatlıydı! Ana, derin ve uzun bir uykuya daldı.

O uyuyadursun, yenge yavruyu yıkayıp kundakladı. Uyuyan anasının yanına yatırdı. Yavrunun ince, cızıltılı ağlaması bile ananın uykusunu bozmadı. Yenge ise evine, işinin başına döndü ve kocakarıya lohusa uyandığı zaman oğlanla haber salsın diye tembihledi.

Daha sonra oğlan onu çağırmaya geldi.

— «Yenge, benim bir oğlan kardeşim oldu, haberin var mı?» diye bağıırıyordu.

Yenge güldü: «Oğlanı ben getirdim, haberim olmaz olur mu?» diye çocukla şakalaştı

Anaya da hemen bir tas çorba getirdi.

Yengenin sözleri ise oğlanı düşündürmüştü.

— «Yani bu kardeş bizim değil mi?» diye sordu.

Sonunda kadınlar gülüştüler. En çok gülen de kocakarı oldu, çünkü oğlanın zekâsı pek hoşuna gitmişti.

Yengenin getirdiği çorba anaya pek hora geçti.

— «Sen bu iyi yüreğinle yaşa, kardeşim,» dedi.

Ama yenge, «Sen de vaktim gelince bana böyle bakmaz mısın?» diye cevap verdi.

Böylece iki kadın kendilerini birbirlerine pek yakın buldular, çünkü bu saat ikisinin de paylaştıkları bir saat-ti ve başlarına kim bilir daha kaç kez gelecekti.

IV

Evin bir de erkeğine bakalım. Erkeğin gözünde zamanın akışı hiçbir değişiklik göstermezdi; günler geçedursun hiçbir yenilik umudu yoktu. Karısının sevdiği doğumlar bile yeni bir şey getirmezdi erkeğe, çünkü onun gözünde, doğan çocukların hepsi birdi, hepsi birbirine benzerdi. Hepsini giydirmek, beslemek gerekti; büyüdükleri zaman ise evlenecekler, hadi yine çocuklar doğacaktı... Senin anlayacağın hiçbir şeyin değiştiği, değişeceği yoktu, bütün günler birbirine benziyordu ve erkek yenilikten umudunu kesmişti.

Nasıl ki kendisi de bu küçük köyde doğmuş, büyümüştü. Tepelerin ardında, ırmak kıyısındaki kasabaya gitmekten başka ömründe değişik bir şey yapmış, yeni bir şey görmüş değildi.

Her sabah kalktığında, karşısında aynı ufku çevreleyen aynı tepelerden çember, her gün akşama dek aynı iş, gece olduğu zaman da yine ufku saran o tepeler, doğmuş olduğu aynı ev, çocukluğunda ana-babasıyla beraber yatdığı aynı yatak. Büyüyünceye dek onlarla beraber yatmıştı o yatakta da. Sonunda artık ayıp oluyor diye ona bir yer döşegi yapmışlardı.

İşte yine çocukluğunun yatağında şimdi kendi karısı ve çocuklarıyla yatıyordu, yer döşegine de ihtiyar anası geçmişti. Hep aynı yatak, aynı ev. Evin içinde de yeni

bir şey yok sayılırdı. evlenirken alınan birkaç parça eşyadan başka: Yeni bir çaydanlık, yatak için yeni bir çarşaf, yeni bir mavi yorgan, yeni bir şamdan, bir de duvardaki hücre için kâğıttan yapılma yeni bir Tanrı heykeli. Bir zenginlik tanrısıydı bu ve mavili, sarılı, kırmızılı giysileriyle güler yüzlü, sevimli bir dede olarak gösterilmişti ama, bu eve parayı ne getirmişti, ne de getireceği vardı. Ne gezer! Evin erkeği çok kere gözü Tanrı'ya kaydığı zaman, bu fukara gelmiş, fukara gidecek odaya gülerek baktığı için gizlice lanet okurdu.

Bazen kasabada yapılan bir bayrama gidip dönüşünde, ya da yağmurlu bir gün köyün küçük hanına gidip ordaki işsiz-gücsüzlerle biraz kumar oynadıktan sonra yine eninde sonunda bu ufacık eve, durmadan çocuk doğuran bu kadına döndüğü zaman erkek dehşet içinde kalarak düşünürdü ki, yeryüzünde onun görüp göreceği işte budur: Sabah kalkıp tarlaya gitmek; o tarla ki, ancak küçük bir parçası kendilerininindi, büyük bölümünü uzak, bir kentte keyif çatan bir mal sahibinden kirayla tutuyorlardı... her Tanrı'nın günü bu kendinin olmayan toprak üzerinde çabalayıp didinmek, kendi babasının da bir zamanlar yapmış olduğu gibi... eve gelip hep bu yavan yemekleri yemek, topraktan aldığı ürünün en iyisini hiçbir zaman tadamamak, çünkü ürünün en iyisini başkaları yesin diye satmak zorundaydılar... uyumak ve ertesi sabah yine aynı hayata gözlerini açmak...

Yaptığı harmanlar bile kendinin değildi. Hasattan o uzaktaki mal sahibine pay ayırdığı gibi, mal sahibinin vekili olan kasabalıya da pay ayırıp ücret vermek vardı. Erkek ne zaman mal sahibinin vekilini düşünse bütün cinleri başına toplanırdı, çünkü bu kasabalı, tam kendinin özendiği gibi bir adamdı; yumuşacık ipekliler içinde: cildi beyaz ve düzgün, üzerinde, hafif iş görüp iyi yemek yiyen bütün kasabalılardaki o rahat, cilalı gibi görünüş...

Buna benzer düşünceler kafasını sardığı zaman erkek pek huysuz olur ve kadınına, ancak bir kusurundan ötürü küfretmek için ağız açardı. Kadın da parlayıp karşılık verince onunla ağız kavgasına tutuşmak erkeğe tuhaf, haince bir zevk verirdi; içini yatıştırırdı nedense. Oysa bu kavgalarda çok zaman baskın çıkan kadın olurdu. Onun öfkesi kocasınınkinden daha şiddetliydi. Ananın ancak çocuklara karşı duyduğu öfke çabuk geçerdi.

Erkekse öfkesini, ne yapsa uzun sürdüremez, çabucak bundan da bıkar ve kendine başka bir uğraşı arardı. Kadını en çabuk çileden çıkaran şey, erkeğin çocuklarından birine vurması ya da ağlıyor diye azarlamasıydı. Ana buna dayanamaz, hemen erkeğine karşı gelirdi. Her zaman çocuklar haklı, erkek haksızdı sanki: Erkeği en çok kızdıran da buydu zaten, karısının çocukları ondan üstün tutması. Ya da adama öyle geliyordu.

İşte böyle günlerde, güzel geçen bayramlar, şenlik günleri, bütün gün uyuduğu, uyuyamayınca kumar oynadığı uzun, tembel kış ayları bile görünmezdi erkeğin gözüne. Oysa kumarı seviyordu, şansı da açıktı. Ne zaman oyuna otursa verdiğinden daha çok para alarak kalkardı ve pek rahat bir geçim yolu gibi gelirdi bu ona; insan tek başına olsa da eline bakan bulunmasaydı...

Erkek kumar oyunundaki tehlikeyi, heyecanı, keyifli havayı, bakalım nasıl oynadı diye öteki erkeklerin birikip kendini seyretmelerini severdi. Parmakları gerçekten şanslı ve hafifti, sabanla tırmık kullanmak bile sertleştirmemişti ellerini. çünkü henüz 'gençti, yirmi sekiz yaşındaydı, hiçbir zaman gereğinden fazla çalışıp kendini çökertmemişti.

Ana ise çocuklarının babası olan bu erkeğin içinden geçenleri bilmezdi. Oyunu sevdiğini bilir ama, pek üstünde durmazdı. Kumarda kaybetmedikten sonra oynasın, ne çıkardı? Hatta öteki kadınlar kendi erkeklerinden

yanıp yakılarak, tarladan aldıkları üç kuruşun kumar masasında yitirilmesine sızlandıkça ana kendi kocasından yakınacak bir durum olmadığı için bayağı bir gurur duyardı. Bazen bu kadınlardan biri:

— «Şu benim erkekceğim de senin o güzel adamın gibi olaydı, kadın kardeş! Seninkinin parmaklarında büyü var, sanki. Kumar masasındaki paralar sanki kendiliğinden onun ellerine akıyor sanırsın! Kısmetli kadınsın, doğrusu, kadın kardeş,» dediği zaman genç kadın hoşnut kalarak gülümserdi. Ve kocasına kumardan ötürü pek çatmaz, ancak bazen başkà bir kusurunu bahane eder, söylenirdi.

Erkeği tarlada da kendisi gibi saatlerce durup dinlenmeden iş işleyemezdi. Ana o an dilini tutamayıp ileri geri söylense bile aslında erkeğine bu yüzden de pek suç bulmazdı. Erkek kısmının kadın gibi iş göremeyeceğini, içlerinde ömür boyu birer çocuk yüreği taşıdıklarını ana bilirdi. Onun tırmığını bir yana atıp tarla kıyısındaki keçi yoltunun çimenleri üzerine uzanarak bir, iki saat uyuduğu sırada kendisi hiç ara vermeden çalışmaya artık alışmıştı. İçinden kocasını seviyordu da ondan. Gelgelelim, konuşurken azarlar gibi dik konuşmak onun huyuydu. Böyle konuştuğu zamanlarda da erkek:

— «Canım isterse uyurum işte,» diye cevap verirdi. «Kendimi besleyecek kadar iş işledim ya!»

O zaman kadın da: «Ya, çocuklarımız yok mu, onlar için çalışmak her ikimizin de boynunun borcu değil mi?» diyebilirdi.

Ama, bunu hiçbir zaman dememişti; işin doğrusu şu ki, o çocuklar sanki ilk baştan beri yalnızca, ama yalnızca analarınınındı. Erkek onlara karşı o derece ilgisizdi.

Bazen de öyle zamanlar olurdu ki, kadının öfkesi oduğu gibi başına sıçrar, o zaman dik ve azarlı konuşmaktan da ileri giderdi. Her mevsim bir iki kez anayı ta yü-

reğinden vuracak bir şey olur ve diline her zamankinden başka bir zehir katardı. Örneğin erkek pazar yerine lahana satmaya gidip de parasıyla entipüften, işe yaramaz bir şey aldığı, ya da bayramdan seyrandan gayri günlerde sarhoş olduğu zamanlar kadın öyle bir kızardı ki, içinden onu sevdiğini bile unutacak durumlara gelirdi. Hem de öylesine derin, ateşli bir öfkeydi ki bu, için için yanar ve işlenen suçtan saatlerce sonra patlak verirdi ki, erkek o zamana değin olup biteni yarı unutmuş olurdu. Hoşuna gitmeyen şeyleri çarçabuk unutuvermek huyu vardı. Ama, kadın içinden böyle kabaran öfkeye bir türlü gem vuramaz, patlak vermesinin önüne geçemezdi.

*
**

İşte sonbaharda böyle bir gün evin erkeği kasabadan parmağında altın bir yüzükle döndü. Daha doğrusu yüzüğün altın olduğunu o söylüyordu..

Yüzüğü görünce ananın başına kan sıçradı ve kadının en hırçın, en öfkeli sesiyle haykırdı:

— «Ah, sen, üstüne düşen yükü taşımaya razı olmadın bir türlü! Elimizdeki üç kuruşla sen git küçük parmağına takacak bir yüzük al! Namuslu bir fukara köylünün parmağında yüzüğün ne işi var? Zengin kısmı yap-sa kimse bir şey demez, ama, fukara yaptığında kim iyi anlama çeker? Altınmış bir de, sözüm ona! Mangırla altın yüzük alındığı da nerde duyulmuş ki?»

Bunun üzerine erkek de o kırmızı dudaklarını bükererek, anasına başkaldıran bir çocuk gibi ona bağırırdı:

— «Altın işte, gerçek altın! Bir zenginin evinden çalınmış, satan adam söyledi. Yolda yürürken gizlice gösterdi bana, ceketinin içine saklamıştı. Yanımdan geçerken bana şöyle bir gösterdi...»

Ana alayla dudak büktü:

— «Elbet gösterir! Senin nasıl saf bir köylü parçası olduğunu bildi, kandırdı işte! İlle altın da olsa, bir gün kasabada senin parmağında bu yüzüğü görürler. hırsız diye zindana atarlar. O zaman biz seni hangi parayla kurtarız? Zindanda seni hangi parayla besleriz biz? Ver bakalım gerçekten altın mıymış?»

Ama, erkek yüzüğü ona vermedi. Hırçın çocuklar gibi başını salladı yalnızca, o zaman da kadının dayanacak sabrı kalmadı. Erkeğin üstüne atıldı, o güzel, düzgün yüzünü tırmaladı; öyle bir tartakladı ki, adam afalladı kaldı. Yüzüğü parmağından hem kadını hor gören, hem de biraz korkak bir tavırla koparırcasına çıkardı.

— «Al bakalım, hadi, al işte!» diye bağırdı. «Bilmez miyim sanki, yüzüğü senin parmağına değil, kendime aldım diye bu öfke!»

Ana bu kez yeniden köpürdü, çünkü bu sözleri duyunca erkeğinin doğru söylediğini anlayıp şaşmıştı. Evet, erkeğinin bunca yıldır, başka adamlar gibi karısının kulağına ya da parmağına takacak bir ziynet alıp getirmeyişi, ananın içinde gizli bir sızıydı. Yüzüğü görünce de bunu düşünmüştü. Gözleri erkeğinin yüzüne bakakaldı. Erkek de kendi kendine ve kör talihine ağlayan bir sesle:

— «Bana zaten en ufak bir şeyi çok görürsün.» diye söylendi. «Yok, kazandığımızın hepsi doğurduğun o piç kurularının boğazına gitsin istersin!»

Şimdi gerçekten ağlamaya başlamıştı. Gidip kendini yatağın üstüne attı. Karısına nispet, sesli sesli, içini çeke çeke ağlıyordu. Deminki kavgayı büyük bir korkuyla seyretmiş olan nine hemen oğlunun yanına koştu ve ağlamaktan hasta olmasın diye yatıştırmaya çalıştı. Bir yandan da, başka zaman pek sevdiği gelinine düşman düşman bakıyordu. Babalarının ağladığını görünce çocuklar da ağlamaya başlamışlardı. Anaları sert ve haşın görünüyordu gözlerine şu anda.

Ama, annenin öfkesi henüz geçmiş değildi. Yüzüğü erkeğin parmağından çekip kopararak dişledi. Her ihtimale karşı emin olmak istiyordu, belki de erkeğin dediği gibi gerçekten altınsa iyi bir paraya satabilirlerdi. Çalmış eşyanın bazen ucuza satıldığı doğrudu ama, ne olsa erkeğin dediği kadar ucuza da olmazdı. Beri yandan adam korkusundan yalan söylemiş, aldığından ucuz göstermiş de olabilirdi.

Isırınca yüzüğün madeni ananın sağlam beyaz dişlerine taş gibi geldi. Katıksız altın olsa biraz yumuşaklığı hissedilirdi. Bunun üzerine ana yeniden öfkelenerek:

— «Katıksız altın olsa dişe yumuşak gelmez mi?» diye haykırdı. «Buz gibi pirinç işte, kaskatı bir şey!» Yüzüğü biraz kemirdi ve çıkan azıcık altın bulaşımını yere tükürerek, «Al bak,» dedi. «Kaplaması bile uydurma!»

Erkeğinin böyle çocuk gibi dolandırılmış olduğunu düşünmeye dayanamıyordu. Onun yüzüne bakmamak için çıktı, tarlada çalışmaya gitti. Yüreği öyle bir katılmıştı ki ne ağlaşan çocuklarını gözü görüyor, ne de kocakarının: «Ben gençliğimde kocamın gönlü hoş olsun isterdim: kadın kısmı erkeğinin böyle ufak tefek zevklerine göz yummalı...» diye söylenen tasalı, titrek sesi kulağına girmiyordu. Hiçbir şey dinleyip de öfkesini yatıştıracak durumunu yoktu şu sırada.

Ama, tarlada azıcık iş işledikten sonra yumuşak güz rüzgârı yüreğine dolmaya, kendi de farkında olmadan öfkesinin ateşini almaya başladı. Dökülen yapraklar, yaz yeşili solmuş boz yamaçlar, güneğe göç eden yaban kazlarının uzak çağrışı, durgun uzanan toprak ve sona ermek üzere olan yılın bütün o yumuşak hüznü kadının haberi olmadan yüreğine girdi ve ona yine eski sevgi dolu duygularını kazandırdı. Eliyle o yumuşak sürülmüş toprağa kış buğdayını serperken içi en sonunda yatıştı. Erkeğini aslında pek sevdiği aklına geldi. Erkeğinin yüzü gözler-

nin önünde canlanıp içini burktu ve ana kendi kendine pişmanlıkla:

— «Bu akşam sofrasına sevdiği bir yemek koyayım,» diye düşündü. «Kim bilir belki de bu derece kızmak aşırıydı, azıcık bir para harcadı diye.»

O zaman da nasıl acele edeceğini, nasıl evine dönüp yemeği yapıp da, erkeğine öfkesinin geçtiğini bir an önce nasıl göstereceğini bilemedi.

Gelgelelim eve döndüğünde adam hâlâ yatakta, kızgın yatıyor, başını duvara dönmüş, hiç laf etmiyordu. Ana yemeği pişirdi, gölden tuttuğu birkaç karidesi de, adamın sevdiği gibi, içine kattı. Ama, yine de çağırdığı zaman erkek kalkıp yemeğe gelmedi. Hasta gibi ölgün bir sesle:

— «Doğru söylüyorum; yemek yiyecek gücüm yok,» dedi. «Lanetinle iflahımı kestir sen benim.»

Ana başkaca sesini çıkarmadan yemek tasını bir yana kaldırdı ve kendi işine koyuldu. Dudaklarını sımsıkı kısmıştı. Oğlunu yemek yesin diye kandırmaya çalışan kocakarının lafına da karışmadı. Bütün öfkesi geri gelmişti. Bir ara sarı köpek karnı acıkıp ayaklarına dolanınca ana mutfığa girdi ve erkeğine hazırladığı yemeği gördü:

— «Tamam öyleyse. ben de köpeğe veririm,» diye söylendi.

Ama, yine de içi razı gelmedi. Ne olsa erkeklerin ağzına layık aştı bu, ziyan edilecek şey değildi. Ana yemek tasını duvardaki oyuğa koydu, bir topak bayat haşlanmış pirinç bulup köpeğe onu verdi. Kendi kendine de öfkesinin hâlâ geçmemiş olduğunu söylüyordu.

Ama, geceleyin yatağa yatıp da karanlıkta çocuklarını bir yanında, erkeğini öbür yanında bulunca öfkesi tamamen geçti, gitti. O zaman anaya öyle geldi ki bu erkek de onun bir çocuğundan başka bir şey değildir ve

evdeki bütün öteki canlar gibi erkeği de kendi eline bakmaktadır; kendi kanadının altına sığınmıştır.

Ertesi sabah ana yataktan yatışmış ve yumuşamış olarak kalktı. Herkesin karnını doyurduktan sonra gitti. kalsın diye erkeğine yalvardı. Erkek karısını böyle yumuşak görünce, hasta yatağından kalkar gibi yavaş yavaş doğruldu. Kadının bir akşam önce hazırladığı yemeğin önce birazını yedi, sonra hepsini birden bitirdi. çünkü gerçekten pek sevdiği bir yemekti bu.

Canı çalışmak istemiyordu. Ana, tarlaya giderken o kapı önünde, güneşe bir iskemle koyup oturdu ve yorgun yorgun başını sallayarak:

— «İçimde bir bitkinlik var, yüreğimin ucu sızım sızım sızlıyor; dinleneceğim bugün,» dedi.

Ana da onun bu durumunu görünce bir gün önce ona o kadar çatmakta haksız olduğunu düşündü. Öfkesine pişman olarak:

— «Dinlen öyleyse,» diye erkeğini avuttu ve kendisi yoluna gitti.

Ama, kadın gittikten sonra erkek evde rahat edemedi. Anasının kapanmak bilmeyen çenesi de bıktırdı onu. çünkü kocakarı oğlu bütün gün oturup onunla çene çalacak diye pek keyiflenmişti. Oturduğu yerden ihtiyarı dinleyip çocuklarının oyununu seyretmek erkeğin canını sıktı. «Canım biraz sıcak çay istiyor,» diye söylenerek yerinden kalktı ve sokağın aşağısında, beşinci emmi oğlunun işlettiği hana gitti.

Handa oturmuş çay içerek konuşan başka erkekler de vardı. Hanın önüne bir tente gerilmiş, gelip geçen yolcuları çekmek için masalar yol üstüne kurulmuştu. Böyle yabancı bir yolcu düştüğü zaman insan dünyadaki garip şeyler üstüne birkaç öykü dinlerdi. Hatta bazen bir saz sairinin bile uğrayıp masal anlattığı olurdu. Sizin anlayacağınız cıvıl cıvıl bir yerdi bu han.

Ne var ki erkek yolda giderken tarladan evine yemeğe dönen ağırbaşlı emmi oğluna rastladı. Bu adam kahvaltıdan önce, şafakla birlikte gidip de bir boy tarlada çalışmıştı. Erkeği görünce:

— «İşe gitmediğine göre yolun nereye?» diye sordu.

Erkek yakınan, ölgün bir sesle cevap verdi:

— «Bizim kadın olmayacak bir şey yüzünden lanet okuyup hasta etti beni. Yaranılmıyor ona. Öyle bir azarladı ki beni, geceleyin hasta oldum. Bu kez de korktu, bugün otur, dinlen, dedi. Ben de karnımın içini yatıştırsın diye gidip biraz sıcak sıcak çay içeyim, dedim.»

Emmi oğlu yere tükürdü ve bir şey demeden geçti, gitti. Yaradılıştan sessiz bir adamdı. İyice zorunlu değilse konuşmaz, aklından geçenleri kendine saklardı.

*
**

İşte böyle... genç erkek hayatından hoşnut değildi. Ömrünce yeni bir şey göremeyeceğini, günlerin bu değişmez çarkının yıllarca, sonunda ihtiyarlayıp ölünceye değin dönüp duracağını bilmek, dayanılmaz bir şey gibi geliyordu ona. Hele hana uğrayan yolcular ona tepelerin ardındaki uzak yerlerle ilgili tuhaf, akıllara durgunluk verici şeyler anlattıkça kendi kaderine katlanmak erkeğe büsbütün güç geliyordu. Bu yolcular tepelerin ardında, ırmağın denizle birleştiği yerde, kocaman bir kent kurulu olduğunu söylüyorlardı. Bu kent türlü renkte, türlü cins-te insanlarla doluymuş, az çalışıp çok para kazanmak kolaymış, her köşede kumarhaneler ve her kumarhanede güzel şarkıcı kızlar varmış; köydeki erkeklerin ömürlerinde görmedikleri, ömür boyu da göremeyecekleri güzel-likte kızlar...

Görülmedik şeylerle doluymuş bu kent... Döven yeri gibi dümdüz sokaklar, her çeşit araba, dağ gibi yük-

sek evler ve öylesine dükkânlar ki, pencereleri gemilerle denizlerin ardından, dünyanın dört bir köşesinden gelen eşyalarla dopdolu. İnsan ömrü boyunca bu dükkânlardaki mallara baksa yine bakmakla bitiremezmiş. Bu kentte nefis yiyecekler, bolluk da varmış. Balıklar, deniz hayvanları, her şey... İnsan karnını doyurduktan sonra kocaman seyir yerlerinden birine girer otururmuş. Buralarda her türlü seyir varmış, canlısı, resimlisi... Kimi öyle bir gülünçlüymüş ki kahkahadan adamın göbeği çatlamış. Kimi garip ve korkunç, kimi de nükteli, açık saçık şeylermiş. Ama, bütün bunların arasında en acayip şey, kentin sokaklarının geceleyin de gündüz gibi aydınlık olmasıymış. Sokakları aydınlatan lambalar öyle elle yapılan, ateşle yakılan cinsinden değilmiş de, göklerden alınan bir çeşit saf ışıkla kendiliğinden parlar dururmuş.

Bazı zaman erkek handa yabancı biriyle kumar oynadığı sırada, bu küçük taşra köyünde böyle usta bir cyuncuya rastlayışına şaşan yolcu:

— «Efendi kardeş, kalıbımı basarım kentliler gibi oynuyorsun sen,» derdi. «Kentte hangi kumar yerine gitsen kendini gösterirsin!»

Erkek böylesi lafları duyunca kendi kendine gülümser, sonra ciddilikle:

— «Sahi mi söylüyorsun, kardeşim?» diye sorardı.

İçinden de küçümsemeyle özlemin karıştığı düşünceler geçerdi:

«Doğru ya, bu can sıkıntılı cehennemim kovuğunda bana karşı çıkmanın kimsenin cesareti kalmadı. Kasabada

al gibi başa çıkıyorum.»

dükçe nefret ettiği bu toprak üstün-

gitmek isteği daha da şiddetlenirdi.

ıdaki beli isteksiz isteksiz toprağa sap-

andı kendine söylenirdi:

akışıklıyım, parmaklarım şans dolu,

gelgelelim sınıksı bağıyım şu tarlaya. Gördüğüm hep şu yuvarlak gökyüzünden ibaret. Yağmur da yağsa, güneş de açsa hep o gök. Hep o ev, evde aynı kadın, birbiri ardına bir sürü çocuk, hepsinde de aynı ağlama, aynı zırlama. Hepsini ha babam besle de besle. Onları besleyeceğim diye kendi tatlı canıma kıymak, ömrümde hoşuma giden bir tek sen. şakrak yön bulamamak günah değil mi?»

*
**

Ana son doğumunu yaptıktan sonra, bir çocuğun ardından hemen bir başkasına gebe kalmış, çok doğuruyor diye erkeği ona büsbütün içerler, somurtur olmuştu. Gerçi biliyordu ki bu kadın için övünülecek bir şeydir, yerinilecek değil. Bir kadın ancak kısır çıkarsa kocasının yakınmaya hakkı vardır; yoksa mevsiminde doğum yaptığı için değil; hele çoğu zaman oğlan doğurursa...

Ama, şu günlerde erkeğin kimseye hakkını verecek gücü yoktu. Birçok yönlerden daha delikanlı gibiydi ve yörenin geleneği gereğince karısından da iki yaş kadar küçüktü. İçi ateş dolu, başında kavak yelleri esiyordu henüz. İki oğlan babası olmak vız geliyordu ona. Akli fikri eğlencede, değişik şeyler görmekte ve uzak yerlerde keyif sürmekteydi.

Gerçekten de tanrıların keyif, eğlence için yaratmış olduğu bir varlıktı. Uzun boylu değildi ama, biçimli, dinç, kıvrak ve gözü okşayıcıydı; kemikleri incecik inceikti. Yüzü de pek güzeldi. Gözleri ıslıl ıslıl, kapkaraydı ve somurtmadığı zamanlar için için gülerdi. Kendine uygun arkadaş topluluğu buldu mu hemen yeni bir türkü bulup söylerdi; hazırcevap ve şakacıydı da. Onun ilk bakışta düz geldiği halde gizli anlam ve kaba imalarla dolu laflar etmesine köylüler bayılırlardı. Kısacası şarkılarıyla, latife-

leriyle koca bir kalabalığı kahkahaya boğmasını bilir ve kendini erkeklere de kadınlara da sevdirdi.

Çevresindekilerin güldüklerini duyduğu zaman onları etkileyebildi diye sevinçten yüreği ağzına gelirdi. Sonra evine dönüp de kadınının gülmeyen yüzünü, tıkız yapısını görünce: «Tek bu kadındır benim ne yaman adam olduğumu bilmeyen!» diye düşünürdü. Öyle ya, onu övmeyen yalnızca kendi kadını vardı. Beri yandan kendisi de evinde latife yapmaz, çocuklarıyla bile pek seyrek oynardı. Bütün neşesini, latifelerini, sevimli hallerini yabancılara ve kendi evinden olmayanlara saklıyor gibiydi.

Bunun kadın da farkındaydı. Öteki kadınlar bazen:

— «Ah, şu senin erkeğin yok mu, bacı,» diye gülsürlerdi, «vallahi dilleri sahne oyunu gibi tatlı, hele o kıvrak halleri, şen bakışları...»

Ana ciddi ciddi: «Öyledir, gerçekten şen adamdır bizimki,» diye cevap verir, sonra içinin sızısını göstermek için başka şeylerden söz açardı. Çünkü için için seviyordu erkeğini ve onun kendisiyle bir aradayken hiçbir zaman neşelenmediğini biliyordu.

*
**

Ananın dördüncü doğumunu yaptığından sonraki yaz, karı-koca o zamana dek aralarında görülmedik derecede şiddetli bir kavga ettiler. Yeni yılın altıncı ayına rastlayan bir gündü. Yaz başında öyle bir gün ki hangi erkeğin olsa başını döndürecek yepyeni zevkler, sefalarla ilgili düşünceler verecek kadar güzel! Erkek de bütün sabah saatlerini, düş kurarak geçirmişti. Hava gevşetici, yumuşak, sıcak; yapraklarla otlar taptaze yeşil, gökyüzü desen öyle parlak ve derin bir mavilikteydi ki çalışabilirsen çalış! Yatıp uymanın da yolu yoktu, çünkü tam sıcaklar henüz bastırmamış, ortalık cıvı cıvı hayatla kaynaşıyordu.

Kuşlar bile durup dinlenmeden ötüp cıvıldaşıp duruyorlardı ve tatlı bir rüzgâr insanla eğlenircesine, tepelerden kâh sarı zambak, kâh yabani mor salkım kokusu getiriyordu. Sonra gökyüzüne doğru esip o koca, kar gibi bembeyaz bulut kümelerini kâh toplayıp kâh dağıtıyordu. Ve bulutlar ısıltılı gökyüzünde uçtukça tepelerle vadileri pek az görülen bir ışık-gölge oyununa tutuyor, ortalığı kâh aydınlatıp kâh gölgeye boğuyorlardı. İnsanın kanını kaynatan bir gündü bu, çalışılmayacak kadar hafif ve oynak, insanın aklını, fikrini dağıtan bir gün.

Olacak iş ya, bu parlak günün öğle üzeri köye yazlık kumaş satan bir satıcı geldi. Sırtında taşıdığı kocaman çıkının içinde bir sürü kumaş vardı, her renkten, her cinsten, hatta bazıları çiçekliydi bile! Ve adam yürüdükçe:

— «Kumaşlarım var, iyi parçalarım var!» diye bağıyordu.

Bu sırada ana, erkeği, çocukları ve yaşlı nine avludaki söğüt ağaçlarının altında öğle yemeklerini yiyorlardı. Onları görünce satıcı durdu:

— «Kumaşlara bir bakmak ister misiniz, hanım ana?» diye sordu.

Ana: «Kumaşa verecek paramız yok ki,» diye cevap verdi. «Biz alsak alsak şu bebecik için bir parça ucuz bez alabiliriz; hepsi o. Bizim gibi fakir fukara çiftçi kısmının parası türlü türlü giysi ya da kumaş almaya elvermez. Biz anca çıplak kalmamak için giyinebiliriz.»

Kocakarı da lafa karışmasa olmaz! O tiz ihtiyar sesiyle:

— «Gelinimin hakkı var,» diye söylendi. «Zaten şimdiki zamanın kumaşlarında bile hayır kalmamış, bir iki kez yıkadın mı paralanıyor. Oysa benim gençliğimde ninemin yeldirmesini giyerdim, evleninceye değin de dayandı. O zaman gururumuza yediremeyip yenisini yaptık.

yoksa eskisi daha pek güzel giyilirdi. Oysa bak şu sırtımdaki kefenlik hırkalarının ikincisi. Handiyse bu da eskiyecek. üçüncüsünü dikmek gerekecek. Şu zamanın bezleri o derece çürük, dayanıksız...»

Bezirgân, müşteri kokusu almış, yanaşmıştı. Çoğu bezirgânlar gibi pek terbiyeli, uysal tavırlı, insanın suyuna gitmesini bilen bir adamdı. Anaya dil döktü, ihtiyara da tatlı bir laf söyledi.

— «Kocanine, bir bak hele, öyle kumaşlarım var ki sizin eski günlerdeki kumaşlara taş çıkartır. En küçük torununa da pek yaraşacak, doğrusu. Bak, hanım ana, şu küçük parça. Bugün büyük bir köyden geçerken zengin karısının biri topun çoğunu tek oğluna elbiselik aldı. Yeni top açtığım için ondan kumaşın fiyatını tam istedim. Ama, elimde şu kadarcık bir parça kaldı, hanım ana. Onu da şu nur topu gibi oğlanın hatırı için sana zararına vereceğim, inan!»

Bu sözleri art arda bir nefeste söyleyedursun, satıcı bohçasından pek güzel bir parça çıkarmıştı. Çimen yeşili yer üzerine büyük kırmızı çiçekli bir kumaş.

Kocakarı hayran hayran: «Ay!» diye mırıldandı, çünkü kendi yarı kör gözleri bile kumaşın canlı renklerini iyice seçebilmişti. Ana ise parçayı görür görmez adeta âşık oldu. Kucağındaki çocuğa baktı. Bebeciğin, göbeğindeki pis bir paçavra parçasından başka sırtı çıplaktı. Oysa tumbul, tosun gibi oğlandı, üç çocuğunun içinde en güzeli oydu ve babasına pek benziyordu. Şu çiçekli kumaş ona kim bilir ne yaraşırdı! Bütün bunlar ananın içinden geçti. yüreği erir gibi oldu ve kendini tutmak istediği halde tutamayarak:

— «Kaça olur bakalım?» diye sordu. «Ama, ne olsa alamam. Şu çocuklarla ihtiyarı doyurup mal sahibine kira vermeye paramız güç yetiştiriyor. Zengin karılarının tek oğlanlarına aldıkları kumaş hize yaraşmaz.»

Bu sözleri duyan ihtiyarın içine bir üzgünlük çökmüştü. Kız çocuğu yerinden kalktı ve hasta gözleriyle kumaşı görebilmek için yüzünü iyice yaklaştırmakla baktı. Büyük oğlan hiç umursamadan yemeğini yiyor, babası da kayıtsız bir türkü tutturmış oturuyordu.

Şimdi bezirgân sesini iyice alçaltmış, tatlılaştırmıştı. Kumaşı bebecikten yana şöyle bir tuttu ama, kirlenmesin diye pek yaklaştırmamaya da dikkat etti. Yarı fısıltı gibi bir sesle:

— «Böyle bez, böyle renk, bu sağlamlık,» diye üstelendi. «Elimden çok parça geçti benim ama, böylesini daha görmedim! Kendiminin bir oğlu olsaydı vallahi bunu satmaz, ona saklardım ama, ne yaparsın ki bizim kadın kısır, bana çocuk verdiği vereceği yok; ne diye böyle güzelim malı ona verip zıyan edeyim?»

İhtiyar nine bezirgânın sözlerini can kulağıyla dinliyordu. Karısının kısır olduğunu duyunca pek ilgilendi, hemen lafa karıştı:

— «Aa, pek yazık ayol, aslan gibi de erkeksin! Genç bir kız alsan da talihini bir kez daha denesen ya! Hep derim ben, erkek kısmı en aşağı üç kadın denemeli ki, eksikliğin kimde olduğu ortaya çıksın...»

Ana dinlemiyordu. Dalgın ve düşünceliydi, iradesi gitgide kırılıyordu. Kucağındaki güzel bebeciğin kumral tenine, kırmızı yanaklarına bu kumaş öyle güzel yaraşmıştı ki, sonunda ana daha fazla kendini tutamayarak:

— «En son kaç olursa söyle, çünkü kesemiz hiç uygun değil,» dedi.

O zaman satıcı bir fiyat söyledi. Hiç de yüksek değildi. Ana onun daha pahalı söyleyeceğini sanmıştı. Yüreği sevinçten titredi ama, ciddiliğini bozmadan, başını olamaz diye salladı ve pazarlıkta gelenek olduğu üzere, adamın istediği fiyatın yarısını verdi. Bu öyle az bir paraydı ki, bezirgân kumaş parçasını hemen geri çekip çıkınına

koydu ve kalkıp gidecekmiş gibi yaptı. Bunun üzerine ana biraz daha yüksek fiyat söyledi, böylece karşılıklı çekişmeye başladılar. Bezirgân birkaç kez daha kalkıp gidecekmiş gibi yaptıktan sonra çıkınını yine yere koyup kumaş parçasını ortaya çıkardı ve sonunda, ilk istediğinden biraz daha az fiyata razı oldu. Ana da içerdeki balçık duvarın bir oyduğunda sakladığı yerden parayı almaya gitti.

Bütün bunlar olup biterken evin erkeği tembel tembel oturuyor ve yavaş sesle şarkı söylüyordu. Arasıra, her yemekten sonra yaptığı gibi sıcak su içmek için şarkısını kesiyorsa da, anayla bezirgânın pazarlığına hiç karışmıyordu.

Ama, bezirgân şeytan gibi bir adamdı, her fırsattan yararlanmak isterdi. Şimdi de çıkınından bir parça daha kumaş çıkardı ve erkeğe hiç aldırış etmez gibi bir tavırla, öteki topların üzerine şöyle bir serdi. Ham ipekten bir kumaştı bu, yaz sıcaklığında insanın tenini nasıl serin tutacağı besbelliydi, rengi de gökyüzü gibiydi, öyle duru, öyle mavi...

Bezirgân, erkekten yana, acaba gördü mü diye gizlice bir baktı, sonra yarı gülerekten:

— «Yazlık urba aldın mı bu yıl kendine, efendi kardeş?» diye sordu. «Henüz almadıysan işte tam sana göre bir parça, hem de fiyat bakımından, yemin ederim, kasaba dükkânlarında bu kumaşı dünyada böyle ucuza almazsın.»

Erkek, yok, der gibilerden başını salladı. Ama, o haylaz, güzel yüzüne pısırik bir bakış gelmişti. Acı acı:

— «Bu evde benim kendime bir iğne alacak gücüm yok,» diye söylendi. «İşten başka bir şey yok benim yazgımda! Ben çalıştıkça doyuracak boğaz artıyor, bana da daha çok iş işlemek düşüyor.»

Gezgin satıcı çok köy, çok kasaba dolaşmıştı, insanın huyunu gözünden okumak onun mesleği gereği idi.

Bu genç erkeğin de keyif düşkünü olduğunu, hayatın yükünü vakitsiz yüklenmiş bir delikanlıya benzediğini bir bakışta anladı. Hemen tatlı, anlayışlı bir tavır takındı:

— «İşinin ağır, kazancının az olduğu belli, a kardeş,» dedi. «Güzelliğinden de anlıyorum ki, bu zor hayat sana göre değil. Ama, yeni bir giysi yapın, bak göreceksin, ne yaman ilaçtır, insanın yüreğini serinletir. Yeni bir yazlık urba yapınmak erkek kısmı için en büyük zevktir. Böyle bir kumaşı sırtına geçirip o parmağındaki yüzüğü parlattın mı, saçını da biraz yağla taradın mı, kalıbımı basarım sen en kibar kasabalı erkeklere bile taş çıkartırsın!»

Doğrusu bu lakırdılar erkeğin pek hoşuna gitmişti. Biraz aptal bir bakışla keyifli keyifli güldü, sonra kendini toplayarak ciddileşti.

— «Ömrümde bir kere de kendime yeni bir urba yapınmaya hakkım yok mu yani? Bütün kazancımız birbiri ardına gelen şu piçlere gidiyor. Ömrümün sonuna değin böyle pılı-pırtı içinde mi gezeceğim yani?»

Hemen eğilip kumaşı parmaklarıyla yoklamaya başladı. Kocakarı da şimdi heyecanlanmıştı.

— «Pek güzel bir parça, oğul,» diye lafa karıştı. «Yeni urba yapınacaksan bundan iyisini bulamazsın. Bir zamanlar, hâlâ aklımdadır, senin babanın da böyle güzel mavi bir urbası vardı. Evlendiğimiz zaman mıydı acaba? Ama, yok, düğünümüz kışın oldu. Beni öylesine bir aksırık tuttuydu da herkes gelin kızın aksırıp durmasına güldüydü...»

Ama, oğlu onu dinlemeyerek birden, boğuk bir sesle: «Bundan bir urba kaç çıkar?» diye sordu.

Tam satıcı kumaşın fiyatını söylerken ana elinde öteki parçanın parasıyla çıkageldi ve olup biteni görünce telaşa kapılarak:

— «Daha fazla verecek paramız yok ki!» diye bağırdı.

Onun bu bağıışı erkeğin yüreğini katılttı sanki. İnatla:

— «Kim ne derse desin, ben bu kumaştan bir urba yapınacağım! Hem öyle hoşuma gitti ki, parçayı hemen kestireceğim,» diye direndi. «Evde üç tané gümüş paramız olduğunu bal gibi biliyorum.»

Bu üç parça gümüş paranın değeri büyüktü. Bunları evlenecekleri zaman kızın anası vermişti. Genç gelin gümüşleri koca evine çeyiziyle getirmişti. En değerli mülküydü bu paralar. O gün bu gündür ne denli darda kalsın kalsın onları harcamaya kıyamamıştı. Kocakarıyı ölecek sanıp tabut yaptırdıkları zaman bile borç almış, harç almış, ille gümüşlerine ilişmemişti. Üç gümüş paraya sahip olduğunu bilmek ananın içine her zaman bir rahatlık verirdi. Bir gün hiç çaresiz kaldıklarında bir savaş ya da kıtlık olursa, elleri büsbütün kuruyacak olursa bir dayanakları var demekti. Bu üç para duvarın oyduğunda durdukça ana hiç olmazsa bir süre açlıktan ölmeyeceklerini bilirdi. Onun için hemen:

— «O gümüşleri harcayamayız!» diye bağırdı.

Ama, erkek gazaba gelerek kuş gibi yerinden fırladı ve onu itip geçtiği gibi içeri koştu; hemen duvardaki oyuga gidip gümüşleri aldı. Kadın da onun arkasından koşmuş, onu kavramış, tutmaya çalışıyordu. Ama, erkeğin çevikliğiyle başa çıkamazdı! Erkek onu silkip attı: kadın kucagında çocuğuyla yere yığıldı kaldı. Kocası:

— «Altı arşın kes bakalım, yarım arşın da makas payı bırak!» diye bağırarak dışarı koştu.

Satıcı hemen kumaşı kesti, gümüşleri de alıp cebine indirdi. Gerçi para kendi istemiş olduğu fiyatın biraz aşağısındaydı ama, satıcı kumaşını bir an önce satarak çıkıp gitmekte acele ediyordu.

Ana en sonunda düştüğü yerden kalkıp da dışarı çıktığı zaman, bezirgân gitmiş, gümüşler uçmuş, erkekse söğüdün yeşil gölgesinde, ellerinde parlak mavi kumaş parçasıyla, öylece duruyordu.

Kocakarı biraz önceki yaygaradan ürkmüştü. Gelinin dışarı çıktığını görünce yüksek, tiz bir sesle konuşmaya başladı:

— «Mavisi pek tatlı, oğul; parası da çok değil. Sırtın ipek yüzü görmeyeli kim bilir kaç yaz oluyor...»

Gelgelelim erkek onu dinlemiyor, kötü kötü karısından yana bakıyordu. Yüzü mosmor kesilmişti. Öfkesinin verdiği cesaretle:

— «Urbamı sen mi yapacaksın, yoksa, başka bir kadına götürüp parayla yaptırayım da, kendi karım yapmıyor mu, diyeyim?» diye haykırdı.

Ana hiçbir şey demedi. Yine her zamanki iskemlesine oturdu. Biraz önce erkeğin itip düşürmesi onu çok sarsmıştı. Yüzü hâlâ sapsarıydı ve hiç sesini çıkarmıyordu. Kucağındaki çocuk korkusundan hâlâ avazı çıktığıncaya bağırırmaktaydı ama, ananın ona aldırış edecek gücü yoktu. İsteddiği gibi bağırırsın diye yere bıraktı ve dağılan saçlarını yeniden topuz yaptı. Bir süre derin derin soludu. Birkaç kere de yutkundu. Sonra, erkeğin yüzüne bakmaksızın:

— «Ver bana, ben dikerim,» dedi.

Erkeğinin giysisini bir başka kadının dikmesi ağrına giderdi. Köy halkının bu kavga konusunda başkaca laf etmelerine fırsat vermek de istemiyordu. Zaten bağırışmayı duyunca hepsi kapı önlerine çıkmış, dinleyecekleri kadar dinlemişlerdi.

Ama, o günden sonra kadın erkeğine bu olaydan ötürü kin besler oldu. Kumaşı kesti gerçı; biçti ve dikti. Hem de güzel dikti; çünkü, mal iyi maldı, özenmeye değerdı.

Ama, giysiyi zevk almadan bitirdi ve erkeğe karşı takındığı sert, donuk tutum değişmedi. Onunla, kadınların yaptığı gibi havadan sudan, köyde olup bitenlerden ya da buna benzer ufak tefek şeylerden konuşmayı bile kesti.

Kadın böyle donuk durduğu için erkek de somurtmuş, şarkı bile söylemez olmuştu. Yemeğini yer yemez hana gidip oradaki erkeklerle çay içiyor, gece geç saatlere dek kumar oynuyordu. Böyle olunca sabahları da geç kalkıyordu. Başka zaman olsa ana onu öyle azarlar, öyle bir başının etini yerd ki, erkek sırf kulağı dinç olsun diye sonunda ona boyun eğdi. Oysa şimdi erkeği ne denli geç vakte kadar uyursa uyusun ana hiç sesini çıkarmıyor, tarlaya kendi başına gidip işliyor, erkeğinin her yaptığını küskün, sert bir sessizlikle karşılıyordu. Gerçi bu küskünlük, bu sertlik kendini de harap ediyordu ama, bu kez erkeğine karşı yumuşamak elinde değil gibiydi.

Urba sonunda tamamlandı. Yapılması biraz uzunca sürmüştü, çünkü pirinç ekme zamanıydı. Sonunda urbayı yapıp bitirdiği zaman bile ana, erkeğinin üstünde nasıl durduğuna bakmadı. Hiçbir şey demeden urbayı ona verdi. Erkek giyindi, yüzüğünü küçük taş parçalarıyla parlattı, saçını mutfaktaki şişeden boşalttığı yağla taradı ve fiyakalı bir tavırla sokağa çıktı.

Her gören urbasının ne kadar güzel olduğunu, nasıl yaraştığını söylüyordu ama, bu övmeler erkeği umduğu derecede hoşnut etmedi nedense. Karısı hiçbir şey dememişti. Hiçbir şey olmamış gibi eğilmiş, kısa saplı süpürgeyle evi süpürmeye başlamış, bir kere bile urba iyi durdu mu, vücuduna iyi oturdu mu diye sormamıştı. Başka zaman erkeğin ayağına bir çift çarık bile yapsa, iyi geldi mi diye sorardı. Ama, bu kez erkek kapıda bir süre oyalandığı halde kadın bir kez olsun başını kaldırıp da bakmamıştı. Sonunda erkek yarı utangaç bir tavırla:

— «Çok güzel dikmişsin bu urbayı, şimdiye değin

diktiklerinin hepsinden daha güzel,» demişti. «Sırtımda kasabalıların giysileri gibi durdu.»

Ama, kadın bakmamakta hâlâ inat ediyordu. Süpürgeyi bir köşeye dayayıp gitti, bir topak pamuk aldı, eğirip iplik yapmaya başladı, çünkü elindeki ipliğin hepsini mavi urbayı dikmek için bitirmişti.

Sonunda acı acı, «Bana öylesine pahalıya çıktı ki bu urba, kralların giysisi gibi dursa yeridir,» diye cevap verdi.

Ama, başını kaldırıp erkeğine bakmadı. Erkek öfkeyle sokağa çıktığı zaman gizlice arkasından bile bakmadı. Gerçi mavi urbanın ona pek güzel yaraşacağını biliyordu ama, yüreği kin doluydu.

V

O gün bütün gün ana kocasının yolunu gözledi. Tarlayı başıboş bırakmıştı. Sığ su birikintilerinin içindeki pirinç filizlerinin yeni yeni beliren başları hafif rüzgârda dalgalanıyordu. Güneş sıcaktı. Ürünün kendi kendine büyüdüğü, tarlada iş işlemeyi gerektirmeyen bir gün.

Böylece ana söğüt ağacının altına oturup iplik eğirmeye koyuldu. İhtiyar da lafını dinleyecek birini bulduğuna sevinerek, gidip onun yanına oturdu. Bir yandan çene çalarken ceketinin düğmelerini açtı, buruşmuş cılız kollarını güneşe uzattı. Bu canım yaz güneşinin ta ilişkilerine işlediğini duyabiliyordu. Çocuklar da çırılçıplak koşuşup oynamaktaydılar.

Yalnızca ana, hiç sesini çıkarmadan, oturduğu yerden iplik eğiriyordu. İgi parmaklarının usta hareketleriyle döndürüyor, eğirdiği iplik sımsıkı, bembeyaz çıkıyordu. İplik uzadıkça ana uzayan kısmını cilalı, yuvarlak bir bambu parçasının üstüne makara gibi sarıyordu. İplik eğirişinde de her türlü iş yapışındaki gibi kendine güvenen, usta bir rahatlık vardı. Onun yaptığı iplikler her zaman düzgün, dayanıklı olurdu.

Güneş yavaş yavaş tepeye çıktı, öğle oldu. Ana iği elinden bırakıp ayağa kalktı. Acı acı:

— «Handiyse çıkar gelir. Öyle ya, mavi urba adamın karnını doyurmaz,» diye söylendi.

İhtiyar da her zamanki gibi gülmeye hazırды:

— «Doğru dedin, erkeğin üstündeki başka, içindeki başka...»

Ana gitti, oyuk kabakla pirinç sepetinden tek tane-sini bile yere dökmeden pirinç aldı. Pirinci ince bambu hasırından yapma süzgeçli bir sepete koydu, göl kıyısına gitti. Giderken çevresine bakındı ama, yeni mavi urbayı hiçbir yanda göremedi.

Dikkatle su kıyısına indi, pirinci yıkamaya başladı. Önce süzgeçli sepeti suya daldırıyor, sonra o kuvvetli, esmer elleriyle pirinci ovalıyordu. Bunu, pirinçler inci gibi bembeyaz, pırıl pırıl olana dek üst üste yaptı.

Eve dönerken bir baş lahana söktü, bir ağaca bağlı duran mandaya bir tutam ot attı. Büyük oğlan kız kardeşinin elinden tutmuş ondan yana geliyordu. Ana usulca:

— «Babanızı hiçbir yanda gördünüz mü?» diye sordu. «Handa, sokakta, ya da bir kapı önünde filan?»

Oğlan, «Bu sabah handa biraz oturdu, çay içti,» diye cevap verdi. «Sırtında yeni mavi urbası vardı. Kaça çıktığını emmi oğluna söyleyince emmi oğlu da pek pahalıya çıkmış dedi.»

Ana sert bir sesle, «Paahlıya çıktı ya, sen bana sor onu,» diye söylendi.

Kızı da: «Babamın urbası masmaviydi,» diye lafa karıştı. «Mavisini benim gözüm bile seçti.»

Ana başka bir şey demedi. Sepet yatağının içinden küçük bebek yaygaraya başlamıştı. Ana gidip onu aldı, ceketinin önünü açtı ve bir yandan oğlunu emzirerek yemek hazırlığına koyuldu.

— «Oturduğun yerden gözünü yoldan yana dönüver, kocanine,» diye seslendi. «Urbasının mavisini seçer seçmez bana haber ver; yemeğini sofraya koyayım.»

İhtiyar neşeli sesiyle, «Olur, kızım,» diye cevap verdi. Ana pirinci erkeğinin sevdiği gibi, diri diri, tane ta-

ne pişirdi. Pişirip bitirdiği halde erkek henüz dönmemişti. Lahana'yı haşladıktan sonra, tam göbeğinin üstüne dökmek için, erkeğinin sevdiği gibi mayhoş bir salça bile yaptı. Ama, erkek hâlâ gelmiyordu.

Bir kez bekleştiler. Sonra kocakarının karnı iyice acıktı. Yemek kokusuyla içi bayılır gibi oldu ve açlığının verdiği huzursuzlukla:

— «Beklemeyelim gayri benim oğlum olacak herifi!» diye bağırdı. «Ağzımın suları akar oldu, karnımın içi davul gibi boşaldı da hâlâ geleceği yok.»

Ana ihtiyarın yemeğini verdi, çocukların da karnını doyurdu. Hatta önlerine lahana bile verdi. Yalnız, lahananın göbeğini erkeğine ayırdı. Bundan sonra kendisi de yemek yedi ama, pek az. Nedense bugün pek iştahı yoktu. Öyle ki, bir sürü pirinç artakaldı. Bu pirinçle lahanayı ana, çabuk kokmasınlar diye serin, esintili bir köşeye kaldırdı. Akşamleyin ısıttı mı yeni pişmiş gibi olurdu.

Yemekten sonra ana bebeciğini emzirdi. Bebek kana kana süt emdi, sonra uykuya daldı. Tostoparlak, tömbül tömbül, gürbüz bir oğlandı. Güneşin sıcağından yanakları al al olmuştu. İki büyük çocuk da söğüt ağacının gölgesine uzanıp uyuyakalmışlardı. Kocakarı oturduğu sandalyede başı önüne düşse düşse uyukluyordu. Küçük köyü öğle sıcağının sessizliği ve uyku saatinin huzuru sarmıştı. Öyle ki hayvanlar bile, başları önlerine eğik, uykulu duruyorlardı.

Uyuyamayan bir tek anaydı. İğini alıp döven yerinin, söğüt gölgesinde kalan yanına oturdu ve iplik büküp eğirmesine devam etti. Ama, bir süre sonra iş yapamaz oldu. Şimdiye değin durup dinlenmeden çalışmış, iplikleri bükmüş, eğirmiş; bükmüş, eğirmişti. Sonra, oturduğu yerde duramaz oldu. Bir tuhaf kuruntu gövdesine ikinci bir can gibi yayılmıştı, sanki. Erkeğinin yemek için eve gelmeyi aksattığını şimdiye değin hiç bilmiyordu. Kendi kendine:

— «Oyun filan için kasabaya gitmiş olsa gerek,» diye mırıldandı.

Bu hiç aklına gelmemişti, ama, düşündükçe iyiden iyiye aklı yattı. Biraz sonra kapı-karşı komşusu olan emmi oğlu tarlaya gitmek için evinden çıktı. Bir ağaç altında şekerleme yapmakta olan karısı da uyandı, karşı eve seslendi:

— «Seninki bugün bir yerlere gitti galiba?»

Ana son derece rahat bir tavırla, «Öyle, bir işi varmış, kasabaya kadar gitti,» diye cevap verdi.

Araçlarının arasında beliyle tırmığını aranan ağırbaşlı emmi oğlu da: «Yeni mavi urbasını giymiş, süslenmiş, püslenmişti. Kasaba yoluna saptığını gördüm,» diye lafa karıştı.

Ana yalnızca, «Öyle,» dedi.

Emmi oğlu erkeğini kasaba yolunda gördü diye ananın içi biraz yatışmıştı. Yeniden hevesle iplik eğirmeye başladı. Anlaşılan erkeği ondan öc almak için bir günlüğüne kasabaya gitmişti. Tevekkeli değil yeni urbasını giyince yüzüğünü parlatıp, saçlarını yağlamamıştı! Bunları düşündükçe kadının içinden yine kızmak geldi ama, öfkesi geçmişti, yeniden körüklemek elinde değildi, çünkü emmi oğlunun sözlerine rağmen hâlâ bir tuhaf, ezik kaygı içindeydi.

Öğleden sonranın saatleri, sıpsıcak, uzadı gitti. İhtiyar öğle uykusundan, ağzının ağaç kabuğu gibi kupkuru olduğundan yakınarak uyandı. Ana kalkıp ona çay verdi. Çocuklar uyanıp azıcık toz toprak içinde yuvarlandılar, sonunda kalkıp oyuna daldılar. Bebecik de uykusundan keyifli uyandı ve sepetinde yattığı yerden gülmeye başladı.

Ananın bütün rahatı kaçmıştı. Uyuyabilse uyuyacaktı. Başka gün olsa, iş işlerken bile kolaycacık uykuya daldığı olurdu. Öyle gürbüz ve sağlamdı ki, uykusu kaçmak

nedir bilmez, her zaman tatlı tatlı, derin derin uyuyabirdi. Gelgelelim bugün içinde öyle bir sıkıntı vardı ki, onu uyutmuyordu. Her an kulağı seste gibiydi.

En sonunda beklemekten ve sokağın boşluğundan usanarak ayağa kalktı. Sokak insan da dolup taşsa, kendi beklediği gelmedikçe onun gözündeki bombostu. Ana bebeciğini kolunun altına kısıtırıp kalçasının üstüne oturttu, tırmığını öbür eline aldı ve ihtiyara:

— «Güney yamaçtaki mısırların otunu yolmaya gidiyorum,» diye seslenerek tarlaya yollandı.

Yürürken kendi kendine, evde oturup durmazsa beklemenin kolaylaşacağını, iş işleyip gövdesini yordukça saatlerin daha çabuk geçeceğini düşünüyordu.

Başına, güneşin sıcağından korunmak için mavi bir mendil sardı ve tırmığını durup dinlenmeksizin taze yeşil mısırların arasında dolaştırarak, akşama değin mısır tarlasında çalıştı. Küçük, eğri-büğürlü bir toprak parçasından ibaretti bu tarla. Topraklarının ekebildikleri kadarına pirinç ekerler, su çıkarabildikleri tepeleri bile pirinç setleri haline getirirlerdi. Çünkü pirinç mısırdan daha gözde bir yiyecekti ve daha pahalıya satılırdı.

Güneş gölgesiz yamaca ışıklarını serpiyor, mavi mendile rağmen kadının başına geçiyordu. Çok geçmeden ceketiden terden sıırıslıksam kesildi. Yine de ana durup dinlenmeden çalışıyor, işine ancak çocuk ağladığı zaman ara veriyordu. O zaman yere çöküp çocuğu emziriyor, ateş gibi yanan yüzünün terini eliyle siliyor ve çevresindeki parlak, çıplak yaz manzarasını, görmeyen gözlerle seyrederiyordu. Emzirmesi bitince çocuğu yere bırakıp yine işe başlıyordu.

Böylece vücudu sızlamaya başlayıp düşünemez oluncaya değin çalıştı. Artık yerden toplayıp fırlattığı otlardan başka bir düşüncesi yoktu.

En sonunda güneş ufka yaslandı ve küçük vadi bir-

denbire gölgelere boğuldu. O zaman ana doğrulup terli yüzünü ceketinin ucuyla sildi ve yüksek sesle, kendi kendine:

— «Şimdi o eve gelmiştir de bekliyordur bile,» diye söylendi. «Gidip aşını yapayım.»

Yerden çocuğunu alıp yine kalçasına oturttu ve evine döndü.

Ne var ki, erkeği gelmemiştir. Ana bunu, köşeyi döner dönmez anladı. Kocakarı meraklı gözlerle tarladan yana bakmaktaydı, iki çocuk da yorgun argın kapı eşğine oturmuş bekliyorlardı. Onu görünce:

«Ana!» diye bağıldılar. O da, şaşkın:

— «Babanız gelmedi mi daha?» diye sordu.

Büyük oğlan: «Gelmedi ya, bizim karnımız aç,» diye cevap verdi. Kız da yarım yarım çocuk diliyle ağabeyinin söylediklerini tekrarladı:

— «Gelmedi, karnımız aç.»

Güneşin en son keskin, altın renkli ışınlarına karşı sımsıkı yummuş olduğu gözlerini hiç açmıyordu.

Kocanine yerinden kalktı; sarsak adımlarıyla sokağa doğru yürüyerek, o sırada evine dönmekte olan emmi oğluna:

— «Benim oğulu gördün mü?» diye sordu.

Bunun üzerine genç kadın birden huysuzlaşarak, «Bırak be, kocanine, âleme yayma oğlunun gelmediğini.» diye söylendi.

Ama, ihtiyar meraklı, kısık gözlerini yoldan ayırmaksızın, «Yalan mı, gelmedi işte,» dedi.

Gelini ses çıkarmadı. Çocuklara soğuk pirinç verdi. Kocakarının pirincinin üstüneyse azıcık sıcak su koydu. Sarı köpeğe vermek için de bayat birkaç kırıntı çıkardı. Onlar yiyedursun kendisi bebeciği kucığında, köy hanına gitti.

Handa pek az konuk kalmıştı, çünkü başka köylere

gidecek olanlar çoktan ayrılmışlardı. İşlerin devşirildiği, erkek kısmının evine, ocağına döndüğü saatti bu. Ana: «Burada olsaydı, tam yol başında bir masada olurdu,» diye düşündü, çünkü erkeği her gelip geçeni, her olup biteni görmek isterdi. Sonra mutlaka masasında bir başkası daha olurdu, çünkü yalnız oturmayı hiç sevmeyen bir adamdı. Ya da kumar oynanıyorsa onu oyuncuların en orta yerinde bulacağınız yüzde yüz bir şeydi.

Genç kadın hana yaklaştı ama, ne kulağına oyun gü-rültüsü gelmiş, ne de gözüne ham ipekten yeni mavi bir urbanın ısıltısı ilişmişti. Kapıya dek gidip baktı. Erkeği içerde de yoktu. Yalnızca han sahibini gördü. Adam sobanın yanında, duvara dayanmış, akşam yemeğinin ağırlığını dinlendiriyordu. Yüzü günlerce soba üstünde yemek pişirmekten kapkara kesilmişti. Hancı, nasılsa yine abucak kirleneceğini, yağlanacağını bildiği için ykanıp temizlenmeyi de gereksiz sayan bir adamdı.

Kadın, «Benim çocukların babasını gördün mü?» diye kapıdan sordu.

Adam önce kapkara tırnağıyla dişlerini karıştırarak umursamadan, «Bu sabah yeni mavi urbasıyla geldi. Bir süre burda oturdu, sonra da kasabadan yana gitti,» diye cevap verdi. Sonra birden bir dedikodu kokusu alarak canlandı: «Ne var, bir şey mi oldu, kadın kardeş?»

Ana çarçabuk, «Yoo, bir şeycik yok,» diye cevap verdi. «Kasabada bir işi vardı. Zaar bitiremedi. Sanırım bu geceyi de orda bir yerde geçirip yarın gelir gayri.»

Hancı merakla, «Ne işi?» diye sordu.

Ana, «Ben kadını; erkeğin işinden ne anlarım?» dedi ve dışarı çıktı.

Yolda kendine seslenenlere dudağıyla cevap veriyordu ama, kafası dalgındı. Aklına bir şey gelmişti. Eve döner dönmez gidip duvardaki oyuğu eliyle iyice yokladı. Evet, oyuk boştu. Oysa birkaç bakır, bir tane de küçük

gümüş paraları olduğunu ana çok iyi biliyordu. Çünkü, erkeği pirinç saplarını daha birkaç gün önce iyi bir fiyatla satmıştı. Alışverişte ustaydı. Aldığı paranın çokça kısmını da evine getirmiş, karısına vermişti. Ana parayı onun elinden alıp saymış, duvardaki oyuga koymuştu. Şimdiyse paranın yerinde yeller esiyordu.

O zaman ana erkeğinin temelli gittiğini anladı. Onun temelli gittiği düşüncesi bulut gibi sardı beynini. O küçük toprak evin toprak zeminine birden çöküverdi ve bebeciğini bağrına basarak hiç sessiz, öne arkaya sallanmaya başladı. Gitmişti erkeği işte. Üç çocuğuyla onu olduğu gibi bırakıp gitmişti.

Kucağındaki çocuk huysuzlaşınca ana ne yaptığını düşünmeden ceketini açıp ona meme verdi. Öteki iki çocuk da içeri girdiler. Kız usul usul mızıldanarak, gözlerini oğuşturuyordu. Kocakarı değneğine yaslanarak onların peşinden geldi. Üst üste:

— «Acep benim oğul nerede? A kız, sana söyledi mi nereye gittiğini? Tuhaf şey, oğlanımın gidip de gelmemesi,» deyip duruyordu.

Ana sonunda yerinden kalkarak, «Sonunda yarın gelir oğlun, kocanane,» dedi. «Sen gir döşegine, yat da uyu. Yarın döner o.»

Gelinin sözleri ihtiyarı avuttu.

— «Öyle, öyle, yarın döner elbet,» diyerek, boş oda da el yordamıyla gitti. yatağına yattı.

O yatınca ana iki büyük çocuğunu avluya çıkarıp yıkadı. Yaz akşamları onları yatırmadan önce yıkamayı huy edinmişti. İkisinin de üzerine oyuk kabakla su döktü, yumuşak esmer tenlerini avucuyla ovalayıp temizledi. Ama, ne çocukların dedikleri kulağına giriyor, ne de kızının gözlerinin acısından ötürü sızlanışını duyuyordu. Ancak, yatağa girdiklerinde büyük oğlan babasının hâlâ gelmediğine şaşarak:

— «Peki ama, babam nerde yatıyor?» diye sorduğu zaman... ancak o zaman ana kendini daha fazla tutamıyarak:

— «Kasabadadır zaar, yarın sabah çıkar gelir, ya da birkaç gün sonra,» diye söylendi.

Yine öfkesi kabarmıştı:

«Elindeki biraz para bitince ne yapacak, döner gelir elbet,» diye acı acı söylendi. «O zaman o yeni mavi urbanın kirini pasını yıkatıp temizlemek de bana düşer!»

Erkeğine kızabilmek anayı bir bakıma rahatlattı. Öfkesini içine sindirdi, besledi iyice. Kızdıkça erkeğini nedense daha yakınında duyar gibiydi. Hayvanı içeri alır, kapıyı sürmelerken de kızgın kızgın:

— «Hatta daha bu gece, ben güzel güzel uyurken gelir kapıya vurursa hiç şaşmam!» diye düşündü.

Gelgelelim yattıktan sonra, sıcak gecenin durgunluğu, bu boğucu odanın sessizliği içinde, öfkesi yine geçip gitti ve anayı bir korkudur aldı. Erkeği geri gelmezse onun hali nice olurdu, tek başına bir kadın, yaşı da daha genç? Yatak nasıl da büyük geliyordu bu gece; kocaman! Dikkatli olmanın gereği yoktu bu gece; kollarını, bacaklarını istediği gibi açsa olurdu. Öyle ya, erkeği yoktu.

İçini erkeğine karşı sıcacık bir istek bürüyüverdi. Altı yıldır her gece onun yanında yatmıştı. Gündüzün kızsas, sinirlense bile, geceleyin yanı başına yattığında onun bütün haylazlığını, bütün çocuksu huylarını unuturdu. Şimdi de yattığı yerden aklına erkeğinin güzelliği, kıvraklığı geldi. Çoğu adamlar gibi çürük dişli değildi, nefesi de pis pis kokmazdı. Tersine civan gibi erkekti, dişleri pirinç taneleri gibi bembeyazdı. Ana yattığı yerden bunları aklından geçirdikçe bütün öfkesi geçti, gitti; içinde kala kala erkeğinin özleminden başka bir şey kalmadı.

Gelgelelim ertesi sabah, uykusuz geçen geceden sonra yorgun, bitik, yataktan kalktığı zaman yüreği yine ka-

tılaştı. Hayvanları dışarı salıp çocuklarla ihtiyarı doyurdu ve erkeğin hâlâ dönüp gelmediğini görünce kendi kendine:

— «Hele bir parası bitsin, bak nasıl gelecek, bak nasıl gelecek o zaman!» diye söylenmeye başladı.

Oğlan sabah sabah babasını yatakta göremeyince yine şaşkın, «Nerde babam hâlâ?» diye sordu. O zaman ana:

— «Birkaç gün gelmeyecek dedim sana!» diye bağırdı. «Soran olursa sen de öyle söyle. Daha birkaç gün gelmeyecek, de.»

Bununla birlikte kadın o gün tarlaya gidemedi. İskemlesini kapı önüne, köyün tek, küçük sokağını görebileceği bir yere çekip oturdu. Bir yandan kocakarının gevezeliğine verecek cevaplar buladursun, öbür yandan kendi kendine: «O mavi urbanın mavisi öyle duru ki, ta uzaktan gözüme çarpar,» diye düşünerek yün eğiriyor, iği her çevirişte yola doğru gizlice bir bakış fırlatıyordu.

Kendi kendine erkeğinin almış olduğu parayı, bu paranın kaç gün dayanacağını da hesapladı. Altı, yedi günden fazla pek dayanmazdı, ama, erkeğin o uğur dolu, hafif parmaklarını unutmamak gerek; kumar oynar kazanırsa kasabada uzunca kalabilirdi.

O sabah öyle dakikalar oldu ki, ana kocakarının çenesine daha fazla dayanamayacak durumlara düştü ama, erkeği belki de şimdi çıkar gelir umuduyla dişini sıktı.

Öğle üzeri çocuklar karınları acıkıp geldiler. Büyük oğlan babasına ayrılmış olan lahanayı görüp istedi, lakin anası vermedi. Oğlan direnince ana oğlunu pataklayarak:

— «Babanın dedim sana!» diye haykırdı. «Bu gece karnı aç döner gelirse, bu aş ona anca yeter.»

Öğleden sonranın sıcak sessiz saatleri uzadı gitti ama, erkek gelmedi. Gün yine her zamanki gibi altın ışıklarla ağırlaşarak battı. Vadiye bir süre gurup ışıkları vurdu, sonra akşam oldu; derin, karanlık bir gece.

O zaman ana lahana aşını getirdi. çocuklarının önüne koydu.

— «Yiyin. yiyebildiğinizce... Yarına kalırsa bozular gayri.» dedi. «Kim bilir artık ne zaman...»

Mayhoş salçadan biraz da kocakarıya verdi.

— «Ye, kocanine. oğlun yarın gelirse ben ona yeni-sini yaparım.»

İhtiyar, «Yarın mı gelecek benim oğul?» diye sorun-ca ana durgun durgun:

— «Belki yarın,» diye cevap verdi.

O gece yattığında ananın derdi ve korkusu büyüktü. Kendi kendine:

«Dönüp dönmeyeceğini Tanrı bilir!» diye düşünüyordu.

*
**

Haftaya, parası bitince erkeğin dönüp geleceği umudunu da içinden çıkarmak istemiyordu. Haftanın günleri de birer birer geçmeye başladı. Her gün ananın içinde, erkeği artık bugün gelecekmiş gibi bir his doğuyordu.

Köy sokaklarında yarenlik eden, öteki kadınlarla durmadan çene yarıştıran bir kadın değildi. Ama, şimdi köyün yirmi kadar kadınının hepsi birer ikişer kapısına gelip erkeği nerde diye sorar oldular.

— «Bu köyde hepimiz bir ev gibiyiz, hepimiz birbirimize hısımlar,» diyorlardı.

Sonunda ana kendi gururunu korumak için bir masal uydurdu ve soranlara istifini bozmadan cevap vermemeye başladı:

— «Uzak kentin birinde bir arkadaşı varmış, bizimkinin. Onun da bildiği bir kapı varmış, iyi para veriyorlarmış. Tarlada didinmekten daha iyi, demiş. Bizimki bakacak, işine gelmezse dönüp gelecek, yok işine gelirse ka-

lacak. O zaman efendisi izin verene dek dönemez, elbet.»

Bunu, doğru konuşur gibi öyle bir gözünü kırpmadan söylemişti ki, kaynanası şaşkınlıklar içinde kalarak:

— «Ayol, böyle güzel haberi bana niye söylemedin. ben onun anası değil miyim?» diye bağırды.

Ana bir yalan daha uydurarak: «Oğlun kimseye bir şey deme diye tembih etti de ondan.» diye cevap verdi. «Hele ananın dili düşüktür, yalan yanlış herkese laf yayar, dedi. Kapıyı beğenmez de hemen döner gelirse, kimse bir şey bilmesin istedi.»

Kocakarı değneğine dayanıp gelininin yüzüne bakarak, «Öyle dedi ha?» diye güldü. Ama biraz da alınmıştı. «Gerçi laf etmesini eskiden beri severim ama, dilim de gayri öylesi düşük değildir elbet!»

Ana artık, uydurduğu yalanı sık sık tekrarlıyor, bütün tamamlamak için arasına eklemeler bile yapıyordu.

Köyün fitne karısı sık sık ananın kapısının önünden geçerci. Duldu bu fitne kadın, ağabeyiyle birlikte oturur, çoluk çocuğu olmadığı için fazla işi, uğraşısı da olmazdı. Bütün gün oturur, diktığı çarıkların üstüne konacak küçük ipek güller yapmakla oyalanırdı. Bunun için görüp işittiklerini kafasında evirip çevirecek, tuhafına giden bir meseleyi içinden inceleyecek vakit bulurdu.

Bu kez de ananın erkeğinin böyle gidip gelmeyişi kafasına taktı ve birkaç gün sonra aklına bir şey geldi. Fitne karı küçücük ayaklarının son hızıyla hemen sokağa fırlayıp ananın evine koştu ve kurnaz bir bakışla anaya:

— «Tuhaf şey,» dedi. «Senin adam bu iş haberini kimden aldı? Öyle ya, köyümüze çoktandır mektup geldiği yok, hele senin adama ömründe mektup geldiğini bilmiyorum.»

Oradan çıkıp gizlice, köyün okuma yazma bilen tek adamının evine gitti. Köyden biri kırk yılın başı bir mek-

tup yazacak olursa bu adam yazar, köylülere kırk yılda bir mektup gelince bu adam okur, böylece birkaç metelik kazanırdı.

Fitne karı işte bu adama, «Geçen kuşaktan Üçüncü Li'nin oğlu olan şu bizim Birinci Li'ye şu son günlerde mektup filan geldi mi?» diye sordu.

Adam gelmedi deyince fitne karı, «Ama gelmiş olsa gerek, birkaç gün önce,» diye dudak büktü. «Karısının lakırdısı öyle.»

Bu kez adam kıskançlıkla, acaba mektubu bir başka köyün yazıcısına mı götürdüler, diye düşündü. Üst üste:

— «Mektup filan gelmedi,» diye söylendi. «Ben bilmesem kim bilecek? Ne mektup geldi bu köye son günlerde, ne de köyden mektup gitti. Kimsenin gelip bana bir şey okuttuğu, yazdırdığı olmadı. Kimseye pul da satmadım bugünlerde. Oysa benden başkasında pul bulunmaz. Posta tatarı bizim köye uğrayalı üç hafta oldu da geçti bile.»

Bu kez fitne karı bu işte iyice bir bit yeniği sezdi. Her yerde Birinci Li'nin karısının yalan söylemiş olduğunu, çünkü adamın mektup filan almadığını gizliden gizliye yaymaya başladı. «Bence Birinci Li karısını bıraktı, kaçtı,» diyordu. «O yeni urba uğruna kavga etmişlerdi de birbirlerine sövüp saydıklarını bütün köy duymamış mıydı? Hatta adam karısına vurup yere yıkmış değil miydi? Kendi çocukları söylüyordu.»

Bu laflar sonunda ananın kulağına gitmez olur mu? Ama, o hiç istifini bozmadı. Mavi urbayı kendi eliyle, erkeği şehre giysin diye diktiğini, kavgayı başka sebeple ettiklerini söyledi. Mektuba gelince, mektup gelmiş degildi ki, arkadaşı iş haberini deniz kıyısından gelen bir gezgin satıcıyla, ağızdan göndermişti.

İşte böyle, ana durmadan yalan uydurmaya devam etti. Kocakarı bu masallara bütün kalbiyle inanıyor ve

durup durup oğlundan, oğlunun nasıl zengin olacağından söz açıyordu. Ana da hiç bozuntuya vermiyordu. Kocaları kaçıp âleme rezil olan kadınlar ağlar. Ana hiç ağlamıyordu.

Sonunda uydurduklarına herkesi inandırdı. Fitne karının bile çenesi kapandı. Dul karı şimdi ancak ipekten çiçekleriyle uğraşırken kendi kendine:

— «Görürüz bakalım.» diye homurdanıyordu. «Hele biraz vakit geçsin, para, mektup gönderecek mi görürüz; bir gün dönüp gelecek mi onu da görürüz elbet.»

Böylece köyceğizi bir süre kaynaştıran bu küçük heyecan da yatıştı, herkes yine kendi derdine daldı, ana da, ananın masalı da unutuldu.

Ancak o zaman ana hayatına yeni bir düzen vermek yoluna gitti.

Erkeği gelecek diye umut bağladığı haftanın yedi günü de gelmiş geçmiş, erkeği geri dönmemişti. Bu arada pirinçler olgunlaştı, ağırlaşan sapsarı başlarını eğip beklediler. Ama, erkek hâlâ dönmüyordu. Kadın onları kendi başına bıçtı, hasat etti. Yalnızca komşuları olan emmi oğlu kendi pirincini kesip topladıktan sonra iki gün geldi, ona yardım etti.

Ana yardım bulduğuna sevindi ama, emmi oğlundan çekinirdi de biraz. Çünkü bu, az ama öz konuşan bir adamdı, başkalarının işine karışmazdı ama, soru sorunca açıkça sorduğundan ona yalan söylemesi pek güçtü. Neyse ki emmi oğlu kadına hiçbir şey sormadı. Gerekinden fazla bir laf etmeksizin sessiz sedasız çalıştı. Giderken de:

— «Emmi oğlu kira vaktine kadar gelmezse ben gelir mal sahibinin payını ayırmakta sana yardım ederim,» dedi. «Çünkü, bu yeni vekil kurnaz, sinsî herifin biri. Hem de yalnız bir kadının öyleleriyle iş görmesi doğru olmaz.»

Ana adama, canı yürekten: «Eksik olma,» dedi. Yar-

dıma muhtaçtı çünkü. mal sahibinin yeni vekilini pek az tanıyordu. Bu, her tutumundan, her sözünden yapmacık kibarlık akan bir kasabalıydı.

*
**

Böyle böyle günler ay oldu, gitti. Her sabah ana şafaktan önce kalkıyor. hâlâ uyuyan nineyle çocukların yemeğini hazırlıyor. bir koluna bebeğini. öbür eline kısa, kıvrık orağını alarak. daha herkes uykudayken tarlaya gidiyordu.

Bebegi büyümüştü artık. oturduğu yerden kendi kendine oynuyordu. Avcunu toprak doldurup ağzına sokuyor, tadını beğenmeyip tükürüyor ama. az sonra unutup yine yiyordu. Böylece üstü başı çamurlu tükürüğe bulanıp kalıyordu. Ama. ne yaparsa yapsın. anasının ona bakacak zamanı yoktu. Çıkar yol yoktu: İki kişinin işini görecekti! Onun için durmadan çalışıyordu. Bebecik ağlarsa bırakıyordu. ağlasın. Ancak yorulup da dinlenmeye oturduğu zaman memesini onun topraklı ağzına verecek fırsat bulabiliyordu. Çocuğun topraklı ağzıyla. elleriyle kendi vücudunu kirletmesine de aldırmaz edecek durumu yoktu.

Böylece ana. pirincin sert sarı tanelerini avuç avuç topladı. Her avuç dolusu pirinci almak için ayrı ayrı eğilip kalkarak hepsini topladı ve sepetlerin içine küme küme doldurdu.

Hasat vakti dilenciler. çapulcular, çiftçinin yere düşürdüğü pirinç tanelerini toplamak için tarlalara üşüşürlerdi. Ana onları görünce. terden. topraktan kararmış, yorgunluğunun acısıyla buruşmuş yüzünü onlara doğru çevirerek küfürler savurdu.

— «Benim gibi erkeksiz. tek başına bir kadının tarlasına gelmeye utanmıyor musunuz? Ben sizden daha yoksulum, dilenciler sizi, hırsız parçaları!» diye haykırdı.

Hem onlara, hem analarıyla babalarına, hem de çocuklarına öyle lanet etti ki, çocuklar sonunda onun tarlasından çıkıp gittiler, çünkü bu şiddetli lanetler gerçekten yerini bulur, diye ödleri kopmuştu.

Sonra ana pirincini sepet sepet evinin avlusundaki döven yerine taşıdı. Mandayı köşedeki kaba taş dövene bağlayıp döven dövdü. Harman vaktinin o durgun, sıcak günleri boyunca sabahtan akşama dek döndürdü durdu mandayı. Kendi de onunla birlikte döndü durdu. Sonra pirincin boş kalan kabuklarını toplayıp bir köşeye yığdı. Kabuksuz pirinç tanelerini de eliyle rüzgârda savurdu.

Şimdi büyük oğlanı da işe koşmuştu. Oğlan biraz oyalansa ya da canı oyun istese ana kendi yorgunluğunun verdiği huysuzlukla, işten getirdiği usancın verdiği caresizlikle çocuğu dövüyordu.

Sıra pirincin tınazlanmasına gelince ana bunu bece-remedi. Eskiden beri erkeğinin yapmış olduğu bir şeydi bu. Erkeği nedense tınaz işinden pek öyle yüksünmez, tınazları pek güzel, düzgün hazırlar, üstlerini balçıkla iyice sıvardı.

Bu kez ana emmi oğluna başvurdu, tınaz yapmasını öğrenmek istediğini söyledi. Erkeği şehirde bir yıldan fazla kalacak olursa bir dahaki harman vaktinde tınazları yine büyük oğlanla birlikte kendi yapması gerekecekti.

Emmi oğlu geldi, ona tınaz yapmasını öğretti. Ana da boş durmadı, tınazın çevresine sıvanan otları yerden alıp adamın eline verdi. Böylece pirinç harmanı da yapıldı, bitti.

Durmadan çalışmak anayı bir deri, bir kemik bırakmış; etini, canını eritip gitmişti. Cildi de güneşten, açık havadan kupkuru kesilmişti. Ama, sütü hâlâ boldu. Bazı kadınlar vardır, bütün yedikleri kendi etlerini, butlarını besler de çocuklarına hiç süt olmaz. Gelgelelim bu kadın ana olmak için yaradılmıştı. Gövdesi sırasında bir deri,

bir kemik kalsa bile çocuklarının sütünü ihmal etmez, çocukların hatırı için kendi kendini harcardı.

**

Mal sahibine kira verme vakti sonunda geldi, çattı. Köyün ve bütün dolay tarlaların sahibi olan bu adam hasattan payını almaya hiçbir zaman kendi gelmezdi. Nasıl olsa bu topraklar ona da babasından kalmıştı. Uzak kenttin birinde bolluk içinde, tembel tembel oturur, köye kendi yerine vekilini gönderirdi. Eski vekil yirmi yıl hizmetten sonra kendi kesesini yeter derecede doldurduğu için işten çıkmıştı. Şimdi yeni bir vekil vardı.

Yeni vekil köyceğize gelip kapı kapı dolaşmaya başlayınca ana kendi kapısına çıkıp beklemeye koyuldu. Ürünü döven yerine yığmış, hazırды.

Bu vekil tepeden tırnağa dek kasabalıydı. Uzun boylu, düzgün yapılı bir erkekti. Urbası gümüşü ipektendi, ayaklarında deriden pabuçlar vardı. Yumuşak, iri elleriyle sık sık üst dudakını sıvazlıyor ve yürüdükçe çevresine belli belirsiz bir esans kokusu saçıyordu.

Vekil kapıya gelince ana sıkıldı, biraz geri çekildi. Adamın:

— «Erkeğiniz nerde?» sorusuna da cevap vermedi.

Sonunda kaynanası: «Oğlum gayri kentte çalışıyor benim, burda bir gördüğün bizler varız,» dedi.

Ana hemen büyük oğlunu emmi oğluna gönderdi ve hiç sesini çıkarmadan beklemeye koyuldu. Vekile merhabadan başka bir şey dememişti. Çay verirken de konuşmadı. Ama, bal gibi farkındaydı ki, erkeğin gözü kendi çıplak ayaklarında ve esmer yüzündedir.

Emmi oğlu gelip ürünü bölüştürdü. Ana onun varlığından hoşnuttu. Konuşmak ya da payları ölçerken ba-

şında bulunmak zorunda olmadığına seviniyordu. Çünkü emmi oğlu son derece dürüsttü.

Ama, ürünün böyle bölüştürüldüğünü görmek ne olsa güçtü. Her çiftçi için pek zor bir şeydi bu; elleri nasırsız kasabalının birine, kendi alın teriyle aldığı üründen pay vermek. Ama, çaresiz verirlerdi, çünkü vermezlerse başlarının derde gireceğini bilmez değillerdi. Ürün paylaştıktan başka mal sahibinin vekiline ayrıca besili bir ya da iki tavuk, bir ölçü pirinç, biraz yumurta, hatta hatta gümüş para vermek gelenek olmuştu.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, kira işi tamamen sona erince köylüler vekil şerefine bir de şölen verirlerdi. Şölen için her ev bir türlü yemek yapıp getirmek zorundaydı. Nasıl ki ana şu kolsuz-kanatsız olduğu zamanda bile şölen için kendi tavuklarından birini tutup kesti. Tavuğu hafif ateşte ağır ağır buğuladı. Tavuğun şekli hiç bozulmadan etleri öyle bir yumuşacık pişti ki, dokunur dokunmaz eriyivereceği belliydi.

Saatlerce bu tavuk kokusuna evde çocukların dayanacak güçleri kalmamıştı. Mutfağın kapısından ayrılmıyorlardı. Sonunda büyük oğlan:

— «Keşke bize pişireydin! Keşke biz de ömrümüzde bir kez tavuk yiyeydik!» diye sızlandı.

Ana da yorgunluğunun acısı diline vurarak:

— «Böyle et yemek zengin kısmından başka kimin haddine düşmüş?» diye cevap verdi.

Ama, yine de, şölenden sonra erkekler sofradan kalkınca ana gitti, kendi tavuğunun üstünde kalmış olan bir parça deriyle eti aldı, oğluna verdi.

— «Acele et de çabuk büyü, oğlanım,» dedi. «O zaman sen de erkeklerle bir şölen sofrasına oturursun.»

Çocuk saf saf: «Babam salar mı dersin?» diye sorunca, ana yine acı acı cevap verdi:

— «Çabuk dönüp gelmezse, onun yerine sen geçeceksin.»

*
**

Böylece hasat vakti geçti, iyice sonbahar oldu. Çocuklar yatakta analarıyla kendilerinden başka bir yatan daha olduğunu unutmuşlardı nerdeyse. İhtiyar bile oğlunun adını seyrek anıyordu artık, çünkü esen sert rüzgârlar onu iliklerine değin ürpertir olmuştu. Bütün gün rüzgârdan uzak, güneşli, sıcak bir köşe aramakla geçiyor ve rüzgârlar durmadan değişiyor, her yıl güneş bir önceki yıldan daha az ısıtıyor diye, sızlanıp duruyordu.

Büyük oğlan şimdi her gün bir sürü iş görüyor ve bunu artık doğal sayıyordu. Başka iş olmadığı günler mandayı yamaçlarda otlatmaya götürüyordu. Böyle zamanlarda bütün günü mandanın sırtına uzanarak geçirdiği olurdu. Ya da gider tepedeki mezarlığa oturur, otların arasındaki cırcır böceklerini tutarak bunlara küçük küçük, ottan kafesler örerd. Eve dönüşünde bu kafesçikleri kapağıya asar, böceklerin ötüşü de kızla bebeciği pek sevin-dirirdi.

Çok geçmeden yamaçlardaki otlar kışın yaklaşmasıyla karardı. Kırıldaki yaz çiçekleri tohuma kaçtı. Yol kenarları mor yıldızlara, küçük, sarı renkli yabancı kasımpatılarına büründü. Güz çiçekleriydi bunlar. Kışın yapmak için ot ve saz toplama vakti geldi demekti.

Anayla oğul bu kez her gün saz toplamaya çıkar ol-dular. Bütün gün ana sazları biçiyor, oğlan da ottan ip-ler yaparak anasının kestiği sazları demetleyip bağlıyor-du. Şimdi dört bir yanlarındaki yamaçların üzerinde ma-vi mavi benekler belirmişti ki, bu benekler de anayla oğ-lu gibi saz biçip desteleyen köylülerdi.

Akşamleyin gün batıp da dağlardan beriye serin bir

rüzgâr çıkınca bütün bu insanlar, omuzlarındaki sırkıların iki ucunda iki büyük saz balyasıyla, incecik patikalarından aşağı, köylerine dönerlerdi. Anayla oğlu da bunlara katılırlardı. Yalnız oğlanın taşıdığı balyalar küçük küçüktü.

Eve gelince ananın ilk işi bebeği kucaklayarak sütten çatlayacak gibi şişen memelerini rahatlatmak olurdu. Bütün gün pirinç lapasından başka bir şey yememiş olan yavru da iştahla süt emerdi. Havalar soğuyalı ihtiyar nine gün batır batmaz yatağına girer olmuştu. Ama, kızcağız anayla oğlun döndüklerini duyunca hemen el yordamıyla kapı önüne çıkardı. Gözleri soluk güz ışığında bile acıdığı halde küçük kız ağabeyinin gelişine sevinerek gülümserdi. Ağabeyi bütün gün iş işlemeye başlayalı beri küçük kız onu özler olmuştu.

Güz de böyle gelip geçti. Tarla sürülüp buğday ekelecekti. Ana oğluna en küçük bir rüzgârdan yararlanarak tohum serpmesini, tohumu ne seyrek, ne sık değil de tam düzenli ekmesini öğretti. Kış, buğdaylar daha yeni bitmişken bastırdı ve tarlaların toprağı soğuktan kaskatı keşildi, çatladı.

Bu kez ana yatağın altındaki sandığa kaldırmış olduğu kışlıkları çıkardı, güneşte havalandırıp hazırladı. Yazdan beri durup dinlenmeden çalışmak parmaklarını öyle bir nasır yapmıştı ki, kışlıkların kaba pamuklu kumaşı bile elinin pürüzlerine takılıp kalıyordu. Parmakları henüz şeklini tam yitirmemiş olmakla birlikte sertleşmiş ve şişmişti.

Gelgelelim, onun işi bitecek gibi değildi ki! Kapı önüne rüzgârsız, güneşli bir köşeye oturarak önce herkesten çok üşüyen ihtiyarın kışlıklarını düzeltti. İhtiyarı birkaç gün yatakta tutarak kırmızı kefenlik hırkasının yüzüyle astarı arasındaki, yazın çıkarmış olduğu pamukları yine

yerine dikti. Kocakarı sıcacık yatakta yatmaktan hoşnut, konuşup duruyordu:

— «Bu kefeni de eskitecek miyim dersin, gelinim? Yazın öyle sanıyorum ama, kış gelince kuşku duyar oluyorum, yediğim yemek içimi eskisi gibi ısıtmıyor, artık.»

Ana da dalgın, cevap veriyordu:

— «Sen daha bunun gibi kaç kefen eskitirsin, kocanin! Ben senin gibi herkesi tahtalı köye yolcu edip de kendisi arkada kalan bir acuze daha görmedim!»

Kocakarı da keyfinden çatlak çatlak gülerek: «Öyle, öyle, dayanıklıyımdır, doğrusu,» diyor ve hayatından hoşnut, kefenliği hazır olsun diye bekliyordu.

Hırka bitince sıra çocukların giysilerine geldi. Kızınınıkları bozup en küçüğe, büyüğüne de kıza yapmak gerekiyordu. Sonra da büyük oğlanın kışlık giyimini düşünmek vardı.

Ana erkeğinin uzun, pamuklu ceketıyla üç kıstır giydiği pantolonu çıkarıp baktı. Ceketin yakasıyla yenlerini kaç kez onarmıştı. Pantolonun önünde yamanmış büyük bir yırtık vardı. Bir keresinde erkek mandaya kızıp da boynuzundaki ipi hızla çekince, hayvan canının acısından başını şöyle bir kaldırmış, boynuzu pantolonun kuşağını yırtmıştı.

Erkeğin giysilerini oğlan için küçültmeye ananın içi ırazı olmuyordu, bir türlü. Ceketle pantolonu, yüreği sızlayarak evirdi çevirdi, düşündü taşındı. Sonunda:

— «Ya çıkar geliverirse? Hele dursunlar bakalım,» dedi kendi kendine.

Ama, oğlanın soğukta giyecek hiçbir şeyi yoktu! Çocukcağız sabahın, akşamın ayazında titreyip duruyordu. En sonunda ana kararını verip giysileri bozdu, oğluna yaptı. Kendi kendini de:

— «Çıkar gelirse biraz pirinç satar, yenilerini alırız,»

diye avuttu. «Yılbaşında gelirse yeni yeni giysiler yapınmak hoşuna gider zaten.»

Kış ilerledikçe ana, kocasının yılbaşında geleceğine iyiden iyiye inanır oldu. Gidecek evi olan her adam yılbaşında evine döner, sokakta ancak dilenciler kalırdı. Ana da soranlara:

— «Yeni yıl bayramında dönecek,» diye cevap vermeye başladı.

Kocanin artık günde kaç kez: «Oğlum yılbaşında geldiği zaman...» deyip duruyor, çocuklar da o günü ipe çekiyorlardı.

Yeni yıl bayramı için kendine güzel bir çift pabuç dikmekle meşgul olan fitne karı arasına bilgiç bilgiç gülümseyerek:

— «Seninkinden hiç mektup gelmeyişi gerçekten tuhaf, kardeş,» demekten geri kalmıyordu. «Mektup gelmediğini bilişimin hikmetini sorarsan, arzuhalci söyledi.»

Ana ise, serinkanlı bir tavırla: «Kaç kez ağızdan haberini aldım,» diye cevap veriyordu. «Ne bizimki, ne de ben çok çok mektup yazan cinsten değiliz. Bir kere sokağa atacak paramız yok. Sonra arzuhalcinin ne yazı yazmadığını nerden bileceksin? Bir kez mektup geldi mi yazılanın dünyaya ilan olması da caba. Onun mektup yazmayışından doğrusu ben hoşnudum.»

İşte, böyle böyle ana, dedikoducu karının ağzını kapamasını bildi. Erkeğinin yılbaşında geleceğini öyle çok söylemişti ki, herkesle bir kendi de tamamen inanır olmuştu.

Yılbaşı yaklaştıkça köyde herkes bayram hazırlıklarına daldı. Ananın da işi başından aşkındı. Çocuklara yeni çarıklar yapması, giysilerini yıkayıp temizlemesi, bebeciğe yeni bir başlık dikmesi gerekiyordu. Ama, hepsi bu da değildi. Erkeği için de yapılacak hazırlık vardı.

Durup dururken pirinç satmaya içi razı olmuyordu.

Buna rağmen iki büyük sepete pirinç doldurup kasabaya götürdü ve erkeğinin sattığından pek az düşük bir fiyatla sattı ki, kadın olduğuna ve erkeklerle yalnız başına pazarlık ettiğine göre bu hiç de kötü sayılmazdı. Pirincin parasıyla ana duvardaki tanrının önünde yakmak için iki kırmızı mumla biraz günlük, çift araçlarına yapıştırılmak için uğur getiren kırmızı renkli harfler, tatlı çörek yapmak için de biraz yağla şeker aldı. Bunlardan sonra elinde kalan parayla da bir kumaşçı dükkânına girip on arşın kadar güzel, mavi keten kumaş, sonra iki, iki buçuk kilo pamuk satın aldı.

Evet, erkeğinin geleceğine artık öylesine inanıyordu ki, eve gidince makası çıkarıp kumaşı dikkatle, özenle biçti. Bir ceketle pantolon yaptı, astarladı. Astarın içine de pamukları iyice düzenli bir biçimde yerleştirdi, dikti. İnce kumaş parçalarını sumsıkı dolayarak düğmeler de yaptı. Sonra giysileri bohçaya koyup kaldırdı.

Bütün ev halkına bu dikilenler, bekledikleri erkeği kendilerine biraz daha yaklaştırmış gibi geldi.

**

Yeniyl geldi ama, erkek gelmedi. Ev halkı tertemiz bayramlıklarını giydiler ve bütün gün beklediler. Gıcır gıcır urbaları kirlenecek diye çocukların ödü kopuyor, ihtiyar da yemeğini önüne dökmemeye çalışıyordu.

Bütün gün ana kendini zorladı, yüzündeki gülümsemeyi eksik etmedi.

— «Daha akşam olmadı, elbet gelir gün batmadan,» dedi durdu, bütün gün.

Erkeğin iyi dostu olan bazı köylüler kapıya, eğer kentten döndüyse diye ona sağlıcaklık dilemeye geliyorlardı. Her seferinde ana, onlara çayla küçük şekerli çörek çıkarı or. «Erkeğin nerde?» diye sorduklarında:

— «Bir bakarsın akşamdan önce çıkar gelir,» diyor-
du. «Bir bakarsın efendisi ta bizim buraya gidip gelecek
kadar uzun izin vermemiştir, gelemes. Duyduğuma göre
efendisi pek seviyormuş bizimkini, pek güveniyormuş.»

Ertesi gün gelen kadınlaar da, hep o güler yüzlü, içi
rahatsız gibi duruşla aynı sözleri söyleyip durdu:

— «Gelmediğine göre sanırım bugün yarın bir ha-
beri çıkar, neden gelmediğini bana bildirir,» dedi ve baş-
ka lafa geçti.

Böylece yine günler gelip geçmeye başladı. Ana hiç
kaygısı yokmuşçasına konuşuyor, ihtiyarla çocuklar da
ona tam güvendikleri için her dediğine inanıyorlardı.

Gelgelelim, gece olmayagörsün! Gecenin karanlığı
içinde ana gözyaşlarını tutamayıp sessiz sessiz, acı acı
ağlıyordu. Çok zaman erkeği artık yok diye ağlıyordu.
Sonra biraz bırakılmış olmasının utancından, biraz da
yalnız bir kadın olarak dört kişiye birden bakmak ağır
geldiği için ağlıyordu.

Bir gün kendi kendine oturmuş düşünürken hiç ol-
mazsa utancını hafifletecek bir çare aklına geldi. Erkeği
gelecek diye yaptığı şeyler birer birer gözünün önünden
geçti. Yeni takımlar dikmiş, erkeği gelmemiştir. Çörekler
yapmış, onun iyiliğine dua etmek için tütsüler yakmıştı
da erkeği yine gelmemiştir. Ana fitne karının bilgiç ba-
kışlarını, taşlı laflarını düşündü. Günler geçip erkeği gel-
medikçe ağırbaşlı emmi oğlu bile onun sözlerine inan-
maz kuşkucu bakışlarla karşılar olmuştu. Evet, ananın
kendi yüzünü temize çıkarması için bir şeyler yapmak
vakti gelmişti.

Genç kadın gözyaşlarını sildi, aklından bir şeyler ta-
sarladı ve bir karara vardı. Ayırabildiği kadar pirinç ve
pirinç sapı ayırarak kasabaya götürdü, sattı. Aldığı gü-
müş paraları, gümüş değerinde olan bir kâğıt parayla de-
ğiştirdi. Sonra bir arzuhalciye gitti. Konfüçyüs Tapına-

gının yanındaki küçük bir barakada oturan, hiç tanımadığı bir adamdı bu. Ana onun önündeki küçük sıraya oturdu.

— «Erkek kardeşimin ağzından ailesine bir mektup yazdıracağım,» dedi. «Kardeşim evine gidemeyeceğini haber etmek istiyor. Benim dediğim gibi yaz. Kendisi döşekte hasta yattığı için bu mektubu ben söylüyorum.»

İhtiyar arzuhalci gelip geçeni seyretmekten vazgeçerek gözlüğünü taktı. Yeni bir kâğıt çıkardı, tüy kaleminin ucunu mürekkep hokkasının içinde ıslattı ve kâğıda baktı.

— «Söyle bakalım, ama önce kardeşinin karısının ismi nedir, nerde oturur, senin adın nedir, onları bir deyiş ver.»

Ana, «Aslında o benim kayınbiraderimdir, mektubu yazdırtan,» dedi. «Ben de onun çalıştığı kentten geliyorum ama, adımın sanımın önemi yok.»

Sözde kayınbiraderin adı diye erkeğinin adını verdi. Kızken kendi köyünün yakınlarında bir büyük kent var, denirdi. Erkeği bu kentte oturuyormuş gibi gösterdi. Sözde bu kayınbiraderin karısı diye de, kendi adını, köyünü söyledi.

— «Kayınbiraderimin karısına söyleyeceğim şu,» dedi. «Söyle yaz bakalım: 'Çok iyi bir kapıda çalışıyorum, beğendiğimi yiyorum, efendim çok iyi. İşim de onun çubuguyla çayını getirmek, dostlarına haber götürmek. Buna karşılık yemeğimle yatağımdan başka ayda üç tane de gümüş para veriyor. Aylığımdan on gümüş biriktirip eşdeğerde bir kâğıt parayla değiştirdim. Anamın, çocuklarımın, kendinin ihtiyacınıza harca.'»

Kadın oturup bekledi. İhtiyar arzuhalci ağır ağır, uzun uzun yazdı. Sonra:

— «Bu kadar mı?» diye sordu.

Ana: «Yok, daha diyeceğim var,» dedi. «Söyle deyi-

ver: 'Yeniyılda gelemediğimin sebebi; efendim beni öyle seviyor ki, bensiz edemiyor ama, bir yolunu bulursam başka bir yıl gelirim, inşallah, hiç gelemesem bile sana yılda bir kere, aylığımdan biriktirebildiğim parayı gönderirim.'»

İhtiyar adam bunu da yazdı, bitirdi. Bu kez ana biraz düşündükten sonra:

— «Kayınbiraderimin demek istediği bir şey daha vardı,» dedi. «Şöyle yaz bakalım: 'İhtiyar anama söyle, gelirken ona üçüncü kefenlik hırkası olsun diye kırmızı bez getireceğim, hem de en iyi cinsinden.'»

Böylece mektup yazıldı bitti. İhtiyar adam mektubu imzalayıp mühürledi. Tükürükle bir pul yapıştırıp üstünü yazdı, sonra mektubu posta tatarına kendi eliyle vereceğini söyledi. Ana da arzuhalciye ücretini ödeyip evine döndü.

Gözyaşlarını sildiği gün aklında kurmuş olduğu tasarı işte buydu.

VI

O günden yedi gün kadar sonra, omzundaki torbanın içinde mektup taşıyan bir posta tatarı köye uğradı. Bu posta tatarı son zamanlarda ortaya çıkan bir şeydi. Eskiden böyle şeyler bilinmezdi, onun için böyle uzaktan uzağa mektup gelip gitmesi bu küçük köyde oturanların gözünde hâlâ bir çeşit sihirli mucize gibiydi.

Posta tararı torbasından bir mektup çıkarıp elinde tutarak anamın yüzüne baktı ve:

— «Soyadı Li olan adamın karısı sen misin?» diye sordu.

O zaman ana mektubunun gelmiş olduğunu anladı.

— «Benim,» diye cevap verdi.

Posta tatarı: «Öyleyse sana bir mektup var. Kocandan geliyor, nerdeyse kendisi,» dedi. «Bak, üstünde onun adı yazılı.»

Mektubu anaya verdi.

Ana şaşırmış kalmış gibi bir bağırdı, yalancıkdan sevinmiş gibi yaptı.

— «Bak oğlundan mektup geldi,» diye ihtiyara bağırdı.

Çocuklarına da: «Babanızdan mektup geldi,» dedi.

Hepsi de mektubu okutturana değin bekleyemeyecekmiş gibi sabırsızlandılar. Ana hemen yıkandı, temiz

bir hırka giyinip saçlarını güzelce taradı. Bu arada da kocakarının yengeye seslendiğini duyuyordu. İhtiyar:

— «Oğlandan mektup geldi!» diye bağırırken öyle bir gülüyordu ki, öksürüğü tutmıştı. Bir gülüyor, bir öksürüyordu.

Yenge bu cılız ihtiyar vücudun bu kadar heyecana gelemeyeceğinden korkarak hemen koştu, ihtiyarın arkasına vurmaya başladı. O candan tavrı, yüksek sesiyle:

— «Aman ha, canım ana, bir de sevincinden çatlar gidersin ha!» deyip duruyordu.

O sırada ana tertemiz, güler yüzle, çıkageldi. Yenge:

— «Hele senin şu acuzeye bir bak, oğlanından mektup gelmiş diye nerdeyse çatlayıp gidecek,» diye güldü.

Ana da yüzündeki gülümsemeyi iyice parlatmaya çalışarak: «Geldi ya, işte mektup.» diye cevap verdi, mektubu yenge görsün diye uzattı.

Onlar arzuhalciye giderken bütün köy halkı peşlerine takıldı. Büyük oğlan ağzı kulaklarında sırtarak her sorana babasından mektup geldiğini söylüyordu. Kız kardeşi de onun ceketini ucuna tutunmuş, peşini bırakmıyordu. Kış günü, yapacak pek iş olmadığına göre boş oturan erkek, kadın, herkes onların ardına düşüp arzuhalcinin evine doluverdiler. Arzuhalci bunca kişinin bir arada sükun ettiğini görünce şaşırdı, kaldı. Ama, işin aslını duyunca mektubu anadan aldı, bir süre gözden geçirdi; evirip çevirdi, sözdü, inceledi ve en sonunda ilk söz olarak ciddi ciddi:

— «Senin adamdan geliyor,» dedi.

Ana, «O kadarını bildim zaten,» dedi.

Fitne karı orda olmasa olur mu?

— «Başka kimden gelsin ki, efendi amca?» diye bağırdı ve herkesten bir kahkahadır koptu.

Sonra arzuhalci mektubu ağır ağır okumaya başlayınca herkes sustu ve dinlemeye koyuldu. Adam her ke-

limenin üstünde durarak anlatıyordu, çünkü söylenen sözle yazılan söz arasında fark olduğunu bilirdi. Hem de kendi bilgisini göstermek istiyordu.

Ana ise okunan kelimelerden birini bile önceden duymuşluğu yokmuş gibi can kulağıyla dinleyerek başını sallıyordu. Paradan söz eden yere gelince arzuhalci sesini yükseltti ve böyle ciddi bir konuya yakışacak bir akılcılıkla okudu. Çevresindekilerin de ağızları, gözleri açık kalmıştı.

— «Para var mıydı içinde?» diye sordular.

Ana evet gibilerden başını sallayarak avcundaki kâğıt parayı gösterdi. Arzuhalci parayı gözden geçirdikten sonra saygıdan kısılmış bir sesle ve son derece ağır bir ses tonuyla:

— «Üzerinde gerçekten bir on yazısı görüyorum, on tane gümüş para karşılığı olsa gerek,» dedi.

Bunun üzerine herkes parayı görmek istedi. Paranın üstünde yanakları ve çenesi sakallı, şişman bir paşa resmi vardı. Bunu gören fitne karı ağız bir karışık olarak:

— «Aa kardeş seninki nasıl da değişmiş!» diye bir cıglık kopardı, çünkü bu resmi ananın erkeğinin resmi sanmıştı.

Herkes de böyle sanıyordu ama, kadın: «Benim erkeğimin resmi olsa tanırdım,» dedi.

O zaman arzuhalci parlak bir buluşla, «Bu senin adamın efendisinin resmi olsa gerek!» diye tahmin yürüttü.

Bu kez paraya herkes yeniden baktı. Efendinin pek zengin, pek besili birine benzediğini söylediler. Sonra herkesin üzerine bir şaşkınlık ve kıskançlık sessizliği çöktü. Ananın bu değerli kâğıt parçasını büküp avcuna sıkıştırmasını bir şey demeden seyretiler.

Arzuhalci mektubu okumasını bitirip zarfın içine koyduktan sonra ciddi ciddi:

— «Kismetli kadınmışsın sen,» dedi. «Böyle büyük kente gidip de zengin bir kapı bulmak her kadının kocasına nasip olmaz. Olsa bile değme erkek böyle aylığını biriktirip evine yollamaz doğrusu. Kentlerde para yenecek çok yerler var, diye söylüyor bilenler.»

Bunun üzerine herkes saygıyla anaya yol açtı. O da kurumlu kurumlu evine döndü. Peşinden gelen çocukları da onun şu anki şanına ortak oluyorlardı. Eve gelince ana her şeyi ihtiyara anlattı.

Hele üçüncü kefenlik hırka işine ihtiyarcık pek keyiflendi. Kemikli dizlerine elleriyle vurarak o titrek, çatlak sesiyle:

— «Şu benim oğul, vallahi bir tanedir!» diye gülmeğe başladı. «Üstüne yoktur, bir daha, inan olsun! Kentten alınan kumaş kim bilir ne güzel kumaştır, ha!»

Sonra biraz ağırlaştı ve hüzünlü hüzünlü söylendi:

«E, kızım getireceği bez dediği gibi sağlamsa bu seferki hırkayı eskitemem gayri. Kim bilir bu üçüncüsü. belki de benim en son kefenliğim olur!»

Ninesini hüzünlü görünce büyük oğlanın da yüzü bulutlandı. Vefalı çocuk:

— «Yok, nine, hiç değil!» diye ona karşı çıktı. «İki kefen eskittin sen şimdiye dek! Bu yenisi iki tanesine bedel olacak değil a!»

İhtiyarcık yine neşelendi, torununun zekâsını beğenip güldü, sonra gelinine dönerek:

— «Oğlanın yazdıkları ne güzel aklında kalmış, a kızım.» dedi. «Duyan da mektubu kendin okudun sanır.»

Gelini serinkanlılıkla, «Öyle.» diye cevap verdi. «Her bir sözü aklımda kalmış!»

Sonra tek başına içerki odaya girdi, kapının arkasına yaslandı ve sessiz sessiz ağlamaya başladı.

Gururu kurtulmuştu ama, şu anda mektup da, hatta on gümüş değerinde olan o kâğıt parçası da bir avuç külden ibaretti onun gözünde. Mektup, para neye yarar kendisi yapayalnız oldukça?

*
**

Her şeye rağmen ananın hilesi işe yaradı, çünkü o günden sonra köyde onunla zevklenen, onu kocası kaçırmış bir kadın yerine koyan olmadı. Tam tersine, şimdi o herkese karşı katı yüreklilik yapmak zorundaydı. Çünkü, herkes elindeki o kâğıt parayı görmüş, gelecek yıl bir tanesinin daha geleceğini duymuştu ya, şimdi gizliden gizliye borç istemeye gelenlerin ardı arkası kesilmiyordu.

İlk gelen arzuhalci olmuştu. Sonra, birkaç haylaz ödünç para istemeye karılarını gönderdiler.

Ana güç durumdaydı, gelenleri boş çevirmek pek zordu. Çünkü bütün köy ahalisi birbiriyle bir dereceye kadar hısımlık - akraba sayılırdı. Hepsinin soyadı Li idi.

Lakin ana, hiç çaresiz kimine paranın borç kapamaya gittiğini, kimine şu ya da bu gibi bir masrafı olduğunu söylüyordu.

Kadınlardan bazısı, kapı önlerinde durmuş çene çallarlarlarken onun geçtiğini görünce, arkasından seslenerek para istiyorlardı. Fitne karı, onun yanında anlamlı anlamlı, kumaşların pahasından yaka silkmeyi huy edinmişti. İğne dediğin bile çok paraya alınıyordu. Çarık üstüne bir çift gül işleyecek kadar ipek almak istersen, ateş pahasınaydı. O zaman öteki kadınlar anaya bakarak:

— «Ne mutlu sana, nasibin gürmüş,» diyorlardı. «Metelik saymanın gereği yok gayri senin! Adamın çil gibi gümüş para kazanıp sana gönderiyor, kara toprak-tan aldığınla geçinmek zorunda değilsin ki!»

Bazen de bir erkek anadan yana: «Valla bilmem köy-

de zenginlerin bulunması pek hayırlı olmaz,» diye laf atıyordu. «Hırsızlar gelir! Tatlıya sinek üşüştüğü gibi zengini olan yere de hırsız üşüşür!»

Bu kâğıt parçası ananın gönül rahatını her gün biraz daha kaçırır olmuştı. Birincisi, çok lafı ediliyordu. Sonra her önüne gelen, parayı ille yakından görmek istiyordu. Hem ana da paranın kâğıttan olanına alışık değildi ki! Zamanla bu paradan nefret eder oldu. Bir rüzgâr esip uçuracak, fareler kemirecek, ya da çocukların eline geçecek de yırtılacak diye ödü kopuyordu. Parayı pirinç sepetinin içine saklamıştı ama, her gün çıkarıp bakmadan içi rahat edemiyordu. Rutubetten çürüyüp gidecek diye de kuşkulanıyordu.

Sonunda bu kâğıt para ona öyle bir yük olup çıktı ki, bir gün ana emmi oğlunun kasabaya gittiğini duyunca hemen koştu:

— «Kulun olayım, şu kâğıt parçasını bana gümüş yap ki, elime alınca almış gibi olayım, çünkü bu kâğıt parçası bir türlü içime sinmiyor,» diye fısıldadı.

Emmi oğlu aldı parayı ve sapına kadar dürüst bir adam olduğu için katıksız gümüş parayla değiştirdi. Paraları anaya verirken nasıl halis gümüş olduklarını göstermek için her birini öbürüne iyice sürttü.

Ana paracıklarından ayrılmayı istemiyordu ama, cimri görünmeyi de hiç istemediğinden çaresiz:

— «Bir tanesini de emeğine karşılık sen al, emmi oğlu,» dedi. «Harmanda da destek oldun bana. İhtiyacın olduğunu bilmez değilim. Yengemin karnındaki de var gayri düşünülecek.»

Adam uzun uzun baktı gümüşlere, kendi de farkında olmadan bir göğüs geçirip birkaç kere gözlerini kırıştırdı; içi çektiği belliydi ama, paraya elini sürmedi. Gerçekten dürüst, iyi adamdı. İsteği pek şiddetlenir de karşı gelemez diye korkusundan çarçabuk:

— «Olmaz, kadın kardeşim,» diye cevap verdi. «Sen tek başına bir eksik eteksin. Bense henüz iş işleyecek çağdayım, Tanrı'ya şükür.»

Ana da: «Eh ihtiyacın olduğu zaman gayri,» dedi ve gümüşleri hemen ortadan kaldırdı. Çünkü paranın yüzüne uzun zaman bakmak, ne denli sağlam ahlaklı olursa olsun her insanın elini ayağını keser.

O gece kocakarıyla çocuklar uyurlarken ana yatağın-
dan kalkıp şamdanı yaktı ve odanın katı toprak zeminin-
de kazmasıyla bir çukur kazdı. On gümüş parayı, önce
topraktan kirlenmesinler diye bir bez parçasına sararak
bu çukura gömdü. Manda döndü, o büyük bön gözleriyle
ona baktı. Yatağın altındaki tavuklar da uyanıp önce bir,
sonra öbür gözleriyle onu seyrettiler, sonra gece vakti bu
tuhaf işe şaşmışlar gibi hafifçe gıdaktadılar. Kadın çu-
kuru örttü ve yeri belli olmasın diye üstünü bir süre çiğ-
nedi. Sonra mumu söndürüp yatağına yattı.

Gariptir ama, o gece yarı uyanık, yarı rüya görür
gibi bir durumda yatarken ana gömduğu gümüşün kendi
parası olduğunu, kendi belini bükerek, kendi alnının te-
riyle yaptığı harmandan kazandığını unuttu sanki. Unüt-
tu da o gümüşleri gerçekten erkeği göndermiş gibi gel-
meye başladı. Kendi elinin emeği değildi bunlar sanki.
İçinden:

— «Onun o mavi urbaya harcadığı gümüşlerin yeri-
ne geldi bunlar,» diye düşündü. «Hem de daha iyi, çünkü
daha çok.»

Ve kocasının o gün yapmış olduğu o işi en sonunda
bağışlayarak uykuya daldı.

*
**

O günden sonra kâğıt parayı görmek isteyen ana
istifini bozmadan:

— «Ben onu gümüşe değiştim de harcadım bile,» diye cevap vermeyi huy edindi.

Fitne karı bunu duyunca zaten gevşek olan ağzı büsbütün bir karış açık kalarak:

— «Hepsini mi harcadın, ayol?» diye sordu.

Ana gülümseyerek, hiç duralamadan: «Hepsini ya,» diye cevap verdi. «Hepsini şuna buna harcadım. Yeni bir tencere, bir tas derken, örtü mörtü, falan filan derken bitti hepsi. Ama, canım sağ olsun, nasıl olsa arkası gelecek. değil mi?»

Gitti evden, erkeği bayrama gelince giysin diye yapmış olduğu yeni takımları çıkardı.

— «İşte paranın bir kısmını buna harcadım,» dedi.

Kadınlar kumaşa gözleriyle yiyecek gibi baktılar. Elleriyle yoklayıp, çok iyi, çok sağlam bez olduğunu söylediler. Fitne karı bile istemeye istemeye:

— «Aşkolsun sana, çok iyi kadınsın, vallahi,» dedi. «Bak, gönderdiği parayı yine ona harcamışsın. Başkası olsa hepsini kendine ya da çocuklara harcardı.»

Ana da kılını kıpırdatmadan: «Biz birbirimizden hoşnuttuk, erkeğimle,» diye cevap verdi. «Hem kendime de para harcamadım değil ki. Bir kuyumcuya gittim, küpeyle yüzük ısmarladım kendime. Erkeğim hep derdi, elimiz biraz bollaşsın sana ziynet almak istiyorum, diye.»

Gelininin dediklerini dinlemiş olan kocakarı: «Kalıbımı basarım, benim oğul böyle yaman adamdır işte!» diye lafa karıştı. «Üçüncü kefenlik hırkamı en âlâ kent kumaşından yapacak bana. Hayırlı evlatmış, neme gerek! Tanrı hepimize böyle evlat nasip etsin, komşular! Hele sana, yenge kız. Baksana, karnın yine kıvamında, kavun gibi şişedurmuş!»

Köy kadınları gülüşerek birer birer dağıldılar, çünkü akşam vaktiydi. Gelgelelim, attığı büyük yalanları dü-

şünen ananın şimdi içi kan ağlıyordu. Kendi kendini kınayarak:

— «Önden söylediğim yalanlar yetmiyormuş gibi, tutup daha büyük masal uydurmanın ne gereği vardı ki?» diye hayıflandı içinden: «Ziynet alacak parayı nerden bulacağım ben şimdi? Ama çaresiz, alacağım; başka yolu yok, yüzümü ak çıkarmanın!»

Kendi omzuna yüklediği ağır yükü düşünerek uzun uzun içini çekti.

VII

Yine bahar oldu. Ana şimdi yine var gücüyle tarla işine sarılmak zorundaydı. Büyük oğlanı da tarla işine koştı, mandayı sürmesini öğretti ona. Pek hafif, pek küçük olduğu için çocuk henüz saban kullanamıyordu. Ama, hayvanın ardından koşup sırtına sopa vurmak elinden gelen bir şeydi. Gelgelelim, mandanın derisi öyle kalındı ki, çocukcağız var gücüyle vurduğu zaman bile banamısın demiyordu. Bunun üzerine ana bir bambu kamışının ucuna sivri bir çivi çaktı ve mandayı sonsuz tembelliğinden uyarmak için bununla vurmasını oğlana öğretti.

Ana şimdi kızına da küçük, basit işler buyurmaya başladı. Çünkü, kaynanası kocadıkça işe yaramaz, aklında hiçbir şey tutamaz olmuştu. Acıkmaktan, susamaktan başka hiçbir şeye aklı ermiyordu gayri. Ancak küçük oğlan ağlayıp bir şey istediği zaman kocakarı yerinden kırmıliyordu. Bu en küçük torununa hepsinden fazla düşküdü, nedense.

Böylece ana kızına öğleyinlik pirinci göl başında yıkamasını öğretti. Bu işi kıza sabahleyin, kendisi henüz tarlaya çıkmazdan önce gördürtüyordu. Çünkü, kızcağızın yarı kör gözleriyle doğru dürüst bakamayarak suya düşmesinden korkuyordu. Sonra, kıza pirinci pişirmesini de öğretti. Çocuk henüz öyle küçüktü ki, tencerenin ka-

pağını açıp kapamaya boyu zor yetişiyordu. Bu bir damla şeye anası ateş yakmasını bile gösterdi. Kız ateşi pek güzel yakıyor, çalıları tutup gözlerine duman kaçtığı zaman bile sabırla dayanarak hiç sesini çıkarmıyordu. Evlerinin gayri babasız kaldığını, analarının her işe yetişmek zorunda olduğunu küçük kız anlar gibiydi. Bununla birlikte ateşi yakıp harlattıktan sonra, evin gündüzün bile loş olan iç odasına gidip bir bez parçasıyla gözlerinden akan yaşları siliyor ve acısına elinden geldiğince katlanmaya çalışıyordu.

Bahar olunca en küçük oğlan da ayaklandı. Kışın yürümeye çabalamamıştı bile. Sırtındaki uzun pamuklular öylesine ağırdı ki, düştüğü zaman kendiliğinden kalkamaz, biri geçsin de kaldırsın diye beklerdi. Şimdi ne bulursa yiyor ve günden güne serpiliyordu. Ananın sütü tamamen kesilmiş gibiydi ama, küçüğü emzirmek yine de içine belli belirsiz bir avuntu veriyordu. Yavruyu bağrına basmak, eve gelir gelmez onun meme emmek için koşup atıldığını görmek tatlı, isimsiz bir mutlulukla yaşıttırıyordu anayı.

İşte böyle bahar geldi, gelişti, tam kıvamına erdi. Ana yanında büyük oğluyla bütün gün tarlada çalışmakta devam etti ve toprağı baştan başa sürdü. Önceleri bahar zamanı kendisi tohum eker, çifti hep erkeği sürerdi. Bu kez tarlalar erkeğin sürdüğü kadar derin, düz sürülmemişti gerçi, ama sürülmüştü ya, sen ona bak. Fasulyeler, pazarda satılmak için lahana ve turplar ekildi. Çok geçmeden kolzalar tomurcuklanmış, fidanların açıklı koyulu sarı başları serpilmişti.

İşte böyle, ananın işi öylesine başından aşkındı ki, erkeği aklına bile gelmez olmuştu. Akşamleyin de eve öyle yorgun dönüyor, öyle ağır bir uykuya dalyordu ki, gün ağıırken dar uyanıyordu.

Ama, bir gün oldu ki, erkeği aklına geldi.

Yengenin doğurma vakti gelip çatmıştı. En yakın komşusu ve arkadaşı olan anayı çağırmak için tarlaya kızlarından birini gönderdi.

Ana tarlada iş görmekteydi. Tatlı bahar rüzgârı hırkasının bol eteklerini havalandırıyor ve terini fışkırır fışkırmaz kurutuveriyordu.

Yengenin kızı: «Teyzeciğim, anamın saati geldi,» diye uzaktan bağırdı. «Senin için acele ediversin, diyor. Bilirsin nasıl çabuk doğurur. Şimdi de hazır, sen bebeği alıveresin diye bekliyor.»

Bunu duyan ana belini doğrulttu:

— «Peki, geliyorum,» dedi. Oğlana döndü. «Al şu tırmığı, fasulye karıklarının otunu yoladur, elinden geldiğince... Bizim yenge elini her zamanki gibi çabuk tutarsa bir saatten fazla kalmam, dönerim.»

Böyle diyerek, önü sıra koşup giden kızın arkasından seğırtti. Tarlaların arasından yürürken bahar gününün güzelliği birdenbire içine işledi. Her gün bu vadiye yaşayıp iş işlediği için, bir kere de başını kaldırıp çevresini seyretmek aklına gelmezdi. Bütün düşüncesi tarladan, evinden ibaretti ve gözleri de bunlardan başka şeyi görmezdi. Ama, şu anda yürürken başını kaldırdı ve önünü kuşatan dünyayı gördü.

Söğütler pırıl pırıl yeşil renkte taze yapraklara ozenmişti. Armut ağaçlarının beyaz çiçekleri sonuna dek açmış, rüzgârda uçuşuyor ve şurda burda bir nar ağacı, yeni sürmüş kıvılcımlarak yapraklarıyla, alev gibi yanıyordu. Rüzgâr da pek ılıktı. Durup durup bir esiyor, sonra yine kalıyordu. Ana hangisinin daha hoş olduğuna karar veremedi: Çiçek kokuları getiren esintiler mi, yoksa rüzgâr kesildiği zaman çöken derin, sıcak sessizlik içinde sürülmüş tarlalardan yükselen toprak kokusu mu... Böyle birden gelen esintiler ve esintileri izleyen sessizlikler içinde yürürken vücudunun gencecik, dopdolu ve sağlam

olduğunu yeni baştan duydu ve içini erkeğine karşı derin bir özlem bürüdü.

Hemen hemen her bahar doğum yapmıştı. Evlendiğinden beri hemen hiçbir bahar geçmemişti doğum yapmadan. Ama, işte bak, vücudu verimsizdi bu bahar! Eskiden çocuk doğurmayı insanın durup durup başına gelen olağan bir şey sayardı. Şimdiyse genç kadın bunun büyük bir mutluluk olduğunu hissediyordu. Şimdiye değin farkına varmamıştı ne büyük bir mutluluk olduğunun! Yalnızlığı ağrı gibi içine çöktü ve memeleri sızlayarak düşündü ki, erkeği dönüp gelmezse o, kaç kez bahar olursa olsun, bir daha çocuk doğuramayacaktı. Özlemi, isteği içinden o anda bir bağırış gibi koptu:

«Gel artık, öf, dön de gel!»

Kendi sesinin böyle diyerek bağırdığını duyar gibi oldu ve yenge kızının önünde yüksek sesle konuşmuş olmaktan korkarak durdu. Ama, bağırılmıyordu. Rüzgârın uğultusundan ve bir nar dalında öten bir karakarganın yüksek, duru şarkısından başka ses, seda yoktu etrafta.

Emmi oğlunun evinin loş odasına girince ana yengeyi gördü. Kadının her zaman tostoparлак olan yüzü şimdi sancının etkisiyle toparlak olmaktan çıkıp uzamış, terden kararmış, her zamanki gülüşü silinerek yerini sancının ciddiliği almıştı. Onu bu durumda görünce ana da kendi bedeninin ağır ağır, dolu dolu olduğunu duydu. Çocuk doğuran yenge değil de kendisiydi sanki.

Çocuk gelince ana onu hemen kavradı, bir beze sarıdı. Tarlaya dönse dönebilirdi gayri ama, dönmedi. Keyfi kaçmış olarak kendi evine gitti. Onu gören kocanine:

— «Yemek vakti geldi mi? Tuhaf şey, benim karnım acıkmış değil!» diye söylendi.

Kız da eliyle gözlerini gölgeleyerek kapıya koşup: «Ateşi yakmak zamanı mı geldi, ana?» diye sordu.

Ana hep o keyifsiz duruşuyla onlara: «Yok, daha saat

erken, ama nedense bir tuhaf halsizlik var bugün üstümde. Biraz dinleneyim dedim,» diye cevap verdi.

Dinlenemedi de. Az sonra yerinden kalkıp küçük oğlanı kaptığı gibi delicesine bağrına bastı. Urbasının önünü açıp memesini oğlanın ağzına verdi, ille emsin diye zorladı. Ama, oğlan onun bu alışık olmadığı deli gibi davranışını yadırgamıştı. Zaten karnı da aç değildi, canı oyun oynamak istiyordu. Onun için memeyi almadı. Çırpındı ve anasını itti.

O zaman ana içinden tuhaf, hınçlı bir öfkenin kabardığını duydu. Oğlanı patakladı, atar gibi yere bıraktı ve o çılgılık çılgılığa ağlarken ana:

— «Her zaman ben istemezken ille meme diye tutturursun, ben isteyince de karnın aç değildir!» diye söylendi.

Oğlanın yere kapanıp ağlaması ona yarı acı bir garip, buruk hoşnutluk veriyordu. Çocuğun ağlamasına dayanamayan kocanına yufka yürekliliğinden bağırmaya başlamıştı. Kız da kardeşini yerden kaldırmaya koştu. Bu kez ananın yine içi yufkalaştı. Çocuğu kızının almasına bırakmayıp kaptığı gibi kucağına aldı. Elinin, yüzünün tozunu sildi, gözlerinin yaşını kuruladı. İçinden, kendi üzüntüsünün acısını yavrusundan çıkardığı için utanç duyuyordu.

Gelgelelim çocuk, o günden sonra meme emmeyi eskisi gibi sevmez oldu ve ana elinde kalan bu küçük avuntuyu da böylece yitirdi.

VIII

Bu ana, ta genç kızlığından bu yana, duyguları derinden derine ve yavaş yavaş kızışan bir insandı. Öyle her gördüğü erkekte gözü ve aklı kalan kadınlardan değildi. Tersine, gençliğinde bile gönlü içinin ta derinliklerine gömülü, son derece utangaç biriydi. Dünya evine girene değin, kendi başına olduğu zamanlar bile erkeklerle, salt erkek oldukları için kafasını yormuş değildi. İçinden bazı bazı şiddetli, garip arzular fışkırdığı zaman bile durup, bunlar nedir, niyedir, diye sorup sual etmeden elindeki işi bitirmeye bakar ve isteklerine sabırlı, bekleyen bir sessizlik içinde katlanırdı.

Ancak, evlenip de erkeği bütün anlamıyla tanıdığı zaman kendi isteklerinin, duygularının aslını, esasını yavaş yavaş anlamaya başladı. Öyle ki erkeğine kızıp söylenildiği zamanlar bile, onsuz olamayacağını çok iyi bilirdi. Hatta, bazen istekleri içinde fırtına bulutları gibi derin, sabırsız kümelenir, taşar ve sonunda sevdiği adama karşı sebepsiz bir öfke olur çıkardı. Bu öfke anca erkeğiyle sarmaş dolaş olduğu zaman dağılırdı. O zaman kadının en eski, en basit yoldan rahatlar, yine yatışırdı.

Bütün buna rağmen erkeği hiçbir zaman ona yetmezdi. Tek başına dünyada yetmezdi ona erkek. Onun doyması için erkekten gebe kalması ve içinde bir çocu-

ğün canlanıp büyümesi şarttı. Erkekle arasında geçen sevişme hareketi ancak bu şartla tamamlanmış olurdu ve kadın, karnında çocuk taşıdığı sürece varlığında bir bütünlük duyarak, mutluluktan başı bulutlarda gezerdi. Çocukları ayaklarına dolaştığı, öteberi için ağlayıp zırladığı ya da çocukluk gereği huysuzluk ettiği zaman ana gerçi öfkelenip bağırırdı. Ama, yeni bir can taşıdığını gösteren belirtiler bulunduğu sürece vücudunda tatlı bir hoşnutluk duyardı. İyi yemiş, dinlenmiş, uykusunu almış da beden artık hiçbir şeye ihtiyacı kalmamış gibi bir duygu...

Ta, eskiden beri, çocukları işte böyle severdi, ana. Kızlığında, bu köyceğizden pek az büyük bir köyde, babasının evindeyken de öyleydi. Babasının evi çocuk doluydu. O en büyükleri olduğundan kardeşlerine bir ikinci ana gibiydi. Bütün gün onlara bakmaktan yorulduğu zaman ayaklarına dolaştıkları için onlara, çekilin, diye bağırıldığı zaman bile onlardan usanç getirmezdi. Çocukların küçücük oluşu karşısında yüreği çok geçmeden yufkalıverirdi. En sevdiği şey, ister kendi kardeşi olsun, ister komşu çocuğu, bir küçük yavruyu bağrına basmak, uzun uzun, derin derin koklayıp okşamaktı. Çünkü kucağında küçük bir çocuk tutmak ona kendinin de pek iyi anlayamadığı derin, ateşli bir zevk verirdi.

Küçük olan, kendi eline bakan her şey yüreğine dokunurdu. Baharın yumurtadan çıkan civcivlere, ördek yavrularına bayıhrdı. Bir kuluçka herhangi bir sebeple yavrularını daha yumurtadan çıkmamışken bırakır gidersse ana, bu yumurtaları alıp bir torbaya koyar, torbayı kendi boynuna asar ve yavrular yumurtadan çıkana değin kendi sıcacık teninin yanında taşırdı onları. Küçük ipekböceklerine bakmakta en çok özen gösteren ve onların büyümesinden en çok zevk alan da oydu. Böcekleri daha küçükken, canlı birer iplik parçasından farksızken alır, onların irileşip şişmanlamalarına tanık olurdu. Sonra, bö-

cekler kozalarını delip kelebek olarak çıktıkları, kelebekler çiftleştiiğ zaman, onların aranişlarını, doyuşlarını bu kız kendi bedeninde duyardı sanki...

Bir seferinde, baba evinin bütün çocuklarının büyüyüp bebeklikten çıkmış oldukları, kendinin de evlenmeye hazırlandığı sıralarda öyle bir şey olmuştu ki kıza o zamana dek hiçbir erkeğın vermemiş olduğı büyük bir heyecan vermişti.

Komşularının, henüz yürüme çağına gelmemiş olan küçük bir oğlu vardı. Tombul, yuvarlacık bir şeydi bu oğlan. Ablası onu bütün yaz çırcıplak, bir bez parçasıyla sırtına bağlamış, hep öyle taşımış durmuştu. O zaman kendisi evlenmek üzere olan ana bazı bazı çocuğı, bağıını çözüp ablasından alırdı. Bir zaman için yükünden kurtulduğuna sevinen küçük kız da hemen oyuna koşardı.

Zamanla ana her gün, bu ayın on dördü gibi tekerlek yüzlü oğlancığın yolunu gözler ve onu bütün öteki köy çocuklarının hepsinden daha çok sever oldu. Gözdesiydi bu yavru onun. Genç kız onu kucağında tutup o tombul avuçlarının içini koklamaktan, o şişman yanaklarına, küçücük, gül gibi pembe ağzına dokunmaktan büyük zevk alırdı.

Bebeciğı kalçasının üstüne yerleştirip kolunun altına alır ve nereye gitse yanında taşırdı. Kendi anası bazen:

— «Bu nasıl iş? Kendi evimizin çocuklarına doymadın mı ki ben doğurmaktan kesilince gidip başka çocuk arayasın?» derdi de genç kız gülerek cevap verirdi:

— «Ben çocuğa hiç doymayacağım, galiba!»

Çok geçmeden, kendi de farkında olmaksızın bu oğlancık genç kızın içinde, o zamana değin bilmediğı bir istek uyandırmaya başladı. Her kadın gibi o da eskiden beri oğlan anası olmayı ister ve bir gün evlenince oğlan-

lar doğuracağını doğal sayardı. Ama, bu güleç yüzlü, gürbüz çocuğun uyandırdığı arzu yalnızca oğlan çocuk anası olmaktan daha ileri bir şeydi.

Bebecik önceleri onun için bir oyuncaktan ibaretken sonraları daha ciddi bir şey, bir gizli, ateşli tutku olup çıkmıştı ki bunun içyüzünü ana kendi de anlayamıyordu.

Şimdi çocuğu kucağına aldığı zaman bir bahane uydurup yalnız başına bir yere gitmeyi huy edinmişti. Bebeciğin ablası oyuna gitmek için can atıyordu zaten. Ötekilerin de tarlada, mutfakta, şurda burda işleri vardı. Böylece genç kız bir köşede tek başına, o güzel, gürbüz yavruyu bağrına basıp oturuyordu. Onu kucağında sallayıp ninniler mırıldanıyor ve yavrunun yusuvarlak, tombul vücudunun küçüklüğünü, çaresizliğini hissediyordu. Çocuğun henüz pek dişi yoktu. Onun için ana bazen ağzında biraz pirinç ya da bir çörek çiğneyerek kendi dudaklarının arasından onun ağzına uzatıyordu. Çocuk, ağzında birden böyle alışıktı olmadığı bir tat duyarak şaşalayıp ciddi ciddi emmeye başlayınca ana gülüyordu, niçin güldüğünü kendi de pek bilmeden, çünkü eğlence değildi bu onun için. İçinde öyle bir şiddetli, ıstıraplı, derin bir özlem vardı ki genç kız bunu nasıl gidereceğini bilemiyor-du.

Düğününden az önce, yine böyle çocukla başbaşa kaldığı bir gündü. Vakit öğleye yaklaşmıştı. Küçük kız her gün bu vakitlerde gelir ve kardeşini, meme emsin diye eve götürürdü. Ama o gün nedense geç kalmıştı. Bebecik huysuzlanıp mızıldanıyor, kıpırdanıp durarak bir türlü rahat etmiyordu.

Onun acıkmış olduğunu görmek genç kıza, anlayamadığı halde bir itiş gibi kanında duyduğu belirsiz ama, ateşli bir arzu verdi. Yattıkları odaya gidip kapıyı içerden sürmeledi. Titreyen parmaklarıyla hırkasının iliklerini çözüp çocuğa kendi küçük, genç kız memesini ver-

di. Bebecik hemen memeye yapışıp iştahla emmeye koyuldu. Genç kız ayakta durmuş yavrunun yüzüne bakıyordu. Kanında, rüyalarında bile görmemiş olduğu öylesine bir tutuşma vardı ki gözlerine yaşlar doldu, dudaklarından kelime olmayan kesik kesik sesler koptu. Böylece çocuğu bağrına bastırıyor ve kendi duygularının özünü kendi de anlamıyordu. Dopdolu, ateşli, istek gibi, özlem gibi bir şeydi bu; kucğındaki çocuktan da, kendi kendinden de büyük...

Sonra bu anın büyüğü, yok olup gitti. Genç kızın küçük memesi sütsüz olduğı için bebe öfkesinden, hayal kırıklığından yaygarayı bastı. Ana da önünü ilikledi. Yaptığından nedense biraz utanmıştı. Hemen dışarı çıktı. Küçük kız da koşarak geldi, kardeşini aldığı gibi kendi evlerine götürdü.

Ananın gözünde o dakika bir büyük uyanış dakikası oldu, belki evlenmekten bile daha büyük bir uyanış.

Evlendiğı adamı hiçbir zaman yalnızca erkeklığı için sevmeydi. Kendini ana yaptığı, kendi analığının bir parçası olduğı için sevdi erkeğini.

*
**

Gençliğin cahil; olgunlaşmamış çağında bile bu böyleydi. Vücudunun olgunlaştığı ve her şeyi öğrendiğı, kadınlığın tam kıvamına erdiği bir çağda ise ana işte böyle tek başına kalakalmıştı. Çocukları her gün biraz daha büyüyor, çocukluktan her gün biraz daha uzaklaştıkça sanki ananın malı olmaktan da biraz daha fazla çıkıyorlardı.

Büyük oğlan iyice boy atmıştı. Dal gibi ince ve sessizdi. Az konuşuyor, en ağır işleri bile yapmaya çalışıyordu. Akşamüzeri ana kaba saba tahta sabanı eve götürmek için kaldırmaya davranınca, oğlan hemen atılıp sabanı kendisi alıyor ve o zayıf omuzuna bir boyunduruk

gibi vurarak, sürülmüş toprakların üzerinde sendeleye sendeleye yola düzülüyordu. Ana da çok zaman, o kadar yorgun oluyordu ki çocuğun sabanı taşımasına izin veriyordu. Şimdi kuyudan su çekip mandaya yemini veren de büyük oğlandı. Tarladaysa babaymışçasına işin kendine düşen payını, hatta daha çoğunu yapmaya çabalıyordu.

Yine de tuhaf bir şekilde, zorla, anasından uzak durmaktaydı. İş paylaşmakla ona boyun eğmekle birlikte, çok zaman dikkatli de ediyordu. Kadına öyle geliyordu ki büyük oğlu, kendi aklının ermediği bir tarzda kendinden uzaklaşmış, ona sokulmak istemiyor, üzerinde kötü bir koku varmışçasına, ondan daima ayrı duruyordu. Çok zaman hiç yoktan bir şey için aralarında kavga çıkıyordu. Sözgelisi kadın ona tırmığını daha iyi tut, diyor, çocuk ise kendi tutuşu daha yorucu olduğu halde, bildiğini işlemekte inat ediyordu. İşte buna benzer ufak tefek şeyler için sık sık kavga ediyorlardı. Ama, ikisi de hayal meyal farkındaydılar ki kavgalarının gerçek sebebi bu değil, akıllarının pek ermediği daha derin, daha başka bir şeydi.

Kızı da o zavallı, yarı kör gözlerinden ötürü hiçbir zaman ferahlık, sevinç getirmemişti anaya. Bununla birlikte kızcağız sabırlı olmak için elinden geleni yapıyor, artık eskisi gibi ağlayıp sızlanmıyordu bile! Küçük oğlan artık ayaklanmış olduğu ve sokakta öteki çocuklarla dövüşüp oynamaktan hoşlandığı için kız da bazı bazı anası ve ağabeyiyle tarlaya gelir olmuştı. Ama, orada bile derdi yardımından büyüktü. Örneğin yeni filiz süren bir tarlanın otlarını yolayım derken, gözleri seçmediği için çok zaman ot yerine filizleri koparıyor, o zaman da büyük oğlan kızarak:

— «Hadi kız be sen de, burda bir işe yaradığın yok senin, hadi eve, ninenin yanına git, sen!» diye bağıyordu.

Kızcağız bunun üzerine, çok gücenmiş olduğu halde yine de gülümseyerek ayağa kalktığı zaman ağabeyi bu kez de:

— «Bastığın yere baksana, dikkatsiz şey, filizlerin üstünde yürüyorsun!» diye tiz tiz onu azarlıyordu.

O zaman küçük kız, kalmayı gururuna yediremediği için hemen oradan kaçıyor, ana da oğluyla zavallı yarı kör kızının arasında kalarak bunalıyordu. İkisine de acı-mamak elinde değildi: Oğlu, yaşına göre çok ağır olan hizmetin acı yüküyle ezilmiş, kızı ise ıstırabına sızlanmasız katlanmak zoruyla üzülmüş. Böylece içini çekerek kızına söyleniyordu:

— «Doğrudur, zavallıcık, fazla bir işe yaramazsın sen. Bu gözler böyle oldukça dikiş bile dikemeyeceksin. Ama, hadi eve git de yerleri süpür, ateşi yakıp aşımızı hazırla. Bunlar pek güzel elinden geliyor. Küçüğe göz kulak ol, göle filan düşmesin. Çünkü içinde en haşarınız, en dikbaşlınız o. Ninene de çay veriver arasıra. Senin görevin bunlar. Bunları yapınca bana yardımın dokunuyor. Bir fırsatta ben de gelip senin o gözlerine bir merhem yakacağım, bakalım.»

Böylece ana kızını avutuyordu ama kız anası için tersine büyük bir dertti. Saatlerce ses çıkarmadan oturup yaşlı, ağırlı gözlerini siliyor ve hep o sabırlı, değişmez ifadesiyle gülümseyip duruyordu. Onun bu halini gören büyüğünün öfkeli sözlerini dinleyen ve en küçüğünün evde oturmayıp ille oyun peşinde koşmasına tanık olan ana, bazı kere acı acı düşünüyordu: Bebecikler; kendisine öylesine yakın olan, analarını öyle seven bu çocuklar, nasıl olur da şimdi böyle onu hiç avutmaz olurlardı?

Ne yalan söylemeli? Ana şimdi akşamları çok kez karşı kapıya, yengenin evine büyük bir kıskançlıkla bakıyordu. Bu evde iyi ve dürüst bir koca vardı. Gerçi kendi

erkeği gibi temiz, güzel değildi. Alımsız, toz toprakla yoğrulmuş bir adamdı ama adamdı, işte. Erkeğe yaraşır şekilde tarla işini gördükten sonra karnını doyurup yatmak üzere evceğizine geliyordu. Bu evde adamın her yıl dünyaya gelen eli yüzü düzgün çocukları büyüyüp serpiliyor ve adamın karısı çocukların anası, o şen şakrak, iyi huylu yenge, hayatından hoşnut bir yüzle, bebeğini emziriyordu. Hiç kimseyi kendine tasa etmeyen, çenesi hiç durmadan işleyen kadının biriydi ama, iyi kalpliydi, doğrusu; komşuluğuna da diyecek yoktu. Çok zaman pişirdiği bir eti getirir anayla paylaşır, ananın çocuklarına bir avuç yemiş verir, kızın saına kâğıttan bir küçük gl yapıp takardı.

Evet, dopdolu, rahat, mutlu bir yuvaydı bu karşıdaki ev. Ana onlara kıskanarak baktıkça kendi içindeki zlem daha da depresirdi. Derin, fkeli ve azl bir zlem...

IX

Erkeğini unutup aklından silebilse, erkeğinin ölüp toprağa girdiğini görmüş olsa, kıyamete dek geri gelmeyeceğine inansa, dul kalmış olsa da erkeğiyle hesabının toptan kapandığını bilse, anaya daha kolay gelecekti. Şu köyceğizde onu bir dul diye tanısalar; o da tertemiz, sapasağlam dulluğuna, göğsünü gere gere güvense ve geçtiği yerde duysa, ya da bilse ki ardından herkes :

«Şu Li'nin dul karısı da pek fedakâr, evine bağlı bir kadın kişi!» demektedir. «Kocasını ölüp gitti, o hâlâ iki yanına bakmıyor. Eski günlerde olsa bu gibi dulların şerefine mermerden, hiç olmazsa taştan anıtlar dikilirdi...» demektedir.

Ana kendisi için böyle konuşulduğunu duysa bu belki ona bir kol kanat, bir dayanak olurdu. Belki kadın kendini böylece başkalarının yoğurduğu biçime uydurmaya çalışır, çevrenin gözünden düşmemek için, gerçektekinden daha yüksek, daha iyi bir ömür sürerdi.

Gelgelelim. dul kalmış değildi ki! Çok zaman kocan nasıl diye soranlara cevap vermek de vardı hesapta. Durmadan, hem de güler yüzle yalan uydurmak zorundaydı ve kendi yalanları yüzünden erkeği her zaman aklındaydı.

— «Merhaba, kadın kardeş, erkeğinden bir mektup,

haber filan var mı? Nasılmış bakalım?» diye soranlar eksik değildi.

Kendisi de omzunda bir yükke kasabaya inerken ya da elinde sepetlerle tarladan dönerken, ölü gibi yorgun argın olduğundan lafı uzatmamak için:

— «Ağızdan haberini alıyorum, iyiymiş. Mektubu yılda bir yazıyor,» diye cevap veriyordu.

Ama, evine vardığı zaman kendi yalanları içinı parampaçma etmeye başlıyordu. Çok zaman tasasından, yalnızlığından kendi kendine:

— «Ben ne çilekeş, kadersiz kadınımışım ki, kendi uydurduğum yalanlardan başka erkeğim yok!» diye dövünüyordu.

Böyle zamanlarda çıkıp kapı önünde oturuyor ve içi dolup taşarak:

— «Sırtındaki urbanın mavisı pek duru, pek tatlı bir mavıydı; dönüp geleceğı tutsa elbet ta uzaktan göze çarpar,» diye düşünüyordu.

Zaten nerde, ne zaman, uzaktan uzağı gözüne mavi bir şey çarpsa yüreğı ağızına gelir olmuştı. Karşıdan mavi bir erkek görünce, kendini tutamayıp işını gücünü bırakıyor, tarladaysa tırımığını atıp elını güneşe karşı sıper ederek, bakalım nerden geliyor, ne yöne geliyor, köy yoluna sapıyor mu, yoksa geçip gidiyor mu diye bir süre bakmadan edemiyordu.

Gelgelelim gelip geçen adamlardan hiçbirı onun erkeğı değildi. Mavi her yerde görülen bir renkti. Fakir, köylü takımı erkeklerin birçoğı mavi urbayla gezerdi.

Bazı zaman da ana, böyle yalanlar uydurduğu için, erkeğıne kızıyor ve kendi kendine: «Bu kadar masala değmez o,» diyordu.

Eğer böyle düşündüğü bir sırada erkeğı çıkıp gelse kadın öfkesinin var gücüyle onun üstüne yürür, ona iyiden iyiye lanet okurdu. Erkeğı yüzünden ne denli acı çe-

kiyorsa, erkeğini o denli çok seviyordu. Ama bazı zaman içindeki hınç günlerce sürüyor, böyle zamanlarda kadın huysuz ve somurtkan oluyor, çocuklarla ihtiyara hor davranıp köpeği tırmığın sapıyla itiyordu. Bu davranışları onu büsbütün üzüyordu ama, değiştirmek elinde değildi.

**

Bir seferinde pirinç ürününün bölüştürülmesi ananın böyle hınçlı bir zamanına rastladı. Yine yalnızca büyük oğlanının yardımı ve emmi oğlunun birkaç gün gelip bakıvermesiyle, kendi başına harman işini yapmış, bitirmiş ve sıra ürünün pay edilmesine gelmişti. O gün ana, öyle bir durumdaydı ki, yalnızlığın tasasından, öfkesinden vücudu baştan başa cılk yara olmuş da olup biten her şey bu yaralara birer şamar gibi iniyor sanırdınız. Başka zaman farkına varmadığı şeyler diken gibi gözüne bakıyordu.

O için eriyip giderken vekil, mal sahibinin vekili gelmiş, döven yerine geçip durmuştu. Kurşuni renkli ipekler giyinmiş, boylu boslu bir adam. Yüzü de iri, gösterişliydi; küstah bir güzelliği vardı. Hali tavrı ananın eskiden de bildiği gibi sözümona saygılıydı ama, şiş kapaklı gözlerinin ucuyla anlamlı anlamlı bakıyordu. Ve kadın bu yarı örtülü, şiş kapaklı, uykulu gözlerin kendine dikilmiş bakışından anlıyordu ki, erkek onun kocasının uzaklara gidip bir daha gelmediğini duymuştur, bilmektedir.

Bugün kadının yüreği öylesine doluydu ki, erkeğin içinden geçenleri sezivermişti. Gerçekten de bu adam aslında her yalnız gördüğü kadını içinden geçiren; acaba duyguları ne türdür, biçimi nasıldır, diye düşünen bir adamdı. Bütün o gösterişli boyuna bosuna, o iri, dolgun çehresine, gür ve candan çıkan sesine rağmen bir köpek yaradılışı vardı bu erkekte. Zoraki kibarlığı, açık sözleri

de köylüleri hiç aldatmazdı. Kızdığı zaman öfkesi başına sıçrardı. Sözüne karşı gelindiği zaman o koca yumruklarını sıkıp kalçasına doğru şöyle bir bastırışı vardı ki, irikiyım da olduğundan bütün rençperlerin ondan ödü kopardı. Adam o yarı örtülü duran gözkapaklarını bir kaldırmayaçörsün, gözlerini ne korkunç olduğu ortaya çıkardı. Simsiyah, pasparlak ve zalim. Ama, yine de bu adam köylüleri güldürüp söyletmesini bilirdi. Ücreti dırılıtsız verildi mi karşısındakini yumuşatmak için hemen bir iki şaka yapardı ve köylüler, içleri kan da ağlasa gülmekten kendilerini alamazlardı. Her şeye rağmen öyle bir havası vardı bu adamın.

Bugün de ananın artık erkeksiz oturduğu eve gelince, şaka yapmaktan geri kalmadı. Kadının erkeksiz olduğunu biliyordu. O candan, baþacan gülüşüyle büyük oğlana dönerek:

— «Ananın elinde tarla işi göreceğ senin gibi bir erkek varken başka adam istemez, gayri,» diye söz attı.

Bu söz oğlanın öyle bir hoşuna gitti ki, o küçük, zayıf vücudunu çalımla dimdik tuttu ve hem atılğan, hem utangaç bir tavırla:

— «Eh, üstümüze düşeni yapıyoruz, işte!» diye söylendi.

Sonra erkeklerden görmüş olduğu gibi şöyle bir tükürdü, koltuklarını kabarttı ve kendini büyük adam yerine koyup oturdu.

Bunun üzerine vekil, bıyık altından gülümsedi ve oğlanın bu çocukça tavrına anasıyla birlikte gülmek istediğini belli ederek kadından yana baktı. Öyle ki, ana da gülümsemekten kendini alamadı. Her konuk gelişte gelenek olduğu üzere ona da bir fincan çay yapmış, o anda fincanı uzatmaktaydı.

Adamın bu derece yakınında olduğu için o gülen gözlerinin içine bakmamak elinde değildi. Ama, kendi göz-

lerinde o büyük, o aç, o susuz yüreğinin nasıl açık seçik okunduğunu da kadın bilmiyordu!

Adam ona şöyle bir baktı ve içindeki ateşi o saat sezdi. Kendi içini de bir ateştir бүттү; yüzündeki gülümseme silindi gitti. Çay fincanını alırken bilmeden yapmış gibi elini ananın eline değdirdi. Kadın onun bu değişindeki anlamı kanında parlayan bir alev gibi duydu.

— «Koş emmi oğluna söyle, bir dakika gelip bizim işe bir bakıversin,» dedi.

Kendi deli gibi çarpan yüreğini yatıştırmak için de:

— «Hele bir gelse, bizim canım emmi oğlu yanımıza bir gelse,» diye düşündü.

Ama, çocuk gururlu, dikbaşı: «Ben burdayım ya, an-ne!» diye direndi. «Ben bakarım senin işine. Başkasının ne gereği var ben burda dururken!»

Bunun üzerine vekil koca bir kahkaha koparıp eliyle dizine vurdu ve çocuğun saflığından kendince yararlanarak:

— «Öyle ya, delikanlı, sen erkek değil misin? Başka adamın ne gereği var!» diye bağırdı.

Bu kez oğlan vekilden yüz bularak daha da horozlandı. Anasının ezilip бүзүлerek:

— «Emmi oğlum burda olsa daha iyi,» demesi üzerine:

— «Yok, ana çağırmayacağım, işte! Ben varım ya, yeter,» dedi ve teraziyi aldığı gibi kurumlana kurumlana pirinçlerden yana seğırtip ürünü tartmaya başladı.

Ana da sıkılğan sıkılğan güldü, çocuğa daha fazla karşı gelmedi. Doğrusu onun da içinde, emmi oğlu gelmesin diyen bir ses vardı.

Ürün tartıldıktan sonra ana bir ölçek dolusu pirinci de vekilin kendisi için ayırdı. Gelgelelim, adam azametli bir tavırla pirinci itti ve eliyle üst dudağını sıvazlayıp ateşli bakışlarla ananın gözünün ta içine bakarak (ortada

çocuklardan ve kapı önünde uyuklayan şu ihtiyarcıktan başka kimse yoktu ki, çekinsin!):

— «Yok, istemem,» diye söylendi. «Sen, yalnız bir kadın kişisin gayri. Kocan yok başında. Neyin varsa hepsi kendi elinin emeği. Ben anca mal sahibinin payını isterim senden. Onu almazsam bana söylenir. Ama, kendi ücretimi senden istemem, hanım ana!»

O zaman kadın içindeki bu tatlı, baygın ateşin yanı sıra bir korku duydu yine. Eli ayağına dolaşır gibi olup pirinci alsın diye adama dayattı. Gelgelelim adam pirinci almıyordu. Kadın ölçeği uzattıkça o, eli onun eline değerek, geri itiyordu. Sonunda ölçeği aldı ama, pirinci kadının sepetine boşalttı ve bir daha lam cim dinlemedi.

Kadında artık direnecek güç kalmamıştı. Bu adamın gülümseyen yüzünün ve babacan tavırlarının arkasında, sırtındaki o pahalı, kurşuni urbanın arkasında öyle bir garip, gizli güç vardı ki, benliğinden taşıp şu güneşli gününü dolduruyor, anayı alev gibi çepeçevre sarıyordu, sanki.

Şimdi ana sesini kesmiş, utangaç tazeler gibi başını eğmişti. Adam pirinci geri verdikten sonra tüysüz üst dudaklarını sıvazlayıp gülümseyerek yerlere kadar eğildi ve yoluna devam etti. Ana hâlâ hiç sesini çıkaramıyordu. Çıplak, esmer ayaklarında yırtık çarıklarıyla öylece duruyor ve bir eli, farkına varmadan yamalı bez hırkasının kenarını büküp duruyordu.

Adam gittikten sonra ana başını kaldırdı ve onun ardından baktı. Tam o dakikada adam da başını arkaya çevirmişti. Bakışları kadının bakışlarıyla karşılaşınca eğildi ve gülümsedi. Yürüyüşünde bile bir anlam var gibiydi... Sonradan, ana onun arkasından baktığına bin kere pişman oldu ama, kendini tutamamıştı ki!

Vekil gidince büyük oğlan sevinçle: «Ne iyi adam bu,

be ana, ücretini bile almadı!» diye bağırdı. «Ben ömrümde böyle vekil duymadım ki, ücretini almasın!»

Ana olup bitenlerin etkisiyle düşte gezercesine mutfağa doğru yürüyünce oğlan da hep o sevinçle onun peşinden geldi.

— «Ne iyi adam, değil mi, ana, kendine bir şeycikler ayırmadı?» deyip duruyordu. Anasından cevap çıkmayınca sevinci boğazında kalarak: «Ana, be ana!» diye küskün küskün söylendi.

O zaman ana, birden irkilerek kendine gelir gibi oldu ve tuhaf, aceleci bir tavırla:

— «Öyle, oğul, öyle, öyle,» diye cevap verdi.

Oğlan da yine: «Ne iyi adam, be ana, bak senden bir şeycikler istemedi,» diye sevinir oldu. «Zaar babam gince nasıl büsbütün fukara kaldığımızı bildi.»

Anası tencerenin kapağını kaldırmış, öylece durduğu yerde kalakalmıştı. Dalgın gözlerle oğlana bakarken yüreği tuhaf tuhaf çarpıp duruyordu. Kendinden utanmıştı ama, yine de içi hep o deminki baygın, tatlı ateşle doluydu.

— «Benden bir şeycikler istemedi, öyle mi?» diye düşünüyordu ama, dışından bir şey demedi. Oğlanı cevapsız bıraktı.

Kadında sezmiş olduğu ateş erkeğin aklından çıkmıyordu. Şunu bunu bahane ederek sık sık köye gelmeye başladı. Bir seferinde yanlış yazdım sandığı bir hesabı sözümona düzeltmeye geliyor, bir başka seferinde rençperlerin birinden eksik ürün aldığı için mal sahibinin kızdığını ileri sürüyordu. En çok da kadına kapı karşı komşu olan emmi oğlunun evine uğruyor, her keresinde gelişini bir şeye bağlıyordu. Bir bakıyorsun, başka yöreler-

de pek gözde olan yeni cins bir pamuk tohumu veriyor, bir bakıyorsun tarlaların verimini artıracak kireç, gübre gibi şeyler getiriyordu.

Bu ziyaretlerin sıklığı emmi oğlunu şaşalatmıştı. Önce vekilin kendine karşı kötü bir niyeti olduğundan kuşkulandı ve günler geçip de ortaya hiçbir şey çıkmayınca pirelenerek karısına dert yandı:

— «Bunca zamandır dışına vurmadığına bakarsan bu adamın niyeti pek karışık, pek korkunç olsa gerek!»

Vekilin her gelişinde emmi oğlu bir köşeye oturup kuşkuyla adamı seyrediyordu. Gitse de işime baksam diye sabırsızlanıyordu ama, kötülük gelebilecek birine karşı saygıda kusur etmek de istemiyordu.

Ne emmi oğlu, ne de emmi oğlunun karısı, vekilin o yarı kapalı gözlerinin ucuyla gizliden gizliye, karşı kapıdaki kadını süzdüğünü fark etmiyorlardı. Haberleri yoktu ki, ana görünürlerde yoksa vekil çok az oturuyor; gelgelelim, ana kapısının önündeyse, kalkıp gitmek bilmiyordu. Böyle zamanlarda o yapmacık babacan tavrı, yüksek sesiyle:

— «Yok, kardeşim, başka bir diyeceğim yok ama, ben de sizler gibi bir toprak adamıyım,» diye söyleniyordu. «Böyle candan bir dostun kapısı önünde oturup güz güneşinin tadını çıkarmaya doyamıyorum, doğrusu.»

Oysa gözlerini, karşı kapıdaki kadından bir an bile ayırmıyordu.

**

Toprağın kışa boyun eğmeye hazırlandığı mevsimdi, bu. Kuru toprağa ekilen buğday filiz sürmek için yağmur bekleyedursun, ana bu fırsattan yararlanarak tarla işine ara vermişti biraz. Kapı önünde oturarak kışlıkları

onarıyor ve yeni çarıklar dikiyordu. Kızının gözleri dikiş dikecek güçte değildi ve hiçbir zaman da olmayacaktı.

Ama üşümek için güneşin tam altına oturuyor, kâh ihtiyarla çocukların lafına kulak verip, kâh kendi düşüncelerine daliyordu. Güneşten tunçlaşmış yüzünde her zaman sakin bir ifade vardı. Gürbüzlükten parıl parıl parlayan saçlarını şu günlerde vakti olduğu için her gün örmekteydi. Daha otuz beşinde yoktu ama, yaşından daha da genç gösteriyordu.

Erkeğin daracık sokağın karşı tarafına gelip oturduğunun bal gibi farkındaydı ama, başını kaldırıp da ondan yana bakmıyordu. Hatta bazen erkek çok ısrarlı bakacak olursa kalkıp içeri giriyor ve erkek gidince dışarı çıkıyordu. Yine de, onun niçin geldiğini, kendine doğru niçin baktığını iyi biliyor ve onu aklından çıkaramıyordu.

Ana bütün kış vekili düşündü durdu. Havalar artık öyle soğumuştı ki, vekil gizli amacı için bile gelemes olmuştı. Karlar yağmaya, rüzgârlar kuzeydoğudan sert sert, kuru kuru esmeye başlayınca kadın kendi kendine dalıp erkeği unutabilirdi. Ama, unutamadı.

*
**

Yılbaşı yine geldi çattı. Ana her yılki gibi yine kasabaya inip biraz tahıl sattı. Kazandığı gümüşü kâğıt paraya çevirerek gidip başka bir arzuhalci aradı, buldu. Yine erkeğinin ağzından bir mektup yazdırdı, küçük köyüne anaya erkeğinden mektup ve para geldiğini öğrendi.

Ama, bu kez köylülerin yeni baştan tazelenen kışkançlığı, konuşmaları, övgüleri ananın boş yüreğini hiç serinletmedi. Yüzünü aka çıkarmış olması bile avutmadı onu. Sakin, soğuk bir ifadeyle mektubu dinledi, sonra kâğıt parçasını alıp evine döndü, o akşam yaktığı sazlarla birlikte ocağa attı.

Biraz sonra masanın küçücük gözünde duran öteki üç mektubu da aldı (adamı gideli bu kadar zaman oluyordu, artık). Onları da ocağa götürdü, alevlerin ortasına bıraktı.

Büyük oğlan bunu görerek şaşkın şaşkın sordu:

— «Babamın mektuplarını mı yakıyorsun?»

Ana, gözlerini fışkıran alevlerden ayırmaksızın, buz gibi soğuk bir tavırla: «Öyle,» diye cevap verdi.

Böylece yüreğini büsbütün boşaltmış, bomboş kalmış oldu.

Ama, hangi yürek bomboş yaşayabilir? Yılbaşından az sonra bir gün ana kâğıt parasını gümüşle değiştirmek için yine kasabaya indi. Artık emmi oğluna eskisi kadar başvurmuyordu, çünkü kendi yağıyla kavrulmasını öğrenmişti. Kâğıt paraya karşılık on gümüş parayı alıp geri dönerken bir kapı önünde durmuş, gülümseyerek üst dudağını sıvazlayan bir erkek gördü ki bu, toprak sahibinin vekiliydi.

Güzden beridir birbirlerini böyle yakından görmemişlerdi. Görünürde onları tanıyan hiç kimse de olmadığından adam ona cüretle bakıp güldü.

— «Ne yaparsın burada, kadın kardeş?» diye sordu.

Ana, «Biraz para bozdurdum,» dedi. Erkeğinin gönderdiği kâğıt paradan söz etmek üzereyken nedense kelimeler boğazına dizilmiş gibi oldu, söyleyemedi.

Adam o uykulu gözkapaklarını kaldırıp kadını ısrarla süzerek, «Ya sonra?» diye sordu.

Ana başını önüne eğmiş, her zamanki gibi rahat konuşmaya çalışıyordu.

— «Gidip saçım için gümüşten bir toka alayım di-

yorum, ya da gümüş suyuna batmış bir şey. Elimdeki kullana kullana inceldi de dün kırılıverdi.»

Saç tokasının kırıldığı doğrudur. Kadıncağz ne dediğini fark etmeden doğruyu söyleyivermişti. Sonra hemen arkasını dönüp yürüdü. Kasaba sokaklarında bir erkekle konuştuğunu görüyorlar diye, tanımadığı insanlardan bile utanıyordu. Vekil de görünüş bakımından enikonu göze çarpan bir adamdı, çünkü boyu çoğunluktan daha uzun, yüzü gösterişli, soluk benizliydi. Gelip geçenler daha şimdiden meraklı meraklı onlara bakmaya başlamışlardı.

Vekil ananın peşini bırakmadı. Kadın hiç istifini bozmadan hanım hanımcık yolunda yürürken onun arkadan geldiğini biliyordu. Bu kere demiş bulunduğu için, çaresiz, küçük tanıdık bir kuyumcu dükkânına girdi, tezgâha doğru yürüdü ve gümüş suyuna batırılmış, pirinç tokalardan görmek istediğini söyledi. Beklerken de meydana da duran küpelere bakmaya başladı.

O sırada toprak sahibinin vekili de geldi ve kadını hiç tanınamazlıktan gelerek kuyumcuya:

— «Şu küpeler kaç?» diye sordu.

Kuyumcu, «Tartalım bakalım ağırlıkları nedir; ona göre fiyatını hiç yalansız dolansız söylerim sana,» diye cevap verdi.

Sonra bu ipekler giymiş adamın beriki mavi bez yeldirmeli köy kadınından daha dişe dokunur bir müşteri olduğunu düşünmüş olsa gerek ki, tokayı bir yana bırakıp küpeleri eline aldı. Ana da çaresiz beklemek zorunda kaldı. Adamın o cüretli, gizli bakışlarından kaçınmak için başını öte yana çevirmişti. Adam da kuyumcu küpelerini tartsın diye bekliyordu.

Kuyumcu yüksek sesle, «İki buçuk dirhem.» dedi, sonra sesini karıncı bir ifadeyle alçaltarak, «Madem hanımına küpe aldıysanız, yüzük neden almıyorsunuz?» diye

sordu: «Bak, şurada küpelere uygun iki tane yüzük duruyor. Onları da alırsan her kadının gönlüne göre, pek güzel bir armağan olur.»

Vekil gülümseyerek umursamaz bir tavırla, «Koy bakalım onları da,» dedi. Sonra güldü: «Ama hanımına değil bu hediyeler, hanımım altı ay önce öldü benim.»

İyi satış yaptığına sevinen kuyumcu hemen yüzükleri de küpelerin yanına katarak:

— «Eh, bunlar da yeni hanımına olsun, gayri,» dedi.

Adam cevap vermedi. Durmuş, yine üst dudağını sıvazlıyordu. Kadının orda durduğundan haberi olduğunu bir kere bile belli etmedi. Küpeleri sarılınca aldı, gitti.

O gidince ana belli belirsiz içini çekti ve arkasından baktı. Onun ziynet aldığı kadını yarı kıskanır gibiydi. Çünkü, bunlar tam onun ta kızlığından beri istediği gibi şeylerdi. Hatta kocası da sözümona o mektupta gönderdiği parayla böyle bir şeyler almasını yazmıştı. Fitne karı bir zaman:

— «Hani o alıyorum dediğin yüzükler?» diye sorar olmuştu. «Göster biçimlerini görelim.»

Ana önce, «Kuyumcu yapıyor daha,» sonraları da, «Bir yere koydum, nereye koyduğumu unuttum,» diye bir sürü bahane uydurmuştu.

En sonunda geçen yıl fitne karı o hain tavrıyla, «Sen o yüzükleri takmayacak mısın daha?» deyince ana:

— «Takmaya gönlüm razı değil ki! Erkeğim hele bir dönüp gelsin, o gün takacağım,» diye cevap vermişti.

Şimdi kuyumcudan tokayı alıp saçına taktıktan sonra yola düzüldü ama, aklı hep o incecik, kibar gümüş şeylerdeydi. Doğrusu kan-ter dökerek topraktan çıkardığı paracıklarını incik boncuk için harcamaya içi razı değildi. Adam sen de, bundan sonra onun süslü olması, olmaması kimin umurunda? İyisi mi durduğu gibi dursun daha iyi...

Ana içine karamsarlık dolarak, böyle düşünme düşünme yoluna devam etti. Sur kapısından çıktı ve köyçeğine giden dar, kır yoluna saptı. Bu kez de evini ve evine girdince yiyeceği yemeği düşünmeye başladı. Vücudunun bildiği tek avuntu yemekti şu günlerde...

Birden vekil kış alacakaranlığının gölgeleri arasından çıkarak karşısına dikiliverdi. Birdenbire ve kapkaranlık çıktı gölgelerin arasından, o iri yumuşak eliyle kadının bileğini kavradı. Yolda da kimsecikler yoktu. Nasıl olsun, evlinin evine, köylünün köyüne döndüğü saatti bu, ortalığa kuru bir ayaz çökmüştü... Böyle zamanlarda işi olmayan sokakta durmazdı. Ama, işte erkek karşısına çıkıp bileğini tutuvermişti. Onun elini üzerinde duyan ana serserilemiş gibi, bir şey diyemeden, kımıldayamadan kalakaldı.

O zaman erkek cebindeki küçük gümüş çıkını çıkarırdı ve zorla kadının kendi elindeki eline tutuşturdu, parmaklarını kıvrıp kapattı ve:

— «Bunları ben senden başkasına almış değilim. Sana aldım. Hepsi senin,» dedi.

Sonra surların önündeki gölgelere karışarak görünmez oldu. Ana elindeki gümüş ziynetlerle yine yalnız başına kalmıştı.

Ancak o zaman kendini topladı ve, «Olmaz, ama olmaz,» diye bağırarak koşmaya başladı.

Gel gör ki, erkek gözden yok olmuştu. Ana ta sur kapısına değin koşup dükkânlardan vuran titrek ışıkların aydınlattığı sokağa iyice baktığı halde onu göremedi. Kasabanın içine girip alacakaranlıkta şu bu erkeğin yüzüne bakıp durmak ağrına gittiğinden, kararsız, utangaç, orada duraladı. Sonunda sur kapısını bekleyen erler sabırsızlanarak:

— «Kadın kişi, çıkacaksan çık gayri, kapıları kapa-
ma vakti geldi!» diye bağırıyorlar. «Ortada komünist diye

yeni bir cins eşkıyalar türemiş. Tanrı Korusun! Kilidi sıkı vurmak gerek şu günlerde.»

O zaman kadın döndü, kapıdan ayrıldı. Tepeyi tırmanıp vadiye indi ve biraz gittikten sonra ziynet çıkısını koynuna soktu. Gün batır batmaz kocaman, buz gibi soğuk ve pırıltılı bir ay doğmuştu. Ana evine geç kaldı. Vardığında çocuklarıyla kocanına uyumuşlardı bile. Yalnızca büyük oğlan uyanıktı. Anasının geldiğini duyunca:

— «Merak ettim seni be anal!» dedi. «Gelip arayacaktım ama, ninemle çocukları bırakıp çıkmaktan çekindim.»

Onun böyle, kendisi koca adammış gibi ötekilere çocuk deyişi bile anaya zevk vermedi.

Yemeğini yiyip bitirdikten sonra yataktan yana baktı. Mum ışığında büyük oğlanın da uyumuş olduğunu görünce perdeleri kapayıp masa başına oturdu ve koynundaki küçük çıkını çıkarıp yumuşak kâğıdı yavaşça açtı.

Yüzükler bembeyaz pırıldıyordu ve küpeler de pek güzeldi. Her birine üç tane küçücük, incecik zincir takılmıştı ve her zincirin ucundan minik bir oyuncak sarkıyordu. Ana küpeleri kendi nasırlı parmaklarının arasına aldı, inceden inceye gözden geçirdi. Zincirlerden birine küçücük bir balık, ikincisine minnacık bir çingirak, üçüncüsüne de ufak bir yıldız asılmıştı. Hepsi de hangi kadının olsa hoşuna gidecek biçimde, ustaca, nazıkçe yapılmıştı.

Ananın sert, esmer avuçları ömründe böyle güzel şeyler tutmamıştı daha. Bir süre oturduğu yerden bu ziynetlere baktı, baktı, sonra onları yine kâğıda sardı. Bunları ne yapacağını, vekile nasıl geri vereceğini bilemiyordu.

Yorganın altına, çocukların yanına girdiği zaman da uyku tutmadı. Gerçi gece ayazı iliklerine işlemişti ama, yanakları alev alev yanmaktaydı. Uzun zaman uyku tut-

madı, sonunda daldığı zaman da pek hafif, tedirgin bir uykuya daldı.

Kâh pırıl pırıl yanan tuhaf ziynet eşyaları, kâh elini tutan sıcacık bir erkek eli rüyalarına girdi, durdu.

X

Bütün bahar boyunca ana vekili düşündü durdu ama, bir daha, ta yaz başına değin bir daha göremedi onu.

Tarlada buğdaylar hafif altın rengine dönmekteydi. Tohumluk pirinçler ekilmiş de yeni yeni, yemyeşil filizler sürmeye başlamıştı bile. Ana tohumluk pirinci dört köşe karıklara ekmiş ve karıkları evin yakınına yapmıştı ki, kocanine gelip konan açgözlü kuşları kovalayabilsin. Kendi yüreği ise sıcacık ve boş duruyordu; sürülmüş de ekilmemiş tarlalar gibi...

Yaz başında bir gündü; yumuşacık sıcak, rüzgârsız bir gün. Ağustosböcekleri keskin seveda ötüşleriyle çağırıyor; aşka doyduktan sonra yine sesleri yavaşlayıp uyuşarak sönüyordu. Güneş küçük vadiye sıcaklığını duru, ılık bir şarap gibi boşaltmaktaydı. Köyceğizin tek sokağındaki düzgün, yuvarlak taşlar güneşin sığağını geri verdikçe üstlerindeki hava pırıl pırıl titreyerek oynar gibiydi. Ve bu titrek, pırıltılı buğu dalgalarının arasında, küçük vücutları terden parlamış, çıplak köy çocukları koşuşup oynuyorlardı.

Bir soluk bile rüzgâr yoktu. Ana kapı önünde durmuş, şiddetli sıcakların hiç böylesine erkenden bastırıldığını hatırlamadığını düşünüyordu. Küçük oğlan göl kıyısına gitmiş, suya girmişti. Gülerekten arkadaşlarını ça-

ğırıyordu. Büyük oğlan ceketini çıkarıp pantolonunun paçalarını baldırlarına kadar sıvamış; başına, bir zamanlar babasının olan geniş kenarlı, eski bir bambu şapka geçirerek tarlaya gitmişti. Kız, güneşten kaçmak için evde oturuyordu ve sık sık içini çektiğini anası duyabiliyordu. Bu sıcaktan yalnızca kocakarı hoşnuttu. Güneşin tam altına oturup hırkasını çıkarmış; kurumuş, buruşmuş ihtiyar vücudunu sığağa açmıştı. İstiyordu ki güneş, göğsünde kurutulmuş birer deri parçası gibi sarkan memelerinin ta içine, ta iliklerine işlesin. Gelinini görünce o tiz sesiyle:

— «Yaz geldi mi ölümden korkum kalmıyor, a kızım!» diye söylendi. «Benim gibi kabında kurumuş acuzeler için güneş yeni kan, yeni can gibidir!»

Ana ise dış dünyanın sığına dayanamaz bir durumdaydı. Kendi içerisindeki kızgınlık erip yetiyordu ona. Hele bugün damarlarındaki kan bile, içinin kızgınlığından, gökgürültüsü gibi gürüldeyerek akıyordu sanki.

— «Gidip şu piriçlere az daha su vereyim, kocanine, her şeyi kurutuyor bu hava,» diyerek evden ayrıldı.

Tırmığını alıp boş su kovalarını omzuna asarak yürüdü. Piriç yataklarının biraz yükseğinde bir su birikintisi vardı. Ana o yana doğru yürüdükçe biraz ferahladı, çünkü hava burada da sıcak olmakla birlikte köyün içindeki gibi boğucu değildi, hiç olmazsa.

Ana yolda hiç kimseye rastlamadı. Öğle yemeğinden sonra erkeklerin dinlendiği saatti. Evde oturmayıp tarlaya giden birkaç adam bile sığının şiddetinden iş göremeyip gölge aramış ve sinek konmasını diye şapkalarını yüzlerine siper ederek birer ağaç dibinde uyuyakalmışlardı. Yanlarında da hayvanları duruyordu, başları eğik, gövdeleri sıcaktan, uyuşukluktan gevşemiş... Ana köyün içindeki ve hele kendi damarlarındaki kızgınlıktan öylesine

bunalmıştı ki, gökyüzünden yağan kızgınlığa karşı biraz daha dayanıklıydı.

Biraz tohum karıklarını düzeltti. Sonra elindeki bel-
le yukarki su birikintisinden karıklara inen bir küçük
hendek kazdı. Yukarıya çıkıp kovalarına su doldurarak
kazmış olduğu hendeğe akıtmaya başladı. Kovalarını te-
ker teker doldurup boşalttıkça toprak ıslanıp simsiyah
kesiliyor ve anaya susuzluktan ölmek üzere olan bir var-
lığı, suyla yeniden canlandırıyormuş gibi geliyordu.

Bir ara belini doğrultup kovalarını yere bıraktı, bi-
raz dinlenmek üzere gidip su birikintisinin başındaki ye-
sillige oturdu. Oturduğu yerden kuzeye, köyün olduğu
yana bakarken sokakta bir erkeğin durup kocanineye bir
şeyler sorduğunu, sonra dönüp kendi oturduğu yere doğ-
ru geldiğini gördü.

Kadın dikkatle baktı ve az sonra onun kim olduğu-
nu tanıdı. Bu, toprak sahibinin vekiliydi. O zaman ana
onun verdiği ziynetleri hatırladı ve başını önüne eğdi.
Ne yapacağını bilemiyordu. Ziynetlerin lafını açsa geri
vermesi gerekti, oysa ki şimdi günün şu aydınlık saatin-
de eve gidip o çıkıyı çıkarmayı, adama vermeyi gözü ye-
miyordu. Çünkü, sokaktan gelip geçenler bile görebilirdi
bunu. Sonra kocakarı da uyanıktı ve üstüre vazife ol-
mayan şeyleri hemen görüp fark etmekte de birebirdi.

Böylece adam yaklaştı. İyice yaklaşıncı ana ayağa
kalktı, hem mevkice ondan aşağı, hem de o erkek ken-
disi kadın olduğu için... Vekil çok serbest, rahat bir sesle:

— «Rahatsız olma, kadın kardeş, buğdaylara bak-
maya geldim,» dedi. «Bu yılki ürünü tarlaların durumun-
dan tahmin etmek istiyorum!»

Bir yandan konuşurken, bir yandan da gözlerini ka-
dının vücudunda dolaştırıp duruyordu. Hava sıcak oldu-
ğu için ana bir tek hırka, bir de eskilikten tenine yapış-
mış partal, yamalı bir mavi pantolon giymişti. Erkeğin

gözlerini, kendi çıplak esmer ayaklarına diktiğini fark etti ve yüreğinin çırpıntısından ürkererek, biraz saygısız bir şekilde mırıldandı:

— «Tarlalar şu tarafta. Git, bak!»

Vekil de durduğu yerden tarlalara doğru şöyle bir baktı, sonra o kibar, kasabalı haliyle cevap verdi:

— «Tarlaların durumu güzel, kadın kardeş. Bu yılki hasat geçen yılları belli pek aratmayacak.»

Böyle diyerek cebinden ikiye katlanmış küçük bir defter çıkarıp ananın şimdiye değin hiç görmemiş olduğu bir çeşit çubukla bir şeyler yazdı. Bu çubuk, arzuhalcinin kamışı gibi mürekkebe banılmak istemeden, kendiliğinden siyah siyah yazıyordu.

Ana onun yazışını seyrederken hem meraklanmış, hem de böyle, bilgili, efendi bir adam yan da olsa kendine baktı diye doğrusu biraz koltukları kabarmıştı. Bu seferlik ziynetlerin sözünü etmemeye karar verdi.

Vekil yazısını yazıp bitirince yine üst dudağını sıvazlayıp gülümseyerek ona döndü:

— «Vaktin varsa bana sizin şu arpa tarlasını gösteriver,» dedi. «Hangisi sizin, hangisi emmi oğlunuzun, hep karıştırıyorum.»

Ana isteksiz isteksiz, «Benim tarla naha şu yamacın ardında,» diye cevap vererek başını eğdi ve yerden tırmığını alıyormuş gibi yaptı.

Adam, «Yamacın ardında, öyle mi?» dedi ve hep gülümseyerek o iri, yumuşak eliyle üst dudağını sıvazlamakta devam etti. Sonra sesini iyice yumuşatarak. «Sen göster bana şu tarlanı, hanım ana,» dedi.

Gözlerini açıktan açığa anaya dikmişti şimdi. Ana kendini bu bakışların etkisinden kurtaramadı, tırmığını elinden bırakarak onunla birlikte yürümeye başladı; yalnız, âdet olduğu üzere erkek önde, kendisi arkada gidiyorlardı.

Güneş başlarına vuruyordu, ayaklarının altında toprak çimenler içinde yumuşacık, sıcacıktı. Yürüdükçe kadının damarlarındaki kana tatlı bir baygınlık yayılır oldu. Sebebini bilmediği halde, önünden yürüyen erkeği seyretmek ona bir derin zevk vermeye başladı; erkeğin terden parlamış düzgün, soluk renkli ensesi, uzun yumuşak yazlık urbasının içindeki vücudunun kımılıtları, temiz beyaz çoraplar ve siyah bez pabuçlar içindeki ayakları... Kendisi yalınayak, ses çıkarmadan yürüyerek ona yaklaştıkça burnuna güzel bir koku geliyordu. Lavantadan daha kuvvetli, erkek kanının, erkek teninin, erkek terinin kokusu. Bu kokuyu içine çektikçe ana istekle dolup taşıyordu. Öyle bir istek ki, onu kendi kendinden, aklına gelenden korkuttu. Ana çimenli yolun üstünde zıncı diye durarak kesik sesle:

— «Bir şey unuttum, kocanine için!» diye adeta inledi.

Adam dönüp ona bakınca kadın yine bütün vücudu kıızıp çözülerek, boğuk boğuk:

— «Bir şey vardı yapacağım, unuttum,» diye kekeledi ve döndüğü gibi hızlı hızlı yürümeye başladı.

Vekil onun arkasından bakakalmıştı.

Ana dosdoğru evine gitti ve usulca içeri girdi. Onun geldiğini kimse fark etmemişti, çünkü herkes uykudaydı. Gün ilerledikçe hava büsbütün ağırlaşmıştı. Karşı kapıda yengenin ağzı açık uyku kestirdiği görülüyordu. Bebeği de meme emerken uyuyakalmıştı. Kocanine hâlâ beline kadar soyunmuş olarak uyuyordu. Kız da en sonunda evin içindeki boğucu havaya dayanamayıp dışarı çıkmış, başını yastık diye serin bir taş dayayarak uykuya dalmıştı. En küçük oğlan ise çırlıçıplak, söğüdün dibine boylu boyunca uzanmış, horulduyordu.

Hava değişmişti. Ortalık kararıp büsbütün kımılıtsız kalmış, sıcaklık sanki daha serin, daha yakıcı olmuştu.

Tepelerin ardından şişkin, siyah, ejderha gibi korkunç kocaman bulutlar çıkagelmmişti. Ama, yine de için için bir garip ışıkla aydınlanmış gibiydiler, kenarları gümüş yaldız çizgiliydi, hepsinin. Öğleden sonranın bu sonsuz, bu kızgın sessizliği içinde bir tek böceğin, bir tek kuşun bile çtüşü duyulmaz olmuştı.

Ana ise uykulu ve uyuşuk olmaktan çok uzaktı. Usulca içerki loş, sessiz odaya girdi, yatağın üstüne oturdu. Damarlarındaki kan gümbür gümbür akarak kulaklarını uğuldatıyordu. O gürbüz, acıkmış vücudunun kanı. Derdinin ne olduğunu biliyordu gayri. Kasabalı bir kadın filan olsa, hastayım diye kendini aldatırdı. Ana bunu yapmadı. Derdinin ne olduğunu bilip dururken kendini aldatmayacak kadar sade bir huyu vardı. Şimdi içi ömründe bilmediği bir korkuyla dolup taşıyordu, çünkü çok iyi farkındaydı ki, şu kendi içindeki gibi bir açlık giderilmedikçe insanı kudurtur...

Adama karşı koyabileceği aklının ucundan bile geçmiyordu. Kendisinin de onun kadar aç olduğunu anlamıştı bir kere. Kendi kendine:

— «İnşallah beni istemez bu adam!» diye inlemekten başka çaresi yoktu. «İnşallah beni istemez de ben de kurtulurum!»

Daha o an, bütün korkusuna rağmen bir kuvvet onu itmişçesine kalktı o yataktan, uyuyan köyün içinden geçti, demin gelmiş olduğu yoldan gerisingeriye, tarlalara doğru gitti. Başının üstünde o kocaman, o simsiyah parlak kenarlı bulutlar ve çevresinde, bulut karanlığının içinde yeşilleri parıl parıl, tertemiz yanan tepeler. Küçük kıvrım kıvrım kır yolu boyunca yürüdü. Yolun ötesindeki dönemeçte küçük, yıkık bir tapınak vardı, bu tapınağın kapısında adam durmuş, onu bekliyordu.

Ana onun önünden geçip gidemedi. Yapamadı bunu. Adamın tapınağa girdiğini görünce kendi de kapıya gidip

baktı, adamın içerde beklediğini gördü. Penceresiz tapınağın alacakaranlığında durmuş, bekliyordu. Ve gözleri bu alacakaranlığın içinde bir hayvanın gözleri gibi ışılıyordu. Gözleri bile bekler gibiydi adamın. Ana içeri girdi.

Loş ışıkta birbirlerine baktılar. Dş içinde iki insan, çaresiz, kendilerini tutmak gücünden yoksun... nne gecemeyecekleri şey için hazırlanmaya başladılar.

Yalnız, bir kez, kadın duraladı. Dalmış olduğu dşten uyanırcasına başını kaldırdı ve tapınağın  tanrısını gördü. Baş tanrı görmüş geirmş bir ihtiyar adamdı ki, gözlerini karşıya dikmiş, oturuyordu. İki yanında da yardımcısı olan birer küçük tanrı vardı; dua etmek ya da korunmak için tapınağı giren yolcuları avutmaya hazır küçük, kendi halinde yol tanrıları. Ana çıkarmış olduğu çamaşırını aldı ve gözleri rtlsn diye tanrıların başlarına attı.

XI

Aynı günün bitiminde rüzgâr uzak tepelerden bir kaplan kükreği gibi birdenbire koptu. Işığı çoktan sönmüş, yağmurdan ağırlaşmış bulutları bu rüzgâr gökyüzünden indirdi. Sağanaklar birden boşandı ve gündüzün sıcaklığını yıkayıp götürdü. Yağmurdan sonra ortalığı basan sisler sonunda açılınca, sakın, kurşuni ufuklardan serin, duru ve saf bir şafak söktü.

Bu beklenmedik fırtına ve ayaz, göklerden kocakarının üzerine bir ölüm habercisi gibi inmişti. Kocakarı öğle üzeri daldığı uykudan vaktinde uyanamamış, gün batıktan sonra esen rüzgâr o çıplak, kocamış vücuduna iyice işlemişti. Akşam zamanı ana, tarladan, alınının teriyle iş işlemekten dönüyormuşçasına sessiz, sakın eve geldiği zaman ihtiyarı yer döşeginde titreme nöbetleri ve sancılar içinde buldu. Kaynana:

— «Cin çarptı beni, kızım, nazar indi bana!» diye inim inimi inleyerek o küçücük, kupkuru elini uzattı. Ana onun elini alınca tersiz ve alev alev yanmakta olduğunu gördü.

Ananın nerdeyse sevineceği geldi bu işe. Kendi içinden geçenleri, o gün yapmış olduğu o tatlı ve kötü işi aklından silecek diye ihtiyarın hastalığına sevinliyordu, nerdeyse.

— «Pek kötü karardı gökyüzü,» diye mırıldandı. «Handiyse eve gelip bakayazdım, dışarda mısın diye, ama sonra elbet göğün bu rengini görür de içeri girer, dedim.»

Kocakarı: «Uyuyakalmışım,» diye inledi. «Bir uyumuşum, bir uyumuşum... hepimiz uyumuşuz. Uyandıgımda bir de ne göreyim gün çekilmiş, her yanım buz kesmiş.»

Ana hemen su kaynattı. İçine zencefil ile başka baharlar da katıp ihtiyara içirdi. Yine de geceleyin ihtiyarın o kupkuru ateşi yükseldikçe yükseldi. Nene şimdi nefes alamadığından yanyıyor, yakınıyordu. Cinler gelip böğrünün üstüne oturuyorlar, bıçaklarını onun ciğerine sapıyorlarmış. Biraz sonra konuşması da durdu. Şimdi sıkışık ciğerlerinden çıkan hırıltılı nefesi duyuluyordu yalnızca.

Ana ise uyanık durmak zorunda olduğuna seviniyordu. Bütün gece uyumayıp kaynanasının başucunda nöbet bekledi. İhtiyar su istedikçe su veriyor, yorganını ittikçe üstünü örtüyordu. Nenecik her yanının yandığını söyleyerek sızlanıyordu ama, durup durup titreme nöbetleri de geçiriyordu.

Dışarda kapkara bir gece vardı. Bardaktan boşanırcasına yağan yağmurlar evin saz damını yer yer yarıp içeri girmeye başlamıştı. Ana ihtiyarın yatağını odanın tavanı akan köşesinden, büyük yatak tarafına çekti, tavanın deliğini bir hasırla örttü. Bütün bu işleri sızlıtsız yapıyordu. Bütün gece boş oturmadıkça sevindi, durdu.

Sabahleyin ihtiyarın durumu ağırlaşmıştı, hem de gözle görülecek kadar. Ana oğlanı gönderip emmi oğlunu çağırttı. Emmi oğlu geldi, yenge de geldi, konu komşu da geldiler, kocakarının başına toplandılar. Kocakarı bir bakıyorsun kendini biliyor, bir bakıyorsun ateşinin fazlalığından, nefes alırken duyduğu acıdan kendini kaybedip gidiyordu. Her gelen bir başka akıl öğretiyor, bir başka

İlaç salık veriyordu. Ana da her birini ayrı ayrı denemek için oraya buraya koşturup duruyordu.

İhtiyarcık bir seferinde kendine geldiği zaman, etrafında toplanmış olanları gördü. dolu sinесinden hırıltılı hırıltılı çıkan nefesiyle:

— «Bir cin var, üstüme oturuyor, bastırıyor, eziyor beni,» diye söylendi. «Saatim benim... Saatim...»

O zaman ana neneciğın bir şey söylemek istediğini sezerek hemen yanına koştu. Gelgelelim ihtiyar diyeceğini bir türlü diyemiyor, titreyen elleriyle sırtındaki kefenlik hırkayı çekiştirip duruyordu. Hırkânın üstü yamadan geçilmez olmuştu, artık. Her yama yamanışta kocakarı sevinerek, bu kefenliği de eskitmeye yemin edip gülmüştü. Şimdi ise hırkayı çekiştirerek nefes nefese bir şeyler söylemeye çalışıyordu. Gelini onun üzerine doğru eğildi. Kocakarı:

— «Şu hırka,» diyordu, «yama dolu... oğlanım...»

Ötekiler bu sözden bir şey anlamayıp merakla birbirlerine baktılar. Ama büyük oğlan hemen atıldı:

— «Ana, ben bildim nenemin ne istediğini. Yeni kefen istiyor, üçüncü kefenliğini giyip yatsın istiyor. Hani babam göndereceğim diye yazdıydı. Nenem hep derdi ya, bu ikinci kefeni de eskiteceğim diye...»

Oğlanın bu sözleri üzerine ihtiyarın yüzünde cılız bir gülüş belirdi. Komşular:

— «Ne yaman ihtiyarmış, bu!» diye başlarını salladılar. «Sözünün eri, dediği dedik acuzeymiş, inan olsun. Üçüncü kefenimi de giyeceğim dedi ya, giyecek alimalah!»

Kocakarının çökmüş, baykuşumsu yüzünde de sönük, ölgün bir neşe parlayıvermişti. Zorlukla konuşarak yine:

— «Sırtıma giymeden ölmeyeceğim...» diye fısıldadı.

Bunun üzerine hepsi telaşa kapıldılar. Emmi oğlu kefenlik kumaşı almaya koştu. Ana da:

— «En iyisinden, şöyle tok, kırmızı bir pamuklu al-ver.» diye tembih etti. «Elinde gümüşün varsa harcay-ver, ben sana yarın veririm.»

Kaynanasına en iyisinden kefenlik yapmayı aklına koymuştu. O gece herkes uyuyunca toprağı kazıp gömmüş olduğu gümüşleri çıkardı. kocanineyi son deminde hoşnut etmek için gerektiği kadar para ayırdı.

Sanki yapmış olduğu şey, düşünmek istemediği, varlığının gizli köşelerine gömdüğü o saat, o saatin bekleyen hatırası şimdi anaya her zamankinden büyük bir şefkat veriyordu. Onu kendi yakınlarının hatırı için kendini harap etmeye kıskırtıyordu. İşi çoktu, ana bundan hoşnuttu. Şu anda çevresindekiler için saçını süpürge etmek o yaşamış olduğu gizli saatin yükünü biraz hafifletir gibiydi.

İki gecedir uyku yüzü görmemiş, kendini yormak için elinden geleni yapmıştı. Çocuklarını bir kere bile azarlamamıştı. Ölüm döşeğindeki ihtiyara ise gözü gibi bakıyordu.

Emmi oğlu kefenliği getirince ana kumaşı kocaninenin gözlerine yakın tuttu ve: «Ha gayret, kocanine, hırkan bitene dek, dayan,» dedi.

Yüksek sesle konuşmuştu, çünkü ihtiyarın kulakları her an biraz daha işitmez, gözleri her an biraz daha görmez oluyordu.

Kaynana da yiğitliği elden bırakmadı.

— «Yok, ölmem daha,» dedi.

Oysa ki nefesi konuşmaya yetmez olmuştu, gayri. Hatta hiç nefesi kalmamış gibiydi. Her aldığı soluk ciğerlerinden acınacak bir hırıltıyla, güçlkle çıkıyordu.

Ana iğnesini işletmeye başladı; o güzelim, pahalı kumaştan gelin giysisi gibi pırıl pırıl, kırmızı kefenlikler dikti. İhtiyar yattığı yerden, ananın kucagında ısıldayan

kumaşa sönük gözlerini dikmiş, bakıyordu. Artık yiye-
mez, içemez duruma gelmişti. İnsan sütünün bazen ölüm
halindeki hastaları kurtardığı bilindiğinden, iyi kalpli,
emzikli bir kadın kendi memesinden bir tas içine süt sı-
kıp getirmişti ama, ihtiyar bunu bile yutamamıştı. Aldığı
bir parça nefesle yaşıyor, kefenlikleri dikilsin diye bek-
liyordu.

Ana durmadan dikiş dikiyor, komşuları, dikişe ara
vermesin diye yemek yapıp getiriyorlardı. Kefenlikler bir
gün, bir gece tamam olmadan dikildi, bitti. Emmi oğluy-
la yenge, daha birkaç komşu ananın başını beklemişler-
di. Evlerine giden köylüler dahi uyumamışlar, acaba bu
yarışı ana mı kazanacak, yoksa ölüm mü, diye merak edi-
yorlardı.

Kefenlikler bitti sonunda, o güzelim al urbalar di-
kildi. Emmi oğlu ihtiyarı döşeginden kaldırdı, anayla yen-
ge de yepyeni giysileri onun artık kuru, kararmış dallar-
ı andıran kollarına, bacaklarına geçirdiler.

Kefenliğin bittiğini ihtiyarcık bildi. Konuşamıyordu.
Yattığı yerden hırıltılı son birkaç nefes daha aldı, göz-
lerini iri iri açıp o dişsiz ağzıyla gülümsedi.

Muradına ermişti. İki tane kefeni eskitip üçüncüsü-
nü giymenin nasip olduğunu bile bile, sevine sevine öldü.

*
**

İhtiyar gömülüp cenaze telaşı sona erdikten sonra
bile, ana boş durmadı. Tarlada her zamankinden daha
fazla çalışıp didinmeye başladı. Oğlan bir iş yapmaya
kalkışsa şimdi ana:

— «Bırak, ben yapayım!» diyordu. «Kocanineyi pek
arıyorum. Bu kadar arayacağım hiç aklıma gelmezdi. Öy-
le pişmanım ki, neden o gün hava bulutlanınca gidip ona
bakmadım diye.»

Ananın kaynanasının ölümüne pek yas tuttuğu, kendini suçlu gördüğü bütün köyçeğe yayıldı. Herkes yasından ötürü onu överek:

— «Ne iyi gelinmiş. böyle üzülyor.» dediler.

Anayı da: «Yas tutma pek böyle, kadın kardeş.» diye avutuyorlardı. «Pek kocaydı, gayri. Demek ömrü bu kadarmış. Daha biz konuşamaz. yürüyemezken. her birimizin saati alınımıza yazılıyor. Ee, bu saat gelip çatınca yas tutmanın ne yararı var? Bak erkeğin hayatta, çok şükür, iki tane de oğlun var. Kalbini bütün tut. kadın kardeş!»

Ne var ki, açıkça ah vah edebilmek şu günlerde anayı rahatlandırıyordu. Çünkü içinde bir gizli korkusu vardı. Fırtına içinde yaşamış olduğu o saatten beri içinde gizlenmekte olan bir korku. Artık tarla işi bile ona bu korkuyu unutturamaz olmuştu. Son günlerin telaşına, hatta kocaninenin ölümüne bile şükrediyordu ana şimdi. Yüreği ezilerek:

— «İyi ki ölüp gitti, ihtiyarcık, hiç olmazsa bu. öteki şeyi görüp öğrenemeyecek.» diye düşünüyordu.

Aradan bir ay geçince ananın korkusu arttı. İki, üç ay geçti ve harman vakti gelip çatı. Döven dövüldü, bitti. Hasat telaşı arasında ananın korkusu da korku olmaktan çıkmış, kesin bir bilgi haline gelmişti. Daha fazla süphenin geerği yoktu, gayri. Ana başına en büyük felaketin geldiğini biliyordu. O ki, oğlan çocuklar doğurmuş. köyünde herkesçe sayılan bir hatun kişiydi!.. O yaz fırtınasının koptuğu güne, kendi sersemce isteklerine lanet okuyordu şimdi. O zaman akıl etmesi gerekirdi. Kendi vücudunun öyle kızışik, bekler. ister bir durumda olduğu, vücudunun açlığından başka bir şey düşünemediği öyle bir saatin tam bir meyve verecek bir saat olduğunu o zaman bilmesi gerekirdi. Ya sonra adamın vücudu. O erkeklikle dopdolu, o güçlü, güzelim vücut... işin sonunun başka türlü çıkması düşünülebilir miydi?

Ne tuhaf bir analıktı bu kez kadının başına gelen ki, bu denli gizli tutulması şarttı ve geceleyin, çocukları mışıl mışıl uyurken onun ruhunu öylesine bir tasayla karartıyordu! Ana ne kadar aşererse ersin kimseciklere belli etmiyordu. Ne tuhaftır ki, ana kocasından olma çocuklarını taşırken aşermek nedir bilmemişti. Oysa şimdi ağzına koyduğu her lokma onu perişan ediyordu. İçindeki tohum zararlı otların tohumları gibi alabildiğine büyüyüp serpiliyor, kendini besleyen vücudun insafsızca canını emip bitiriyordu, sanki. Gelgelelim ana dışarıya karşı hiçbir şey belli edemiyordu.

Gecelerce içinin fenalığından uyuyamadı bile. Yataкта oturup, sessiz sessiz:

— «Keşke yine yalnız, temiz olsaydım,» diye inledi. «Şu içimdeki nesne yok oluverse de yine yalnız başıma kalsam hiç yakınmazdım.»

Kaç kereler derdinden deliye dönerek kendini oracığa, yatağın direğine asmayı düşündü. Ama, yapamadı bir türlü. Kendi masum yavruları vardı arada. Onların uyuyan yüzlerine baktıkça ana böyle bir şey yapamayacağını biliyordu. Sonra cesedini, bakalım neden öldü diye evirip çevirdikçe komşuların nasıl bakışacaklarını düşünmeye de dayanamıyordu.

Böylece ana, yaşayıp gitmekten başka çıkar yol bulamadı.

Yine de bütün bu çektiği sıkıntılara rağmen ananın kasabalı erkeğe karşı duyduğu istek köreliniş değildi. Çok kere kadın onu hem arzuluyor, hem ondan nefret ediyordu ama o başka! Tersine, kadının içindeki sır büyüdükçe, üzerinde erkeğin etkisi de artıyor gibiydi. Kendini ona teslim ettiğine bin kere pişman olmuştu, olmuştu ama gece gündüz onu arzulamaktan da geri kalmıyordu. Utancı içtendi, erkeğe karşı koymadığı için duyduğu pişman-

lık gerçektir ama, gel gör ki bunlara rağmen erkek yine de gözünde tutmaktan geri kalmıyordu.

Yalnız, gidip vekili aramak ananın ağrına gidiyordu. Gören olur diye de korkuyordu. Adam ona gelsin diye beklemekten başka çaresi yoktu. Anaya öyle geliyordu ki, bir kez kendisi gidip adamı aradı mı gayri işi bittiktir, ondan sonra ayağa düşüp orta malı olması yakındır.

Gelgelelim ne gariptir ki, vekil anadan yüz çevirmişse benzerdi. Koca yazlar geldi geçti de vekil köye bir daha uğramadı. Ancak harman yapıp bittikten sonra geldi; o zaman da eskisi gibi huysuz, aksiliği üzerindeydi. Kendi payına düşen erzakı bu kez son tanesine kadar aldı da ananın büyük oğlanı şaşıp kalarak:

— «Acep ne ettik de adamı kızdırdık, be ana?» diye sordu. «Geçen sene nasıl iyiydi!»

Ana asık suratla: «Ben nerden bileyim?» diye cevap verdi, ama biliyordu. Adamın ondan yana hiç bakmayışından anlamıştı.

Hasat şerefine şölen verdikleri zaman bile vekil anadan yana hiç bakmadı. Oysa o tertemiz yıkanmış, saçlarını yağla ıtarayıp düzeltmiş, üzerine temiz bir hırkayla pantolon giymişti. Koca dünyada bir çift çorabı vardı, onu da giymiş, üzerlerine kocaninenin cenaze için yapılan çarıklerini takmıştı.

Böyle giyinmiş kuşanmış olarak, yanakları umuttan utangaçlıktan kızarmış, içindeki gizli korkuların etkisiyle gözleri parıl parıl, oraya buraya koşuyor, adamın dikkatini çekmek için bir sürü iş görüyordu. Bunlardan başka, sesini yükseltip gülerek etrafındakilerle konuşup duruyordu. Köy kadınları, eskiden erkeklerin yanında hep sessiz duran ananın bu yüksek sesle gülüşüp şakalaşmasına, alev alev yanan yanaklarına, o ısıldayan gözlerine şaşıp kaldılar.

Gelgelelim ana ne yapsa adam ondan yana bakmıyordu. Yeni üründen pırınç rakısını tadına bakmak için yudumlarken:

— «Bu içkiden benim için de bir iki testi ayırın, dostlar!» diye bağırdı. «Ağzını da iyi mühürleyin ki, taddı kaçıp gitmesin.»

Ama, dönüp kadından yana bir kez bile bakmadı. Kadın onun yanına ya da önüne gidip durduğu zaman da erkek, adını bile bilmediği rasgele bir köylü kadınımışçasına, onu görmezlikten geliyordu.

Kadının buna daha fazla dayanacak gücü kalmadı. Evet, sevinmesi geerkirdi erkek onu artık istemiyor diye. Ne var ki, dayanamıyordu. Şölenin orta yerinde evine döndü, bir zamanlar adamın almış olduğu ziynetleri, sakladığı yerden elleri titreyerek buldu, çıkardı. Kulaklarındaki delikler kapanmasın diye bunca yıldır taktığı telden halkaları çıkarıp küpeleri taktı. Yüzükleri sert, nasırlı parmaklarına geçirdi. Kendini bu haliyle adama göstermek için yine şölen yerine döndü.

Köy kadınları, yiyip içen erkeklere hizmet için masanın bir yanına toplanmışlardı. Fitne karı da onların arasındaydı. Ayağındaki yeni çarıklar görünsün diye bacaklarını uzatmış, oturmuştu. Anayı görünce:

— «Aman, aman, kadın kardeş, demek o ziynetleri gerçekten aldın ha!» diye seslendi. «Erkeğinin dönüp gelmesini beklemeden de takmışsın, görüyorum!»

Öyle bağırarak konuşmuştu ki, kadınların hepsi bakıp güldüler. Bu kez erkekler de kadınların neşesine bakıp güldüler.

Gülüşmeyi, ananın üzerine yapılan şakaları duyunca vekil de kibirli, umursamaz bir tavırla başını kaldırıp baktı. Bir yandan ağzındaki lokmayı çiğneyerek yine öyle umursamaz bir bakışla ve ananın duyabileceği gibi yüksek bir sesle:

— «Kimdir bu kadın?» diye sordu.

Gözleri bir an ananın kıpkırmızı kesilen yüzünde durdu. Sonra vekil onu hiç tanıymıyormuş gibi başını çevirdi, önündeki yemeğe baktı.

Ana ise, yüzü birden sapsarı kesilerek oradan kaçtı. Herkes de onu kendi şakalarından utanıp kaçtı sanarak büsbütün gülüştüler.

**

O günden sonra ana başkalarından kaçır oldu. Gününü çocuklarıyla geçiriyor, içinde gitgide büyüyen o fena şeyi herkesten saklıyordu. Gece gündüz bütün düşüncesi bu şeye bir çare bulmaktı.

Görünüşte yine her zamanki gibi durup dinlenmeden çalışıyordu. Zahiresini istif etti, kış hazırlıklarını bitirdi. Bu sırada güz bayramı oldu. Köyceğizin her evi kendine göre bayram etti; sepetlerinin kışlık zahire dolu oluşunu kutladılar. Yemekler yapılmış, köyün küçük sokakları neşe, mutluluk içindeydi. Gerçi ananın ne neşesi vardı, ne de mutluluğu. Ama, yine de çocukları için ay-çörekleri yaptı. O gece ay doğunca döven yerine çıktılar, çörekleri söğütlerin altında yediler. Gökte dolunay neredeyse güneş kadar parlaktı.

Gelgelelim üzerlerinde bayram keyfi yoktu. Çocuklar kendi eksikliklerini ve analarının neşesizliğini ta içlerinde duymuş gibiydiler. Sonunda büyük oğlan:

— «Bazen içime babam ölmüş gibi geliyor,» dedi. «Yoksa elbet gelirdi.»

Anası irkilerek hemen: «Kötü evlat!» diye bağırdı. «İnsan kendi babasına ölüm kondurur mu hiç?»

Ama aklına bir şey gelmişti.

Oğlan, «Bazen diyorum ki, çıksam, gidip babamı arayıp bulsam!» dedi. «Bu sefer kış buğdayını ektikten son-

ra gideyim bari. Sen bana biraz para verirsin. Kışlıklarımı da çıkın yapıp omzuma alırım. Olur a, belki hemen bulamam da uzun zaman yollarda kalacağım olur.»

Bu sözler anayı korkuttu. Oğlunun aklını çelmek için:

— «Hele sen bir çörek daha ye bakalım, oğlanım.» dedi. «Hele bir yıl daha bekle bakalım. Sen de gider gelmeyiverirsen benim halim nice olur? Hele bir bekle küçük kardeşin büyüsün, senin yerini tutacak kadar olsun!»

En küçükleri, istediği bir şeyler olduğu zaman hep hırçınlaşırdı. Şimdi de dik dik:

— «Ağabeyim giderse ben de giderim!» diye söyleyip o küçük, kırmızı ağzını büzerek kızgın kızgın anasına baktı.

Ana bu sefer büyük oğlunu kınadı: «Bak gördün mü yaptığını? Böyle konuşup onun da aklını çeliyorsun.»

Sonra artık bu konu üzerine başka söz etmedi.

**

Ama, fikir kafasına takılmıştı. Sonradan ana bu meseleyi düşünmeye koyuldu. İşte şurda beş yıldır yapayalnızdı. Beş yıl bu. Bir adam, geleceği varsa bundan önce çıkıp gelmez miydi? Beş yıl geçmişti aradan. Erkeği ölmüş olsa gerek. Kendi de dul kalmıştı. Belki yıllardır duldu da haberi yoktu.

Toprak sahibinin vekilinin de karısı yoktu. Kendi gibi o da duldu. Daha geçen yıl karısının öldüğünü söylerken ana duymuştu. O zaman kulağına girmemişti. Kendisi dul değilken ne üstüne vazifeydi erkeğin dulluğu, evliliği?

Ananın aklı dulluğuna iyiden iyiye yattı. O gece geç vakte kadar dolunayın ta yükseklerde yüzüşünü seyretti. Çocukları çoktan uyumuştur. Bütün köy dalgın uykular-

daydı. Yalnızca birkaç köpek dolunaya karşı havlıyordu. Düşündükçe dulluk daha fazla yattı ananın içine. Madem ki kendisi duldu, adam der demez evlenirlerse... belki de iş iştenden geçmiş olmazdı.

Ananın içini bir acayip telaştır aldı. Büyük oğlan ise tasarısını unutmuyor, tarlayı bir an önce sürüp buğdayı ekmek için durup oturmada çalışıyordu. Belli ki niyeti buğdayı ektiği gün yola çıkıp babasını aramaya gitmekti. Oğlan şimdi nerdeyse babasının boyuna yaklaşmıştı. Bir bambu kamışı gibi sımsıkı, sepsert ve kıvrak bir yapısı vardı. Artık çocuk değildi ki, karşı gelinsin! Sessiz ama, inatçıydı. Aklına bir kere bir şey koydu mu bir daha unutmazdı. Şimdi de:

— «Bırak gayri gidip babamı bulayım. Oturduğu kentin, çalıştığı evin yerini, adını söyle,» diye tutturmuştu.

Bu kez ana onu başından savmak için ne diyeceğini bilemeyerek: «Ben babanın mektuplarını yaktımdı,» diye cevap verdi. «Gayri çaresiz yeniyılı bekleyeceğiz. Bir mektubu daha gelir, elbet.»

Çocuk, «Hani nerde oturduğu aklımda dedindi!» diye ona çıkıştı:

Ana hemen: «Aklımda kaldı sandıydım, ama, şu bu derken, araya kocaninenin ölümü de karıştı, unutuvermişim,» diye cevap verdi. «Unuttuğumu şurdan biliyorum ki, ninen ölürken babana mektup yazdıracaktım; yerini unuttuğum için yazdıramadım.»

Oğlan ona pek de inanmayarak, dargın dargın bakıyordu. Ana şimdi kızarak:

— «Tam büyüyüp işime yaramaya başlamışken böyle beni bırakıp gitmek isteyeceğini nerden bileydin?» diye söylendi. «Ananı bırakıp gitmek isteyeceğin aklıma bile gelmezdi. Nasıl olsa bu yılbaşında da mektup gelecek değil mi?»

Oğlan çaresiz bu sevdadan şimdilik vazgeçti ama, üzerine bir somurtkanlık gelmişti. Çünkü, babasını görmeyi aklına koymuştu bir kere. Babasını doğru dürüst hatırlamıyordu bile. Ama, aklında şen şakrak bir insan olarak kalmıştı ve çocuk onu görmek için can atıyordu. Şu son zamanlarda anasını eskisi gibi sevmez olmuştu. Kadın her fırsatta ona kızıp çatar, laftan, lakırdıdan anlamaz gibiydi. Bunun için çocuk babasını özlemeye başlamıştı.

Ana ne yapacağını bilmez olmuştu şimdi. Yalnızca bir şeyler yapmanın şart olduğunu biliyordu. Hem de bir an önce. Yılbaşında babalarından mektup gelse de, gelmese de oğlan besbelli onun başının etini yemekten vazgeçmeyecek, ana çaresiz sonunda her şeyi anlatmak zorunda kalacaktı. Gelgelelim çocuğa nasıl anlatmalı ki, bu iş ilkin kadın olarak yüzünü ak çıkarmak için uydurduğu bir küçük yalanla başlamış, yıllar boyunca kökleşip dal budak salmıştı, şimdiden sonra değişmesi pek güçlü?

Ana beri yanda erkeğinin ölmüş olduğunu düşünerek içini yatıştırmaya çalışıyordu. Hayatta olup da bir günden bir gün tarlasına, oğullarına, eski baba ocağına dönmeyen adam nerde görülmüş? Ölmüştü erkeği, ana bundan emindi.

Kendi kendine böyle diye diye hiç kuşkusu kalmadı gitti. Erkeğinin ölümüne iyice inandı. Artık oğlanı ve diğer köylüleri susturmak için bir şeyler yapmak gerekiyordu, hepsi bu.

Ana her zamanki gibi kasabaya indi, gidip şimdiye dek görmemiş olduğu yeni bir arzuhalci buldu. İçini çekerek:

— «Bizim geline kocasının öldüğünü yazıver,» dedi. «Nasıl mı öldü kocası? Yangında kaldığını söyle. Oturduğu evde kölenin biri lamba devirmiş, yangın çıkmış.

Kardeşim de uykusunun arasında yanıp gitmiş. K lleri bile kaybolmuş gitmiş. Köyüne gönderilecek ne cesedi, ne de bir emaneti kalmış.»

Bu mektubu yazdıran yabancı biriymiş gibi, ana bir başka ad verdi. Yer olarak da başka, uzak bir kenti söyledi. Arzuhalci bu işin içinde bir tuhaflık sezer gibi oldu ama, biraz fazlaca paraya karşılık ananın istediğini yazdı. Zaten, üstüne vazife değildi, hele susmasına karşılık adama gümüş para verirlerse...

Böylece ana kendini kurtarmış oldu. şimdi kurtuluşunu tamamlamak için sabırsızlanıyordu. Öyle ya, ne yapıp yapmalı, bu işten toprak sahibinin vekilini haberdar  tmeliydi. şuraya buraya başvurup mal sahibinin eski evini aramaya koyuldu. Gerçi mal sahibi artık orda oturmuvordu ama, komşuları herhalde onun vekilini bilirlerdi. Derdinden tam kurtulmak için duyduğu sabırsızlık anaya bir pervasızlık vermişti. Tanrılar da  nunla birlik gibiydi bugün: Mal sahibinin eski evine yaklaşınca vekilin tek başına karşıdan gelmekte olduğunu gördü. Adama tam bahçe kapısından içeri girmek üzereyken yetişti. Hemen seslendi, koşup kolunu tuttu.

Adam bir ona, bir de kolunu tutan ele ş  yle bir baktıktan sonra, «Ne istiyorsun, kadın?» diye sordu.

Ana, «Ben dulum gayri, efendimiz,» diye fısıldadı. «Daha bugün öğrendim ki, dul kalmışım meğer!»

Adamsa onun elini silkip iterek yüksek sesle, «Bana ne bundan?» diye söylendi.

Kadın azap içinde ona bakakaldı. O zaman adam sert bir tavırla haykırdı:

— «Ben sana verdim ya karşılığını, hem de cömertçe verdim.»

O sırada sokaktan geçen bir tanıdığı adama, «Allah versin, birader!» diye seslendi. «Böyle alımlı, hevesli kadın kişilere yakalanmak herkese nasip olmaz!»

Vekilse, o ağır gözkapaklarını kaldırmaya bile zahmet etmeden soğuk soğuk cevap verdi:

— «Kadın kişinin esmeriyle kaba sabasından hoşlananlar için, o senin dediğin! Benim zevkime göre değil.»

Ve böyle diyerek yürüdü, gitti.

Ana şaşkın, yerin dibine geçmiş bir durumda orta yerde kalıverdi. Hiçbir şey anlamamıştı. Nasıl almıştı o işin karşılığını? Ne vermişti ki adam ona?? Ansızın aklına erkeğin verdiği ziynetler geldi. Demek buydu ona verilen ödül! O küçük, değersiz incik boncukları verdi diye adam yaptıklarının bütün borcunu ödenmiş sayıyordu.

*
**

Artık bunu da öğrendikten sonra ananın yapabileceği ne vardı ki? Hiçbir şey olmamış gibi evinin yolunu tuttu. Yüreği atmaz olmuş gibiydi, ana içinden:

— «Ağlamak vakti gelmedi henüz... benim ağlayacağım saat olmadı,» diyor, gözyaşlarını koyvermiyordu ki aksınlar.

Ağlaması içinde birikti, kabardı ama, o ağlamadı. Yazdırmış olduğu mektup gelinceye dek ana yüreğini pek tuttu. Mektubu köyün arzuhalcisine götürüp verdiği zaman da usul usul:

— «Korkarım kötü haber var bunun içinde, amcacığım,» dedi. «Vakitsiz geliyor çünkü.»

İhtiyar arzuhalci mektubu alıp okuyunca bir irkildi.

— «Gerçekten de kötü haber, kadıncağızım, ona göre davran,» dedi.

Ana hep aynı serinkanlılıkla, «Hasta mı?» diye sordu.

İhtiyar mektubu elinden bırakıp gözünden gözlüklerini çıkardı, anaya bakarak ciddi ciddi cevap verdi:

— «Ölmüş!»

O zaman ana önündeki önlüğünü başına örterek ağ-

lamaya başladı. Ağlamanın vakti saati gelmişti gayri, sakınmadan ağlayabilirdi, ağladı da...

Erkeğinin gerçekten ölüm haberini almış gibi ağladı, ağladı. Bütün bu yalnız geçen yıllarına, kısmetinin böyle güdük ve kısır oluşuna, talihinin kötülüğüne, erkeğinin kaçışına ağladı; karnındaki çocuğu doğurmayı göze alamayışına, en son olarak, erkek tarafından hor görülüşüne ağladı. Çocuklar ya da komşular duyar diye korkusundan bunca zamandır ağlayamadıklarını şimdi ağlayabilirdi, gayri. Onun kaç türlü kedere birden ağladığını kim bilecek?

Haberi duyan köy kadınları anayı avutmak için koşup geldiler. Avutmaya çalıştılar onu, bu kadar çok ağlama, sonra hastalanırsın, dediler; hem sonra bak çocukların var, aslan gibi iki oğlun var, dediler. Gidip onları, analarına avuntu olsun diye getirdiler, analarının yanına bıraktılar. Büyük oğlan hastalanmış gibi beti benzi soluk, hiç sesini çıkarmıyordu. Anasının ağladığını gören küçüğü ise danalar gibi böğürerek ağlayıp duruyordu.

Bütün bu karışıklığın arasında birdenbire ananınkinden de yüksek, tiz bir bağıristır yükseldi. Fitne karıydı bu. Etrafındaki bütün bu yas havası sonunda onu da etkilemişti. Yanaklarından yuvarlak yuvarlak yaşlar akarak bağıra bağıra ağlıyordu.

— «Bir de bana baksana, zavalcılık, ben senden biçareyim... Oğullarım da yok ya, benim, bir tane bile oğlanım yok! Sen asıl bana acı, kadın kardeş, benim kadar dertli kadın görmedim ben daha!»

Dul kadının görüp geçirdiği sıkıntılar, dertler şimdi öylesine bir depreşmişti ki, köy kadınları bu işe şaşır kaldılar, bu kez onu avutmaya başladılar. Ana da bu dağdağanın arasında oğlanlarını peşine alıp evine gitti. Hem gidiyor, hem de sessiz sessiz ağlıyordu; ağlaması kesilmiyordu ki! Evine gelince oturdu, kapı eşliğinde de ağladı.

Şimdi büyük oğlan da usul usul, gözlerini elinin tersiyle sile sile ağlamaya başlamıştı. Küçük oğlan babasının ölümünden bir şey anlamıyordu, çünkü ömründe baba nedir bilmemişti. Ama, yine de ağlayıp duruyordu. Kız ise ağladıkça ellerini gözlerine bastırarak:

— «Babam ölmüş, ağlamak gerek,» diye inliyordu. «Ağladıkça gözlerim öyle bir yanıyor ki... Ama, ölmüş babama ağlamak gerek...»

Ağlayıp durmanın anaya bir yararı yoktu, gayri. Yapması gereken bir iş daha vardı, bu işi bitirmeden ağlayıp durmanın para etmeyeceğini ana biliyordu.

Onun için ağlamasını kesip düşünmeye koyuldu. Analarının sessizliği çocukları da biraz yatıştırdı.

İlk bakışta an için ölümünden başka çıkar yol yok gibiydi ama, aslında bir yol daha vardı ki, o da karnında büyüyüp duran bu arsız şeyi içinden söküp atmaktı. Gelgelelim bu işi kendi başına yapamazdı. Yardım edecek biri gerekti. Fakat ananın başvuracak kimsesi yoktu, yengeden başka. Yapacağı şeyi dünyada kimsenin bilmemesi ananın daha işine gelirdi gerçi ama, yalnız başına beceremeyeceğini biliyordu. Yenge dedikleri kadın da iyi kalpli, kabaca sabaca bir kadındı. Toprakten anladığı gibi, insan huyunu da iyi bilirdi. Verimli toprak gibi olan, ne olursa olsun ürün vermek isteyen kadın vücudunun dilinden anlardı.

Ama, nasıl açmalı bu işi ona?

Neyse ki kolay oldu. Birkaç gün sonra iki komşu kadının bir tarla yolunda karşılaştılar, durup biraz konuştular. Yenge candan, yüksek sesiyle:

— «Biraz ye, iç de derdini unut gayri bacı,» dedi. «İnan olsun, karnında kurt varmış gibi suratın sapsarı.»

Bu sözler ananın aklına bir şey getirdi. Ağır, acı bir edayla konuşarak:

— «Var ya, içinde öyle bir kurt var ki, canımı kemirip bitiriyor,» diye cevap verdi.

Yenge bakakalmıştı. Ana elini karnına bastırarak duralaya duralaya:

— «İçimde bir şeyler var, yengeciğim,» dedi. «Büyüdükçe büyüyor ama, bilmem ki nedir? Olsa olsa bir kötü yeldir.»

Yenge, «Ben bir bakayım,» dedi.

Ana yeldirmesini açtı. Yenge onun büyümeye başlamış olan karnına dokununca şaşıtı kaldı.

— «A, bacım, çocuk gibi bir şey bu,» dedi. «Hani kocalı kadın olsan gebesin derdim!»

Ana bir şey demedi. Utancından başını eğdi. Yengenin yüzüne bakamıyordu. Onun karnının içinde bir kılmıltı gören yenge korkuyla:

— «Vallahi çocuk bu!» diye bağırdı. «Ama, nasıl olur, bunca yıldır kocan başında olmadığına göre olsa olsa bu bir tanrı hüneridir. Arasına böyle şeyler olurmuş diye duyarım. Hele eski zamanlarda daha bile çok olurmuş. Çok çilekeş, ermiş kadınlarla tanrılar gökten inip görüşürlermiş. Ama, sana da ermiş denemez ki, a bacı! İyi hatunsun, anladık, itibarın yüksektir ama, ne olsa öfkele-nip surat astığın da vardır. Huylu karısıdır, doğrusu. Ama bilinmez ki. Hiç şöyle tanrı yoklayışı gibi bir şey sezdiğin oldu mu kendinde?»

Ananın içinde bir yalan daha uydurmak geldi. «Fır-tınalı bir gün yol kenarındaki tapınağa sığındığım zaman bir tanrının yokladığını sezer gibi oldumdu,» demek için can attı ana. Bu yalanı söylemek için ağzını bile açtı ama, söyleyemedi. Bir kere o gün yüzünü kapadığı o kendi halinde ihtiyar tanrı için böyle kötü bir yalan atmaktan korkmuştu. Sonra artık o kadar bezgindi ki, daha fazla yalan uyduracak gücü kalmamıştı.

Başını kaldırdı, perişan bir halde yengenin yüzüne

baktı. Solgun yanakları pençe pençe kızarmıştı. Şu anda, eli yüzü düzgün, inanılır bir yalan uydurabilmek için ömrünün yarısını vermeye razıydı. Ama, yapamadı işte.

Onun bakışını gören yenge ise derdinin ne olduğunu hemen anlayıvermişti. Soru filan sormadı, nasıl oldu bu iş. demedi.

— «Hadi örtün, bacı, soğuk almayasın!» dedi yalnızca.

İki kadın biraz yol gittiler. Sonra, ana pek hırslı, pek acı bir sesle:

— «Kimden olduğunun önemi yok, nasılsa kimseler bilmeyecek,» diye söylendi. «Bu işte bana kol kanat olursan, yengem benim, bacım, kardeşim, ben de ömrüm oldukça seni el üstünde tutarım.»

Yenge alçak sesle konuştu: «Bu yaşıma kadar gel-dimse, istemediği yükten kurtulan kadın görmeden gel-dim, diyemem a!»

Ana ilk olarak içinde bir umut yolu gördü.

— «Ama, nasıl? Nasıl?» diye fısıldadı.

Yenge: «Paran varsa, alınacak ilaçlar da var elbet,» dedi. «Etkili ilaçlar var. Bazı bazı çocukla bir anayı da alıp götürdüğü olur. Doğumdan daha güç bir şey. Ama, ne kadar olacağını bilersen derdine derman olur.»

Ana: «İçimdekini öldürsün de, beni de alsın, götür-sün, ben razıyım,» diye cevap verdi. «Tek oğullarımın haberi olmasın; ne de öteki köylülerin...»

O zaman yenge gözlerini anaya dikti. Olduğu yerde durdu, baştan aşağı süzdü anayı. Sonra:

— «Pekâlâ bacı, ama gayri erkeğin de öldü, ya bu iş yine olacak olursa?» diye sordu.

Bu kez ana yaralanmış gibi inleyerek yemin etti:

— «Yok, yok, inan olsun, bir daha öyle yazıncı gibi kıızıacağım olursa göle atarım kendimi de temelli serin-letirim, bunu böyle bil.»

O gece ana toprağı kazdı, biriktirdiğı gümüşlerin yarısına yakınını çıkarıp bir fırsatta, ilaç alsın diye yengeye verdi.

Bir gece ilaçlar alınıp kaynatıldıktan sonra yenge gizlice ananın evine geldi. Ana onu beklemekteydi. Yenge fısıldayarak:

— «Nerde içeceksin?» diye sordu. «Ev içlerinde olmaz, pek kanlı, berbat bir iştir.»

O zaman ananın aklına yol kenarındaki o tapınak geldi. Pek az yolcunun uğradığı, ıssız bir yerdı orası. Hele gece vakti hiç uğrayan olmazdı. Böylece iki kadın o yol kenarındaki tapınağı gittiler. Orada ana ilacı içti, yere oturup beklemeye başladı.

Gecenin geç bir saatinde ilacın etkisi görüldü. Anayı öyle bir sancı tuttu ki, rüyasında görse inanmazdı. Öleceğine kanaat getirdi. Sonra, artık sancılardan başka bir şey düşünmez oldu. Ama, bağırıp ses çıkarmamayı yine de akıl ediyordu. Işık filan yakmaya da cesaretleri yoktu. Olur a yoldan birinin geçeceği tutar da her zaman karanlık olan tapınakta ışık görünce merak eder, gelirdi.

Ananın sancılara dayanabileceğı kadar dayanmaktan başka çaresi yoktu. Vücudundan sel gibi ter boşanıyordu. Çektiğı korkunç sancılardan başka bir şeyin farkında değildi. Sanki bir canavar yapışmıştı içine de bütün organlarını pençeleyip sökmek istiyordu. Bir an geldi ki, içinden canı kopmuş gibi oldu, ananın dudaklarından bir tel: çığlık koptu.

Yenge hemen elinde bir bez parçasıyla geldi. Alınacak ne varsa aldı. Sonra üzüntülü bir sesle:

— «Oğlanmış da!» diye fısıldadı. «Ne mutlu sana, hep oğlan yapıyorsun.»

Ana inildeverek: «Bundan böyle olup olacağı yok gayri,» dedi.

Sonra, yere uzanıp biraz dinlendi. Yürüyecek duru-

ma gelince yengenin koluna yaslanıp inildememeye çalışarak köye döndü. Bir göl kıyısından geçerken yenge elindeki bez parçasına sarılı şeyi suyun içine atıverdi.

*
**

Bundan sonra günlerce ana, döşeğinde hasta ve bitkin yattı, kaldı. İyi kalpli yenge ona elinden geldiği kadar baktıysa da ana bir türlü kendini toparlayamadı, kış ortalarına kadar hastalığı uzadı gitti. Bir yük kaldırıp kasabaya, pazara götürmek işkence gibi geliyordu ama, arasıra yapmak zorundaydı. Sonunda biraz iyileşmeye yüz tuttu. Güneşli günlerde yatağından daha iyi kalkıyor ve bir zaman güneşte oturabiliyordu. Bahar gelince biraz daha iyileşti ama, yine de eski gücünü bulamamıştı. Çok zaman yenge güzel bir yemek yapıp yesin diye getirince ana elini göğsüne bastırarak:

— «Yutamıyorum ki!» diyordu. «Şuramda bir yumru var, sanki. Mememin altında yüreğim taş gibi duruyor sanırsın. Hiçbir şeyler yiyip yutamaz oldum. Ciğerim yanıyor da şöyle bir ağlayıp onu bile söndüremiyorum. Öyle geliyor ki, bir kere şöyle doya doya ağlasam bir şeyciğim kalmayacak.»

Anaya böyle geliyordu ama, ağlayamıyordu ki! Bahar geldi geçti, ana ne ağlıyor, ne de eskisi gibi iş görebiliyordu. Büyük oğlan yapılacak işleri başarmak için geceyi gündüze kattı; emmi oğlu da her zamankinden fazla yardım etti. Ana ise ne ağlayabiliyor, ne de iş görebiliyordu.

*
**

Arpaların olgunlaştığı bir gündü. Ana keyifsiz, neşesiz güneşte oturuyordu. Öylesine bitkindi ki, o sabah saç-

larını bile taramamıştı. Birden bir ayak sesi duydu ve başını kaldırınca mal sahibinin vekilini gördü. Adamı büyük oğlan da görmüştü. Hemen geldi.

— «Efendimiz, benim babam gayri sizlere ömür,» dedi. «Anam da aylardır hasta. Babamın yerinde şimdi ben varım. Ürüne bakmak için geldiysen seni tarlaya ben götüreyim, çünkü anamın hali yok.»

O zaman bu adam, bu kasabalı, bu saçı taralı, suratı düzgün adam anayı şöyle bir gözden geçirdi ama, hiç orali olmadan... Kadının başına gelenleri bal gibi anlamıştı. Onun anladığını ana da bildi ve hiç sesini çıkarmadan başını eğdi.

Adam ise hiç umursamadan: «Gel öyleyse, delikanlı,» dedi.

Anayı orda tek başına bırakıp uzaklaştılar.

Bu adamdan hiç umut olmadığını ana iyiden iyiye öğrenmişti gayri. Bedeni bunca zamandır öylesine bitik düşmüştü ki, erkeğe karşı arzusu filan kalmamıştı. Ama bugün onunla karşılaşması bardağı taşıran damla oldu. İçindeki o yüreğim dediği yumrunun eriyip gittiğini duydu. Gözlerine yaşlar bastırdı. Yerinden kalktı, تنها bir yola saparak köyün arkalarındaki eski ıssız bir mezar başına gitti. Öyle eskiydi ki bu mezar, hangi kadının ya da erkeğin olduğunu bilen bile kalmamıştı. Ana bu çimenli tümseğin üzerine oturdu, en sonunda ağlamaya başladı.

Önce tane tane, acı acı aktı gözyaşları. Sonra boşanıverdi. O zaman ana, başını mezara yaslayıp ağladı. Çektiklerinin acısıyla yürekleri dolup taşınca, hayatın yükünü taşımaya daha fazla güçleri kalmayınca, ağlayıp içlerini boşaltmaktan başka şey düşünmeyen bütün kadınlar gibi o da ağladı, ağladı.

Hiçkırıklarının sesini bahar yelleri ta köyceğize kadar götürdü. Bu sesi duyan evlerdeki analar, kadınlar birbirlerine baktılar ve acıyarak:

— «Bırak ağlasın, yoksul, ağlasın da yüreği hafiflesin.» dediler. «Dul kalalı şu kadar ay oldu ama, yüreğini hafifletemedi bir türlü. Söyleyin çocuklarına, ilişmesinler. Bıraksınlar, ağlasın.»

Böylece anayı ağlamasına bıraktılar.

*
**

Uzun zaman ağladıktan sonra, ana bir ses duydu, yani başında bir küçük, hafif hışırtı. Alacakaranlıkta başını kaldırdı (gün batıncaya değin ağlamıştı), iki yanına tutuna tutuna gelen kızını gördü. Kız:

— «Anacığım, yengem bırakın ananız rahatlayana dek ağlasın dedi, ama, bu kadar ağladın işte, daha rahatlamadın mı?» diye sordu.

O zaman ana, kendine geldi biraz. Kendine gelip çocuğuna baktı. İçini çekip doğruldu. Çözülen saçlarını düzeltip şişmiş gözlerini kurulayarak ayağa kalktı. Çocuk elini uzatıp anasının elini tuttu. Gözlerini günbatısında kıpkızıl yanan gurup ışığına karşı sımsıkı yummuştı. Acıklı bir sesle:

— «Keşke dünyada hiç ağlamak olmasa!» dedi. «Ağlayınca gözlerim öyle yanıyor ki!»

Bu sözleri duyunca ana, bir anda kendini toparladı. Bir anda içi yıkanıp tertemiz olmuştu sanki. Böyle bir günün sonunda söylenen böyle birkaç söz, eline sarılan bu küçük el, onu bunca aydır dalmış olduğu tasadan çekti, sıyırdı. Kadın bir anda yine ana olup çıktı. Başındaki bulutlar sonunda tamamen sıyrılarak, kızına baktı:

— «Gözlerin daha kötü mü oldu, kızcağızım?» diye sordu.

Kızcağız: «Eskisi gibi olsa gerek,» diye cevap verdi. «Yalnız, aydınlığa bakınca daha çok acıyor. Yüzlerinizi de eskisi gibi seçemez oldum. Sonra ağabeyim büyüyle

beri boyu öyle uzadı ki, karşıdan gelirken ikinizi ayırt edemiyorum. Ancak konuştuğunuz zaman biliyorum.»

O zaman ana çocuğunu elinde tutarak eve döndü. İçi sızlayarak:

— «Neredeydim ben bunca zamandır?» diye dövündü. «Vah, kızanım! Yarın sabah erkenden gidip gözlerine merhem alayım senin. Ne zamandır söyler dururum!»

O gece hepsine anaları uzak bir yerdeymiş de geriye dönmüş gibi geldi. Ana onların taslarına yemek doldurup mamanın üstüne koydu, ortalığı topladı. Yüzü sapsarı ve bitkin olmakla birlikte sakindi. Bir çeşit solgun huzur vardı bakışında. Çocuklarının her birine kaç yıldır görmemiş gibi bakıyordu. Küçük oğlana:

— «Yarın hırkanı yıkayayım, oğul,» dedi. «Kapkara paçavraya dönmüş, haberim yok! Ben senin anan olayım da senin gibi güzelim oğlanı öyle uyuntu edip gideyim, olur mu?»

Sonra büyük oğlana döndü: «Geçen gün parmağını kestir, acıdı diyordun. Getir bakayım.»

Oğlanın elini tertemiz yıkayıp yaranın üstüne biraz yağ sürerek: «Nasıl ettin bunu, oğul?» diye sordu.

Çocuk şaşkınlıkla gözlerini açtı: «Söyledim ya, ana! Arpa biçmeye hazır olsun diye orağımızı bileği taşında bileğileyim derken oldu.»

Ana da hemen: «Şimdi hatırladım, söyledindi, sahi,» diye cevap verdi.

Çocuklar nasıl olduğunu kendileri de fark etmeden, ısınıvermiş gibiydiler. Onları ısıtan sıcaklığın analarından taşıdığını seziyorlardı. Hepsinin de keyifleri yerine gelmiş, konuşmaya, analarına öteden, beriden söz etmeye başlamışlardı. Küçük oğlan bir ara:

— «Bugün sokakta yazı tura oynarken bir metelik kazandım,» dedi. «Elim öyle uğurlu; meteliği hep ben kazanıyorum.»

Ana ona hiç görmemiş gibi bakıyordu. Ne güzel gürbüz bir çocuk olmuştı en küçük oğlu. Ana bunu daha önce fark etmediğine şaşıyordu. Yüreği birdenbire sevgiyle dolup taşarak:

— «Güzel yavrum, sakla meteliğini; şeker filan alayım deme!» diye söylendi.

Bu sözler oğlanın hiç hoşuna gitmedi. Yüzünü asarak:

— «Bugün saklarım ana, ama, yarın şeker alacağım.» diye cevap verdi. «Fazla saklamaya ne gerek var? Nasıl olsa her seferinde ben kazanıyorum.»

Anasının buna karşı geleceğini sanmıştı. Ama, kadın yumuşak bir sesle: «Alacaksan al, oğul,» diye cevap verdi. «Senin meteliğin.»

Bu sefer büyük oğlan: «Sana tuhaf bir diyeceğim var, ana, bak dinle,» diye anlatmaya başladı. «Bugün mal sahibinin vekiliyle tarlaya gittik ya, vekil dedi ki, bizim köye son gelişmiş bu yıl, tarihini başka taraflarda denemeye gidiyormuş. Köy yollarında dolaşmaktan, köylü adamlarıyla, köylü karlılarıyla uğraşmaktan gına gelmiş. Her Allah'ın yılı hep aynı köy, diyor. Uzaklarda bir kente gidiyormuş.»

Ana elindeki işi bırakarak bu sözleri dinledi. Masanın üstündeki mumun titrek ışığında gözlerini oğlanına dikerek, taş kesilmiş gibi dinledi bu sözleri. Sonra da işittiklerini iyice içine sindirmek için bir an bekledi. Çorak, kurak topraklara yağan yağmur gibi işlemişti bu sözler içine. Hafif, tatlı bir sesle:

— «Demek öyle dedi, ha oğul?» diye mırıldandı. Sonra, oğlanın anlattıkları hiç umurunda değilmiş gibi hemen, «Artık yatalım da biraz uykumuzu alalım,» diye lafı değiştirdi. «Yarın şafakla kasabaya inip merhem alacağım, kız kardeşinizin gözlerini iyi etmeye.»

Sesine şimdi bir doluluk, bir tatlılık gelmişti. O sırada sarı köpek geldi ayaklarına süründü. Ana köpeğe de

böl bol, kendi yediklerinden verdi. Köpek hem sevindi, hem şaşıtı bu işe. Her şeyi bir solukta yaladı yuttu, karnı doyduğu zaman da rahat rahat bir esnedi.

O gece anayı uyku tuttu. Hepsi de uyudular. Derin ve dinlendirici bir uyku anayla çocuklarını sarmıştı.

XII

Ertesi gün hava bulutlu, yağmur yağacak gibiydi. Yağmur yüklü gökyüzü vadiye doğru inmişti sanki, çepeçevre tepeler gözden kaybolmuştu.

Ana erkenden kalktı, kızını kasabaya götürmeye hazırlandı. Çocuğun derdine deva bulmak için bir gün bile sabredemiyordu şimdi. Bunca zamandır beklemiş, yılları geçirip gitmişti. Gelgelelim, şimdi analığı dünkü göz yaşlarıyla yıkanıp yeniden doğmuştu ya, çocuklarına ne kadar şefkatli olsa, çağrılarına ne kadar çabuk koşsa yine az buluyordu.

Kızına gelince, heyecandan titreyerek saçlarını taradı, pembe kurdeleyle ördü, beyaz çiçekli mavi bir giysisi giydi. Daha bu yaşa kadar köyünden dışarı çıkmış değildi. Hazırlanırken üzgün üzgün:

— «Keşke bugün gözlerim iyi olaydı da kasabadaki acayip şeyleri iyice görebileydim!» dedi.

Küçük kardeşi bunu duyunca hemen bilgiçlik taslayarak: «Ama, gözlerin iyi göreydi zaten kasabaya gitmezdin!» diye karşılık verdi.

Bu öyle doğru bir cevaptı ki, kızcağız gülümsedi. Zaten ne zaman biri bir hazırcevaplık etse hoşuna gider, gülümserdi. Çünkü kendisi hiç diline çabuk değildi. Her hali, her huyu uysal ve ağırdu. Şimdi de biraz düşündü, sonra:

— «Ne de olsa,» dedi. «Keşke gözlerim iyi olsaydı da kasabaya hiç gitmeseydim. Gözümün iyi görmesi her şeyden iyi.»

Ama, bunu öyle geç söylemişti ki, o zamana kadar kardeşi ne konuştuklarını unutmuştu bile.

Sabırsız huyluydu; oyunda da, yaptığı işlerde de se-batsız, çalıkuşu gibiydi. Zaten, çocukların içinde baba-larına en çok benzeyeni oydu.

Ana ise çocuklarının konuşmasına kulak vermeden giyinip hazırlanmakla meşguldü. Bir seferinde bir çekme-cenin içinden küçük bir çıkın çıkardı. Çıkının yumuşak kâğıdını açarak içindeki ziynetlere baktı.

— «Saklasam mı, yoksa bozdurup para mı yapsam?» diye düşündü.

Bir an kararsız durdu. Bu sefer de:

— «Madem dulum, bunları bir daha takamam gay-ri,» diye düşündü. «Zaten dul olmasam da takmayı içim götürmez bundan böyle. Yoksa kızın çeyizine mi sakla-sam?»

Elindeki ziynetlere bakarak böylece düşündü, durdu bir süre. Sonra, aklına bütün olup bitenler geliverince içi-ni hınç bastı ve ana bu incik boncuktan, bunların aklına getirdiği her şeyden de bir an evvel kurtulmaya can attı. Ansızın kararını vererek:

— «Saklamayacağım, işte!» dedi kendi kendine. «Hem sonra belki de çıkar gelir, belki de erkeğim döner gelir. Böyle şeyler görünce kendim alçım desem de inanmaz, gayri.»

Ziynet çıkısını koynuna soktu, kızına seslenerek git-me vaktinin geldiğini söyledi.

Saat o kadar erkendi ki, dışarıya çıktıkları zaman daha köyde ayak yürümemişti. Ana kendini yine eskisi gibi güçlü buluyor, başını sisli havaya karşı dimdik tu-tarak hızlı ve rahat yürüyordu. Kızının elinden tutmuş-

tu. Kızcağız da ona ayak uydurmaya çalışıyordu. Ne var ki, gözlerinin ne kadar az gördüğünü şimdiye dek kendi de fark etmemişti.

Evinde, köyünde, alışık olduğu yerlerde gezip dolaşması oldukça kolaydı. Ama, bu yol ona yabancıydı. Bazı yerleri çukur, iniş yokuştu. Anasının elinden tutmasa kızcağız kaç kez düşüyordu.

Az sonra ana da bu durumu görerek ürktü. İçine yeni bir felaket duygusu doldu. Korkuyla:

— «Vah evladım, yoksa ben seni kasabaya götürmekte pek geç mi kaldım?» diye inledi. «Ama, hiç demedin bana gözlerim görmüyor diye. Ben de hep gözlerin akıyor da ondan iyi göremiyorsun sandım, durdum.»

Kız da hıçkırarak: «Görmediğimi ben de bilmedim, ana,» diye cevap verdi. «Gözlerim yine o kadar kötü değil, ille bu yol öyle bir iniş yokuş ki! Sen de hızlı gidiyorsun.»

Ana adımlarını yavaşlattı. Fazla bir şey de söylemedi. Ağır ağır yollarına devam ettiler. Eczaneye yaklaşıncaya ana kendi de farkına varmadan adımlarını yine hızlandırdı, öylesine sabırsızlanmıştı.

Vakit henüz erkendi. İlk gelen alıcılar kendileriydi. Eczacı dükkânının kepenklerini daha yeni açıyordu. Acele etmeye de hiç niyeti yok gibiydi. Durup durup esniyor, sonra parmaklarını o uzun, karmakarışık saçlarının arasına sokup başını kaşıyordu. Bir ara bakıp da yanı başındaki köylü karısıyla kızını görünce şaşırarak:

— «Sabahın bu saatinde istediğiniz nedir?» diye sordu.

Ana çocuğunu işaret ederek: «Bu gibi gözlere şifa olacak merhemin var mı?» dedi.

Eczacı bu kez döndü kıza, kızın o iltihaplı, kızarık kenarlı gözlerine baktı. Öyle kızarık, öyle iltihaplıydı ki bu gözler, zor açılıyordu.

— «Nasıl oldu bu gözler böyle?» diye sordu adam.

Ana: «Önce dumandan yanıyorlar sandık,» diye cevap verdi. «Benim adam sizlere ömür, tarlada onun yükü de bana düştü. Ondan, bu kızcağız da ben eve geç gelirsem ateşi yakadururdu. Gelgelelim, şu son yıllarda bakıyorum dumandan filan değil. Ateş yaktırmasam da sanki kendi içerisinden bir ateş çıkıp gözceğizlerini yakıyor. Nasıl ateştir bu, bilmem. Çünkü kızımın huyları pek yumuşaktır, sağ olsun, kızıp bağırdığı hiç yoktur.»

Adam hâlâ uzun uzun esneyerek başını salladı ve umursamaz bir tavırla konuştu:

«Çok kişi gördüm böyle, içerlerindeki bir ateş yakar durur gözlerini. Bu ateşler türlü türlüdür ama, hiçbirine deva olacak merhem yoktur. Gitgide bastırdıkça bastırır. Çaresi yoktur bunun.»

Bu sözler anayla kızın yüreklerini kızgın demir gibi dağlayıverdi. Ana alçak sesle:

— «Ama, bulunur belki çaresi,» diye inledi. «Elbet bu kasabanın bir doktoru vardır. Tanıdığın iyi bir doktor var mı, amca, ama pek pahalı olmasın, çünkü yoksul rençperleriz biz.»

Eczacı ise dağınık başını tembel tembel sallayarak gitti, tahta kutu içinde duran bir ilaç aldı, geldi.

— «Kızının gözünü iyi edecek doktor bulamazsın,» dedi. «İyi biliyorum, çünkü her gün buraya gözleri böyle olan kaç kişi geliyor, hep içlerindeki ateşten yakınıyorlar. Duyduğuma göre ecnebi doktorları bile çare bulamamış buna. Gözleri kesip açarak içlerini sihirli taşlarla kazırlarmış. Dualar, büyülu laflar okurlarmış ama, boşuna. İçindeki ateşler yine bastırır, gözleri yine kavurur gidermiş. Bu iç ateşini söndürebilmek de kimin marifeti? İnsanın can evinin içinde yanar bu ateş çünkü... Al, sana serinletici bir toz vereyim. Kızının gözlerini iyi edemez ama, sürünce bir zaman serinletir.»

Küçük tahta kutunun içinden buğday tanelerini andıran ve esmer buğday renginde olan bir toz çıkarıp kaz tüyünden yapma bir kama içine koydu. Ağzını mumla mühürledi.

— «N'eylersin, kör olmuş kızın, kadın ana,» dedi.

Sonra kızın yüzüne baktı. Bu sözleri duyan kızcağız haberi olmadan başına ağır darbe yemiş bir küçük çocuk gibi şaşkınlasmıştı. Adam merhamete gelerek:

— «Yas etmenin ne yararı var?» diye söylendi. «Alın-yazısı böyleymiş. Bundan önce dünyaya gelişinde bir günah işlemiş olsa gerek, yasak bir şeye bakmış, ne yapmışsa böyle lanetlenmiş, işte. Ya da belki de babası bir günah işlemiştir. Belki senin bile bir günahın vardır, hanım ana. İnsanın içyüzünü kim bilir? Her neyse, bu kız lanete uğramış bir kez. Tanrıların dediğine de kimse karşı gelemesin.»

Acıması çarçabuk geçmiş, adam yine esnemeye başlamıştı. Kadının verdiği parayı aldı, terliklerini sürüye sürüye içerki odaya geçti.

Ananın ise öfkesi kabarmıştı.

— «Kör filan değil benim kızım!» diye bağardı adamın arkasından. «Erkeğimin anasının da gözleri çocuk-lugundan beri akarmış ama, kör olmamış işte!»

Sonra, adamın ses çıkarmasına fırsat vermeden kızının elinden tuttuğu gibi dışarı çıktı. Kızın elceğizi titriyordu. Ana bunu durdurmak için onun parmaklarını kendi elinde sımsıkı sıktı, önceden gittiğine değil de başka bir kuyumcuya gitti. Çıkıyı koynundan çıkarıp sakallı dükkân sahibine verdi, alçak sesle:

— «Bunları al, para ver bana,» dedi. «Adamım öldü, gayri böyle şeyler takınamam.»

İhtiyar ziynetlerin kıymetini öğrenmek için terazisinde tartсын diye beklerken kızcağız kolunu yüzüne örterek biraz ağladı. Hıçkırıklarının arasından:

— «Sanmam ki gerçekten kör olayım, anacığım,» diyordu. «Bak şu terazinin üstünde parlak bir şeyler görür gibi oluyorum. Kör olsam göremezdim ki! Öyle değil mi? Nedir o parlayan şeyler, anacığım?»

O zaman ana kızının gerçekten kör olduğunu, yakında hiçbir şey göremeyeceğini anladı. Çünkü, ziynetler kızın gözünün önünde, parıl parıl, apaçık durmaktaydı. Ana için için inledi. Ama dışından:

— «Doğru dedin, evlatçığım,» dedi. «O parlayan şeyler... benim iki parça gümüş yüzüğüm vardı. Gayri takınamam ya, bozdurup para yapalım da işimize yarasın bari, dedim.»

Başına gelen bu yeni felaket kadına ziynetleri de, ziynetlerin bütün anlamını, anılarını da unutturmuştu. Şimdi o yalnızca kızının bu parıl parıl gümüşleri bile seçemediğinden başka hiçbir şey düşünemiyordu.

İhtiyar kuyumcu ziynetleri aldı, camlı bir dolabın içine, öteki yüzüklerin, bileziklerin, çocuk nazarlıklarının arasına astı. Ana ziynetlerinin bütün anlamını unutturmuştu gayri. Onun için bunlar şimdi yalnızca, kör kızının seçemediği bir, iki pırıltıdan ibaretti.

Ama, işleri bitmemişti henüz. Bir şey daha vardı ki, kızının gözleri gerçekten kör olacaksa ananın bunu yapması gerekti.

Kızın elinden tutarak, onu gelip geçenden korumaya çalışarak yürüdü. Sokaklar kalabalıklaşmış, alıcı satıcılarla dolmuştu. Çiftçiler, bahçıvanlar taze yeşil sebzelerle dolu sepetleriyle yol kenarlarına sıralanmaya başlamışlardı. Balıkçılar da balıklarını tablalarının üstüne diziyorlardı.

Ana bunların hiçbirinin önünde oyalanmadan ilerledi, en sonunda aradığı dükkâna vardı. Kızını kapı önünde bırakıp içeri girdi. Ne istediğini soran çırağa da duvarda asılı küçük bir şeyi göstererek:

— «Şunu,» dedi.

Bu, tahta çomak ucuna bağlı küçük bir çingıraktı ki, körler yolda yürürlerken çevrelerine körlüklerini haber vermek için çalarlardı. Çırak çingırağı kâğıda sarmazdan önce, değerini belirtmek için bir iki kere çaldı, bu sesi duyan kız çabucak başını kaldırarak:

— «Anacığım, burda bir kör var galiba; çingırak sesini apaçık duydum,» dedi.

Çırak bunun üzerine bir kahkaha attı. Kızın gözlerinin görmediğini çok iyi fark etmişti:

— «Var ya, kör var burda, hem de...» diye söze başladı. Gelgelelim, ana öyle bir suratını astı ki, çırağın sözleri nerdeyse boğazına tıkanıyordu. Çingırağı hemen ananın eline tutuşturdu ve bu işe ne anlam vereceğini bilemeyerek bön bön bakakaldı.

Bundan sonra ana kız köye döndüler. Kasabada oylanmayı kız da istemiyordu, çünkü saatler ilerledikçe sokaklar kalabalıklaşmış, bir curcunadır başlamıştı. Kız alışık olmadığı bu gürültülerden, pazarlık edenlerin bağırışmalarından, görmediği insanların itiş-kakışından ürküyordu. O küçük ayaklarıyla tek tek basarak, o uysal haliyle sakına sakına, çevresini tanıya tanıya yürüdükçe, sıkıntısına ve çektiği acıya rağmen, hep gülümsüyordu.

Ana ise kör gözlülerin işareti olan o şeyi öbür elinde sımsıkı tutuyor ve içi kan ağlıyordu.

*
**

İşte böyle, çingırağı aldı ama, kızına bir türlü veremedi. Kızın büsbütün kör olduğunu kabul etmek istemiyordu. Yaz geçsin diye bekledi. Harmanlar yapılp kalktı, mal sahibinin yeni vekili gelip ürünü bölüştürdü. Bu seferki vekil yaşlı bir adamdı, toprak sahibinin yoksul bir akrabası, emmi oğlu iflan oluyormuş... Böylece güz

geldi çattı. Gelgelelim ana, kızına kör çingırağını hâlâ veremiyordu. Eksik kalan bir şey vardı, sanki, okunması gereken bir dua filan... Kör kızını her görüşte ana o eczacının söylemiş olduğu sözleri aklına getiriyordu:

— «Ana babasının işlediği bir günah... İnsanların iç yüzü hiç belli olmaz!»

Ana bildiği bir tapınağa gidip dua etmeyi tasarladı. O yol kenarındaki tapınak değil, bir gece yüzlerini örtmüş olduğu o tanrıların karşısına asla çıkamazdı, artık... Çok uzaklarda bir başka tapınak daha vardı. Bu tapınakta duran iyi yürekli, sözü geçer bir tanrıça, yürekten dua eden kadınların derdine çare bulurmuş, diye duymuştu.

Ana nereye, neden gideceğini oğullarına açtı. Kız kardeşlerinin başına geleni duyunca oğlanlar üzüldüler. Büyüğü hep o yaşlı adam haliyle:

— «Ben zaten çoktandır onun gözlerinden şüphe ediyordum,» dedi.

Küçüğü ise şaşır kalarak, «Bense, hiç aklıma bir şey gelmedi, ablamın gözlerinin bu durumuna öyle alışığım ki!» dedi.

Ana meseleyi kızına da açtı:

— «Kızım, güneydeki şu Yaşayan Tanrıça'nın durduğu tapınağa gideceğim ben. Bizim Altıncı Li'nin karısına oğlan çocuk veren de bu tanrıça oldu. Kadıncağır ömrünü kısır geçirdi, doğurma çağı da geçip gidiyordu. Erkeğinin sabrı tükendi, karısı doğurmazsa nerdeyse üstüne odalık alıyordu. Kadın da gidip o tanrıçaya yalvardı. Arkasından da bildiğin gibi güzel bir oğlan doğurdu, işte.»

Kız: «Biliyorum, anacığım,» diye cevap verdi. «Oğlu doğunca da iki tane ipek terlik işleyip tanrıçaya götürdüydü. Aman ana, kurbanın olayım tez git. Gerçekten iyi bir tanrıça o.»

*
**

Böylece ana tek başına yola düzüldü, bütün gün rüzgâra karşı yürüdü. Yılın bu ayında rüzgâr durup dinlenmeksizin eser, kuzeydeki çölden gelen ayazı önünde sürükler. Öyle ki, ağaçların üzerindeki yapraklar soğuktan kavrulur, yol kıyısındaki otlar kurur kararır, her şey afe-te uğramışçasına cansız kalır.

Ama, şu anda ananın içindeki korku, esen rüzgâr-dan da daha acı, daha güçlüydü. Kendi işlediği o günahın acısını kızının çektiğinden korkuyordu.

En sonunda tapınağa vardığı zaman, ne yapının bü-yüklüğünü, görkemini, gül gibi pembe boyanmış duvar-larıyla yaldızlı tanrı heykellerini, ne de dua etmek için gelip giden kalabalığı fark etti. Hemen dosdoğru içeri gi-rerek ününü duymuş olduğu o tanrıçayı aradı. Kapıda sa-tılan tütsüden bir parça almıştı. Önüne çıkan kurşuniler giymiş ilk rahibe:

— «Yaşayan tanrıça ne yanda?» diye sordu.

Rahip onu, yoksul görünüşüne bakarak, oğlan çocuk niyaz etmek için her gün sürü sürü gelen kadınlardan biri sanmıştı. Dudaklarını büzdü ve başıyla karanlık bir kö-şeyi işaret etti. Burada nedimesi olan iki küçük heykelin ortasında sönük, soluk duruşlu, ufarak, yaşlı bir tanrıça oturmaktaydı. Ana, ondan yana yürüdü ve tanrıçanın önünde duran iki büklüm, ihtiyar bir kadının duası bitsin diye bekledi.

İhtiyarcık, yatalak olan bir oğlu için dua ediyor, tan-rıçaya oğlunun yıllardır yatakta yattığını, bir daha ço-cuk bile yapamayacak kadar bitik olduğunu anlatıyordu. Dua niyaz ettikten sonra:

— «Evimizde, ocağımızda işlenip de bedeli ödenme-miş bir günah varsa söyle bana, hanım tanrıça, eğer oğ-lumun böyle yatıp kalmasının sebebi buysa deyiver, ben bedelini öderim, öderim,» diye yalvardı.

Sonunda içini çekip öksürerek yerden kalktı, gitti.

Onun yerine ana diz çöküp dileğini söyledi. İhtiyarın sözleri kulağından gitmiyordu. Ona öyle geldi ki, tanrıça ta tepeden ona sert sert bakmaktadır; günahının bedelini henüz ödememiş olan bu günahkâr ruhun duası tanrıçanın yüreğini yumuşatmamıştı; düzgün, altın yaldızlı yüzü donuk ve sertti.

Sonunda ana diz çökmüş olduğu yerden doğruldu, derin derin göğüs geçirdi. Duasının işe yarayıp yaramadığını bilmiyordu. Tütsüsünü yakıp dışarı çıktı.

On beş kilometrelik yolu yürüyüp, üşümüş ve yorgun bir durumda kendi evine döndüğü zaman hemen bir iskemleye çöktü. Çocukları, tanrıça duanı nasıl karşıladı diye sordukları zaman da üzgün bir tavırla:

— «Tanrıların buyruğunu ben nasıl bilirim?» diye cevap verdi. «Benim elimden dua etmek gelir anca! Ondan sonrası tanrılara kalmış. Bize artık, bakalım ne olacak diye beklemek düşer.»

Fakat içinden, bütün kalbiyle, keşke işlediğim o günahı işlemez olaydım diye dövünüyordu. Dövündükçe, bu işi nasıl olup da yapmış olduğuna büsbütün şaşıyor, o düzgün suratlı adama büsbütün kin bağlıyordu. Kendisini günaha sokmuş olduğu ve yaptığını şimdi bozmanın hiçbir çıkar yolunu bulamadığı için dış biliyordu erkeğe.

Nefret ve tiksintinin bu en derin anında bütün arzu ve şehveti, bütün gençliği kökünden kurudu, gitti ve ana artık genç bir kadın olmaktan çıktı. Onun için dünyada erkek diye kimse yoktu artık. Dünya âlemde onun için yalnızca çocukları olan şu üç kişi kalmıştı ki, bunlardan bir tanesinin gözleri kördü.

XIII

Ananın gençliği çoktan geçip gitmişti gayri. Kırk üçüncü yılına ermişti. Bazı geceler erkeği kaçalı kaç yıl oluyor diye parmaklarıyla saydığı zaman iki elinin parmaklarına iki parmak daha katmak gerekiyordu. Köydekilere onu öldü diye söyleyeli beri geçen yılların sayısı bile, tek elindeki bütün parmaklarının sayısından daha çoktu.

Bununla birlikte her zamanki gibi sırtı dik, yapısı kıvraktı, vücudu et bağlamıyordu. Başka kadınlar ya kuruyup gider, ya da karşıkı yengeyle o fitne karı gibi her geçen yıl biraz daha şişmanlarken bu kadın gençliğindeki çevik, güçlü yapısını koruyordu.

Ama, memeleri ufalıp kurumuştı, insan onun yüzüne parlak ışıktaki baktığı zaman gözlerinin etrafının güneşte çalışmaktan kırış kırış olduğunu, derisinin tarlada geçen yılların etkisiyle yanıklaşıp karardığını görürdü. Hareketleri de eskisine oranla daha ağırdı, o eski hafifliği gitmişti gayri. İçindeki o lanetli canı söküp atmazdan önceki durumunu bir türlü bulamamıştı.

Dul ve orta yaşlı sayıldığı için köyde artık onu sık sık doğumlara çağırıyorlardı. Böyle zamanlarda bazen gerektiği kadar çabuk davranamadığı oluyordu. Birkaç kez doğum yapan genç kadının yavruyu, o yetişene kadar,

kendi elleriyle tuttuğu olmuştu. Bir seferindeyse ana yeni doğan bir yavruyu yerdeki tuğla dőşemenin üzerine dőřürővermiřti. Çocuk oğlandı hem de! Neyse ki. çok şükür, bir zarar olmamış; oğlan hem gürbüz, hem de akıllı yetişmişti.

Kendi çocuklarıysa büyüdükçe analarını ihtiyar bulur olmuşlardı. En büyük oğlan durmadan anasına dinlen diye diretiyordu. Tarlayı sürdükleri zaman sert toprakları ufalamak için anasının kendini zorlamasını hiç istemiyor, bu işi kendisi yapmak istiyordu. şimdi delikanlı gücüyle bu işler ona kolay geliyordu. Böylece anasının daha hafif, daha zahmetsiz işleri görmesi için diretiyor, anası yaz günleri kapı önündeki gölgede oturup dikiş dikerken tarlada kendi başına çalışmak delikanlıyı her şeyden hoşnut ediyordu.

Ama, aslında oğlanın sandığı kadar yaşlanmış değildi ana. Oldum olası tarla işini her işten çok sevmişti. Toprak üstünde çalışıp çabaladıktan sonra, vücudu toprak işinin temiz terine bulanmış olarak eve dönmeyi, terinin serin rüzgârda kurumasını, vücudundaki büyük, ama tatlı yorgunluğu duymayı pek severdi. Gözleri tarlalara, dağlara, büyük şeylere alışıktı. İğne iplik gibi küçük şeylere alışmak güç geliyordu.

Evlerinde keskin gözlü genç bir kadına pek ihtiyaç vardı, doğruşu! Kızının gözlerinin kör olduğunu gayri hepsi biliyorlardı. Kızcağızın kendisi de biliyordu, zavalılı. Anasıyla kasabaya gittiğı günden beri, anası gibi o da kimseye bir şey söylemediğı halde gerçeğı biliyordu.

Tanrıçadan ikisinin de pek umutları yoktu. Ana, kendi işlemiş olduğı o eski günahın cezasını çektiklerine, kız da körlüğüün alınına yazılmış olduğuna inanıyordu.

Bir gün ana, kızına sordu:

— «Aldığımız o tozu hep süründün, bitirdin mi?»

Kız kapı eşiğinde oturmaktaydı. Körlüğüün bir fay-

dası olmuştı: Artık göremediği için ışık gözlerini acıtmıyordu. Sakin tavırla:

— «Çoktan bitirdim hepsini,» diye cevap verdi.

Anası da yine: «Daha alalım, neden daha önce demedin bitirdiğini?» diye söylendi.

Ama genç kız, yok, der gibilerden başını salladı, onun yüzündeki ifadeyi gören ananın yüreciği durur gibi oldu. Sonra kızının o yumuşak dudaklarından hırçın sözler dö-küldü:

— «Ah, ana, körüm ben, bal gibi biliyorum kör olduğumu! Senin yüzünü hiç görmez oldum gayri! Kapı önünden ayrılıp döven yerinin karşısına geçecek kadar bile görmüyor gözlerim. Farkına varmadın mı, hiç evden çıkmaz oldum, tarlaya bile gitmiyorum!»

Ve kız böyle diyerek ağlamaya başladı. Gözlerini kır-pıştırıp dudaklarını ısıırıyordu. Gözyaşları hâlâ gözlerini acıttığı için hiç ağlamamaya çalışır, ancak kendini tutamazsa boşanırdı.

Ana hiç cevap vermedi. Kör olmuş evladına verilecek hangi cevabı vardı ki?.. Fakat, biraz sonra kalkıp içer-ki odaya geçti. Bir zamanlar ziynetlerini saklamış oldu-ğu çekmecedan o küçük çingırağı çıkardı, kızın yanına giderek:

— «Evlat, bunu eskiden aldıydım, belki bir gün...» diye söze başladı. Ama, sözünü bitiremedi. Çingırağı kızın eline tutuşturdu. Kız çingırağı alıp nedir diye hemen parmaklarıyla yokladı. Sonra elinde sımsıkı tuttu, yine o uysal boyun büküşüyle:

— «Evet, ana, gerekli bu bana,» diye cevap verdi.

O akşam büyük oğlu tarladan gelince ana, sert bir ağaçtan bir dal kesip yontarak kız kardeşine değnek yap-masını söyledi. Böylece bir elinde küçük, sesli işareti, öbür elinde değneğiyle kızcağız da daha serbest, daha kor-kusuz dolaşabilirdi ortalıkta. Hem sonra birisi ona çar-

par devirir de başına bir kaza filan gelirse suç ananın olmazdı, çünkü o körlük damgasını işte herkes görsün diye apaçık, kızının üzerine vurmuştu.

Bundan böyle genç kız ne zaman kapıdan dışarı çıkarsa bu iki damgayı, değneğiyle küçük çingırağını yanında taşır oldu. Çingırağını yavaş yavaş, tatlı tatlı çalarak ağır ama, sağlam adımlarla yürümesini öğrendi. Güzelce de bir kızdı. Küçük, mazlum yüzünde körlüğün verdiği o sakin, duru ifade vardı.

Bu kör kız ev işlerinde doğrusu pek hünerliydi. Evin içinde ne çingırağa, ne değneğe ihtiyacı vardı. Pirinci yıkayıp pişirmekte birebirdi. Yalnız, ana ateş yakmasına artık izin vermez olmuştu. Sonra, kız evin içini ve döven yerini süpürmesini, gölden su almasını, tavuklar yumurtalarını folluktan başka yere yapmışlarsa arayıp bulmasını da beceriyordu. Hayvanların yerini sesleriyle kokularından anlayarak yemlerini veriyordu. Kısacası dikiş dikmekle tarla işinden başka her iş elinden geliyordu. Tarlada işlemeye gücü yetmiyordu, çünkü bebecikliğinden beri çektiği acılar onu kavruk bırakmış, serpilmesine engel olmuş gibiydi.

Genç kızın evin içinde böyle dönüp dolandığını gördükçe ananın yüreği ezilir gibi oluyor, bir gün gelip evlendiği zaman kızının başına kim bilir neler geleceğini düşündükçe içi kan ağlıyordu. Kızının er geç gelin olması şarttı. Yoksa bir gün anası çöküp gidince ona bakacak, sahip olacak kimse bulunmayabilirdi. Kadın kısmının yeri ne de olsa, her şeyden önce kocasının evidir, doğup büyüdüğü ocak değil.

Ana durup durup bunu düşünüyor. kör gözlü gelini kim ister diye meraklanıyordu. Kimseler istemezse sonunda kızının hali nice olacaktı? Düşüncelerini dışarı vuracak olursa büyük oğlan:

— «Ben ona bakarım ana, yeter ki o da elinden geleni yapsın,» diye cevap veriyordu.

Bu, anayı avutuyordu bir dereceye kadar ama, yine de biliyordu ki bir erkeğin asıl huyu, karısının nasıl olduğu bilinmedikçe meydana çıkmaz. O zaman da ana, düşünüyordu:

— «Oğlana öyle bir gelin almam gerek ki. benim kıza iyi baksın, hoş tutsun onu. Oğluma kız ararken, hem kocasına, hem görümcesine bakmaya razı olacak bir kız aramam gerek.»

*
**

Büyük oğluna kız aramanın zamanı da gerçekten gelip çatmıştı gayri. Oğlan sanki anasının haberi bile olmadan on dokuz yaşını buluvermişti. Şu güne değin anasından kız istemiş, ya da böyle bir isteği olduğunu ortaya vurmuş değildi. Oldum olası oğlanların en uslusunu, en hayırlısıydı. Çok çalışır, hiç eziyet vermezdi. İş olmadıkça kasabadaki bayramlara katılmazdı. Katıldığı ya da kırk yılda bir çayevine filan gittiği zaman da hiçbir çalgınlık, başıboşluk yapmaz, kumar bile oynamaz, ancak uzaktan seyrederdi. Büyüklerin yanındaysa her zaman sessiz, saygılıydı.

Evlatların en iyisiydi doğrusu. Çocukluğunun ufak tefek kusurları da düzelmişti; şimdi bir tek kusuru vardı ki, o da küçük kardeşine karşı hiç geniş yüreklilik göstermemesiydi.

Tuhaf şeydir; herkese, her şeye, hatta hayvanlara karşı bile o kadar yumuşak başlı olan bu oğlan, sırtına yeni hırka yapılacağı zaman ne renk istediğini bile söylemeyecek kadar uslu sessiz olan bu delikanlı, iş kardeşine geldiği zaman katı yürekli, sert bir ağabey olup çıkıyordu. Küçük kardeş biraz gevşeyip oyuna dalsa ağa-

beyi kıyametleri koparıyor, çocuğa hiç acımadan her türlü toprak işini gördürtüyordu.

Evin içinde kavga eksik değildi. Küçük oğlan yaygaracı, ağzı bozuk huydaydı. Ağabeyi ise kendini tutuyor, tutuyor, sonra artık şurasına gelince, eline ne geçerse kaparak kardeşinin üstüne saldırıyor, bir şey bulamazsa elleriyle ölesine dövüyordu ki, çocuk ağlayarak kaçıyor, ağaçların arkasına saklanmaya çalışıyor, emmi oğlunun evine kendini zor atıyordu.

İş artık oraya varmıştı ki, bütün köy sertliğinden ötürü ağabeyi kınıyor, kavga çıkınca herkes küçük kardeşi kurtarmaya koşuyordu. O da bundan yüz bularak şımarmış, büsbütün kaytarmaya başlamıştı. Artık çoğu vaktini emmi oğlunun evinde geçiriyor, oradaki oğlanlarla kızanların arasında kaynayıp gidiyordu. Eve kendiliğinden, ancak ağabeyi işe gittikten sonra geliyordu.

Ama, bazen ağabeyin hıncı öylesine kabarıyordu ki, vakitsiz eve gelip kardeşini yakalıyordu. O zaman çocuğun kafasını koltuğunun altına kıştırarak başlıyordu var gücüyle pataklamaya. Sonunda anaları koşa koşa geliyordu.

— «Yetişir gayri, yetişir!» diye bağııyordu. «Ayıp sana oğul, küçük kardeşine böyle vurmaya, kız kardeşçığının de ödünü koparmaya hiç utanmıyorsun!»

Delikanlı ise acı acı cevap veriyordu:

— «Madem ki ben onun büyüğüyüm, babamız da yok, ona haddini bildirmek bana düşmez mi? Haylaz, ip-siz sapsızın biri olup çıktı! Daha şimdiden fırsat buldukça kumar oynadığını sen de bal gibi biliyorsun ana! Biliyorsun ya, oldum olası içimizde en çok onu seversin zaten!»

*
**

Ananın en küçük çocuğunu sevdiği doğıuydu. Öteki

evlatlarının hiçbirini bu derece benimsememişti. Anaya öyle geliyordu ki, büyük oğlu pek erken büyüyip adam oluvermişti. Kimseye söyleyecek pek fazla lafı olmayan, sessiz sedasız bir insandı. Anası biliyordu ki, oğlanın bu sessizliğine sebep çok kereler yorgunluğuydu. Ama, onun çok kereler nasıl iyice yorgun olduğunu anlayamadığı için somurtuk, yüzü gülmez sanıyordu.

Kızına gelince ana onu seviyordu ama, hep içi sızlayarak. O görmeyen gözler hep kendini kınar gibiydi. Ana duasını o tanrıçanın kabul etmemiş olduğunu hiç unutamıyordu. Gidip tekrar dua etmeye de yüzü yoktu. Çünkü, artık bu felaketin kızının başına, kendine en büyük ceza olsun diye gelmiş olduğuna inanıyordu.

İşte bu yüzden yüreği her sefer acımayla dolup taşıdığı halde kızı ona hiçbir zaman sevinç vermiş değildi. Kızcağız sevgiyle anasının yanına sokulduğu, anasının sesini dinlemek için gelip oturduğu zaman bile anası hemen bir bahane bulup yerinden kalkarak bir işe başlıyordu. Çünkü, o kapanık, boş gözlere bakmaya içi dayanamıyordu.

Bir şu en küçük oğlan gürbüz, sağlam ve neşeliydi. Çok zaman tıpkı babası olup çıkıyor, ana da onu gitgide daha çok seviyordu. Erkeğine karşı bir zamanlar duymuş olduğu bütün sevgi şimdi bu oğlana yönelmişti. Onu çok seviyordu ana ve çok zaman onunla ağabeyinin arasına giriyordu. Büyük oğlan kardeşinin üstüne çullandığı vakitler ana hemen atılıp kendini büyüğün yumruklarına hedef tutuyor, büyük oğlan da anasına vurmamak için zorla kavgadan vazgeçiyordu. Böylece küçük kaçıp kurtulabiliyordu.

Zamanla küçük oğlan bu şekilde sık sık evden kaçıp gider oldu. İlk önceleri emmi oğlunun evinde barınırken, sonraları ötede beride dolaşmaya, hatta bazen kasabaya kadar gitmeye başladı. Bir iki gün kaldıktan sonra yi-

ne emmi oğlunun evine dönüyor ve ağabeyinin bir yumuşak saatini kollayarak, emmi oğlunun evinden hiç ayrılmamış gibi çıkıp geliyordu. Gelmediği zamanlardaysa ana büyük oğlu işe gidene dek bekliyor, yaptığı güzel bir yemek ya da tatlıyla onu kandırıp getiriyordu.

Ne var ki artık, şu günlerde ana da büyük oğlundan yarı korkar olmuştu. Bazı zamanlar onunla birlikte tarlaya gittiğinden erkenden eve dönüyor, ağabeyi dönmekten küçük oğlana yemek veriyordu. Çocuk her tabaktaki en iyi parçaları seçip yiyor, ana da buna göz yumuyordu, çünkü ona karşı pek yumuşaktı. Onun şen gülüşleriyle sözlerini, o düzgün yuvarlak yüzünü, babasının kinin eşi olan o kıvrak vücudunu seviyordu. Büyük oğlanın sırtı iş işlemekten bükülmüştü bile; hareketleri sert ve ağırdı. Oysa ki bu çocuk tepeden tırnağa dek yumuşak esmer ciltli ve yeni büyüyen bir erkek kedi gibi çevik, hafifçecikti. Çok seviyordu anası onu.

İşte, büyük oğlan analarının küçüğe karşı beslediği bu sıcak sevgiyi seziyor, için için kurdukça kuruyordu. Küçüklüğünden beri yapmış olduğu her işi, anasının üzerinden kaldırmış olduğu her yükü şimdi bir bir hatırlıyordu. Ve hatırladıkça anasını dünyanın en zalim insanı olarak görüyor, çocukluğundan beri onun hatırı için çalışıp çabalamalarını boşa saydığını düşünüyordu. Böylece yüreğinde yavaş yavaş derin bir düşmanlık birikti ve delikanlı kardeşine kin bağladı.

XIV

Bu kin büyük oğlanın içinde biriktikçe birikti. Ana bile bunun ne kadar derin olduğundan habersizdi. Sonunda delikanlının duyguları, önüne set çekilmiş bir ırmağın suları gibi kabarıp taşı ve dışarı vurdu. Öyle bir ırmak ki, hangi ufak, gizli kaynakların sularıyla beslendiğini insan fark etmez, gün gelip şahlandığı zaman, eskiden o kadar sakin görünen suların nasıl olup da böyle kabardığına şaşar kalır.

Bir yazın sonunda, pirinç harmanı sırasındaydı. Sabahtan akşama dek, herkesin, işçi tutacak parası olmayan herkesin, var gücüyle tarlada çalışması gereken bir zamandı. O gün küçük oğlan da sabahtan beri çalışmıştı. Çoğunlukla tarlada çalışmamak için başka yerde bir başka iş bahane eder, kaytarırdı. Ama, o gün ana, çalışması için onu kandırmış, ellerini okşayarak:

— «Şu birkaç gün dışını sık da iyi çalış, oğul,» diye gizlice yalvarmıştı. «Hasat derlenene dek canla başla çalış da ağabeyinin gözüne gir. Çalışır, onu hoşnut edersen hasattan sonra sana güzel bir şey alırım, en çok istediğin şeyi.»

Çocuk ise o kırmızı dudaklarını, haksızlığa uğramışçasına bükerek söz verdi, çalıştı, çabaladı. Pek öyle canla başla olmamakla birlikte kötü de çalışmıyordu işte; ağabeyinin öfkesinden yakasını kurtaracak kadar.

Ne var ki, o gün işleri bitmezden önce yağmur bastırılacak gibi olduğu için her günkü saatten daha fazla çalıştılar. Hele ana çalışmaktan bitkin düşmüştü. Zaten namusunu kurtarmak için o acı ilaçları içtiği geceden beri hiçbir zaman eski gücünü bulamamıştı. Sonunda derin derin göğüs geçirerek ağrıyan sırtını doğrulttu.

— «Ben gideyim de kızın aş yapmasına göz kulak olayım, siz gelene dek hazır olsun, oğul,» dedi. «Gücüm kuvvetim kalmadı, her yanıma acıyor gayri.»

Büyük oğlan, «Git bakalım,» dedi.

Sesi biraz sertçe çıkmıştı ama, isteyerek değil. Onun konuşma tarzı böyleydi, yoksa hiçbir zaman anasının fazla iş işlemesini istemezdi. Bunun üzerine ana iki kardeşi tarlada bırakarak gitti. Vakit o kadar geç olmuştu ki, bütün gün rahat vermeyen dilencilerle çapulcular bile gitmişlerdi.

Aş ateşin üstünde kaynamaya daha yeni başlamıştı ki, eşikte oturan kızcağız: «Kardeşim ağlıyor!...» diye bağırdı.

Mutfaktan dışarı fırlayınca ağlama sesini ana da duydu, hemen tarlaya koştu. Derlenmiş ürünlerin üzerinde büyük oğlan kardeşini orağının sapıyla amansızca dövmekteydi. Küçük ise avazı çıktığı kadar ağlayarak yumruk sallıyor, boynunu ağabeyinin kolunun sert çemberinden kurtarmaya çalışıyordu. Ama, büyük oğlan onu sınıksız tutmuş, orak sapının yassı tarafıyla dövmekte devam ediyordu.

Ana var gücüyle koşup öfkeli oğlunun koluna asıldı, yalvarmaya başladı:

— «Oğul, bu küçük daha, oğul, ah oğul!»

O böyle büyüğün koluna asılınca küçük oğlan kendini kurtardı ve bir tavşan çevikliğiyle koşup giderek gölgelere karıştı. Şimdi tarlada ikisi yalnız kalmışlardı; anayla kızgın büyük oğlu.

Ana: «Daha pek çocuk o, yavrucuğum.» diye titrek sesle mırıldandı. «On dört yaşında daha, akli fikri evunda.»

Delikanlı ise: «Ben on dört yaşındayken çocuk muydum?» dedi. «Ben on dört yaşındayken hasat vakti oyun oynar mıydım? Sen hiç beni yüzükle, urbayla, şununla bununla kandırdın mı iş işleyeyim diye? Bana ne aldınsa, kendi alnımın teriyle kazanmadım mı?»

O zaman ana münasebetsiz küçük oğlanın ağabeyine nisbet yapmış olduğunu anladı, kendi suçunu görüp ne diyeceğini bilemeyerek, dili tutulmuş gibi oğluna baktı, kaldı. Oğlan da içine birikmiş olan bütün kini boşanarak sözlerine devam etti:

— «Öyle ya, bütün para senin elinde; kazandığımı getirip sana veriyorum. Kendime metelik bile ayırmıyorum. Başka adamlar gibi ne çubuk tıttırdüğüm var, ne bir tas şarap içtiğim, ne de kendime, hakkım olan bir şey aldığım. Sen de tutmuş ona benim ömrümde görmediğim şeyleri söz veriyorsun. Hem de niçin? Zaten yapması gereken işleri yapması için! Yiyip içtiğinin, sırtına giydiğinin karşılığını bile çıkarmıyor o!»

Ana yavaş, çekingen bir sesle: «Ben ona yüzükler, urbalar filan söz vermiş değilim ki!» diye cevap verdi.

Başka zaman kendine karşı o kadar sessiz ve ciddi duran oğlunun bu kızgın halinden yarı korkmuştu, onun aynı delikanlı olduğuna inanamayacağı geliyordu.

Delikanlı son derece acı, hınçlı bir sesle, «Bal gibi söz vermişsin iştel!» diye bağırdı. «Eğer yüzükler, urbalar söz vermediysen demek ki daha büyük bir söz vermişsin. Ürün satılıp vergiler verildikten sonra canının en çok istediği şeyleri alacağım demişsin. Söz vermişsin. Öyle dedi.»

Ana bu dürüst, iyi evladının karşısında utançtan yerin dibine geçerek, «Ben birkaç meteliklik küçük bir şey

demek istediğim.» diye cevap verdi. Sonra yine cesareti toplayarak (ne de olsa bu oğlan hâlâ onun oğlu değil miydi?) ekledi:

— «Eğer küçük bir oyuncak filan alırsam dediysem onu senin hırsından kurtarmak için dedim elbet. Ne yaparsa kızılıyorsun, kızgın bakışlarınla, sözlerinle eziyorsun onu, sonra da dayaklarınla!»

Delikanlı ise daha fazla bir şey söylemedi. Yine işe sarıldı, içine bir ifrit girmiş de onu dürtüklermiş gibi çalmaya koyuldu, öylesine çabuk ve sıkı...

Ana durmuş ona bakıyor, ne yapacağını bilemiyor. İçinden, küçüğe karşı pek hoyrat davranıyor, diye düşünmekle birlikte kendisinin de haksız ve hatalı olduğunu seziyordu. Birden büyük oğlunun nerdeyse ağlamaklı olduğunu, ağlamamak için dişlerini nasıl sıktığını fark etti. Her zaman öylesine serinkanlı, kendi halinde, durgun duran bu oğlanın da şimdiye kadar hiç fark etmemiş olduğu bu içlilik işaretini görünce kalbi yumuşayıverdi. Zaten çocuklarının hangisini incitse sonra böyle yüreği yufkalanıverirdi, belli etmese bile. Şimdi de büyük oğluna her zamankinden fazla bir yakınlık duyarak inler gibi:

— «Oğul, hata işledim, biliyorum,» dedi. «Sana la-yıkıyla bakamadım son zamanlarda. Senin büyüüp adam olduğunu bile fark etmedim. Ama, adam oldun sen gayri, görüyorum ben bunu. Bundan böyle evimizin erkeği sensin. Parayı eline sen alacaksın. Eskiden beri işin en çoğunu zaten sen yaptın. Şimdi hakkın da yaptığın işe denk olacak. Evet, erkek olduğunu sonunda fark ettim. Çoktandır yapmam gerekirken ihmal ettiğim bir şey var. Onu derhal yapacağım gayri. Doğru gidip bir kız bulacağım, evlendireceğim seni. Sırayı sana, senin alacağın kıza bırakacağım. Şimdiye dek farkında değildim ama, şimdi görüyorum.»

Böylece özür diledi oğlundan. Oğlan onun anlayamadığı bir şeyler mırıldanarak arkasını döndü, kendini yine işine verdi. Ama, kendi kusurlarını böyle ortaya vurmak ananın içini rahatlatmıştı. Utancını örtmek için yüksek sesle bir şeyler söyleyerek eve döndü.

Eve döndüğü zaman biraz önceki bütün yorgunluğunu unutarak bir şeyler yapmaya başladı. Kızı:

— «Ne olmuş be ana?» diye sorduğu zaman hemen:

— «Öyle önemli bir şey yapmamış, ya da ağabeyin öyle diyor. Ama, erkek kardeşlerin kavga etmeyi ni yoktur ki!»

Koştı hemen fazlalıktan birkaç turp koparıp dildi, üzerlerine sirke, susam ve soyayağı dökerek büyük oğlunun sevdiği gibi bir salata hazırdı. Bir yandan da biraz önce söylediklerini düşünüyor, oğlunun gerçekten evlenmesi gerektiğini anlıyordu. Ona yetişkin bir erkeğe güvenircesine bel bağlamış ama, yine de erkek yerine koymamış olduğu için kendi kendini kınıyordu. Söz vermiş olduklarının hepsini yerine getirmeye bütün bütün karar verdi.

Büyük oğlan sonunda eve döndüğü vakit saat her zamankinden geç ve ortalık karanlıktı. Ana onun yüzünü ancak masanın üstündeki mumun ışığına yaklaşıncı görebildi. Oğlunu, fark ettirmeden süzdü, kendini toparlamış olduğunu gördü ve kendi tutumunu değiştirmekle onun öfkesini geçirmiş olduğuna sevindi.

Küçük oğlan ise karnının açlığından pek uzaklara gidemediği halde, ağabeyinin korkusundan içeri girmeye cüret edemeyerek sokaklarda bekliyordu. Ana şimdi büyük oğlunun üzerindeki serinkanlılığı görünce kapıya giderek:

— «Gel içeri, oğlanım!» diye küçüğünü çağırdı.

Çocuk içeri girdi. Gözleri ağabeyindeydi ama o, öfkesi şimdilik geçmiş olduğu için oralı bile olmadı. Ana-

ları da iyi bir karar vermiş olduğunu bilmenin rahatlığı içinde, sözlerini yerine getirmek için harekete geçti.

*
**

Ne zaman başı sıkışsa emmi oğluna, yengeye koşardı. Şimdi de onlara başvurdu. Kendinin bildiği gelinlik kız yoktu. Herkes birbirine akraba olup aynı soyadı taşıdıkları için köyceğizden kız almak olmazdı. Kasabadan da kimseyi tanıımıyordu çünkü, bildikleri sattığı bir avuç zahireyi alan küçük dükkânlardan ibaretti.

Ana yengeyi görmeye akşamleyin gitti. Güz yaklaşmış olmakla birlikte havalar henüz ılıktı. Yenge çocuğunu emzirirken oturup çene çaldılar. Sonunda ana da isteğinin ne olduğunu ortaya döktü.

— «Kadın kardeşim, doğup büyüdüğün köyde bildiğin gelinlik bir kız var mı? Şöyle sana benzer bir kız istiyorum, güzel huylu, doğurgan, tarla işine gelir bir kadının kişi olmalı. Evin işlerini ben daha yıllarca çekip çeviririm kendim. Onun için, alacağımız kız ev işlerinde pek becerikli olmasa da gam yemem.»

İyi yürekli yenge bu sözleri duyunca koca bir kahkaha salıverdi ve kocasından yana baktı:

— «Bakalım ona sormalı, benim gibi kadını baş belası mı sayar, yoksa baş tacı mı?»

Erkeği ise dişlerinin arasındaki bir pirinç çöpünü çiğneyerek onları dinlemekteydi. O ağır konuşması ve düşünceli haliyle:

— «İyidir...» diye mırıldandı. «Çok iyidir.»

Onun bu şekerrenk ifadesi yengeyi yeni baştan güldürdü.

— «Eh, bir gidip bakayım istersen, bacı. O köyde iki yüz kadar ev vardır; pazar da kurulur. Bunca kişinin arasından bir gelinlik kız bulunur elbet.»

Böylece konuşmalarını sürdürdüler. Pek fazla masraf etmeye vakitleri olmadığını ana açıkça söyledi.

— «Her bakımdan kusursuz olan bir kız alamayız. bunu pek iyi biliyorum. Yoksuluz, çünkü, toprağımız çok değil. Kendi sahip olduğumuzdan fazla kirayla toprak tutmak zorundayız.»

Bu kez erkek lafa karıştı:

— «Az buz bir toprağınız var ya, sen ona bak. Bugünlerde bu da bir şeydir, çoğu kimsenin bir dönümü bile yok. Ben kendi kızlarımı parası bol, toprağı bol birine vermektense biraz toprağı olan birine veririm daha iyi. Ama parası kıtmış, zararı yok. İyi bir adam, iyi bir tarla; ben kendi kızlarım için bundan başka şey aramam.»

Karısı: «İyi öyleyse babalık, izin verirsen birkaç günlüğüne bizim köye gidip bir bakayım,» dedi.

Emmi oğlu da her zamanki gibi kısaca cevap verdi:

— «İzin veririm elbet. Kızlar büyüdü, arada bir seni aratmazlar.»

*
**

Çok geçmeden yenge temiz giysiler giydi, baba evine göstermek için en son bebeciğiyle, küçüklerin arasından daha bir iki çocuk seçti. Küçüklerle baksınlar diye de büyük çocuklarından bir, iki tanesini aldı. Dört tekerlekli bir el arabası kiralayarak hepsini içine doldurdu. Öküzlerle döven dövüldüğü için kocasına şu günlerde gereği olmayan kurşuni sıpayı da kendi bindi.

Böylece yola çıktılar ve üç günden fazla kaldılar.

Köye döndüklerini duyan ana hemen karşıya koştu. Yenge görmüş olduğu bütün kızları anlata anlata bitiremiyordu:

— «O köy gelinlik kız dolu, vallahi! Bazı köylerde doğan çocuk kız olursa öldürürler ama, bizim böyle bir

töremiz yoktur. Bir ananın kaç kızı olursa olsun hepsini sağ bırakırız. onun için köy kız dolu. Kendi bildiğim belki bir düzine kız gördüm, kadın kardeş, hepsi de maşallah yetişmiş, etli, canlı, rengi, huyu yerinde kızlar, kendi oğullarımın hangisine desem alırdım. Ama, bize bir düzine değil, bir tek kız gerek. Onun için gözlerimi kısıp hepsini bir iyi gözden geçirdikten sonra üç tanesini seçtim. Sonra bu üç taneyi de eledim, baktım ki biri durmadan öksürür, burnu akar; ötekinin gözleri biraz hastaya benzer, üçüncüsü ise iyisi gibi geldi...

«İnan olsun, pek akıllı, fikirli bir kız. Her yaptığını, her dediğini önceden iyice tartıyor. Sonra köyün içinde en eline çabuk dikiş dikenin de o olduğunu söylüyorlar. Kendi giysileriyle bütün ev halkının giydiklerini yapmakla kalmaz, başkalarına da dikiş dikip az çok para kazanırmış.

«Belki senin oğluna göre az buçuk yaşlı dersin. Bir kere nişanlanmış da nişanlısı ölüvermiş, yoksa şimdiye dek evlenmiş olacmış. Ama, bence bu da pek kötü sayılmaz, çünkü babası kızı gelin etmeye can attığı için pek fazla ağırlık istemeyeceğe benzer. Sonra pek ötekiler kadar güzel de değil, fazla dikiş dikmekten rengi uçmuş az buçuk, ama, gözleri temiz ya, sen ona bak!»

Ana hemen, «Hastalıklı göz çekecek sabrım kalmadı gayri, hem evin içinde severek dikiş dikecek birine çok ihtiyacımız var. Çünkü inan olsun benim gözlerim de eski keskinliğini kaybetti,» diye cevap verdi. «Kuzum bacı, şu işi bir kes, bitir artık. Eğer bu kız benim oğlandan beş yaştan fazla büyük değilse benim başımın üstünde yeri var.»

Böylece iki gencin dünyaya gelmiş oldukları yılların aylarıyla günleri kasabadaki bir yıldız falcısının kitabına göre karşılaştırıldı ve uygun bulundu. Delikanlı at burcunda doğmuş, genç kızsı kedi. Atla kedi de birbirlerini

yemediklerine göre böyle bir evliliğin geçimli olacağına inanıldı. İki gencin kismetlerinin bir olduğuna karar verildi ve sıra gereken armağanların verilmesine geldi.

*
**

Yerdeki küçük, gizli gömüsünden ana, gümüş ve bakır paralar çıkarıp iyi pamuklu kumaşlar aldı, genç kıza kendi eliyle iki giysi dikti. O civarda gelenek olduğu üzere, kumaşları biçmek için de kaderli bir kadın çağırarak gerekti, şöyle erkekli, oğullu bir kadın-kişi. Köyceğizde ise yengeden daha kaderli kadın kim vardı? Ana o güzelim kumaşları yengeye götürerek:

— «Bas elini şuraya, kardeşçeğizim,» dedi. «Bas ki, senin kismetinin gürlüğü benim oğlumun karısına da geçsin.»

Böylece yenge kumaşlara elini bastı, kumaşları biçti. Karın kısımlarını ise gelin bunları gebe kaldığı vakit de giyebilsin, bir kenara atılıp yazık olmasın diye geniş geniş, bolca biçti.

Çıkardığı paranın bir kısmıyla da ana al renkli bir gelin koltuğu, boncuklu bir gelin tacı, yalancı inciden küpeler, kısacası düğün için gereken ne varsa hepsini aldı. O taraflarda her gelinin giymesi şart olan al pantolonu da elbet ihmal etmedi.

Böylece düğün günü kararlaştırıldı, gitgide yaklaştı, en sonunda geldi, çattı. O yılın kış mevsiminde duru, soğuk bir gün.

Ne garip bir gündü bugün ana için; yıllarca hem hanımlık, hem beylik ettiği eve şimdi yeni, genç bir kadın buyur edecekti. En iyi giysilerini giyip kapı önüne çıktı. Kırmızı gelin koltuğunun içindeki gelin yüküyle yaklaştığını gördüğün zaman anaya öyle geldi ki, daha dün kendisi bu aynı koltuğa oturmuş olarak bu eve gelin gelmiş-

ti. Şimdi kendisinin durduğu yerde kaynanası, şimdi oğlunun durduğu yerde de kendi kocası durmaktaydı.

Ana son zamanlarda erkeğini pek az düşünür olmuştu, erkek onun gözünde gerçekten ölmüştü gayri. Ne var ki orada, gelinini beklerken ananın içini erkeğine karşı öyle tuhaf bir özlem bürüdü ki! Ten isteği değildi bu; yok, o sayfa kapanmıştı artık, başka türlü bir özlemdi bu. Yaşının başının yakışı olan bir bütünlüğü, bir tamamlığı istiyordu. çünkü içinde bir yapayalnızlık vardı şu an.

Oğluna yepyeni bir gözle bakıyordu: Genç adam yalnızca onun oğlu olmaktan çıkıyordu şu an, aynı zamanda bir kadının kocası oluyordu.

Damat sırtındaki anasının yapmış olduğu yeni siyah urbasını, her zamanki çıplak ayaklarındaki pabuçları yadırgamış gibi rahatsız, dimdik, bşını önüne eğmiş, hiç kılmıdamadan duruyordu. Serinkanlı bir hali vardı, daha doğrusu anası önce öyle sandı, ama sonradan oğlunun iki yana sarkmış ellerinin nasıl titrediğini gördü.

O zaman ana içini çekti, aklına kendi kocası geldi. Gelin koltuğunun perdeleri ardından gizlice nasıl bakmıştı da erkeğin güzelliğini, her yanının, her duruşunun göze hoş geldiğini görünce nasıl sevinçten yüreği ağzına gelmişti! Doğrusu kendi erkeğinin damatlığı oğlunun bugünkü damatlığından çok daha güzeldi. Ana şu anda dünyada kendi erkeğinden daha güzel erkek görmemiş olduğunu düşündü.

Gelgelelim şöyle hayal meyal tasalanmaktan başka şeye vakit bulamadan düğün alayının öncüleri geldi: Küçük, gelinlik meyve sepetleri, kendisinin kız evine göndermiş olduğu horoz ve geleneğe göre kız evinin bu horozun yanına katarak gönderdikleri tavuk.

Bunlardan sonra gelin koltuğu getirilip damat evinin kapısı önüne kondu. Yengeyle fitne karı, daha birkaç yaşlı kadın gelini, elinden tutarak dışarı çekmeye çalıştı-

lar. Gelin de gelinliğine yaraşır biçimde nazlandı. Sonunda tahtirevandan çıktı ama, iyice utanarak, çekinerek... Gözleri yerdeydi, bir kere bile başını kaldırıp iki yanına bakmadan damat evine girdi.

O zaman ana emmi oğlunun evine girdi. O tarafların gelenegince kaynananın gelinine ilk baştan görünmesi doğru sayılmaz, sonra gelin kaynanasından korkmaz demirdi. Böylece ana akşama değin yengenin evinde kaldı.

Ama kapı dibinde duruyordu ki, gelin için söylenenleri duyabilsin.

Kimi: «İyi, dürüst görünümlü bir kız,» diyordu.

Kımı: «Elinden iyi dikiş gelirmiş diyorlar, eğer şu ayağındaki çarıkları da kendi yaptıysa parmakları gerçekten hünerli demektir!» diye fikir yürütüyordu.

Kadınlardan bazıları gidip kızın al gelinliğine dokunmaktan çekinmiyorlardı. Hatta ceketini kaldırıp içine giydiklerine bile bakıyorlardı. Kızın giysileri baştan aşağı iyi ve düzgün dikilmişti. İnce kumaş parçalarını bükerek yapılan düğümleri düzgün ve sımsıkıydı.

Kadınlar hemen koşup anaya müjdelediler:

— «Vallahi, hünerli, iyi bir kız, kadın kardeş, eli yüzü de düzgün.»

Beri taraftan erkeklerin arasında ileri geri laf edenler vardı. Bir tanesi:

— «İnan olsun, bana kalırsa pek zayıf, pek soluk benizli,» dedi.

Bir başkası: «Öyle ama birader, birkaç aya kalmaz zayıflığının çaresi bulunur,» diye cevap verdi. «Kız kışmını şişmanlatmak için erkek milleti birebirdir!»

Ve bütün bu şen şakrak, açık saçık lafların arasından gelin kız, hanım hanımcık adımlarla geçerek yeni evine girdi ve böylece evlendi.

*
**

Şimdi ana yıllardan beri yatmış olduğu yatağı bırakmak zorundaydı, gayri. Akşam olunca yatakları gelinlerin yapması o dolaylarda âdetti. O gece gelin kız ana için perdenin arkasındaki, bir zamanlar kocakarının yatmış olduğu yer yatağını hazırladı. Kör kız için de onun yanında bir yatak serdi. Küçük oğlan ise eve geldiği zamanlar mutfakta yatacaktı. İşte böyle, evin asıl yatağında şimdi büyük oğlanla karısı yatacaklardı.

Kendisiyle erkeğine ait olan yeri bu yeni karı-kocaya bırakmak anaya kolay gelmedi. Geceleyin ihtiyar kaynananın yatağında yatarken kendisi de çok ihtiyarlamış gibi geliyordu. Gündüzleri eskisi gibi olabiliyordu. Elinden iş eksik değildi, dili de buyruk verip yanlış bulmaya yatkındı. Gel gör ki, gece olunca ihtiyarlayıveriyordu. Çok zaman uykusundan uyanıyor da oğluyla gelini olduğuna inanamayacağı geliyordu. Böyle zamanlarda kendi kendine, şaşkın şaşkın düşünüyordu:

— «Ben gelin geldiğim zaman bu evde ana olan o ihtiyar da herhalde benim şimdiki durumuma düşmüştü o zaman. Ben gelin olup geldim, onu yatağından çıkarıp o yatakta onun oğluyla yattım. Şimdi de aynı yatakta bir başka kız benim oğlumla yatıyor, işte.»

Ne kadar tuhaftı, ne sonu gelmez şey, bu gizli tekerleğin dönüşü, bu sonsuz zincirin halka halka birbirine geçerek çevrilip duruşu... Bunu hayal meyal düşünmek bile sersemletiyordu anayı. Çünkü, o kendinden önce gelip geçmiş şeylerin anlamı üzerinde düşünen kimselerden değildi; olup bitenleri olduğu gibi kabul etmesini bilirdi ancak.

Bununla birlikte oğlunun evlendiği günden sonra ana kendi gözünden düştü biraz. Adca ailenin büyüğüydü gerçi; herkesten üstün sayılıyor, evin hanımı diye biliniyordu, ama kendi gözünde kendisi en üstün değildi artık.

Ana oğlunun karısına dikkat ediyordu. Saygılıydı gelin, her Tanrı'nın günü kaynanasının önünde boyun büküp eğilmekten geri kalmıyordu. O kadar ki, sonunda ana gına getirip:

— «Yeter gayri!» diye bağırdı.

Yine de gelinine kusur bulamıyordu. Sonunda gelin kızın bu kusursuzluğu bir kusur oldu çıktı ve ana kendi kendine:

— «Adam sen de, elbet bir gizli noksanı vardır ama. şimdilik gözüme çarpmıyor,» diye düşünmeye başladı.

Çünkü, gelin kız başka kızlar gibi kendini hemen ortaya vuruveren cinsten değildi. Titizdi, gayretliydi, yaptığı işi düzgün yapıyordu ve eline de çabuktu. Başka işleri bittiği zaman oturup kocasının dikişlerini dikiyordu. Her şeyde, kendine göre, dikkatli, özenli bir çalışması vardı.

Dünyada hiçbir kadının iş yapma tarzı başkasına benzemez. Ana bunu bilmiyordu. Kendisi ne yollu iş görürse bütün diğer kadınlar da o yollu iş görür sanmıştı, eskiden beri. Ama yok, bu gelin kızın iş yapma, çalışma yolu bambaşka, kendine göre bir yol. Mesela, ana gelin kızın pirince koyduğu suyu fazla görüyor, pirinci kendi pişirdiğinden, kendi sevdiğinden daha lapa buluyordu. Bunu gelin kıza da söylemişti ama, gelin kız o renksiz dudaklarını sımsıkı büzüp:

— «Ben pirinci hep böyle pişiririm,» demiş, yolunu değiştirmemişti.

Her işte böyleydi. Evin işleyişindeki birçok şeyleri kendi zevkinde değiştiriyordu. Birdenbire değil; direktip parlaması da yoktu. Usul usul, sakına sakına, yavaş yavaş gidiyor ve anaya öfkelenme fırsatı vermiyordu.

Başka bir şey daha vardı. Gelin kız geceleyin yattığı yerde hayvan kokusunu sevmiyordu. Bundan yakınmıştı ama, anaya değil, oğluna. O da daha kış sona ermeden ev-

lerine bir göz daha oda eklemek için işe koyulmuştu. Karı-koca yataklarını oraya taşıyıp artık yalnız yatacaklardı.

Ana önceleri kör kızına gelinine kızmayacağını söylemişti. Hemen kızıp öfkelenmek gerçekten kolay değildi, çünkü genç kadın hem çalışkan, hem becerikliydi.

— «Şu iş yanlış olmuş,» ya da «bu işi kötü yapmış-sın,» demek pek zordu.

Bununla birlikte gelininin bazı yaptıklarından, bazı tutumlarından ana yine de nefret ediyordu. En fazla nefret ettiği şey lapalaşmış pirinçti. Ana bu yüzden sık sık öfkeleniyordu. Sonunda sızılısını dışarı da vurdu:

— «Bu lapa doyurmuyor beni bir türlü, doldurmuyor,» demişti. «Dişe gelir yanı yok bu sulu şeyin! Kar-nımdan yel gibi gelip geçiyor, şöyle oturaklı aş gibi dol-durmuyor!»

Gelininin oralı bile olmadığını görünce bir gün giz-liden tarlaya, iş işleyen büyük oğlunun yanına gitti.

— «Oğul, söylesene karına pirinç aşını daha susuz, daha diri pişirsin biraz. Ben seni pirinci öyle sever sa-nırdım,» dedi.

Oğlan işini bıraktı o zaman. Bir an belinin üstüne yaslanıp durdu, her zamanki o serinkanlı tavrıyla:

— «Ben hoşnudum; pek iyi pişiriyor,» diye cevap verdi.

Bunun üzerine ana öfkesinin kabardığını duydu:

— «Pirinci eskiden öyle sevmezdin, işte!» dedi. «De-mek gayri benden ayrılıp ona bağladın kendini. Ona bu kadar kapılıp anana karşı gelmek ayıp değil mi?»

O zaman genç erkek, yüzü kıpkırmızı kesilerek yal-nızca, «Ben ondan hoşnudum,» diye cevap verdi, yine bel bellemeye başladı.

O günden sonra ana büyük oğluyla gelininin eve sa-hip olduklarını anladı. Gerçi büyük oğlan anasını hor gö-rür filan değildi ve her zamanki gibi çalışıp duruyordu.

Para idaresini eline almıştı ama, har vurup harman savurduğu da yoktu. Karısı da para harcamacılarından değildi. Karı-koca pek tutumluydular.

Gelgelelim karı-kocaydı onlar. Bu ev onların evi, bu tarla onların tarlasıydı ve onların gözlerinde ana, evin içindeki bir ihtiyar kadından başka bir şey değildi.

Gerçi ana tarladan, tohumdan, bunca yılda yaptığı için iyi bildiği toprak işlerinden söz açtığı zaman büyük oğlanla karısı bırakıyorlardı onu, konuşsun... Yine de, ana konuşup sustuğu vakit seziyordu ki, konuşması hiç konuşmamasıyla birdir. Çünkü karı-koca her işi kendi bildikleri gibi yapıp gidiyorlardı.

Ve anaya öyle geliyordu ki, kendisi bir hiçti gayri: bütün görüp geçirdikleri, bütün bilip öğrendikleri bir hiç yerindeydi, bir zamanlar kendinin olan bu evin içersinde...

Bunlara boyun eğmek doğrusu pek acıydı. Yeni oda yapıp da karı-koca oraya geçtikleri vakit ana yanı başında yatan kızına:

— «Ömrümde böyle çıtkırıldım görmedim! Tertemiz hayvan kokusu sanki zehirmiş!» diye dert yandı. «Kalıbımı basarım ki, o odayı bizden ayrı olsunlar diye yaptılar, biz duymadan konuşabilsinler diye. Bana hiçbir şey danıştıkları yok gayri. Mesele hayvanlarda filan değil. Ağabeyin ona öyle bir tutkun ki, utanılacak şey. Ne sen varsın gözünde, ne küçük kardeşin, hatta ne de ben; bal gibi farkındayım.»

Kız cevap vermeyince ana sordu:

— «Sen de bu fikirde değil misin, kızım? Dediğim doğru değil mi?»

O zaman kız biraz duraladı, sonra: «Bir diyeceğim var ama, diyemiyorum ana, seni incitir diye korkuyorum,» dedi.

Ana: «Deyiver evlat!» diye cevap verdi. «Üzüntüye alıştım gayri.»

Kız da, yavaş, hüzünlü bir sesle: «Ana, bu kör halimle ne yapacaksın beni?» diye sordu.

Ana eskiden beri kızının bu evde kendi yanında oturup duracağını doğal saymış, başka bir şey düşünmemişti. Onun için şimdi şaşkınlıkla:

— «Ne demek istiyorsun, kızım?» diye sordu.

Kız da, «Ağabeyimin karısı iyi kalpli değil demek istemiyorum,» diye cevap verdi. «Hainliği yok, ana. Yalnız, bana kalırsa o sen beni tez elden evereceksin diye biliyor. Başka türlüşünü aklından geçirmiyor. Daha geçen gün duydum, küçük kardeşime soruyordu, ben sözlü müyüm diye. O da değil deyince ağabeyimin karısı şaşıtı kaldı. 'Bu yaşta kız kaynana evinde gerek.' dedi.»

— «Ama, senin gözlerin kör, be evladım! Kör kızları evermesi kolay değil.»

Kız yumuşak tavırla: «Biliyorum,» diye cevap verdi.

Biraz sonra tekrar konuşmaya başladı. Bu sefer ağzı kupkuru kesilmiş de nefesi boğazını yakıyormuşçasına konuşuyordu:

— «Ama, sen de bilirsin, benim elimden gelen çok iş var, ana. Belki pek fukara bir adam bulunur, dul bir adam filan... Ağırılık filan istemediğimi bilirse belki benim yaptığım hizmete razı olacak çok fukara bir adam çıkar... O vakit ben de kendi evimi bilirim. Sen elimizden çıktığın zaman da bana sahip olacak biri olur ortada. Anacığım, yengemin beni istediğini hiç sanmıyorum, ben.»

Gelgelelim ana hırslanarak direndi:

— «Ben seni böyle esir gibi bir başka adamın evine göndermem, evlat! Fukarayız gerçi ama, sana yetecek kadar ekmek bulunur elbet. Dul adam deyip geçme, en çetin, en arzulu kocalar çoğu zaman dullardan çıkar, çocuğum. Hadi, sen uyu şimdi, kafanı yorma bunlarla! Hamdolsun daha gücüm kuvvetim yerinde, önümde yıllar var

daha. Ağabeyin de seni eskiden beri hoş tutmuştur, ta çocukluğundan beri.»

Kız içini çekerek, «O zamanlar evlenmemiştii henüz.» diye cevap verdi. Başkaca söz etmedi ve uyur gibi yaptı.

Her gece derin ve dalgın uyuduğı halde o gece anayı bir an uyku tutmadı. Yattığı yerden koyu koyu düşündü. kızının haklı olup olmadığını anlamak için olup bitenleri birer birer gözünün önünden geçirdi. Gerçi bahane bulacak bir tek belirli şey yoktu ama, yine de gelin kızın sıccakkanlı olmadığı ortadaydı. Yok, yok, gelin kız ne kocasının küçük oğlan kardeşine, ne de kör gözlü kız kardeşine karşı candan ve yakın davranmıştı.

Ananın çekecek bir çilesi daha varmış!

XV

Ana şimdi, kızının haklı olup olmadığını anlamak için her şeye dikkat eder olmuştu ve onun haklı olduğunu anlıyordu. Taze gelin kabalık etmiyordu. Konuşması her zaman uysal, görünüşe göre hep saygılıydı. Gelgelelim görümcesini ayrı tuttuğu, yaptığı bir sürü ufak tefek şeyden belliydi. Kör kızın aş tasını tam doldurmuyordu, mesela ya da anaya öyle geliyordu. Sonra, sofrada az bulur, pahalı cinsinden bir yiyecek varsa gelin kız görümcesine vermiyor, kör kızcağız da gözü görmediğinden hiçbir şeyin farkına varmıyordu. Kendi karnının açlığından kimse iki yanını görmediği için, eğer ananın dikkati keskinleşmemiş olsa, kimsenin oralı olacağı yoktu. Ama, ana böyle bir durumda hemen:

— «Kızım, bugün domuz ciğerinden çorba pişirdik, sevmez misin sen onu?» diye atılıyordu.

Kızcağız şaşırarak o uysal haliyle: «Haberim yoktu, ana, yoksa pek severim,» deyince ana uzanıp kendi kaşığıyla kızın tasına etli çorba koyuyordu.

Gelin kız kaynanasının yaptığını görünce hiç bozmadan, saygıyı elden bırakmadan, «Kusura bakma, kardeşceğizim, sana konmadığını görmemiştim,» diyordu.

Renksiz ve renksizliklerine oranla kalın olan dudaklarını hiç oynatmadan bir konuşması vardı

Ana onun yalan söylediğini bal gibi biliyordu. Hepsinin çarıklarını dikmek gelinin ödeviydi. Görümcesine diktiği çarıklara hiç özenmiyor, altlarını ince yaptığı gibi üstüne çiçek işlemek zahmetine de katlanmıyordu. Ana bunu fark ettiği zaman:

— «Nasıl?» diye çıkışmıştı. «Kendi çarıklarının her birinin üstünde çiçek var. Benim kızımın çarığına çiçek koymayacak mısın?»

Gelin o ufak, ışıksız kara gözlerini iri iri açarak. «İstersen yapayım, ana,» diye cevap verdi. «Yalnız, dedim ki, görümcemin gözleri kör olduğu için nasılsa renk filan görmüyor... Çarık yapılacak kimseler de öyle çok ki... Küçük oğlan kumar için, gezmek için kasabaya gidip gelirken ayda bir, iki çift aşındırdığı oluyor...»

Eşikte, güneş ışığında oturan kör kız bu konuşulanları duyup yengesinin küçük kardeşini kınadığını duyunca ürkek bir telaşla bağırdı:

— «Anacığım, doğru söylüyorum, çiçek filan istemem ben. Kardeşimin hakkı var. Çiçekli çarık kör gözlülerin nesine?»

Böylece ortada çatışacak bir mesele yokmuş gibi laf kapandı. Her gün olagelen bir sürü ufak tefek olayın hiçbirisi meesle değilmiş gibi kapamıp gidiyordu. Yine de bir gün ana, evin arkasına domuzun yattığı yere çöp dökmeye gittiği zaman büyük oğlan arkasından gelerek onunla konuştu:

— «Ana, sana diyecek bir lafım var. Sanma ki kız kardeşimi evden atmak istiyorum. Bana ağırlık filan geldiği de yok. Ama, insan evlenince kendi evini, ocağını düşünmek istiyor gayri. Kardeşimin yaşı daha küçük, ömrünce ona ben mi bakacağım, be ana? Başka hiç kimse nin evinde duymadım ki, insan ömrünce kız kardeşine de baksın. Yok zengin evi olur da yiyeceğin hesabı bilinmez-

se, başka. Erkeğin üstüne düşen şey anasına, babasına, karısına, bir de çocuklarına bakmak değil mi? Bak kardeşim daha genç, benden önce ölecek değil a? Baş göz etmezsek onun kendisi için de kötü olur. Kadın kısmı için en iyi çare bir an önce evlenip evini bilmek.»

Ana öfkeli yüzle oğluna bakarak çıkıştı:

— «Senin aklına bu fikri sokan o karın olacak kadındır, oğul! O odada onunla baş başa yatıp konuşuyorsunuz. Geceleyin döktüğü dillerle seni zehirliyor, kendi kanını taşıyanlara karşı bütün erkekler gibi... koynuna giren kadının elinde hamur gibi yumuşayıveriyorsun gayri...»

Öfkeli, küskün, oğluna sırtını çevirip süprüntüyü domuzun önüne attı. Durup domuzun burnunu süprüntüye daldırarak soluya soluya yemesini seyretti ama, aslında hiçbir şeyi gördüğü yoktu. Oysa her zaman hayvanların iştahla karın doyurmasını seyretmeyi ne çok severdi! Şimdiyse üzüntülü bir sesle sözüne devam etti:

— «Kız kardeşini almaya hangi adam razı olur? Ne umabiliriz? Ya fukara bir adam, öylesine fukara ki, karısını hoş tutmak bile elinden gelmez, ya da karısı ölmüş, sağlam avrat almaya gücü yetmeyen bir fukara dul adama, öyle değil mi?»

O zaman büyük oğlan, «Ben kız kardeşimi de düşünüyorum,» diye cevap verdi. «Onun iyiliğini de düşünüyorum. Gerçi sağlam kızlar ayarında koca bulamaz ama, evlenip kocasını bilme yine de hepsinden iyi onun için.»

Ana büsbütün üzüntüyle, «Bu konuşan sen değilsin, karındır, oğul,» dedi.

Oğlan inatla, «İkimiz bunda aynı fikirdeyiz,» diye ısrar etti.

Anası, «Yalnızca bunda değil, korkarım her şeyde,» deyince genç adam daha fazla sesini çıkarmadan tarlaya

döndü. Sesini çıkarmamıştı ama, fikrini değiştirmiş de değildi.

**

Buna rağmen ana bir süre, sırf inat olsun diye kızını evlendirme işiyle hiç uğraşmadı. Kendi kendine, kızına, küçük oğluna, yengeye, kısıacası kim dinlerse ona bu lafı açıyordu. O kadar ihtiyar mıyım ki, dilediğimi yapamayacağım; o kadar kocadım mı ki, kendi evimde sözüm geçmeyecek de çocukmuşum gibi beni güdecekler, şöyle edeceksin, böyle edeceksin diye bana istemediğim şeyleri yaptırtacaklar, diyordu. Bu konuda, oğluyla gelinine karşı cephe aldı. Kızına kol-kanat gerdi, bir kötülük yapılmasın, bir şeysen yoksun kalmasın diye gözünü dört açtı.

Gel gör ki, gelin de eve alıştıkça daha açık sözlü, daha dişli olup çıkıyor, o saygılı tutumu gitgide kayboluyordu. Artık başkalarının yanında da açık açık konuşur olmuştu. Bir komşunun güneşlik kapı eşiğinde kadın kadına toplanmış otururlarken, hep bir arada dikiş dikerlerken, ya da kadınların pek sevdiği bu tür toplantıların herhangi birinde gelin kız:

— «Çocuklandığım vakit halim nice olacak, bilmem, ev halkının dikişleri daha şimdi başımdan aşkın!» gibi laflar ediyordu. «Anamız yaşılanıyor gayri. Gerçi onun hizmetini görmek bana düşer, biliyorum. Onun gözü, eli, ayağı olmak benim boynumun borcu. Aldığım terbiye bu benim. Elimden geleni de yapıyorum. Dilerim Tanrı'dan, görevimde hiçbir zaman kusur etmeyim. Gelgelelim bir de şu küçük oğlan var ki, hiç karnı doymaz. Bir iş gördüğü de yok. Ama ne de olsa günün birinde evlenecek elbet, o zaman yemesine, giymesine aldığı kız bakar. Gelgelelim evde oturan kör görümce hepsinden beter. Ömrünce benim üzerimde yük olacağından korkuyorum. Anasının onu evermeye hiç niyeti yok çünkü.»

Gelin artık hep böyle konuşur olmuştı. Eğer kör kız ortalıktaysa bu sözleri duyanlar dönüp ona bakıyorlardı. O kadar ki, genç kız bu bakışları kör haliyle bile seziyor, böyle bir yük olarak yaşamının utancıyla boynunu büküyordu.

Konu-komşu arasında da kör kız üstüne laflar edilmeye başlanmıştı. Birisi:

— «Dünyada körün sayısı çok!» diyordu. «Bazılarına aileleri fal filan bakmak gibi işler yapmasını öğretiyorlar da onlar da arasına, üç beş kuruş kazanıyor. Körlerin bizde olmayan bir görüş kuvveti vardır. Bizim görmediklerimizi görürler de körlükleri onlara bir kudret verir sanki, herkes onlardan korkar olur. Bari bu kızcağıza da fal bakmak gibi bir şeyler öğretseler!»

Başkaları ise: «Fakir fukara evleri de eksik değildir, elbet,» diyorlardı. «Fakir bir ailenin yetişkin oğlu vardır, evermeye halleri vakitleri yetmiyordur. Ağıraksız buldukları kıza aptal da olsa, kel kör de olsa, topal ya da dilsiz filan da olsa razı olurlar da hiç yoktan iyidir diye öpüp başlarına koyarlar.»

Bu sefer gelin kız üzüntüyle, «Keşke benim bildiğim böyle birileri olaydı!» diyordu. «Komşular, böyle birilerini duyacak olursanız kuzum ne olur bana haber veriverin.»

Komşular da iyi yürekli oldukları için taze gelinin isteğine peki diyorlardı. Paranın şu kıt zamanında, dünyanın şu kötü durumunda, fazlalık bir boğaz doyurmanın gerçekten güç olduğuna, bir kızın da evlenip kendi evini bilmesi gerektiğine gerçekten inanıyorlardı.

Günlerden bir gün dul fitne karı ananın yanına geldi ve şöyle dedi:

— «Kadın kardeş, kızını evermeye gönlün varsa kuzey tarafındaki dağlarda oturan bir aile biliyorum. Oğulları şimdi aşağı yukarı on yedi yaşında, kuzeydeki ille-

rin birinde kıtlık çıkıp açlık baş gösterince göç etmişler. Dağın eteğinde çorak bir yere yerleşmişler Bizim köy değil de daha yukarda, hükümete ait bir toprak. Çok geçmeden erkek kardeşlerinden biri daha göç edip yanlarına gelmiş. Şimdi hepsi bir oturuyorlar. Toprak verimsiz, halleri vakitleri yerinde değil gerçi ama, sen de yoksul kadının birisin. kızın da kör, kadın kardeş. Yol masrafını verirsen, istersen gidip senin adına bir bakıvereyim. Aslını ararsan ne vakittir gidip babamın evini bir ziyaret etmek istiyorum. Gelgelelim yol parasını kaynımdan istemeye yüzüm yok. Bir başkasının evinde dul karı olmak ne zor şeymiş!»

Ana ilk önce fitne karının teklifine kulak bile veremeyerek: «Ben kendi kızıma kendim bakarım, kadın kardeş!» diye bağırdı.

Sonradan bu sözlerini yengeyle emmi oğluna da anlattı. Emmi oğlu onu, yüzünde ciddi bir bakışla dinledi, dinledi de en sonunda:

— «Bu dünyada temelli olsan elbet bakarsın kızına. hemşire,» diye cevap verdi. «Ama, göçüp gittiğin zaman, bizler de öldüğümüz zaman, hatta iyice kocadığımız zaman kim bakacak bu kıza? Bir gün gelecek adımız büyük olsa da kimse bize aldırış etmeyecek gayri... Sonra vakitler büsbütün kötüleşirse herkes önce kendi çocuğunu kayıracak elbet, sen de göçüp gitmişsen kızının hali nice olacak?»

O zaman ana diyecek laf bulamadı.

Doğruydu, dünyada temelli olmadığı. Her an ölüm gelip çatabilirdi. O tapınaktaki gizli gece onun hayatını büsbütün kısaltmıştı belki de, çünkü o zaman bu zamandır eski dinçliğini bir türlü bulamamıştı.

O yaz havadan mıdır, sudan mıdır, bir de bağırsak illeti gelip musallat oldu anaya. Yemek yemesini eskiden beri severdi. İştahla, bulduğunu yerdi. Ama, o yaz hava her yazdan sıcaktı ve ortalık sinekten geçilmiyordu. Öyle ki, rüzgâr estikçe sinekleri yiyeceklerin içine atıyor, her yere, her şeye karıştırıyordu. Sonunda ana, bırakın şu sinekleri kendi haline, diye bağırır oldu. Öldürmekte bir fayda yoktu, çünkü, vakit harcamaktan başka bir şey değildi. Öldürülen sineklerin yerine daha fazlası geliyordu.

Karpuzların da pek bol, pek iri olduğu bir yıld. Kestsildiği zaman içleri cinslerine göre kopkoyu kırmızı ya da sapsarı çıkıyordu. Kavun karpuzun hiç bu kadar tatlı olduğu yaz görülmemişti.

Ana pek severdi bu meyveyi. Pazarda satılamayıp ellerinde kalanlardan ya da güneşte hemen olgunlaşıp da geçmeye başlayanlardan ye babam yiyordu. Karnı doyduktan sonra da kavun karpuz ziyan olmasın diye yemekte devam ediyordu.

Bütün bu yediği kavun karpuz mu dokundu, bir kötü yel mi girdi içine, yoksa birisinin lanetine mi uğradı, bilemedi. Gerçi lanet okuyacak kadar onu sevmeyen birinin olduğunu sanmıyordu ama, belki işlediği günahı sezmış olan o ufak tefek Yaşayan Tanrıça'ydı...

Her neyse, illet geldi anayı buldu, içini dışına çıkardı sanki. Günlerce kadıncağız, içerisi bomboş, hasta yattı. Kuvvet versin diye bir yudumcuk bile çay içecek olsa öğürüp duruyordu.

Ananın böyle bitkin, güçsüz yattığı sürece gelin kız evi güzelce çekti, çevirdi, kaynanasının bakımı için elinden geleni yaptı, saygıda da kusur etmedi. Kör kız da anasına bakmak için elceğizinden geleni yapmaya çalışıyordu ama, ne çare eli ağırdı, gereken şeyi vaktinde görüp yapamıyordu. Bu yüzden de yengesi çok zaman ona:

— «Sen şöyle kenara çekil de otur biraz, kardeşce-

ğizim. İnan olsun, ayağıma dolaşınca yararından çok zararın oluyor!» diye başından savıyordu.

İşte bu hastalığı sırasında elden ayaktan düşünce ana, hiç istemeye istemeye gelinine, bu eline çabuk, becerikli genç kadının eline bakar oldu. Kendi kör kızını koruyacak da gücü kalmamıştı. Küçük oğlan da şu günlerde eve arasıra anasının hatırını sormaya geliyor ama, çok durmadan yine çıkıp gidiyordu. Anasının onu ağabeyine karşı koruyacak gücü de yoktu ki!

Bu perişan halinde gelin kızın becerikli ve titiz tutumlarıyla döşeginin çevresinde dönüp dolandığını görmek anaya teselli oluyordu. Sonunda illet onun yakasını bırakıp başka bir kısmetlisinin başına gidince ana, yatağından kalktı ama, tamamen gelinine güvenmekten de vazgeçmedi. Gelin kızı sevdiğinden değil, onun eline baktığı için.

Bir dereceye kadar kendini toparlamakta ana pek güçlük çekti, sağlığını da hiçbir zaman tam anlamıyla kazanamadı. Pek sevdiği lahanaları, kavun karpuzu, topraktan çıktıkları gibi çiğ çiğ ağzına atıp çiğnemeye bayıldığı fıstıkları yiyemez oldu. Yiyip içtiğine, bakalım bozacak mı, bozmayacak mı diye her seferinde dikkat etmesi gerekiyordu. Böyle ince eleyip sık dokumaktan bıkarak istediğini yerim, karnım istemezse istemesin diyor bir dikkatsizlik etmeye kalkışır kalkışmaz da bağırsak illeti hemen geri geliyordu. Hatta fazla çalışıp da biraz esintiye bile otursa o kötü illet hemen fırsat kolluyor, onu yine bir süre yere seriyordu.

Bu çaresiz halinde ana şuna kanaat getirdi ki, kızı gerçekten evlenmeli, evini bilmeliydi, çünkü bu evde onun yeri yoktu. Ana kızının bu evde rahat edemediğini, kendini herkese yük saydığını şimdi açıkça görüyordu. Yine de ağzını açıp söylenecek gücü yoktu.

Bir gün kör kız anasının yalnız olduğu bir zaman yanına geldi:

— «Ana ben burda, ağabeyimin evinde daha fazla kalamam gayri,» dedi. «Ah, ana, nasıl olursa olsun bir kocaya varayım daha iyi! Hiç olmazsa istemezlik etmezler!»

Ana da bundan sonra direnmedi artık. Birkaç sözle kızını avuttu. Kışın, sıcaklar geçip iyice kendini topladığı zaman da bir gün fitne karının evine gitti.

Kocakarı, kapı eşığına oturmuş, hâlâ nakış işliyordu. Ama eskisine oranla çok kalın, kaba iplik kullanmak zorundaydı. İşlediği çiçekler de gülünecek durumdaydı. çünkü gözleri (kendisi üzerine böyle bir şey kondurmakla birlikte) eskisi kadar keskin değildi artık. Ana onun yanına oturarak bezgin sesle:

— «Hakkın varmış, kardeş,» dedi. «Kızımın evlenmesi gerek, kendi iyiliği için, bunu görüyorum. Varsın senin dediğin kişi olsun. Ötede beride ona koca arayacak takatim yok benim. O illet yakama yapıştı yapışalı hiçbir şeyle uğraşacak gücüm kalmadı, sanki.»

Fitne karı kendi cebinden para çıkmadan yapacak bir iş bulduğuna pek sevindi. Hemen bir araba kiraladı ve on beş, yirmi kilometre ötede, baba köyünün bulunduğu vadiye gidip birkaç gün kaldı.

Yolculuktan döndüğü günün akşamı ananın evine gitti ve onun yalnız bir köşeye çekerek kulağına fısıldadı:

— «İşin pek rast gitti, bacı. Bir aya kalmaz sonuca bağlarız, gayri. Doğrusu yoruldum, bittim ama, ne zararı var, senin iyiliğin için yaptım. Eski dostuz biz gayri, kadın kardeş, aramızda hatır var.»

Bunun üzerine ana ayırmış olduğu bir gümüş parayı koynundan çıkarıp fitne karıya vermek istedi. Kadın hemen onun elini itti, almam diye yeminler etti, iki eski

dost arasında böyle şeye ne gerek, dedi, daha bir sürü laf etti, yine de sonunda parayı aldı.

Ana her şeyi kararlaştırarak iyice düşünüp taşındıktan, daha doğrusu düşünüp taşınmaya çalıştıktan sonra işi gelinine açtı. Gelin kız sevindi bu işe, sevindiğini de gizlemedi.

— «Böyle aceleye gerek yoktu, ana,» demekten de geri kalmadı. «Benim görümcemden yüksündüğüm yok. Bir yıl, iki yıl daha otursun, başımla beraber. Hatta ölünceye dek otursa yüksünmem ama, pek yoksuluz, bakılacak boğazları saymamız şart, onun için...»

Görümcesine karşı eskisinden daha iyi davranmaya başladı. Hatta çeyizlik yeni giysiler dikmeyi kendiliğinden teklif etti. Üç parça eşya dikti kör kıza. Koyu mavi bir hırkayla pantolon, bir de en yoksul gelinlerin bile giymesi şart olan kırmızı kumaştan pantolon. Bunlardan başka birkaç çift çarık da yaptı ve üzerlerine kırmızı birer çiçek işledi.

Yine de, enikonu bir nişan, bir eğlenti filan yapmadılar. İki ev arasında armağanlar da verilip alınmadı, çünkü kız, erkek tarafınca iyi, kârlı bir kısmet sayılmıyordu.

Kızın kendisine gelince, nişan günü ağzını açıp da bir tek şey söylemedi. Anası ona evlenince olup bitecekleri anlatırken kızcağız dinledi, dinledi de hiçbir şey demedi. Yalnızca geceleyin bir ara ansızın elini uzatıp annesinin yüzüne dokundu:

— «Anacığım, çok mu uzak orası? Arasına gelip beni göremeyecek misin? Ne yapıp ne işlediğimi soramayacak mısın?» dedi. «Benim gözlerim öyle kör ki, bilmediğim uzun yollardan, dağ tepe seni görmeye gelemem gayri!»

O zaman anası da elini uzatıp kızını okşadı. Kızcağız yattığı yerde tir-tir titriyordu. Ana gizliden gizliye göz-

yaşları döktü o zaman. Gözyaşlarını karanlıkta yorganın ucuyla silerek tekrar tekrar:

— «Gelirim, kızım, hiç kaygı etme sen, inan olsun gelirim,» dedi. «Geldiğim zaman da sen bana her şeyi anlatırsın. Eğer seni hoş tutmuyorlarsa ben onlara edeceğimi bilirim elbet! Sana hor baktırmam ben!» Sonra içi yanarak ekledi: «Ama, hiç uyumadın bu gece sen.»

Kız: «Kaç gecedir uyku tutmuyor ki!» diye cevap verdi.

Ana sevgiyle, «Korkacak şey yok ki, evladım,» dedi. «Gözlerin kör ama, yine de beceriklisin, elinden iş geliyor. Öbür tarafın da haberi var gözlerinin görmediğinden. Sana suç bulmazlar ya bu yüzden! Sakladık, söylemedik de diyemezler.»

Sonunda kızcağız hafif, tedirgin bir uykuya daldı. Ana ise uzun zaman uyuyamadı. Kendi kendini son derece suçlu görüyordu. Kendi işlediği bir günah yüzünden kızının cefa çektiğini seziyordu. Bu günahın ne olduğundan emin değildi pek, yine de eskiden beri daha iyi, daha düşünceli bir insan olmadığına şimdi pişmandı.

Sonra acaba biraz çabalasa kızını verecek daha yakın bir köy bulamaz mıydı, şöyle ayda bir filan gidebileceği bir yer? Biraz bir paraya karşılık gelip kendi köylelerinde oturacak bir içgüveysi filan bulamaz mıydı?

Bunları aklından geçirirken bile içi kan ağlıyordu; çünkü, büyük oğluyla gelininin bu kadarlık bir masrafa bile razı olacaklarını sanmıyordu. Paranın idaresi şimdi onların elindeydi. Böylece ana yüreği kabarak düşündü:

— «Kızımı dövdükleri bile olacak elbet, dövmezler diye umsam yalan! Ya damadın ya da kaynananın yeni gelini arada bir dövmedikleri eve az rastlanır, bizimki gibi... Kör kızımın dayak yediğini bilmek ya da işitmek ciğerimi paralar benim, öyle bir tasa olur ki başıma... Hele yakın yerde olsak da kızcağızım gelip bana dert ya-

nacak olsa, bir kere baş-göz ettikten sonra elimden de bir şey gelmez, bu derde dayanamam gayri... En iyisi gözü-mün görmeyeceği, kulağımın duymayacağı bir yerde olsun. Göz görmeyince gönül katlanır, bana da o derece tassa olmaz bari.»

Böylece ana yattığı yerden, ne çileli başım varmış diye daha bir hayıflandı. Sonra düşündü ki, elinden gelebilecek bir tek şey vardı. Kendisi gelin olurken ana-cığının yapmış olduğu gibi şimdi o kızına birkaç parça gümüş para verebilirdi, hiç olmazsa...

Gün doğmazdan önceki saatin karanlığında yatağından kalktı. Hayvanlarla tavukları uyarıp ürkütmemek için usulca gitti ve yerdeki delikten küçük para çıkını çı-kardı, açtı. Paranın içinden beş tane gümüş ayırıp koy-nuna soktuktan sonra çıkıyı yine deliğe koyup kapadı. Koynunda gümüşlerin ağırlığını duymak için birazcık ol-sun yatıştırdı.

— «Gelin olurken yanında topluca gümüş parası bulunmak her fukara kızına nasip olmaz!» dedi kendi ken-dine. «Kızımın hiç değilse parası olacak köşesinde.»

Ve bu küçük avuntu parçasına sımsıkı sarılarak so-nunda uyudu.

*
**

Böylece günler gelip geçti. Pek öyle sevinçli günler değildi bunlar. Ne gezer... Kadın artık en küçüğünün var-lığından bile zevk almaz, gelip gelmeyişi üzerinde bile durmaz olmuştu. Ancak, küçük oğlanın sağlıkça iyi oldu-ğunu, kimseye söylemediği bir işlere dalmış, hayatından hoşnut görüldüğünü anlıyordu.

Sonunda, kızının gelin olup gitmesi geldi çatı. Ka-dının yüreği ağzında, bakalım gelin almaya kimler gele-cek, diye bekliyordu. Kızını alıp götüreceklerin nasıl in-

sanlar olduğunu görünüşlerinden anlamak için gözünü dört açmıştı.

Bahar başında bir gündü. Mevsim henüz tam olarak açılıp serpilmemişti. Bahar olduğu söğüt dallarının açık yeşil renginden, şeftali ağaçlarındaki taze kahverengi tohumcuklardan ve köy çocuklarının koparıp yedikleri otlardan belliydi. Yoksa toprakta kışın kısırlığı vardı henüz; buğdaylar boy atmamış, sürülü toprak üzerinde ancak küçük mızraklar halinde başlarını uzatmışlardı ve esen rüzgârlar hâlâ soğuktu.

Gele gele eyersiz boş eşeğe binmiş ihtiyarın biri çıkageldi. Eyer yerine eski, pis, paçavra bir hırkayı eşeğin sırtına koymuş, onun üzerine oturmuştu. Ananın yüreği durur gibi oldu. Bu ihtiyarın bakışını beğenmemişti, hiç. Gerçi adam gülümsüyor ve yüzüne bir yumuşaklık vermeye çalışıyordu ama, ihtiyar bir tilkinin yüzüydü bu, hiçbir yumuşaklığı yoktu. Etrafı derin kırışıklarla çevrili kurnaz ifadeli gözler, seyrek, kır bir bıyık altında hep somurtmaya alışık olduğunu belli eden, şu anki gülüşünün yalan olduğunu gizleyemeyen daracık, dudaksız bir ağız...

Adamın sırtındakiler de paçavra halindeydi, yoksa yamalı ve temiz filan değildi. Eşeginden indiği zaman da halinde, tavrında bir terbiye, bir incelik göremedi ana. Oysa o kadarcık insanıyet, terbiye herkeste bulunur; insanın ille okumuş, kibar olması şart değil... Adamın bir ayağı da öbüründen kısaydı. Lime lime dökülen urbalarını bir ip parçasıyla beline bağlamıştı. Topallaya topallaya geldi, kaba saba bir tavırla:

— «Kör bir kız varmış, onu almaya geldim,» dedi.
«Nerede kendisi?»

Bu koca adamı daha ilk görüşte öylesine gözü tutmamıştı ki, hemen atıldı:

— «Senin damat evinden geldiğini gösteren ne işaretin var? Nerden bileyim?»

Adam yine sırtıttı ve, «Gelip konuşan o şişman karı beni tanır,» diye cevap verdi. «Bu kızı kardeşimin oğluna bedava verirler diye o söylediydi.»

O zaman kadın, «Bekle çağırtayım,» dedi.

O gün aylak aylak evde oturmakta olan küçük oğlanı hemen fitne karıya saldı. Fitne karı da ihtiyar bacaklarının var gücüyle koşarak geldi. Adama bakıp gülerrek anaya:

— «Ta kendisi, senin damadın amcası bu!» dedi. «Nasılsın bakalım, amca, iyisin ya? Karnını doyurdun mu bari?»

Koca adam dişsiz damaklarını gösteren bir sırıtışla, «Doyurdum ama, doğru dürüst değil, ne yalan söyleyim!» diye cevap verdi.

Bu arada ana gözlerini bir an bile ondan ayırmıyordu. Sonunda fitne karıya döndü ve hiç sözünü sakınmadan:

— «Gözüm tutmadı benim bunu!» diye konuştu. «Kızıma daha iyi bir şey layık görürdüm ben!»

Kadın da yüksek sesle gülererek, «A kadın kardeşim, damat değil ki bu koca adam,» diye cevap verdi. «Damadın kendisi pek uysal, pek yumuşak başlı bir gençtir, doğrusu.»

Şimdi yenge de çıkagelmişti, ananın büyük oğluyla gelini de. Sonra emmi oğluyla daha birkaç köylü geldiler. hepsi durup ihtiyarı süzdüler. Doğrusu ne kılığını kıyafetini, ne de halini tavrını hiçbirinin gözü tutmadı.

Gelglelim söz verilmişti bir kez. Bazıları:

— «Ne yaparsın, untutma ki senin kızının da gözleri kör, bacı,» dediler.

Gelin kız da, «Söz kesilmiş, karar verilmiş gayri, ana-

cığım,» dedi. «Bu vakitten sonra sözden dönmek olmaz. Kızımı vermem dersin hepimizin başına iş açarsın.»

Karısının bu sözlerini duyan büyük oğlan da hiç sesini çıkarmadı.

Ana yalvarırcasına emmi oğluna baktı o vakit. Emmi oğlu onun bakışını gördü, ama başka yana bakıp başını kaşımaya başladı. Ne diyeceğini bilemiyordu, çünkü. İyi kalpli, kendi halinde bir insandı. Bu gelen koca adamın bakışını o da pek beğenmemişti gerçi. Gelgelelim bazen yoksullukla kötülüğü ayırt etmek güçtür. Yırtık pırtık giysileriydi bu adama böyle kötü görünüm veren, belki de. Sonra bir iş kararlaştırılıp, pişirilip kotarıldıktan sonra sözden dönüvermek de kolay değildi.

Böylece emmi oğlu ne diyeceğini bilemediği için hiçbir şey demedi. Öte yana çevirdi başını, bir ufak saman çöpü alıp dişlerinin arasında çiğnemeye koyuldu.

Fitne karı ise kendi onuruna leke sürüleceğini anlamış, hep: «Damat değil ki bu gördüğün, kadın kardeş,» deyip duruyordu. İştten böyle en son dakikada vazgeçiliverirse kendisi rezil olacaktı.

— «Amca be, senin kardeşinin oğlu agucuk-bebek gibi uysal bir çocuktur, deyiversene!»

Koca adam sırttı, başını sallayarak zoraki bir gülüşle; hırıltılı bir sesle: «Doğru dedin, kadın kardeş, agucuk-bebekler gibidir, kardeş çocuğum,» diye cevap verdi. En sonunda da sabırsızlanarak:

— «Gece olmadan evimize varacaksak yola düzülme gerek,» dedi.

Bunun üzerine ana, başka ne yapacağını bilemerek kızını eşeğin sırtına bindirdi. Kızcağız yeni, gelinlik urbalarını giymişti. Ana küçük gümüş para çıkısını onun eline sıkıştırdı ve kulağına:

— «Bu senin kendin için, kızım, sakın onlara elinden kaptırma,» diye fısıldadı.

Ve en sonunda ihtiyarın eŖeęi dehlediğini görünce yüreği yeni baŖtan yanarak:

— «Çok geçmeden gelirim, kızım!» diye bağırdı. «Sana nasıl baktıklarını görürüm. Her Ŗeyi aklında tut ki, geldiğimde bana bir bir sy­lersin. GidiŖlerini beğenmezsem seni tutup geri getirmekten de çekinmem ben.»

Kr kız da o kupkuru dudakları titreyerek, «Biliyorum, anacığım, yüreğime su serpen de bu zaten,» diye cevap verdi.

Gel gör ki, ananın içi kızını bırakmaya razı gelmiyordu, bir türlü. Onu birazcık daha alakoymak için sy­leyecek son bir Ŗeyler daha vardı. Kızına sımsıkı sarılarak:

— «Kızcağızıma sakın ateŖ yaktırmak yok ha, koca adam!» diye bağırdı. «AteŖ yakamaz o, sonra gözlerini acıtır dumanlar...»

İhtiyar döndü, sırtıttı yine. Ananın dedikleri sonunda kulağına girince:

— «İyi, iyi, dediğin olsun,» diye mırıldandı. «Sy­lerim evdekilere.»

Sonra eŖeęi yine dehledi, kendi de eŖeęin yularından tutarak yola düzüldü.

Böylece gelin gitti kr kız. Elinde körlüğünün damgalarını tutuyordu, urba bohçası da eŖeęin terkisine bağ­lanmıŖtı. Anası durdu, onun gidiŖini seyretti. Ciğeriyle bir yanıyordu ki, deme gitsin, gözleri yaŖ içindeydi. Gel gör ki, yapmıŖ olduğundan baŖka ne yapabileceğini de bilemiyordu.öylece durup evladının ardından, kız tepeninstnden aŖıp gözden kayboluncaya değin baktı.

XVI

Anaya şimdi içindeki tasaları yatıştırmak, kör kızının ardında bıraktığı boşluğu doldurmak düşünüyordu. Ev ne kadar sessiz geliyordu şimdi ona, kızının yürürken çaldığı o küçük çingırağın duru, yakınan sesi kesilince evin önündeki sokak ne kadar sessiz kalıvermişti! Ana dayanamıyordu buna. Çaresiz kendini yine toprak işine verdi. Oğlu onun çalışmasına razı değildi. Tırmığını eline aldığı görürnce:

— «İş işlemenin gereği yok be ana,» dedi. «Senin bu yaşta tarla işi yaptığını görenlere sonra ben rezil olurum.»

Ana eski dikliğiyle, «Pek öyle sandığın kadar yaşlı değilim ben daha,» diye oğluna çıkıştı. «Bırak biraz toprakla uğraşayım da derdimi dinlendireyim. Avunmam gerek, görmüyor musun?»

Genç erkek ise inatla, «Bana öyle geliyor ki, yok yere kendini üzüyorsun, anacığım,» dedi. «Dur bakalım, belki korkuların asılsız çıkar. Daha şimdiden yüreğini kabartmak niye?»

Ana ise şu günlerde hiç yakasını bırakmayan bir karamsarlık, bir durgunlukla, «Anlamıyorsun,» diye cevap verdi. «Siz gençler... hiçbir şeyden anladığınız yok.»

Oğlan anasının ne demek istediğini bilemeyerek şaş-

kın şaşkın bakakaldı, ama kadın başkaca laf etmedi. Tırmığını fırlattığı gibi, sessiz sedasız, tarla yolunu tuttu.

Gelgelelim, artık pek uzun çalışacak gücü olmadığı doğrudu. Azıcık kendini zorlayınca hemen teri boşanıverdi. Üstüne de, ılık bile olsa bir rüzgâr esince kadın hemen tepeden tırnağa ürperdi ve o eski illet geldi yine yakasına yapıştı.

Aylaklığa alışmak zorundaydı, ister istemez. İyileşip de ayağa kalkınca artık tarla hizmetine filan kalkışmadı, tembel tembel kapı eşiklerinde pinekler oldu. Evin içinde bile elini kıpırdatmasının gereği yoktu, çünkü her işi gelini görüyordu, hem de sırasıyla, yollu yolunca.

Her işi iyi yapıyordu, doğrusu, kaynanası bunu inkâr edemezdi. Bir tek noksanı çocuğu olmayışındı. Eli kolu bomboş oturup duran ana, bir zamanlar kendi yavrularının oynayıp durduğu kapı önünü şimdi bomboş görünce içinde bir eksiklik duyuyordu. Bütün gün oturduğu yerden eski günleri anıyordu. Bir zamanlar nasıl genç, dinçti, elinden işi eksik olmazdı. Erkeği, bebekleri yanında... Kendisi evin geliniydi o zamanlar, kocakarı olan bir başkasıydı... Derken kocası çekip gitmiş, bir daha da haber çıkmamıştı... Kadın, içi hop ederek bu düşünceyi aklından çıkardı. Yine de, hayat nasıl bomboş kalıvermişti, gayri. Büyük oğlan bütün gününü tarlada geçiriyordu. Hasat vakti mal sahibinin vekiliyle çekişip duruyordu. Yeni biriydi bu vekil; ufak tefek, kavruk adamın biri; mal sahibinin emmi oğlu mu ne oluyormuş.

Başkalarından duyuyordu bunu ana, yoksa kendinin adama bir kere bile baktığı olmamıştı. Kör kızı da gitmişti, gayri. Küçük oğlanı ise çoğu vaktini kasabada geçiriyor, eve pek seyrek uğruyordu.

Ama, yine de bu oğlanın elinde olması bir şeydi. Kadının oturduğu yerden çok zaman onu düşünüyordu. Çocuklarının içinde en çok sevdiği hâlâ oydu. Delikanlı ara-

sıra gelip bomboş kalan hayatına giriyor, beraberinde her zaman şenlik, sevinç getiriyordu. Küçük oğlu geldi mi ana kıpırdanıyor, içindeki boş tasalı düşüncelerden kurtuluyor, delikanlının güzelliği karşısında gülümsemekten kendini alamıyordu. Çocuklarının içinde en güzeli de bu oğlandı, hık demiş burnundan düşmüşçesine babasına benziyordu.

Son zamanlarda delikanlı eve başını dikip göğsünü gere gere gider gelir olmuş, ağabeyinden korkusu kalmamıştı, çünkü kasabada ücretli bir işte çalışıyordu.

Bu işin ne olduğunu hiç açıkça anlatmış değildi anasına. Yalnızca iyi bir işmiş, bazen eline bir sürü para geçiyor, bazen de hiç geçmiyormuş. Kazancını ağabeyine hiç göstermiyor, ancak kılığının kıyafetinin düzgünlüğüyle belli ediyordu. Bazı bazı, heyecan ve sevinçli olduğu günler anasının eline bir parça gümüş para sıkıştırıp:

— «Al ana, harçlık yap,» dediği oluyordu.

Ana da parayı alıyor, küçük oğlunu büsbütün sevip övüyordu. Anasının eline biraz harçlık vermek büyük oğlanın aklına bile gelmezdi. Evin erkeği oldu olalı bütün para onun elindeydi. Ananın karnı daima toktu. İştahı yerindeydi ve yiyebildiği kadar yiyordu. Sırtı da eskisinden pekti, çünkü urbalarını gelini dikiyor, neye ihtiyacı varsa hepsini yapıyordu. Gerçi ana daha yıllarca yaşamak niyetindeydi ama, kefenlikleri bile çoktan yapmış, hazırlanmıştı.

O ne isterse alıyorlardı, oğluyla gelini; içini yatıştırarak bir çubuk, güzel, lif lif tütünler, midesini ısıtacak sıcak sarı şarap. Gelgelelim eline bir parça gümüş verip de:

— «Al, ana, gönlünden geçen ufak tefek şeylere kul lan,» demek akıllarına gelmiyordu.

Ana ağzını açsa da biraz harçlık istese oğluyla karısı hiç kuşkusuz birbirlerine bakarlar:

— «Peki, ne alacaksın? Biz senin her istediğini yapmıyor muyuz?» derlerdi.

Ana bunu çok iyi biliyordu.

Bunun için de küçük oğlunun eline sıkıştırdığı bir parça gümüş, ötekilerin bütün yaptıklarından daha hoşuna gidiyordu. Ana parayı koynunda saklıyor, gece olunca yatağından kalkıp yere gömüyordu.

Ne çare ki, küçük oğlan her zaman anasının dizinin dibinde değildi. Çoğu günler kapı önünde gelin kaynana yalnız başlarına oturuyorlardı ve anaya öyle geliyordu ki, evleri boşlukla dopdoluydu. Oturduğu yerden içini çekerek çubuğunu tüttürüp duruyordu. Şu günlerde görüp geçirdiklerini düşünmekten başka yapacak bir işi yoktu...

Ama başına gelmiş olan o bir tek şeyi hiçbir zaman isteyerek düşünmüyordu. Düşündüğü zaman aklına hemen kör kızı geliyordu. Kadın bu ikisinin tanrılar gözünde tek şey olduğundan her zaman kuşkudaydı. Bazı bazı bir avuntu aramak için bir tapınağa filan gitmek geliyordu içinden, nasıl bir avuntu aradığını bile bilememekle birlikte... Sonra yine o eski günahını hatırlıyor, bu günahı affettirmek için artık iş işten geçmiş gibi geliyor, oturduğu yerde oturuyordu.

Böyle zamanlarda içini çekerek tasalı tasalı kör kızından söz açıyordu. Bu çeşit sözlerle karşı hemen bir cevap bulup oturtmak da gelininin huyuydu:

— «Kızın rahatı iyidir, sanırım. Onu oğluna almaya razı olan bir baba buluşunuz herkes için ne mutlu oldu!»

Ana da köpürerek, «Benim kızım hünerlidir!» diyordu. «Onun ne kadar hünerli olduğuna sen hiç inanmadın, biliyorum. Ama, sen gelmezden önce öyle çok işime yarardı ki! Sen geldikten sonra ona hiçbir iş gördürtmedin, ne marifetli olduğunu hiç görmedin onun için!»

Gelin elindeki dikişi, iyi olup olmadığını görmek için gozune yaklaştırarak, «Kim bilir, belki,» diye cevap ve-

riyordu. «Gelgelelim, ben başladığım işi tez elden bitirmek isterim, oysa gözü görmediği için işini bir türlü bitiremiyordu.»

Ana yine göğüs geçirerek bomboş kapı önüne bakıyor ve, «Bir çocuk doğur gayri, a gelin!» diyordu. «Ev dediğinin içinde bir, iki, üç tane çocuk olmalı. Böyle bomboş evlere alışık değilim ben! Senin çocuğun olmayacaksa bari küçük oğlanım evlense, diyorum. Ne çare ki, o da kim bilir hangi sebepten bir türlü evlenmiyor!»

*
**

Genç kadının içini kemiren dert de zaten beş yıla yakın zamandır evli olduğu halde hâlâ çocuğu olmayışydı. Kimseden habersiz tapınaklara gidip adaklar adanmış, bildiği her yola başvurmuştu, yine de bedeni kısırlıktan kurtulamıyordu. Gelgelelim kibirliydi de, derdini dışına vurmak istemediği için kaynanasının bu gibi sözlerine karşı:

— «Vakti gelince oğlanlar doğuracağım elbet,» diye cevap veriyordu.

Ana ise huysuz huysuz, «Vakti geldi de geçiyor bile,» diye söyleniyordu. «Bizim köyde duyulmuş şey değil ki, bir kadının kocası olsun da çocuğu olmasın. Bizim erlerimiz dünya evine girer girmez baba olurlar, avratlarımız da doğurgandır; senin anlayacağın, tohum iyi, toprak iyi...Besbelli senin bir gizli illetin var ki, seni böyle kısır yapıyor. Bir de gelinlik urbalarını bol bol, geniş geniş yaptım, sanki pek işe yaradı!»

Ana fırsatını bulunca yengeye de dert yandı: Ağzına yengenin kulağına yaklaştıracak:

— «İşin içyüzünü bal gibi biliyorum ben,» diye gizlice söylendi. «Benim gelin kızışmak nedir bilmiyor. Soluk benizli, sapsarı bir şey. Her günü birbirine benziyor.

İçerisinin hiç şöyle bir iyice kızışmadığı besbelli. Gerçi gelinliklerini nasipli olsun diye sen biçtin ama, onda bu soğukluk olduktan sonra kaç para eder!»

Yenge gülümseyip başını sallayarak, «Doğrudur, böyle soluk, kansız karılar geç doğurur.» dedi. Sonra gülümseyen gözlerinde anlamlı bir bakış belirterek ekledi: «Beri yandan da gençliğinde senin kadar çok kızışan kadın az bulunur, kadın kardeşim. Bunun her zaman hayırlı bir şey olmadığını sen kendin de iyi bilirsin ya!»

Bu kez ana çarçabuk cevap verdi: «Bilirim elbet...»

Bir süre sustu, sonra istemeyerek, «Titiz, becerikli kadın doğrusu, Allah için.» dedi. «Pek temiz, hatta biraz fazla titiz. Yağ kavanozunu filan öyle çok yıkayıp ovuyor ki, yağları ziyan bile ediyor gibi geliyor bana. Kendi vücudunun kızıştığı günler ona öyle uzak geliyordu! Evet, e bu olsa gerek. Pek fazla yıkanmak da iyi bir şey değildir.»

Yine de bundan böyle ana kızışmaktan laf açmadı. Yenge o eski kötülüğe değinecek diye korkuyordu. Oysa dünyanın en iyi insanıydı şu yenge. Bunca yıldır o meseleyi hiç açmamıştı. Erkeğine söylemişse bile bundan da ananın haberi olmamıştı.

Ananın şu iki derdi olmasa, yani kör kızının kaderine ve oğlunun oğulları olmayışına tasalanıp durmasa, o eski olayı kendisi de çoktan unutup gidecekti belki... Vücudunu da durup durup yıkıyor. Kısırlığının sebebi belki ana o başına geleni çoktan unuttur giderdi şimdiye dek, ancak yaptığı işin günah olduğunu, şimdi bu iki derdinin bu günaha ceza olarak kendine verildiğini sanıyordu.

Her ne hal ise, ömrü büyüdü işte! Kızı önce kör olmuş, sonra uzaklara gitmişti. Evin içinde de çocuk mocuk yoktu. Yalnızca hayvanlarla köpekler kalmıştı, ama ananın bunları beslemeye bile eli varmıyordu.

Şu sırada hoşnut olunacak bir tek şey vardı, o da iki kardeşin pek öyle eskisi gibi kavga etmemeleriydi. Büyük oğlan evin efendisiydi ve bir şikâyeti kalmamıştı. Küçük oğlanın da gidip kaldığı bir yerler vardı. Eve uğradığı zamanlar büyük oğlan biraz alayla:

— «Acep kardeşim sırtındaki o düzgün giysileri nereden buluyor, nasıl bir şeydir bu yaptığı iş?» diye söylenmekten ileri gitmiyordu. «Benim öyle kılık düzmeye param yok. Oysa ki, kan-terler dökerek iş işleyip duruyorum. Onunsa eli paralıya benziyor. Allah vere de kasabada bir hırsız çetesine filan katılmış olmasa... Yakalanırsa başımızı belaya sokar.»

O zaman ana her zamanki gibi hemen küçük oğlundan yana çıkıyordu:

— «Zararsız çocuk senin küçük kardeşin, oğul! Senin de onu övmen gerek. Sevinmen gerek ki, burda kalıp toprağın gelirinde sana ortak çıkacağı yerde gitti, başka yerde kendine yapacak iş buldu.»

Büyük oğlan da burun kıvrarak, «Öyle! Toprak işi yapmamak onun zaten canına minnet,» diyordu.

Ama gelinin bu konuda hiç laf ettiği yoktu. Ev toptan kendine kaldı diye hoşnuttu şu sırada gelin. Delikanlının geçimini nasıl çıkardığı ona vızgeliyordu. Kılık kıyafetiyle de ilgilenmiyordu, çünkü kayını urbalarını başka yerden almaya başlayalı beri gelin onun dikişini dikmekten kurtulmuştu.

*
**

Böylece günler gelip geçiyordu. Bahar oldu, geçti, yaz başladı. Kızcağızı bir türlü ananın aklından çıkmıyordu. Bir gün, oturdu, kızının tepenin ardında gözden kaybolduğu günden beri geçen günleri parmaklarıyla saymaya başladı. İki elinin bütün parmaklarını on ikişerden

daha çok saydı, sonra sayısını şaşırdı gayri. Kendi kendine:

— «Kızın yanına gitmem gerek,» diye düşündü. «Bir cansızlığa kapıp koyuverdim kendimi, yoksa daha önce gitmem gerekirdi. Sağlam olsaydı şimdiye dek kendisi çıkar beni görmeye gelirdi, başka gelinler gibi. Ben de halin nicedir diye sorabilirdim ona. Ellerini, kollarını, yamacıklarını okşardım. Yüzceğizinin rengini görürdüm.»

Oturduğu yerden köyü kuşatan tepelere baktı. Yaz adamakıllı gelmişti, artık. Yamaçlar yemyeşil, tarlalarda ekinler boy vermişti. Ana bütün gün bomboş oturduğu halde artık yorgunluğa hiç gelmeyen bedenine yeni baştan can vermeye çalışarak:

— «Gidip kızımı görmek gerek, hem de bir an önce, nasılsa ne tarlada bir işe yarıyorum, ne de evde,» diye düşündü. «Sıcaklar bastırmadan gideyim. Bir bakarsın o illet yine yakama yapışır, ben farkında olmadan. Evet, evet, hemen yarın yola çıkayım bari, nasılsa havada bulut bile yok, gökyüzü apaçık, masmavi...»

Başını kaldırıp göğün mavisini görünce, yine ansızın aklına ömrünün çoktan gelmiş geçmiş bir parçası takılıverdi. Erkeğinin yapındığı ve çıkıp gittiği gün giydiği mavi urba!

— «Böyle bir gündü o kumaşı aldığında, kavga ettikti,» diye düşündü. «Böyle bir güzel, açık gündü. Hâlâ aklımdadır, kumaşın rengi, aynı göğün mavisini gibiydi.»

Yine içini çekti, bu düşünceyi aklından çıkarmak için ayağa kalktı. Az sonra büyük oğlan tarladan gelince ana:

— «Yarın gidip kız kardeşini görsem diyorum,» dedi. «Bakalım koca evindeki hali nicedir? Nasıl olsa onun çıkıp bana geleceği yok.»

Oğlan tasalanarak, «Yarın ben seni götüremem ki ana!» diye cevap verdi. «Yapacak çok işimiz var bugün-

lerde. Bekle harman yapılsın. döven dövülsün, ürün tartılsın, ondan sonra rahatlarım biraz.»

Gelelelim, nedense ananın kuşu uçmuştu. Beklemeye hiç içi razı değildi gayri. Henüz elden ayaktan düşmüş değildi. Hele aklına bir şey koydu mu güç buluyordu. Tembel tembel oturmaktan da usanç getirmişti artık.

— «Yok, ben yarın giderim!» dedi.

Oğlunun yüzü hâlâ asıktı. Böyle birden, beklenmedik bir şey olursa hemencecik karar vermez, sıkılırdı.

— «Ya, nasıl gidersin, ana?» diye sordu.

— «Emmi oğlunun eşeğine biner giderim. izin verirse. Sen de git, onun oğlanlarından birini kasabaya kardeşine gönder. Kardeşin gelsin, gütsün eşeğimi. İkimiz gidersek güvenli olur. Şu günlerde hiç yol kesenlerden filan söz edilmiyor ama, kasabada şu komünist dedikleri yeni haydutlar türemiş. Onlar da fukaralara ilişmiyorlarmış denilene göre...»

Büyük oğlan anasının tasarısına sonunda baş eğdi. Pek razı olmak içinden gelmiyordu ama, sonunda karısı:

— «Anan doğru söylüyor. kardeşinle birlikte giderse bir tehlike çıkmaz.» dedi, genç adam da razı oldu.

Böylece ananın dediğini yaptılar. Emmi oğlunun çocuklarından birini kasabaya, küçük oğlanı bulmaya gönderdiler. Çocuk onu bulmuştu, gözleri gülererek döndü:

— «Emmi oğlum, yani senin ikinci oğlun gelecek yenge,» diye haber verdi.

Bir an ceketinin düğmeleriyle oynayarak dalgın durdu. Sonra:

— «Vallahi senin oğlan pek tuhaf, pek gizli bir yerde oturuyor, bulması da pek güç,» dedi. «Bir dükkânın üst katında, yatak dolu uzun bir odada oturuyor. Yirmi tane yatak var belki; yığın yığın da kâğıt, kitap. Ama, ağabey o dükkânda çalışmıyormuş, sordum, yok, dedi.

Teyze be, ağabeyimin okuma bildiğinden haberim yoktu benim. Bütün o kitapları okuyorsa pek bilgili olsa gerek.»

Ana bu işe şaşıp kalarak, «Yoktur okuması,» diye cevap verdi. «Hem bana geçimini kitaptan çıkardığını söylemediydi. Pek garip, pek tuhaf şey, doğrusu! Görünce sorayım!»

Ertesi gün ana-oğul, vadilerin arasında kıvrım kıvrım uzanan yolda ilerlerken kadın, başbaşa kalmalarından yararlanarak küçük oğluna sordu:

— «Yengenin oğlu diyor ki, sizin hep bir arada oturduğunuz o odada kitaplar, kâğıtlar varmış. Nedir onlar? Sen okuma öğrendiğini hiç söylemedin bana, geçimini kitaptan çıkardığını filan... Ben ömrümde senin bir tek satır okuduğunu bile görmüş değilim, oğul!»

Küçük oğlan bir yandan anasının eşeğini güderken, beri yandan bir küçük türkü tutturmuştu. Uyumlu bir sesi vardı. Şarkı söylemesini de pek severdi. Şimdi anasının sözleri üzerine türküsünü kesti:

— «Biraz öğrendim okumasını,» diye cevap verdi.

Ana daha fazla söylesin diye diretince oğlan kaçamağa saptı:

— «Anam, şimdi soru sorma bana. Bir gün vakti saati gelince her şeyi öğreneceksin. Büyük bir gün olacak, bu, anacığım, şimdi söylediğim şarkı da bu gün üstüne. Çalıştığım yerde hep bir ağızdan söyleriz bunu. O gün gelince hepimiz rahata ereceğiz. Dünyada ne yoksul kalacak gayri, ne de zengin. Hepimiz birbirimize eşit olacağız.»

İnan olsun, ana ömründe böyle çılgınca konuşma işitmemişti! Kimin zengin, kimin yoksul olacağını Tanrılar buyurur, insanlar karışmazlar buna, ellerinden ancak kaderlerine boyun eğmek gelir. Ana bunu bildiği için şimdi korkuyla bağırdı:

— «Oğul, kötü kişilere kapılmamışsındır inşallah

sen» Haramilerin konuşmasına benziyor bu sözler, oğul! Yoksulun zengin olabilmesi için haramilikten başka çıkar yol yoktur, biliyorsun. Ama bir gün gelip yakalanınca canını alırlar, o zaman zenginlik kaç para eder?»

Delikanlı bu sözler üzerine öfkeden köpürerek, «Hiç bir şeyden anladığın yok senin, be ana!» dedi. «Şimdi kimseye bir şey söylememeye yemin ettim ama. bir gün hepsini öğreneceksin. İnan bana, o gün gelip çatınca seni unutmayacağım. Yalnız seni hatırlayacağım, ana. Bana yar olmayanlara, o gün gelince ben de yar olmayacağım!»

Bu son sözleri öyle bağırarak söylemişti ki, ana onun ağabeyine hâlâ kin beslediğini anladı. öfkesini daha da kabartmamak için bir süre sessiz durdu.

Ne var ki, oğlunu rahat bırakmak elinde değildi. Eşegin sırtında oturduğu yerden onu gizlice süzüyor, kendi kendine düşünüyordu.

Oğlan, elinde hayvanın yuları, önden yürümekteydi. Yine türkü söylüyordu, kadının şimdiye dek hiç duymamış olduğu, güm güm öten, ateşli bir türkü ki, sözleri anlaşılmıyordu. Ana oğlunun sürdüğü hayatı daha yakından öğrenmek gerektiğini düşündü. Evine, ocağına daha sıkı bağlamalıydı onu. Baş-göz etmeli, aldığı kızı eve getirmeliydi. O zaman oğlan eve daha sık gelir, hatta belki karısının hatırı için yine yuvasına yerleşirdi.

Ana kendisi çıkıp kız aramaya, küçük oğlanın gönlüne göre güzel, sevgili bir gelin bulmaya karar verdi. Büyük gelin varsın evi çeksın çevirsin, küçük oğlana başka türlü bir kız gerekti.

Bu tasarılar yüreğini serinletti ananın. Kendi fikrini kendisi öyle beğendi ki, daha fazla içinde tutamadı.

— «Evlat, yirmiye doldurdun, yirmi bire bastın gayri,» dedi. «Yakın vakitte baş-göz etmek niyetindeyim. Ne dersin bu işe, iyi fikir değil mi?»

Gelgelelim delikanlı gönlünün içinden geçenleri kim, ne bilir? Küçük oğlan başkaları gibi yarı sevinçli, yarı utangaç gülümseyerek susacağı yerde olduğu yerde duruverdi. Döndü, anasına baktı ve son derece büyük bir hınçla:

— «Biliyordum zaten bu biçim bir laf edeceğini!» dedi. «Anaların bundan başka ne bildiği var ki! Yoldaşlarım söylüyorlar, ana-babalarının hep dediği buymuş: Evlen, evlen evlen! Haberin olsun ana, ben evlenmeyeceğim, işte! Yok, benim rızamı almadan kız bulup evermeye kalkarsan beni bir daha göremezsin! Bir daha eve gelmem gayri!»

Yine döndü, adımlarını sıklaştırarak yürümeye başladı. Kadın ağzını açmaya bile cesaret edemedi. Oğlunun öfkesi karşısında şaşkın, ürkek kalakalmıştı. Delikanlı şarkı da söylemiyordu artık.

*
**

İlerledikçe ana kızını düşünmeye başladı, bu olup bitenleri unuttu. Şafaktan beri geçmekte oldukları yol öğleye doğru darlaştıkça darlaştı. Kendi vadilerinin çevresinde pek yumuşak kıvrımlı, munis biçimli olan ve otlarla, kamışlarla yemyeşil duran tepeler daha sarp, daha yaman şekillerle yükselmeye başlamıştı şimdi. Öğle üzeri güneş ışıklarını var gücüyle yere dökerken, zalim sivri tepelerini gökyüzüne doğru yükselten bir sıra çıplak, sarp kayalı dağlara vardılar. Gökyüzü de öyle bulutsuz, parlaktı ki o gün, öyle katı, masmaviydi ki çıplak dağların kum rengi zirveleri büsbütün yalçın, büsbütün sivri duruyordu, sanki.

Yolları bu yüksek, soluk renkli yamaçların dibinden kıvrılıp gitmekteydi. Yerdeki taşlar bile koyu renkli de-

ğil, ışık gibi açık renkli ve pek gariptiler. Ağaç, ot filan da yoktu görünürde, çünkü ortalık tamamen susuzdu.

Yol yukarılara doğru tırmandıkça tırmandı. Vakit öğleyi bir, iki saat geçmişti ki, birden zirvelerin arasına gizlenmiş duran çukur, yuvarlak bir vadiye geldiler. Burada biraz su olsa gerekti. Taş duvarlarla çevrili, küçük, dört köşe bir köy, köyün biraz yukarısında da yeşil birkaç tarla göze çarpıyordu.

Anayla oğul köy surlarının kapısında durdular, kızın gelin gittiği evi sordular. Köylülerden biri dik bir yamacı göstererek:

— «Yeşilliğin bittiği yerde iki ev var, orası,» dedi. «Yeşilliğin en sonudur orası. Ondan ötede kayalarla gökten başka şey bulunmaz, gayri.»

Ana bu dağların acayip, vahşi biçimlerine, soluk renklerine, etrafın çoraklığına şaşkın şaşkın bakmaktaydı. Ömrü vadiler arasında geçmişti onun. Şimdi yokuş yukarı tırmanırken buradaki toprağın verimsizliğini, tarlaların taşlılığını, ürünün cılızlığını, kıtlığını gördükçe şaşkınlık ve dehşet içinde kalıyordu.

— «Bu yeri hiç gözüm tutmadı benim, oğul!» diye söylendi. «Böyle çetin yerde yapamaz senin kız kardeşin! Daha olmazsa alır, eve götürürüz. Evet, evet, baktık ki burda olamıyor, onu bindiririz eşeğe, ben de senlen yürürüm. Ne derlerse desinler, vızgelir. Nasıl olsa ağırlık filan vermeden aldılar kızı, ben de tutar götürürüm.»

Delikanlı cevap vermedi. Yorgundu, karnı açtı. Yanlarına aldıkları biraz soğuk yiyecekten başka bir şey yememişlerdi bütün gün. Kızın evine varmak için sabırsızlanıyordu. Orada dinlenecek ve geceyi geçireceklerdi. Delikanlı acelesinden hayvanın yularına öyle bir asılıyordu ki, anası sinirinden nerdeyse bağıracaktı.

Birden evin önüne çıktılar. Evet, aşağıdan gösterdikleri iki ev işte karşılarındaydı, yamacın en ucunda, kaya-

lara yapışmış gibi duruyordu. Ana kızının burda oturduğunu anladı, çünkü o günkü o kötü bakışlı ihtiyar evlerden birinin kapısı önünde durmaktaydı.

Koca adam anayı görünce, gözlerine inanamıyormuş gibi durdu baktı, sonra hemen içeri koştu ve biraz sonra yanında başkalarıyla dışarı çıktı. Bunlar esmer, zayıf, vahşi kılıklı bir adam, iki kadın ve sallapati bir delikanlıdan ibaretti. Ananın kör kızı aralarında yoktu.

Ana eşekten inip eve doğru ilerledi. Kapı önündekiler ses çıkarmadan ona bakıyorlardı. Ana da onlara baktıkça içini bir korkudur aldı. Ömründe bu kılıkta insan görmemişti. Kadınların saçları karmakarışık, ot, diken doluydu. Yüzleri güneşten kararıp çatlamış, giysilerini kir götürüyordu. Erkeklerin kılık-kıyafeti de böyleydi.

Öteki kulübeden marazlı birkaç çocuk çıktı geldi. Benizleri hastalıktan sapsarı, dudakları çatlak çatlak, vücutları kirden görülmüyordu. Hepsi de orda durmuş, anayla oğula hiç ses çıkarmadan gözlerini dikmişlerdi. Merhaba bile demediler. Hepsinin de gözlerinde hayvan gözü gibi vahşi, donuk bir bakış vardı.

Ananın yüreği korkudan ağzına geldi, ansızın:

— «Kızım nerde? Nereye sakladınız kızımı?» diye bağırarak üzerlerine koştu.

Delikanlı ise eşeğin yularından tutmuş, geride kalmıştı.

Sonunda kadınlardan biri, ters bir tavırla konuştu. Sözlerini anlamak güçtü. Kaba bir kuzey şivesiyle konuşuyor, kelimeler o kırık dökük dişlerinin arasına takılmış gibi, hiçbir dediği doğru dürüst anlaşılmıyordu.

— «Vaktinde geldin, hanım ana,» dedi. «Kızın bugün öldü.»

Ana: «Öldü ha!» diye inledi, başka bir şey diyemedi. Yüreği durmuş, soluğu kesilmiş, sesi kısılmıştı.

Kapı önündekileri iterek birinci kulübeye girdi. Ora-

da, yere yapılmış saz bir döşegin üzerinde kör kızı yatmaktaydı. Sessiz, kımıltısız, cansız yatıyordu kızcağız. Sirtında gelin olduğu günkü urbaları vardı ama, kirlenmiş, paralanmış bir durumda. Öteki urbalarından eser yoktu. Odada bu saz döşekten, kaba saba birkaç iskemleden başka bir şey yoktu, zaten.

Ana koştı, diz çöktü evladının yanı başına. O durgun çehreye, çökük gözlere, o sabırlı küçük ağıza, o kadar iyi bildiği bu yüze, baktı, baktı. Sonra birden ağlamaya başlayarak yavrusunun üzerine kapandı. O küçük elleri kavradı. Kızın hırkasının yırtık yenlerini, pantolonun paçalarını sıyırarak o incecik kolları, bacakları elledi, bakalım bir yara bere, bir kırık filan var mı diye.

Ama yoktu böyle bir şey. Kızcağızın taze yumuşak cildi düzgün, beresiz, kemikleri kırıksızdı; bir şey yoktu, görünüşte. Yalnızca rengi soluk, vücudu da pek zayıftı. Ama, eskiden beri zayıftı zaten, solukluğu da ölüm solukluğu olabilirdi.

Ana eğildi, bakalım zehir kokusu var mı diye kızın dudaklarını kokladı. Ama yoktu; hafif, acıklı bir ölüm kokusundan başka hiçbir şey yoktu.

Yine de ana bu ölümün doğal, vakti saati gelmiş bir ölüm olduğuna inanamadı. Kapıda durmuş ses çıkarmadan kendine bakan o insanlara doğru döndü. Baktı onlara, o vahşi, kaba yüzlerini gördü ve boğulurcasına ağlamasının arasından haykırdı:

— «Öldürdünüz kızımı siz! Bal gibi biliyorum! Siz öldürmedinizse söyleyin bakalım nasıl öldü böyle çabucak? Gelin olduğunda sapasağlamdı.»

O zaman ananın daha ilk bakıştan tiksiniş olduğu o koca adam sırtarak, «Lafını tart da söyle kadın kardeş!» dedi. «Ne demek biz öldürmüşüz? Yenilir, yutulur laf değil bu...»

Demin konuşan o çatık suratlı kadın bağırarak adamın sözünü kesti:

— «Nasıl mı öldü? Soğuk aldı da öldü, cılızlığından, öyle öldü işte!» Yere tükürdü ve tiz, çığlık çığlık bir sesle sözüne devam etti: «İşe yaramazın biriydi zaten, bir şey bildiği yoktu. Pınardan su taşımamasını bile öğrenemediydi. İlle düşer şaşar ya da yolunu kaybeder!»

Ana dışarı baktı, dik, taşlı bir yokuşun dibinde küçük bir su birikintisi gördü.

— «Pınar dediğiniz bu mu?» diye inler gibi sordu.

Cevap veren olmadı. Ana, yüreği büsbütün yanarak:

— «Dövdünüz öyleyse onu, herhalde her gün döverdiniz!» diye bağırdı.

Deminki kadın, «Bak bakalım yarası-beresi var mı?» diye cevap verdi. «Oğlan onu ancak bir kere dövdü, çağırınca hemen gelmedi diye, işte o kadar.»

Ana soluğu kesilircesine, «Nerde senin oğlun?» diye sordu.

Oğlanı öne doğru ittiler; boş bakışlı, sallapati, savruk tavırlı bir oğlandı bu. Onun tam bir budala olduğunu ana o saat anladı.

Başını ölmüş kızının göğsüne yasladı ve ağladı, ağladı... Yavrusunun bu insanların elinden kim bilir neler çektiğini düşündükçe büsbütün ağlıyordu.

Onun böyle çılginca ağlaması onu seyredenlerin öfkesini kabartmaktaydı. Bir ara ana omzuna birinin dokunduğunu duyarak başını kaldırıncı küçük oğlunu gördü. Oğlan eğilerek telaşla:

— «Ana, tehlikedeyiz burda, korktum ben, kalk gidelim gayri,» diye fısıldadı. «Ana, ölen ölmüş gayri, elinden ne gelir ki? Bu insanların bakışı pek hain, ellerine düşmeyelim. Gel, hemen aşağıki köye gidelim. Azıcık yemeklik alıp bu gece evimize dönelim.»

Ana istemeye istemeye ayağa kalktı. Sonra, çevresi-

ne bakınca kapıdakilerin duruşundan o da ürktü. Homur homur söylenişlerini, kendinden ve oğlundan yana dik dik bakışlarını hiç hayra yormadı. Oğlanın selametini düşünmek gerekti. Varsınlar kendini öldürsünler, gam yemezdi, ama ortada oğlu vardı...

Döndü, son bir kez kızına baktı. Kızın giysilerini düzeltti, elceğizlerini devşirdi. Sonra dışarı, ikinci güneşine çıktı.

Onun sakinleştiğini, eşeğine binmek üzere olduğunu görünce, şimdiye değin konuşmamış olan o öteki adam, aptal oğlanın babası yanına geldi:

— «Bak bir kere, kadın kardeş,» dedi. «Bizim dürüst kimseler olduğumuza inanmıyorsun ama, kızına aldığımız şu tabuta bak hele. On tane gümüş paraya aldık, elimizde avucumuzda ne varsa harcadık. Kızına değer vermemiş olsak tutar böyle tabur alır mıydık?»

Ana baktı, kapının yan tarafında gerçekten bir tabut durduğunu gördü ama, on tane gümüş para filan etmezdi bu tabut, boyasız keresteden yapılmış kaba saba bir sandıktan ibaretti, tahtaları kâğıt gibi incecik, düpedüz bir yoksul tabuttu.

Ana öfkeli bir cevap vererek: «Şu sandık mı tabut dediğin? Kızıma benim verdiğim gümüş paralarla bundan iyisi alınırdı!» demek için ağzını açtı.

Ama bir şey demedi. Bu insanlardan korkmak gerektiğini hatırladı, bu iki hain bakışlı adam, bu vahşi kadınlardır. Kendi oğlu da acele etsin diye kolundan çekti-tiriyordu. Böylece ana tok sesle:

— «Hiçbir şey demeyeceğim gayri,» diye cevap verdi. «Kızım ölmüş, dünyanın öfkesi geri getiremez onu!»

Bir an durdu, etrafındakilerin yüzlerine baktı. Sonra ekledi:

— «Tanrılar elbet yaptıklarınıza tanıktır. Bildikleri gibi etsinler sizi!»

Tekrar karşısındakilere baktı ama, cevap veren olmadı. Bunun üzerine ana dönüp eşeğine bindi, oğlu da yuları hızlı hızlı çekmeye başladı. Biraz sonra döndü, bakalım peşlerinden gelen var mı diye arkasına baktı.

— «Köye inip de insan içine karışmadıkça içim rahat etmeyecek,» dedi. «Öyle ödüm koptu ki!»

Ana ise cevap vermedi. Konuşmakta ne yarar vardı? Kızcağızı ölmüştü artık.

XVII

O gece kendi evinin önünde boş eşekten indiği zaman ana yorgunluktan yarı baygın gibiydi. Yol boyunca, kâh bağıra bağıra, kâh usul usul, durmadan ağlamış, delikanlı anasının ağlamasından deliye dönerek sonunda:

— «Allah aşkına kes ulumanı ana, dayanamıyorum!» diye haykırmıştı.

Ana onun hatırı için kendini tutmuş, sonra yine ağlamaya başlamıştı. Bu kez delikanlı dişlerini kısıarak hınçla söylemişti:

— «Beklediğimiz gün gelmiş olsa, yoksulların da hakkı tanınsa, savunma fırsatı verilse gider o herifleri mahkemeye verirdik, ablamın hayatına karşı tazminat alırdık! Ama, biz bu kadar yoksulken, memlekette hak-hukuk yokken, ne yararı var?»

Anası hıçkırıklarının arasından, «Doğrudur, hakkımızı satın alacak paramız olmadıktan sonra mahkemeye gitmekte yarar yok,» diye cevap verdi. Sonra yeni baştan boşanarak:

— «Dünyanın parası da olsa, hakkı-hukuku da olsa ne çıkar, ölmüş kızımı diriltemedikten sonra?» diye ağlamaya başladı.

Sonunda küçük oğlan da ağladı. Ablasına ya da anasına içi yandığından çok, ayaklarının acısına, yorgunluğuna, dünyanın kötü dünya oluşuna ağladı.

Böylece en sonunda kendi evlerine vardılar. Ana eşekten inince büyük oğlunu öyle yürek paralayıcı, öyle yüksek bir sesle çağırды ki, adam koşarak çıkageldi. O zaman ana:

— «Oğul, kız kardeşin ölmüş!» diye haykırdı.

Genç adam bir şey anlamayarak bakakalmıştı. Ana hemen olup biteni anlatmaya başladı. Onun sesini duyan başkaları da evlerinden koşup geldiler. Öyle ki, gece karanlığında hemen bütün köy ananın çevresini kuşattı ve anlattıklarını dinledi.

Küçük oğlan eşeğe yaslanmış, yarı baygın bir durumdaydı. Anasının susmadığını görünce gitti, kendini yere attı ve o gün görüp geçirdikleriyle sersemlemiş olarak yattı, kaldı. Anası gözlerinden yaşlar boşanarak etrafındakilere bakıyor ve bağıra bağıra dövünüyordu:

— «Kızcağızım ölmüş, gitmiş, yatakalmış! Lanet olsun bana ki, elimden bıraktım onu! Ama, ben bırakır mıydım bu taş yürekli gelinim olmasa? Gel gör ki, kızcağıza bir lokma etle, çarığının üstünde bir gülü bile çok gördü. Ben de ölüp gidersem kıza ne olur diye korktum, o da korktu, yavrucağız, yoksa kendi isteğiyle benden ayrılmazdı o, küçücük, uysal çocuk! Evlenmek, erkeğe varmak gözünde miydi onun? Yüreği çocuk yüreğiymiş hâlâ, evinden, anasından başka şey bilmezdi! Ah, oğul, oğul, senin avradındır bunu benim başıma getiren! Lanet olsun evimize geldiği güne! Tevekkeli değil çocuğu olmu-yor, onda o katı yürek varken elbet olmaz!»

Böylece ana ağladıkça ağladı. Köylüler de dinlediler ve onu avutmaya çalıştılsa da avunmaya niyeti yoktu ananın. Büyük oğlan ise hiç sesini çıkarmamış, başı önüne eğik durmuştu. Ancak anası gelince, lanet okuyup çocuk doğurmamasından söz edince ağzını açtı, sakın, ölçülü bir sesle:

— «Yok, ana,» dedi. «Gelinin seni kızını o eve gön-

der, diye zorlamadı. Hemencecik gelin ediverdin kızı, kimseye bir şey söylemeden yaptın, ettin. Hatta hepimiz şaşkı, kızını vereceğin yeri kendin gidip görmedin diye.»

Sonra genç adam babasının emmi oğluna dönerek sordu:

— «Öyle değil mi, amca? Hatırında mı konuştuyduk da ben dedimdi, anamın bu işte böyle acele edişine şaşıyorum diye.»

Emmi oğlu da başını öte yana çevirdi, ağzında bir saman çöpü çiğneyerek istemeye istemeye :

— «Doğru, biraz acele oldu,» diye söylendi.

Yenge de kucasına torununu almış gelmişti. Üzüntülü bir sesle :

— «Hakları var, kardeşçeğizim, eskiden beri burnunun doğrusuna gidersin biraz,» dedi. «Aklına bir şey geldi mi hemen yaparsın, kimseye danışmazsın. Daha hiçbirimizin bir şeyden haberi yokken sen yapmış, yoğurmuşundur bile; bize de anca, iyi etmişsin, demesi kalır. Eskiden beridir huyun bu senin.»

Lakin ananın bu gece suç yüklenecek gücü yoktu. Öfkeden altüst olan yüzünü yengeye dönerek:

— «Sen de, o ağır canlı adamına alışmışsın!» diye ateş püskürdü. «Onun yanında herkesi telaşçı bulacak olursan...»

Ömürleri boyunca yakın dost olan bu iki kadın neredeyse kavgaya edecek gibiydiler. Neyse ki emmi oğlu çok iyi, çok geçimli bir adamdı. Karısının kıpkırmızı kesilen yüzüne bakınca çok acı bir cevap hazırlamak üzere olduğunu sezdi ve hemen araya girdi:

— «Sus gayri, oğullarımın anası! Kadıncağız ciğerdinden vurulmuş bu gece, kendinde değil, baksana!»

Ve ağzındaki saman çöpünü biraz daha çiğnedikten sonra uysal bir sesle ekledi:

— «Doğrudur benim ağır canlı olduğum. Küçüklü-

günden beri söyler dururlar. Sen de kaç kez söylemiş-sindir, oğullarımın anası... Doğrudur, ağır canlıyım ben.»

Köylülerden biri, «Ağır canlısındır, neme gerek,, kardeş.» diye cevap verdi. «Ağır düşünür. ağır konuşursun!»

Emmi oğlu. «Öyle.» diyerek. bir göğüs geçirdi. Ağ-zındaki kırık çöpü tükürdü attı ve yanı başındaki pirinç destesinden yeni bir çöp aldı.

Böylece kavga önlenmiş oldu. Yine de ananın acısı yatışmış değildi. Gözüne birden fitne karı çarptı. İhtiyar kadın, ağzı bir karış açık, gözleri faltaşı gibi, söylenenleri dinlemekteydi. Onu görünce ananın öfkesiyle kederi yeniden tazelendi, birbirine karıştı. Fitne karının üstüne atılıp o pörsük yüzünü tırmıklamaya, saçlarını yolmaya başladı. Bir yandan da:

— «Senin tanıdığını o insanlar, oğlanın aptal olduğunu biliyordun!» diye haykırdı. «Hiçbir şey söylemedin bize, bizim gibi yoksul köylüler dedin. Söylemedin kızım o dik yokuştan inip çıkacak su taşıyacak diye... Bütün günahı, vebali senin boynuna! Senden bunun acısını çıkarmadıkça içim rahat etmeyecek...»

Böylece, zavallı fitne karıyı enikonu hırpaladı. İşin nereye varacağı belli olmazdı, neyse ki büyük oğlan atılıp aralarına girdi. Küçük oğlan da yerden kalkarak gitti. anasını tuttu. Böylece fitne karı kaçtı oradan.

Gelgelelim kaçmayı gururuna da yediremiyordu. Biraz uzaklaşınca durup bağırdı:

— «Evet, ama, kızın kördü senin, doğru dürüst erkek onu alır mıydı? Ben sana çok büyük iyilik ettim, kadın kardeş, işte karşılığını da böyle gördüm!»

Dövünüp yolunarak, yüzündeki tırmıkları gösterip ağlayarak kavgayı büsbütün kızıştırmaya yelteniyordu.

Neyse ki köylüler onu hemen ordan uzaklaştırdılar. Oğulları da hâlâ ağlayan analarını eve soktular. Ana harap düşmüştü, artık. Oğullarının kendini odasına götür-

melerine karşı direnmedi. Onu yatağına oturtular. Geli-
ni de onlar dışarda kavga ederken su ısıtmıştı. Şimdi sı-
cak suya batırdığı bir havluyla kaynanasının yüzünü, gö-
zünü, ellerini sildi. sonra da sofrayı hazırladı.

Böylece ana yavaş yavaş yatıştı biraz. Daha usul ağ-
lar oldu. İçini çekerek biray çay içti, biraz yemek yedi.
sonra da:

— «Küçük oğlanım nerde?» diye sordu.

Delikanlı geldi, anasının önünde durdu. Kadın onun
nasıl ölü gibi sapsarı, bitik bir durumda olduğunu, neşe-
sinin kalmadığını gördü. Yanı başına oturttu onu. Elle-
rini tuttu, karnını doyursun, dinlensin diye yalvardı.

— «Bu gece burada, benim yanı başımda, ablanın dö-
şeğinde yat, küçüğüm. Bu gece bu döşegin boş durması-
na katlanamayacağım, evladım.»

Böylece küçük oğlan da kör kızın yatağına yattı, ba-
şını yastığa koyar koymaz derin bir uykuya daldı.

Evde bütün ses seda kesildikten sonra bile ana sü-
rekli uykuya dalamadı. İliklerine kadar haraptı. O günkü
uzun yolculuk ve güç üzüntüsü vücudunu yormuş bitir-
mişti. Şimdi onu avutan tek şey yakınında uyuyan deli-
kanlının derin nefes seslerini dinlemektir. İçinde oğluna
karşı yepyeni bir sevgi duyarak:

— «Daha iyi bakayım gayri bu oğlana,» diye düşün-
dü. «Elimde bir o kaldı. Baş-göz etmeli. bir oda daha
çıkmalı ki karı-kocanın kendi başlarına bir yerleri olsun.
Sonra çocukları olduğu zaman... evet, evet, iyi, gülbüz
bir karı bulmalı ona ki evin içi biraz çoluk-çocuk gör-
sün artık.»

Ömrünün bundan sonra gelecek olan günlerinde ana
kendisi için bütün mutluluğu ancak doğacak torunların-
da bulabiliyordu.

Bu düşünce bile onun derdini uzun zaman avutmaya
yetmezdi. Ama eski iletisi yine geldi, musallat oldu ve onu

öyle cansız bir hale getirdi ki yas tutacak bile gücü kalmadı. Vücudu da kalbi de bomboş, günlerce yattı. Ne kaygı ne de umut duyacak kuvveti olmadığı için ne kederli, ne de mutluydu.

Birçokları onu avutmaya geldiler; konu- komşu, akrabaları, yenge.

— «Bacım, ne yaparsın, yavrucak nasılsa kördü,» dediler.

— «Bacım, tanrıların buyurduğunu kullar bozamaz, bu dünyada hiçbir şeyin yasını tutmakta yarar yok,» dediler.

— «Oğulların sana destek olsun,» dediler.

Bir gün yenge yine öyle bir laf edince ana ölgün bir sesle cevap verdi:

— «Öyle diyorsun ama, büyük oğlumun karısının çocuğu olmuyor, küçük oğlumsa evlenmek istemiyor.»

Yenge o gamsız tavırla: «Geline daha birkaç yıl izin ver, kardeş,» dedi. «Bazı zaman yedi yıl kısır oturan kadınlar yedi yıldan sonra kendilerini bulurlar da art arda nur topu gibi bir sıra çocuk doğururlar. Ben bile kaç kez tanık olmuşumdur. Küçük oğlanın evlenmeyeceğim dediğine gelince, bir yerde bir sevdiği var demektir. Bakalım, sorup öğrenelim kimmiş. Oğlumuza uygun bir şey mi, değil mi bakalım. Öyledir, öyledir, mutlaka sevdiği bir kız vardır, zamane gençlerinin hepsinin başında! Yoksa bu dünyada evlenmeyeceğim diyen oğlan olur mu?»

Ana: «Eğil, kardeş, kulağını yaklaştır,» dedi. Sonra yengenin kulağına fısıldadı:

— «Tasa yakamı bırakmıyor, tuttuğum her iş ters gidiyor. Bazen öyle geliyor ki, tanrılar eskiden işlediğim o günahın acısını çıkartıyorlar, belki de torun sahibi olmayı nasip etmeyecekler bana!»

Sonra gözlerini yumdu, gözkapaklarının altından iki tane iri yaş damlası sızdı. Bütün günahlarını birer birer

aklından geçirdi. Yalnız yengenin bildiği o mesele değil, kocasının ağzından yazdırdığı o mektuplar, dul kaldım deyişleri, daha düzdüğü onca yalan... Gerçi kadın o yalanların hepsini gınahtan saymıyordu. Aşağı yukarı herkes gururunu kurtarmak için az çok yalan söylerdi. Yine de erkeğini ölmüş gibi göstermek için söylediği yalanlar herhalde gınahtı. Şimdi düşündükçe anaya, uzanmış da erkeğini kendisi, kendi eliyle öldürmüş gibi geliyordu. Sonra da bu ölüm yalanından bir başka erkeğe kavuşmak için yararlanmak istemişti.

Eski günahlardı bunlar; öyle eski ki, iyiliği üzerinde olduğu günler uzun zaman aklına gelmediği olurdu. Ama, şu bitik, dertli günlerinde hepsi de eskisinden daha kuvvetle depreştiler, her zamankinden daha ağır geldiler anaya, çünkü bunları kimseye söyleyemiyordu. Kendi içinde saklamak zorundaydı, köy içinde itibarı büyük olduğu için.

Anayı öyle bir karamsarlık bastı ki gitgide, küçük oğlunu görmekten başka hiçbir şeyle uzun zaman oyalanamaz oldu. Gelini ona çok iyi bakıyordu, doğrusu. Yemeğini her zaman vaktinde, sıcacık hazırlıyor, hatta yürüyerek bir kilometre ötedeki bir başka köye gidip kaynana için fasulyeden yapılma bir çeşit kuru pelte alıp getiriyordu. Kadın her ihtiyacı için gelinine güveniyor, yataкта bir yandan öbür yana döneceği zaman bile gelinini çağırıyordu ama, yine de teselli bulmuyordu onun varlığından. Tersine, çok zaman, gelin, elinden gelen gayretle hizmet ettiği halde kaynana, yok ellerin soğuk, yok suratın sarı diye titizleniyor ve çocukça bir kinle dik dik bakıyordu.

Yalnız, gelinine çocuksuzluğundan ötürü laf etmez olmuştu, artık. Suçun kendi günahlarında olduğundan kuşkulandığı için bu konuyu hiç açmıyordu.

Sonunda yatağından kalktı. Sonbaharla birlikte ken-

di sancılarının, acılarının şiddeti de geçmiş gibiydi. Dur-gundu, gamlıydı şimdi ama, eskisi kadar değil. Kızının yası da eski kuvvetini kaybetmişti. Bir gün geldi, ana ken-di kendine:

— «Belki konu komşunun hakkı var, belki ölümü kızcağızın hakkında daha hayırlı oldu,» diye düşündü. «Dünyada ölümden beter öyle şeyler var ki!»

Ve bu düşünceye dört elle sarıldı.

Köylülerin hepsi ona destek öldular. Ananın yanın-da kızın lafını etmediler bir daha. Herhalde kendi arala-rındayken de kızın lafını etmiyorlardı gayri. Kör bir kı-zın ölümünde lafı edilip durulacak ne vardı? Dünyada kör çoktu...

İlk önceleri köylüler ananın yanında, derdini depreş-tirmemek için sözünü açmadılar, kızın. Sonra söylenecek taze bir şey olmadığı için sustular. Başka şeyler, başka kimseler üstüne yeni yeni haberler çıktıkça eskiler unu-tuldu, kör kızın kısacık ömrü de tamamen sona ermiş oldu.

Fitne karı bir süre anadan sakındı, çekindi, onunla başbaşa kalmamaya dikkat etti. Ama hastalığın anayı na-sıl zayıf bıraktığını görünce rahatladı, gördüğü yerde es-kisi gibi candan davranmaya başladı.

Ana da bıraktı gayri, geçmişler unutulsun, sussun. Anılar şimdi arasına kendi gönlünün içinde konuşuyor-du; hepsi bu...

XVIII

Derken birdenbire yepyeni bir gün doğar gibi oldu. O yılın baharında bir gün küçük oğlan eve geldi:

— «Bir zaman yanında kalmaya geldim, ana,» dedi. «Ne kadar kalırım bilmem, ama talimat çıkıncaya dek bekleyeceğim.»

Ana sevindi, ferahladı, ama oğlan fazla bir şey demedi. Oğlanın üzerinde eski hali de pek yoktu. Sesi çıkmıyor, türkü çağırıp şakalaşmıyor, eskisi gibi öyle ileri geri konuşup durmuyordu.

Ana içinden acaba çocuk hasta mı, yoksa bir gizli derdi mi var, diye meraklandı. Merakını yengeye açtıysa da yenge tasalanmadan:

— «Kimbilir, belki de çocukluktan çıkıp büyüyordur gayri,» dedi. «Kaç yaşında oldu şimdi? Benim beşincisiyle onlar birdir galiba. Benim kız yirmisini bitirdi, yirmi birine bastı, evleneli dört yıl oluyor. Öyle ya, yirmi bir yaş çocukluğun sonu demektir. O yaşta bir erkek eskisi gibi işin şakasında olmaz artık, başıboşluktan çıkar. Gerçi senin kocan sonuna kadar ne duruldu, ne de oturduydum, hep aklımdadır.»

Ana, «Öyle,» diye içini çekti.

Kocasının anısı kafasında iyice silikleşmişti artık ve bir dereceye kadar küçük oğlunun düşüncesiyle karışmış-

tı. Hatta bazen ana, kocasının yüzünü bile doğru dürüst aklına getiremiyordu. Gözünün önünde küçük oğlunun yüzü beliriveriyordu, çünkü...

**

Geldiğinin dokuzuncu günü küçük oğlan geldiği gibi yine ansızın, yine gizlice çıktı, gitti. Beklediği talimatı nerden, kimden aldığını da kimsecikler bilemedi. Giysilerini küçük deri çantasına koyduğu gibi çıktı, gitti.

Onun gidişine çok üzülen anası, «Ben de seni kalacak sandıydım, oğul,» diye sızlandı.

Oğlan, «Yine gelirim, ana,» diye cevap verdi.

İçin için yine keyiflenmiş, neşesi yerine gelmiş gibi, çıkıp gitmeye can atıyormuş gibi bir hali vardı.

Bundan sonra neşesini hiç yitirmedi. Hiç habersiz geliyor, gidiyordu. Bir gün bakıyorsunuz, çantası koltuğunda kapıda bitiriveriyordu. Birkaç gün köyçeğizde oyalanıyor, çayevinde oturup zamanların kötülüğünden, adaletsizlikten dem vuruyor, günlerden bir gün her şeyin eskisinden daha iyi olacağını söylüyordu.

Köylüler onu, birbirlerinin yüzüne bakarak dinliyor, sözlerine ne anlam vereceklerini bilemiyorlardı. Han sahibi kafasını kaşıyarak:

— «Vallahi, haramilerin lafına benziyor bence bu laflar!» diyordu.

Ama, köylüler ağabeyinin, anasının hatırı için bırakıyorlardı oğlanı konuşsun. Ona hâlâ çocuk gözüyle baktıklarından elbet evlenip dünya evine girince akıllanır, uslanır, diyorlardı.

Gelgelelim köyde kaldığı zamanlar delikanlı hep eli boş geziyordu. Bazen ufak tefek bir hizmette ağabeyine sözümona yardım etmeye kalkışıyor, o zaman ağabeyi de onu küçümseyerek:

— «Eksik olma kardeşim, ama, ben işimi sensiz görmeye alışığım,» diyordu.

Küçük kardeş bunun üzerine küstah bir tavır takınıyordu. Pek küstah olup çıkmıştı şu son zamanlarda. Kavga filan etmiyor, serinkanlılıkla gülüp yere tükürerek:

— «Nasıl istersen, ağabey,» diye cevap veriyordu.

Öyle serinkanlıydı ki tutumları, ağabeyi hırsından çatlayacak hallere geliyordu. Kaç kez içinden, çık git, bir daha gözüm görmesin, demek gelmişti ama, insan öz kardeşini evden kovarsa bir daha konu-komşunun yüzüne nasıl bakardı?

Anası ise küçük oğlunun hiçbir kusurunu görmek istemiyordu. Oğlan onun yanındayken de ileri geri konuşuyor, ağabeyine atıp tutuyordu:

— «Bu küçük toprak sahipleri, geçimlerini çıkarmak için toprak kiralamak zorunda olan bu küçük insanlar öyle adi, kibirli nesneler ki, deme gitsin! Günün birinde bütün topraklar ortaklaşa olup da kimsenin elinde kendine ait mal kalmayınca görecekler onlar günlerini! Ama, layıktırlar başlarına geleceğe!»

Ana ise bu sözlerden ancak pek azını anlıyor ve: «Doğru, ağabeyinin burnu bana da pek büyüdü gibi geliyor, karısı ise tamtakır kısır,» diye sızlanıyordu.

Küçük oğluna öyle bir dört elle sarılıp bel bağlamıştı ki, delikanlının ağzından her çıkan lakırdı kadına bir keramet gibi geliyordu. Oğlanın eve geldiği her gün bir ayrı bayramdı onun için. Elinden gelse bu günleri sahici bayram gibi kutlayacak, her seferinde tavuk kesip şölen çekecekti. Ama, elinde değildi bu. Tavuklara da büyük oğlan sahipti çünkü. Ananın yapabildiği, en çok birkaç yumurta çalıp saklamak, küçük oğlu gelince yesin diye sıcak suya kırık şekerle karıştırmaktı.

Öyle bir hale geldi ki, eline geçen şeker, çörek gibi şeyleri hep küçük oğlu için bir köşeye koyup saklar ol-

du. Artık yapacak işi gücü olmadığı için boyuna komşu geziyor, oralarda kendine sunulan bir şeftaliyi, bir erik kurusunu, küçük bir kurabiyeyi hemen bir köşeye ayırıyordu.

Sonra da bu sakladıkları küflenip bozulmasın diye uzun uzun uğraşıyor, elinden geldiği kadar dayandırtmaya çalışıyordu. Oğlanın gelmesi gecikip de, bozulup atılacaklar diye bu meyveleri, çörekleri kendisi yemek zorunda kalınca, gırtlığına düşkün olduğu halde hiç içine sinmiyor, boğazından geçmiyordu. Bu öteberiyi sakladığı çekmeceyi durup durup açıyor, kendi kendine:

— «Gelmedi, gelmiyor,» diye düşünüyordu. «Şimdi bir minik torunum olaydı, oğlan gelmeyince bunları ona yedirirdim. Oğlum gelmeyince böyle kupkuru kalıveriyorum.»

Her gün saatlerce oğlunun gelişini uzaktan seçmek için yolları gözler oldu. Bir erkeğin geçtiğini görür görmez hemen koşuyordu. Eğer gelen kendi oğluysa delikanlının o sıcacık elini kendi kuru, ihtiyar ellerinin arasına aldığı gibi oğlanı odasına sokuyor ,gelinin kaynanası için hep hazır tuttuğu çaydan boşaltıyor, sonra da çekmecedeki sakladığı yiyecekleri sevine sevine çıkarıyordu.

Oturup oğlanın, sunulan şeylerin arasından en iyilerini seçmesini seyretmek ne büyük zevkti! Bazen de delikanlı o güzel, kibar burnunu kıvrarak:

— «Bu pasta küflenmiş artık, ana,» ya da, «pirinç unundan yapılmış kurabiyeleri böyle kupkuru sevmem ben,» diyordu.

O zaman ana üzülerek: «Çok mu kuru, evladım? Ne bileyim, belki seversin sandımdı,» diye mırıldanıyor, oğlanın istemediğini, ziyan olmasın diye kendisi yemekle birlikte, hora geçmedi diye de içi yanıyordu.

Oğlan yiyip içtikten sonra anası onu konuşturmaya çalışıyordu. Ama, sorduğu sorulara hiçbir zaman istedi-

ği gibi açık cevaplar alamıyordu. Direndiği zaman da delikanlı sıkılıp kaçmak istiyordu. Ama, bunu gördükçe oğluna çok soru sormamasını, oğlan da anasını atlatmasını öğrendi.

Kadın yaşlandıkça her şeyi çabucak unuttur olmuştı, onun için atlatılması da gittikçe kolaylaşıyordu. Delikanlı lafı değiştirmek istediği zaman hemen kasabada gördüğü acayip, duyulmadık şeylerden söz açıyordu; yılan yutan, sonra da kuyruğundan tuttuğu gibi çıkaran bir hokkabaz ya da doğurduğu iki başlı çocuğu bir meteliğe gösteren bir kadın, ya da kasaba ve kentlerde rastlanan buna benzer manzaralar...

Onun bu konuşmaları kadını iyice oyalıyor, eğlen-diriyordu. Oğlu gidince ana onun arkasından ağlıyor, dinlediği öyküleri büyük oğlanla geline anlatmaktan kendini alamıyordu.

Bir keresinde ana yine böyle delikanlının anlattıklarını büyük oğluna söylemeye başladı. Genç adam tarladan gelmiş, toprak bir tas içindeki suyla elini yüzünü yıkamaktaydı. Yamyaş bir yüzle başını kaldırıp annesine baktı ve acı acı:

— «Öyle ya,» dedi, «senin ne rızkını düşünüyor, ne de başka bir ihtiyacını! Arada bir dilenciye sadaka verir gibi eline üç kuruş vermekten başka şey bilmiyor. Eve geldiğinde yiyip içiyor, maşallah, ama, elini bir işe sürmek aklından geçmiyor. Oturup sana masal anlatıyor, yine de en sevdiğin o...»

Sonra yine başını eğdi ve suları şapırdatarak yıkanmasına baktı; anasının cevabını dinlemedi bile.

*
**

Kadın gerçekte çok az tanıyordu küçük oğlunu. Kıvrak, biçimli vücudunu, yüzünün, toprak adamlarının al

esmer rengine benzemeyen o kasabalılara özgü soluk buğday rengini, küçük parmaklarının tırnaklarını uzattığını biliyordu... Dişlerinin bembeyaz, kara saçlarınınsa pırıl pırıl yağlanmış olduğunu biliyordu. Bu kara parlak saçları oğlanın nasıl uzattığını, gözüne girmesinler diye nasıl başını arkaya atıp durduğunu biliyordu.

Dudaklarından eksik olmayan o gülüşünü de biliyor ve seviyordu, sonra o pervasız bakan gözlerini, paraya değer vermeyişini... Oğlan parası varsa elini kuşağına sokar, varını yoğunu anasına verirdi bazen. Parası yoksa anasından isterdi. O da oğlanın parasını almaktan çok, kendi elindekini ona vermeyi severdi. Oğlanın verdiği bütün paraları, istediği zaman yine ona vermek için biriktiriyor, parasını harcamak için bundan daha iyi yer bulamıyordu.

XIX

Derken günlerden bir gün küçük oğlan geleceğini dediği vakitte gelmedi. Onun geleceğini kesin olarak nereden mi biliyordu ana? Daha üç gün önce oğlu geceleyin gizlice gelmişti. Hem de köyden geçmeyip tarlaların arasından gelmiş, kapıya öyle hafif vurmuştu ki ana, acaba hırsız mı, diye korkarak açmaktan çekinmişti. Tam imdat diye bağırmak üzereyken oğlunun hafif ve telaşlı fısıltısını duymuştu. Neyse ki tam o sırada, ananın yatağının yanında tüneyen tavuklar da kımıldayıp gıdaktılar da büyük oğlanla gelinin yattığı odaya ses gitmedi.

Ana o saat yatağından fırlayıp sırtına bir şey geçirdi, el yordamıyla şamdanını aradı buldu, kapıyı usulca açtı. Oğlunun bu saatte, böyle bir şekilde eve gelişinin gizli, esrarlı bir iş olduğunu anlamıştı çünkü.

Kapıda delikanlı yanında iki tane daha genç erkekle birlikte duruyordu. Ötekiler de, delikanlının son zamanlarda huy edinmiş olduğu gibi, tepeden tırnağa siyahlar giymişlerdi. Ellerinde kâğıda sarılıp iple bağlanmış koca bir çıkın tutuyorlardı.

Kadın elinde şamdanla kapıyı açınca oğlu hemen mu mu söndürdü. Çevreyi gösterecek kadar ay ışığı vardı. Ana yavaş sesle, oğlu geldi diye duyduğu sevinci belli edince oğlan fısıldayarak:

— «Ana, senin kışlıkların arasında gizlemek istediğim bir şey var,» dedi. «Ama, kimseye bir şey deme, sakın. Kimse bilsin istemiyorum. Bir gün gelir alırım.»

Bunun duyunca ananın içi ürpermişti, nedense. Gözleri dört açıldı, uykusu dağıldı. O da oğlu gibi yavaş sesle:

— «Oğul, Allah vere de kötü bir şey olmasa,» diye fısıldadı. «Kendinin olmayan bir şey almamışsındır, inşallah.»

Delikanlı çabucak: «Yok, yok, ana, çalınmış eşya değil, vallahi,» dedi. «Ucuza bulup aldığım birkaç koyun pöstekisi. Ama, şimdi ağabeyime söylersen hemen bir kusur bulur. Her yaptığuma bir kusur buluyor, çünkü. Saklayacak başka yerim de yok ki! Pek ucuza bulup aldım, anacığım. Bir tanesini de sana veririm, önümüzdeki kış, hırka yapar giyersin. Hepimiz kılığımızı, kıyafetimizi düzeceğiz önümüzdeki kış, inşallah!»

Bu sözler anayı pek sevindirdi, kuşkularını da dağıttı. Artık oğlunun hırsızlık filan etmediğine inanmıştı ya, onun sırrını paylaşmak pek hoşuna gitti.

— «İyi, iyi, sen bana güvenebilirsin, oğul!» dedi. «Bu odada öyle şeyler saklıyorum ki, ağabeyinle yengenin ruhu bile duymuyor.»

O zaman oğlanın iki arkadaşı içeri girip ellerindeki çıkını hiç sessiz, yatağın altına soktular. Tavuklar gıdıklayarak gözlerini onlara dikmişlerdi. Manda da uyanıp geviş getirmeye başladı.

Oğlanın hiç oyalanmaya niyeti yoktu. Ana onun bu telaşına şaşmadı. Yalnızca:

— «Sen hiç merak etme, ben malını kimseye göstermem, oğul,» dedi. «Yine de, pöstekileri havalandırıp güneşe filan çıkarmak gerekmez mi, güve yemesin diye?»

Oğlu buna üstünkörü bir cevap verdi:

— «Zaten birkaç günlük. Yakında daha geniş bir ye-

re taşınıyoruz. O zaman kendi başıma bir odam olacak, yerim bollaşacak.»

Bu ayrı oda, bol yer lafını işiten ana her zamanki gibi yine delikanlıyı baş-göz etmek meselesini düşündü. Oğlunu şöyle biraz yana doğru döndürüp yalvarır gibi yüzüne baktı, uzun uzun. Küçük oğlanda anasını hoşnut etmeyen tek yön buydu, evlenmeye razı olmayışı. Çünkü delikanlı kıızışıklığının ne demek olduğunu iyi bilirdi ana. Bu oğlanın da kendi gençliğindeki gibi çabuk kıızışan bir yaradılışı olduğu belliydi. İhtiyacını ne yapıp edip gideriyor olsa gerekti. Onun boşa giden tohumlarına içi yanmamak ananın elinde değildi. Şöyle helal süt emmiş bir kız alsa da anasını torun sahibi etse daha iyi değil miydi?

Şu anın telaşı arasında, oğlunun çıkıp gitmek için acele ettiğini, kapı aralığının gölgesinde bekleyen iki gencin de sabırsızlandıklarını bildiği halde, elini onun koluna koydu, fısıldayarak yalvardı:

— «Madem yerin bol olacak, oğul, bırak beni, sana bir kız bulayım. Çok güzel, çok sevimli bir kız bulurum sana. Ya da senin bildiğin biri varsa söyle, yenge gitsin, arayı bulsun. Senin istediğin kız benim de hoşuma giderse hemen razı olurum, evlat.»

Oğlansa yalnızca o uzun saçları gözüne girmesin diye başını sallamakla yetindi. Kapıdaki arkadaşlarından yana şöyle bir baktı, kolunu çekmek istedi. Ama, kadın sımsıkı yapışmıştı. Yine:

— «O güzelim ateşlerin neden boşuna gitsin, bana erkek torunlar vereceğin yerde?» diye sızlandı. «Ağabeyinin karısı öyle soğuk ki, doğuramıyor. Şu dizlerim hiç torun yüzü görmeyecek sanıyorum bazen, bütün umudum sende. Tıpkı babana benziyorsun sen. Onun nasıl erkek olduğunu da iyi hatırlarım. Tohumlarını kendi malın olan bir toprağa ek, oğlanım, ki kendi evin, ocağın için harmanlar biçsin!»

Delikanlıysa yalnızca sessiz sessiz gülüp saçlarını yine arkaya itti. Gözleri parıl parıldı. Yarı şaşkın bir sesle:

— «Senin gibi kocakarılar düğün dernekten, çoluk çocuktan başka şey bilmezsiniz, anacığım,» diye cevap verdi. «Bize gelince... biz gençler bunları toptan unuttuk gayri şu günlerde... Üç güne kalmaz gelirim, ana!»

Sonra kolunu ananın elinden çekti, iki arkadaşıyla birlikte boş tarlaların arasına dalarak gözden kayboldu.

Üç gün geçti ama, delikanlı gelmedi. Üç gün daha geçti, sonra üç gün daha. Ana korkmaya, acaba oğlanın başına bir felaket mi geldi diye merak etmeye başladı. Şu son yıl içinde kasabaya inmek güç gelmeye başlamıştı artık. Onun için evinde oturup bekledi. Herkese karşı huysuz, hırçındı, ama kuruntularını kimseye açmaya da cesareti yoktu. Hatta belki titiz gelini yatağın altını filan temizlemeye kalkar da oğlunun çıkını görürverir diye, odasından bile pek uzaklaşmayı göze alamıyordu.

Bir gece merakından gözüne uyku girmemişti, yatağında yatarken sonunda dayanamayıp kalktı. Mum yakıtı, döşegİN etekliğini bir eliyle aralayarak altına baktı. Çıkmın oracıktaıydı işte; kalın kâğıda sarılmış, sicimle sınısıkı bağlanmış kocaman dört köşe çıkmın. Ana kâğıdı eliyile yoklayıp bastırdı ama, içinde katı bir şey var gibiydi, doğrusu pöstekiye benzemiyordu. Ana:

— «Pöstekeyse çıkarıp güneşletmek gerek,» diye söyledi kendi kendine:

Güve girecek de güzelim derileri tırtıklayacak diye içi gidiyordu ama, paketi açmaya eli varmadığından olduğu gibi bıraktı.

Oğlu ise hâlâ gelmiyordu.

Böylece günler birbirine eklenerek bir ay geçti, ana merakından aklını yitirecek gibi oldu.

Mutlaka hastalanırdı merakından, neyse ki tam o sırada bir şey oldu da ona korkularını biraz olsun unuttur-

du. Şu günlerdē aklının köşesinden bile geçmeyen bir şeydi bu: Gelini gebe kalmıştı.

Evet, serin geçen bunca yıldan sonra kadın en son kendini bulmuş, üstüne düşen işi başarmıştı. Günlerden bir gün büyük oğlan pek önemli bir haber getiren insanların tavrıyla, anasının yanına geldi, ağzı kulaklarına varak:

— «Torunun olacak gayri, ana!» dedi.

Ana kapı eşiğinde oturmuş, derin, tasalı düşüncelere dalmıştı. Kendini kurtardı bu düşüncelerden ve sönükleşmiş gözleriyle erkeğe bakarak huysuz huysuz söylendi:

— «Sersem gibi konuşmasana! Taş gibi soğuk senin karın olacak o avrat, taş gibi kısır. Küçük oğlanımsa nelerde kim bilir? Güzelim tohumlarını dört bir yana saçıp boşa harcıyor, evlenip bir işe yatacağı yerde.»

Büyük oğlansa şöyle bir öksürdü, sonra: «Gelinin gebe kaldı,» dedi.

Önce ana bu habere inanmak istemedi. Oğlunun şöyle bir yüzüne baktı, sonra ayağa kalkmak için değneğine dayanarak:

— «Değil, işte! Dünyada inanmam!» diye bağırdı.

Sonra haberin gerçek olduğunu oğlunun yüzünden anladı. Hemen ayağa kalkıp içeri koştu. Gelini mutfakta pırasa doğramaktaydı. Ana gözlerini genç kadına dikerek:

— «Doğru mu? İçine döl düştü mü sonunda?» diye sordu.

Gelin, evet, der gibilerden başını sallayarak elindeki işe devam etti. Soluk benizli yüzü pençe pençe kızarmıştı. O zaman ana haberin doğruluğuna tamamen inandı.

— «Ne zaman fark ettin,» diye sordu.

Genç kadın: «İki aydan fazla,» diye cevap verdi.

Bu kez de ihtiyar ana kendine daha önce haber verilmēdi diye öfkelenip köpürdü, değneğini yere vurarak haykırdı:

— «Bana neden çıtlatmadın, bunca yıldır dört gözle bu haberi beklediğimi, bekle bekle içimin karardığını bilmezmiş gibi? İki ay bu, dünyada senin gibi soğuk bir karı daha var mıdır acep? Başka kadın olsa daha ilk gününden söylerdi!»

Bunun üzerine genç kadın elindeki işini bırakarak: «Belki yanlışmışımdır diye söylemedim,» diye cevap verdi. «O zaman seni daha da üzmüş olurum, dedim.»

Gelgelelim ana bunu dinlemedi. Yere tükürerek:

— «Laf!» dedi. «Bunca çocuk doğurduğuma göre yanlışın var mı, yok mu diye ben sana söyledim, elbette. Ama yok, sen beni aptal, bunamış yerine koyuyorsun. Beni bilmez sanma, her davranışınla ortaya vuruyorsun düşünceni!»

Genç kadınsa hiç cevap vermeden dudaklarını büzdü, o renksiz dolgun dudaklarını. Masanın üzerindeki top-
rak bir ibrikten çay boşalttı, anayı köşedeki yerine oturttu.

Gelgelelim ana böyle bir şey duyduktan sonra durup oturabilir miydi? Yok, yok, gidip hemen haberi emmi oğ-
luyla yengeye vermesi gerekti.

Emmi oğluyla yenge çoğu zaman evlerinde oturuyorlardı, gayri. Tarlada oğullarının üç tanesi çalışıyordu. Öteki oğulları ekmeklerini çıkarmak için başka yerlere gitmişlerdi. Emmi oğlu yine elinden geldiği kadar çalışıyordu. Eli işsiz olmazdı ama, o bile eski hamaratlığını yitirmişti. Yengeyse bütün gün mışıl mışıl uyuyor, anca torunlarından birinin ağladığını duyunca uyanıyordu.

Ana hemen karşı kapıya koşup yengeyi uykusundan hiç acımadan uyandırdı:

— «Yalnızca sen nine olacaksın zannetme!» diye bağırdı. «Hele birkaç ay sabret, benim de bir erkek torunum olacak!»

Yenge yavaş yavaş kendini topladı. Uykudan ku-

rumuş dudaklarını diliyle ıslatıp o ufak, kaygısız gözlerini açtı ve:

— «Öyle mi, kardeşçegizim, küçük oğlan gayri evleniyor, desene?» diye söylendi.

Ana biraz içi cız ederek: «Yok, o değil,» diye cevap verdi.

O zaman emmi oğlu başını kaldırıp baktı, kamyş iskemlesinin üzerinde oturan ufak tefek, kupkuru bir ihtiyarcıktı. İpekböcekleri üstüne koza örsünler diye hasırdan ipler yapmaktaydı. İpekböceklerinin koza yaptığı mevsimdi çünkü. Her zamanki gibi, işi gevezeliğe vurmada:

— «Gelinin mi, hemşire?» diye sordu.

Ana yine keyiflenerek neşeyle: «Evet,» diye cevap verdi. Ama çok fazla sevinmiş gibi de görünmek istemediği için yanıp yakınmaya koyuldu:

— «Allah için, geç bile kaldı. Sekiz yıldır gözlerim yolda kaldı. Zengin olsam oğlana bir de odalık alırdım. Ama, küçüğü sırasını savmadan büyüğe ikinci bir kadın almak istemedim doğrusu. Zaten şu günlerde kız almak öyle çok para yiyor ki; kötü yerden gelmeyen, doğru dürüst bir kızsı, elbet. Pek kuru, pek durgun bir kadın çıktı şu benim gelin, ne diyeyim. Huyları hiç bana benzemiyor, yılan gibi soğukkanlı bir şey.»

Hak yemesini sevmeyen emmi oğlu: «Hain kadın değil ya, sen ona bak, hemşire,» dedi. «Her işini iyi, ölçülü yapıyor. Bak gölde ördekleriniz yüzüyor, onun sayesinde. O sizin yaşlı mandayı çiftleştirip bu genç mandayı size kazandıran da gelinindir. Tavuklarınız eskisine oranla iki kat çoğaldı; on, on iki tane olmuştur sanırım. Her yıl sattıklarınız da cabası.»

Ana istemeye istemeye: «Yok, hain değildir,» diye cevap verdi. «Gelgelelim tavukları, hayvanları çiftleşti-

rip duracağı yerde, keşke kendisi daha çok kıızıssa da, daha çok doğursa!»

Yenge esneyerek: «Farklı olmasına gelinin senden farklı kardeşçeğizim,» dedi. «Sıcakkanlı, doğurgan avrat-tın neme gerek. Elinden uçanla kaçan kurtulurdu. Hâlâ da aslan gibisin, doğrusu. Hasta olmadığın zamanlar seni ayakta görünce, öyle hızlı hızlı yürüyebildiğine şaşıp kalıyorum, doğrusu. Şaşıp da kalıyorum, çünkü ben yatakla sofrası arasında gidip gelmekten başka yürüyemez oldum şu günlerde.»

Emmi oğlu da hayranlıkla: «Bana gelince, eski boğazımın yarısı kalmadı, oysa senin kaç kez yemek istediğini duyuyorum,» diye lafa karıştı.

Böyle övülmek ananın hoşuna gitmiş olmakla birlikte alçakgönüllülüğü elden bırakmayarak: «Doğrudur, boğazım eskisi gibi kuvvetli,» dedi. «Üç tas, hatta bazen dört tas aş yediğim oluyor. Yalnız, ön dişlerim döküldü döküleli katı şeyleri pek yiyemiyorum. Yine de o illet musallat olmadığı vakitler sapasağlam sayılırım, doğrusu.»

Yenge: «Demir gibisin, maşallah,» diye mırıldanarak tekrar uykuya daldı. Biraz kestirdikten sonra gözlerini açıp anayı yine karşısında görünce, tatlı tatlı, uykulu uykulu gülerek:

— «Torun mu dedin? Bizim torunların erkek olanlarının sayısı yediye buldu gavri, azdır bile...» diye söylenerek yeniden uyuyakaldı.

*
**

Küçük oğlan gelmiyor diye bomboş kalan günleri işte bu sevinçli haber böylece doldurdu ve ananın bekleyiş azabını körletti.

— «Elbette günün birinde çıkıp gelecektir,» diye düşünüyor, artık pek üzerinde durmuyordu.

Gelgelelim sevinci de tam katıksız değildi. Ananın her sevinmesi gibi bunun da üzücü bir yanı vardı ki, o da şuydu: Ana doğacak çocuğun kız olmasından korkuyordu. Bunu aklına getirdiği zaman:

— «Öyledir, kısmetim hep güdüktür, zaten korkarım bu çocuk da kız çıkacak,» diye söyleniyordu.

Kuruntusundan gidip o Yaşayan Tanrıça'ya çocuğu oğlan yapsın diye dua etmek, kırmızı bir urbayla yeni çarıklar adamak istedi. Ne çare ki, tanrıça onun o eski günahını hatırlayacak diye cesaret edemedi. Çekmiş olduğu bütün acılara rağmen o günahın bedelinin henüz ödenmemiş olduğundan korkuyordu. O ufak tefek, yaşlı tanrıça şimdi onu görür, torun morun dediğini duyarsa, neme gerek, belki erişir, ana rahmindeki yavrucuğu çarpıverir öfkesinden. Ana kahrolarak:

— «En iyisi hiç gidip kendimi göstermeyeyim!» diye düşündü. «Uzak durur, çocuğun yolda olduğunu haber filan vermezsem belki beni hatırlamaz. Tanrıların karşısına çıkmayalı çok oluyor çünkü. Böylece bu yavrunun benim torunum olduğunu tanrılar belki sezmezler de herhangi bir kul gibi doğmasına izin verirler. Belki de oğlan olur, inşallah. Gayri ne çıkarsa bahtıma!»

Böyle düşünce düşünce rahatı, dirliği kaçtı, içini yine karamsarlık bürüdü. Bu çocuk şenlik vesilesi olduğu kadar, içeri tasa girsin diye açılan bir kapıya da benziyordu. Zaten her çocuk böyle değil miydi? Yavrunun ölü, sakat, aptal, kör ya da başka türlü kusurlu doğabileceğini ya da kız olabileceğini düşündükçe ana, insanlara bunca cefa çektirme gücüne sahip oldukları için tanrılardan ya ka silkiyor, kendi kendine söylenip duruyordu:

— «Ufak tefek günahlarım olmuşsa, çektiğim cezalar yetmedi mi? O gün benim yapıp ettiklerimden tanrıların haberi olacağını Kim bilirdi? Herhalde tapınaktaki o ihtiyar tanrı, gözlerini örttüğüm halde önünde işlenen

günahın kokusunu aldı; bir yolunu bulup öteki tanrıçaya haber uçurdu. İyi âlâ öyleyse, madem o kadar günahkârmışım, ben de tanrılardan uzak dururum, işte! Zaten istesem de o günahın bedelini daha başka nasıl ödeyeceğimi bilemiyorum ki! Yemin ederim, ömrümde nasibim olan sevinçle kederi teraziye vursalar, keder kefesi taş gibi ağır çeker de sevinç kefesi içinde bürümcük varmış gibi hafifcecik kalır. Görüp gördüğüm şenlik nedir ki benim! O çocuğu doğurmuş değilim. Kör kızımın gözleri açılmadan ölüp gittiğini gördüm. Çekilen acılar ödemem mi günahın bedelini? Ömrümce acı çektim, işte ben, acıyla birlikte birlikte yoksulluk da çektim. Gel gör ki, tanrılar hak ve hukuk tanımıyor hiç!»

İşte böyle, ananın yine iki tane taze derdi vardı: Torunu kusurlu ya da kız olacak korkusuyla, bir türlü çıkıp gelmeyen küçük oğlanının merakı. Bazen bütün ömrü bir bekleyiştten ibaretmiş gibi geliyordu. Bir zamanlar nasıl erkeğinin yolunu beklemişse, şimdi de oğlunu, torunlarını bekliyordu. Ömrü böyle geçip gitmekteydi, iki para etmezdi!

Ama umut da kesilmiyordu. Kasabaya gidip gelen olunca kadın hep: «Küçük oğluma rastladınız mı?» diye soruyordu.

Köyün içinde kapı kapı dolaşır: «Bugün kasabaya gidip gelen oldu mu?» diyordu. Gidip gelen olmuşsa bu kez ana:

— «Küçük oğlanıma hiç rastladın mı, evlat?» diye soruyordu.

O bekleyiş günleri boyunca köyceğizin bütün ahalisi bu soruyu ezberledi, gayri. Başlarını kaldırıp değneğine dayanmış duran anayı gördükleri, o titrek, ihtiyar sesiyle:

— «Hu, komşular, benim küçük oğlanı gördünüz mü bugün?» diye sorduğunu duydukları zaman tatlılıkla cevap veriyorlardı:

— «Yok, haminne, yok, görmedik! Zaten bizim git-tiğimiz kenar bucak çarşılarında onun işi ne? Sen onun ge-cimini kitaptan çıkardığını söylüyorsun ya!»

O zaman ana, umutları yine kırılmış olarak başını eğip alçak sesle mırıldanıyordu:

— «Ne bileyim ben, kâğıt kitapla bir işi var sanıyo-rum.»

Ötekiler de gülüyor, ihtiyarın suyuna gitmiş olmak için: «Eğer bir gün kitap satılan bir yerin önünden ge-çersek içeri girer bir göz atarız, bakalım senin oğlan tez-gâhın ardında mı?» diyorlardı.

Ana da çaresiz evine gidip oturuyor, acaba pöste-kinin arasına güve girdi mi diye içi içini yiyordu.

*
**

Aylardan sonra en sonunda bir gün oğlanın haberi geldi. Ana her zamanki gibi kapı önünde oturmaktay-dı. Uzun saplı çubuğu da elindeydi, çünkü kahvaltıda yeni kalkmıştı. Oturduğu yerden güneşin yuvarlak tepe-ler ardından birden yükseliverişini seyrediyor, inşallah sı-cak olur bugün, diye düşünüyordu, çünkü bu güz sabah-ları hava ayaz oluyordu.

Derken içeri yengenin oğullarından biri girdi, en bü-yük oğlan ve dosdoğru ananın kendi büyük oğlanının ya-nına gidip alçak sesle bir şeyler söyledi.

Ananın içine oracıkta bir kurt düştü. O sabah gün doğarken kalktığında bu adamın kasabaya doğru gittiğini görmüştü. Ana ömrü boyunca güneşle bir kalkmaya alı-şık olduğu için, eğer hasta değilse geç vakte kadar yatak-ta yatamazdı. İşte bu sabah da erkenden kalkmış ve yen-genin en büyük oğlunun ot desteleriyle kasabaya gittiği-ni görmüştü. Demek adam erkenden de dönmüştü.

Ana tam, «Otlarını ne çabuk sattın,» diye seslenmek

üzereydi ki, o sırada çarığının bağcığını bağlamakta olan kendi oğlunun başını kaldırdığını gördü ve şaşkınlık, korku dolu bir sesle:

— «Ne? Kardeşim ha?» dediğini duydu.

Evet, ananın kulağından kaçmadı bu. Kulakları hâlâ pek keskindi. Kadın hemen:

— «Ne olmuş oğlanıma?» diye sordu.

İki erkekse kaygıyla birbirlerinin yüzüne bakarak pek ciddi, pek tasalı, konuşup duruyorlardı. Sonunda ana daha fazla dayanamadı. Yerinden kalkıp erkeklerin yanına gitti, değneğiyle yere vurarak:

— «Söyleyin bana, oğluma ne olmuş?» diye haykırdı.

Fakat yengenin oğlu hiç cevap vermeden çıktı gitti. Büyük oğlan da duralaya duralaya:

— «Ana, karışık bir işler var,» dedi. «Nedir, bilmiyorum, ama gidip kasabaya bakmam gerek. Ondan sonra sana söylerim.»

Ana onu bırakmadı. Yakasına yapışarak:

— «Bana söylemeden gidemezsin!» diye yaygaraya başladı.

Yaygarayı duyan gelin çıkageldi. Olup bitenleri duyunca kocasına:

— «Söyle, daha iyi,» dedi. «Söylemezsen anan öfkesinden, merakından hastalanır sonra.»

Bunun üzerine büyük oğlan ağır ağır anlattı:

— «Emmi oğlum dedi ki... Bu sabah kardeşimi görmüş, daha bir sürü insanlarla bir arada. Elleri urganla bağlymış arkasında, urbaları lime limeymiş. Emmi oğlunun otlarını sattığı pazar yerinden geçiyorlarmış; yirmi, otuz kişi varlarmış. Kardeşim onu görünce hemen başını çevirmiş, ama emmi oğlu başlarındaki askere sormuş. O da demiş ki, bunlar komünistmiş, zindana götürüyorlarmış da yarın sabah idam edileceklermiş.»

Üçü birbirlerine bakakaldılar. İhtiyar ananın çenesi

atmaya başlamıştı. Bir oğlunun, bir gelininin yüzüne bakarak:

— «Ben işittim o sözü, ama ne anlama geldiğini bilmiyorum,» dedi.

Oğlan da yavaş yavaş: «Emmi oğluna sordum,» dedi. «O da nöbetçiye sormuş. Nöbetçi de gülmüş; demiş ki, son zamanlarda türeyen yeni bir cins harami demekmiş.»

O vakit ananın aklına ne zamandır yatağının altından duran o çıkın geldi. Avazı çıktıkça bağırıp dövünerek çırpınmaya başladı:

— «Ah, akılsız başım! O gece neden kuşkuşlanmadım ben? Yatağımın altındaki çıkında da çalıp çıptığı şeyler varmış demek!»

Oğluyla gelini bu sözleri duyunca hemen onun yakasına yapıştılar. Komşulardan bir duyan oldu mu diye bakınarak hemen içeri saktular anayı.

— «Nedir o senin dediğin, ana?» diye sordular.

Gelin yatağın etekliklerini kaldırıp kocasına baktı. Ana da orda duran çıkını göstererek ağlamaya başladı:

— «İçinde ne vardır bilmiyorum. Ama, kardeşin bir gece getirdi bunu... Birkaç gün gizli tut dedi... Sonra da gelmeyiverdi... gelemedi bir türlü.»

Büyük oğlan gitti, yavaşça kapıyı sürmeledi. Gelin de pencereye bir örtü örttü. Birlikte çıkını dışarı çekip iplerini açtılar. Ana gözlerini çıkına dikerek:

— «Pösteki var, dedi,» diye mırıldandı.

Karı-koca seslerini çıkarmadılar. İhtiyarın sözlerine inanmadıkları belliydi. Kim bilir neydi bu kâğıda sarılı şeyler, böyle ağır ve sert olduklarına göre belki de altındı!

Ama kâğıdı açtıkları zaman paketin içinden çıka çıka kitap çıktı; hepsi de ince ince, kara kara yazılarla basılmış bir sürü kitap, bir sürü de kâğıt. Kâğıtlardan bazılarının üzerinde son derece garip, kanlı, ölümlü resimler

vardı; küçücük adamları döven, bıçaklarla paralayan dev-ler çizilmişti.

Bunları görünce üçü de yine birbirlerine bakakaldılar. Bunun ne demeye geldiğini bilemediler. İnsan çalsın da sonra bucak bucak gizlesin?

Ne kadar baksalar, bu kitaplardan, kâğıtlardan bir anlam çıkaramıyorlardı. Hiçbirinin okuması yoktu. Resimleri bile doğru dürüst anlayamıyor, yalnızca kanlı sahneler canlandırdıklarını görüyorlardı. Hançerlenmiş, can çekişen insanlar, gövdeleri parçalara bölünmüş adamlar, ancak haydutların, haramilerin yapabileceği kanlı, iğrenç şeyler.

Resimlere baktıkça üçünün de içini bir dehşettir бүrüdü. Ana küçük oğlu hesabına korkuyordu; büyük oğlanla karısı da kendi hesaplarına, ya bu nesnelerin burada olduğunu birileri öğrenirse diye korkuyorlardı. Erkek:

— «Yine bağlayalım, akşam olana değin saklayalım,» dedi. «Sonra mutfığa götürüp yakarız.»

Ama karısı daha tedbirliydi.

— «Hepsini birden yakamayız, sonra dumanları bir gören olur da merak eder,» dedi. «Gün gün, yavaş yavaş yakmak gerek, yemek pişirirken ot yakarmış gibi.»

Ananinsa bunlar kulağına bile girmiyordu. Yalnızca oğlunun başına bir felaket gelmiş olduğunu biliyordu, o.

— «Oğlanım, ne yapacaksın kardeşini kurtarmak için?» diye büyük oğluna sordu. «Nerden bulacaksın onu?»

Erkek ağır ağır, istemeyerek cevap verdi:

— «Yerini biliyorum. Güney Kapısı'na yakın bir zindana götürmüşler, idam alanının yanında.»

Sonra anasının nasıl ansızın sapsarı kesildiğini görerek bir çığlık kopardı, karısını çağırdı. Karı-koca anayı kucaklayıp yatağına yatırdılar. Kadının yüzü dehşetten çamur rengindeydi. Boğulur gibi nefes nefese:

— «Oğul, koş oğul, kardeşine koş oğul,» diye söylendi.

O zaman genç adam kendi başından korkmayı bir yana bıraktı. Yüreği anası için burkularak:

— «Gidiyorum, ana,» dedi. «Şimdi gidiyorum...»

Sırtını değiştirdi, pabuçlarını giydi. Ananın gözünde vakit öyle ağır geçiyor, her iş öyle uzuyordu ki, kadın çıldıracak gibi oluyordu. Oğlu sonunda hazırlanınca ana onu yanına çağırdı, başını kendine doğru çekti, kulağına fısıldadı:

— «Oğul, parayı sakınma. Kardeşin gerçekten zindana atılmışsa çıkarmak için para yedirmek gerek. Parayla olur bu iş, evladım. İnsanın para verip de kurtulamadığı zindanı ben daha işitmedim. Oğul, biraz param var benim, şurda, yerde gömülü... Zaten kardeşin için saklardım... al, hepsini harca... nemiz varsa hepsini ver.»

Erkeğin yüzü değişmedi. Karı-koca bakıştılar. Sonra erkek:

— «Verebildiğim kadarını veririm, ana,» dedi. «Senin hatırın için.»

Fakat o: «Benim ne önemim var gayri?» diye inledi. «Ben kocadım, ölmem yaklaştı. Kardeşinin hatırı bu.»

Büyük oğlan çıkıp gitmişti bile. Her şeyi gözleriyle görmüş olan yengenin oğlunu yanına aldı, birlikte kasabaya yollandılar.

Gayri ananın elinden gelen ne vardı, yine oturup beklemekten başka? Gel gör ki, ömrünün en acı bekleyişiydi bu. Yattığı yerde duramıyor, kalkınca da bayılacak gibi oluyordu. Öyle ki, sonunda gelini ihtiyarın halinden, gözlerindeki bakıştan, kendi kendine söylenerek dövünüşünden korktu. Gitti emmi oğluyla yengeyi çağırdı. Böylece üç ihtiyar başbaşa beklemeye başladılar.

Komşuların gelişi anayı gerçekten avutmuştu, azıcık.

Zaten bunlar en açık konuşabildiği dostlarıydı. Tekrar tekrar:

— «Günaha girdimse, çektiğim acılar erip yetmedi mi?» diye inlemeye başladı.

Sonra: «Günaha girdimse neden ben kendim ölüp kurtulmuyorum sanki?» diye inledi. «Neden evlatlarım gidiyor elimden? Torunum da giderse hiç şaşmam. Kismet olmayacak bana torunumu görmek! Biliyorum göremeyeceğimi ama, ölüp giden yine ben olmayacağım.»

Sonra bu kadar kederin kendine layık görülmesine kızarak, gözlerinden yaşlar aka aka bağırdı:

— «Günah işlememiş kusursuz kul var mı dünyada? Neden bütün kederler bana yükleniyor?»

Yenge de ananın can acısından fazla ileri giderek tanrıları küstüreceğinden korktu ve hemen: «Hepimiz günahkârız, elbet,» dedi. «Günahlarımıza bakılacak olsa hiç-birimiz evlat, torun sahibi olamazdık. Bak benim oğullarıma, oğullarımın oğullarına! Oysa günahkârın baştan tutması benim. Ömrümde tapınak kapısından içeri girmedim, girmem de. Bir zamanlar bir rahibe kadın gelir, cennete nasıl gidileceğini öğren gayri, derdi. Gel gör ki, ben o zaman çocuktan gözümü açacak durumda değildim. Şimdi de iş iştenden geçmeden cennetlik olmaya bak, diyorlar, ama kocadım, gayri, diyorum ben de, bu yaştan sonra hiç-bir şey öğrenecek gücüm kalmadı, diyorum. Eğer cennete olduğum gibi almazlarsa ne yapalım, ben de başka yere giderim!»

Yenge bu çeşit laflarla anayı avutmaya çalıştı. Kocası da:

— «Bacı, bekle bakalım ne haber gelecek,» dedi. «Bir bakarsın üzülecek bir şeycikler yoktur. Belki ellerindeki parayla kurtarıverirler oğlanı. Ya da benim oğlan yanlış görmüştür de o gördüğü senin oğlan değildir.»

Yenge başka yandan da tedbir düşünmekten geri kal-

madı. Bir bahanesini bulup gelini kendi evine gönderdi, uzaklaştırdı. Zavallı ihtiyar ana şu dertli anında kendini bilmez de ileri geri konuşur, bunca yıldır saklanan sırları ortaya vururverir, bunca yıl dillerini tuttuklarına yazık olur, diye korkuyordu.

Böylece üç ihtiyar oturup oğulları gelsin diye beklediler. Üç kişi olarak beklemek, tek başına beklemekten gerçekten daha kolaydı.

Akşam vakti yaklaştığı halde erkekler kasabadan dönmemişlerdi. Ana zar zor yatağından kalktı, söğüt ağacının altına gidip oturdu. Emmi oğluyla yenge de yanına geldiler, gözlerini köy sokağına dikip beklemeye koyuldular. Yalnız yenge durup durup uyukluyordu yine. Merak bile uzun zaman uyanık tutamıyordu onu.

En sonunda gün batmak üzereyken ana uzaktan iki erkeği seçti. Kalkıp değneğine yaslandı. Elini, altın renkli akşam güneşine karşı siper ederek baktı:

— «Geliyorlar!» diye bağırarak sokağa fırladı.

Öyle bir bağırırmıştı, öyle bir koşuyordu ki, köy halkı evlerinden dışarı uğradı. Zaten köyde olayı duymayan kalmamıştı ama, ananın evine gitmeye kimse cesaret edemiyordu. Oğlanın işine karışacak olurlarsa kendi başlarına da bir şey gelir filan diye korkuyorlardı. Bütün gün, meraktan çatladıkları halde kendi işlerine devam etmişlerdi. Çünkü zindan, vali, asker gibi laflar bütün köylüler gibi onların da ödlerini koparırdı.

Şimdi kapı önlerine çıkıp durdular, bakalım ne olacak diye, fazla yaklaşımadan beklemeye başladılar. Emmi oğlu kalktı, ananın yanına gitti. Yenge de gitmek istedi ama, zora kalmadıkça yürümüyordu şu günlerde. «Biraz sonra işitirim havadisi,» dedi kendi kendine. Her işin olacağına vardığına inanırdı çünkü. Böylece telaşlanacağı yerde, kapı önündeki sırasına oturdu, beklemeye koyuldu.

Ana koşup büyük oğlunun koluna yapışmış: «Ne haber küçük oğlanımdan?» diye bağıyordu.

Ama daha bu soruyu sorarken, sönük gözleriyle iki erkeğin yüzüne daha bakar bakmaz, haberin kötü olduğunu anlamıştı.

İki emmi oğlu bakiştılar. Sonra büyük oğlan gülmez bir yüzle:

— «Ana, kardeşim zindanda,» dedi.

İki arkadaşı yine bakiştılar. Yengenin oğlu şöyle bir başını kaşdı, ne diyeceğini bilemezmiş gibi bön bön bakarak başını öte yana çevirdi. Ananın oğluydu:

— «Sanmam ki kardeşim kurtulabilsin, ana,» dedi. «Yarın sabah ölüme mahkûmmuş, daha yirmi kişiyle birlikte.»

— «Ölüm mü?» diye haykırdı ana. «Ölüm ha?»

Koşup desteklemeseler yere yıkılıyordu.

Onu hemen en yakındaki eve taşıyıp oturtular. O zaman ana çocuk ağlar gibi ağlamaya başladı. O buruşuk dudaklarıyla çenesi titriyor, gözyaşları yanaklarından aşağı yuvarlanıyor, yumrukları göğsünü dövüyordu.

— «Öne sürdüğün para yetmedi demektir,» diye bağırarak oğlunu azarladı. «Azıcık param var köşede dedim sana. O kadar az da sayılmaz, kırk tane gümüş paramla kardeşinin son verdiği iki mangır var, hepsi duruyor orda!»

Büyük oğlan başı önüne eğik duruyordu. Dudağının üstü, alnı, ter içinde kalmıştı. Ana öfkesinden onun üstüne tükürerek:

— «Bunların bir meteliği bile sana nasip olacak sanma, sakın!» dedi. «Kardeşin ölürse zırnık vermem sana. Sana vereceğim yere, gider göle atarım, daha iyi.»

O zaman yengenin oğlu anayı yatıştırmak, büyük oğlanı kurtarmak için lafa karıştı. Kaşları üzüntüden çatık çatıktı.

— «Yok, yenge, onun suçu yok,» dedi. «Senin köşendeki paranın iki katından daha çoğunu öne sürdü. Kardeşini kurtarmak için yüz tane gümüş para teklif etti. O zindanda en küçük nöbetçiden en yükseğine kadar herkese çıkıp rüşvet teklif etti. Kime çıktıysa hepsine gümüş gösterdi, beş para etmedi. Kardeşini görmesine bile izin vermediler.»

Ana: «Teklif ettikleri yetmedi demektir,» diye bağırdı. «Rüşvet almayan zindancı duyulmuş şey mi? Ama, ben şimdi gidip paramı alırım, gidip çıkarırım gümüşleri yerden, şu ihtiyar yaşında oğlumu bulup eve getiririm. Bir daha da dizimin dibinden ayırmam onu, kim ne derse desin!»

İki erkek yine bakiştılar. Büyük oğlan, kendi yerine konuşsun diye arkadaşına yalvarır gibiydi. Bunun üzerine o:

— «Güzel yengeciğim, oğlunu göstermezler bile sana,» diye söylendi. «Bizi yanına bile sokmadılar, dedim ya! Gümüş göstermek bile beş para etmedi, çünkü vali bunların işlediği suça karşı pek şiddet gösteriyormuş. Yeni moda bir suçmuş bu, kötünün kötüsü bir şeymiş.»

Ana gururla: «Benim oğlum ömründe suç işlememiştir!» diye bağırarak değneğini kaldırdı, yengenin oğluna doğru salladı. «Herhalde bir düşmanı var, onu zindanda çürütmek için bizimkinden daha fazla rüşvet yediriyor.»

Sonra çevresine baktı. Köylüler, işittiklerini yutmak istercesine, ağızları bir karış açık, gözleri fal taşı gibi, onu seyrediyorlardı. Ana onlara baktı:

— «Hiç gördünüz mü siz benim küçük oğlumun suç işlediğini?» diye bağırdı.

Köylüler önce birbirlerine, sonra etraflarına baktılar. Hiçbirinden çıt çıkmadı. Ana onların bu kuşkuyla bakışlarını gördü, içi ezilir gibi oldu. Yeni baştan ağlayarak:

— «Zaten siz ona hep dış biletiniz, güzelliğinden ötürü!» diye bağırdı. «Sizin o kapkara, köylü parçası oğullarınızdan çok daha üstündü, çünkü. Öyledir, biri sizden üstün oldu mu hemen dış bilersiniz, zaten.»

Yerinden kalktı, sendeleye sendeleye boğulacak gibi ağlaya ağlaya evine gitti.

Eve gidip de yine kendi başlarına kaldıkları zaman ana gözlerini silip büyük oğluna döndü, daha sakın bir tavırla, yine de nöbet tutmuş gibi titreyerek:

— «Boşuna vakit geçiriyoruz,» dedi. «Her şeyi anlat bana, belki kurtarabiliriz kardeşini. Önümüzde bir gece var, henüz. Oğlanın işlediği suçun aslı neymiş? Elimizde avcumuzda ne varsa götürelim. Elbet kurtarırız onu.»

Büyük oğlanla karısı şöyle bir bakıştılar. Kötü bir bakış değildi bu. Ancak sabırlarının sona ermek üzere olduğunu belirtiyordu. Sonra genç adam:

— «Suçun aslını esasını ben de bilmiyorum,» diye anlatmaya başladı. «Yalnız, önce de dediğim gibi, adına komünist diyorlar. Yeni çıkan bir laf bu. Hep duyuram da anlamı nedir diye sorarım. Anlayabildiğim kadar, harami çetesi gibi bir şey galiba. Zindan kapısındaki o eli tüfekli nöbetçiye sordum. O da dedi ki: 'Komünist nedir diye mi sordun? Senin tarlanı senden çalıp üstüne oturmak isteyen biridir. Devlete, hükümete karşı fesat kuran kimselerdir bunlar. Topunu birden öldürmek gerek,' dedi. İşte buymuş, kardeşimin suçu.»

Ana kulağını dört açmış bunları dinliyordu. Mum ışığı gözyaşlarından ıslanmış olan yüzüne vurmuştu. Düğün çıksın diye çalıştığı halde titreyen bir sesle, hayretler içinde:

— «Ben hiç sanmıyorum,» dedi. «Ben onun ağzından hiç böyle laflar duymadım. Böyle bir suçtan söz edildiğini de duymadım hiç. Adam öldürmek, ev soymak, insanın ana-babasına bakmaması, suç diye böyle şeylere

denir. Ama, başkasının tarlasını adam nasıl çalar? Ku-
maş değil ki dürüp büküp alsın, sonra da götürüp bir ye-
re gizlesin!»

Oğlu: «Bilmiyorum, ana,» diye cevap verdi.

Küçük bir iskemlenin üstüne oturup ellerini dizleri-
nin arasına sarkıtmış, başını önüne eğmişti. Sırtında hâ-
lâ kasabaya giderken giydiği uzun hırkası vardı. Ama,
bu biçim urba giymeye alışık olmadığı için uçlarını min-
tan gibi kemerinin içine sokuşturup duruyordu. Tane
tane:

— «Denilenlerin hepsini bilemem ki!» diye sözüne
devam etti. «Kasabada şundan bundan bir sürü laf duy-
duk. Yarın pek çok kişi idam edilecek diye tatil yapacak-
larmış. Başka ne laflar ediliyordu, emmi oğlu?»

Yengenin oğlu çenesini kaşıyıp şöyle bir yutkundu,
odadakilerin bir bir yüzlerine bakarak cevap verdi:

— «Kasabalıların ağzında çok laf vardı ama, pek in-
ce soru sormaya cesaret edemedim ki! Hatta biz ne var,
ne oluyor diye sorarken nöbetçilerden biri: 'Bunlar öl-
müş, ölmemiş size ne, yoksa siz de onlardan biri misiniz?'
diye sordu. Onlardan birinin akrabasıyım, demeye dilim
varmadı. Sonunda zindanın baş nöbetçisini bulduk, eline
biraz para verip şöyle kendi başımıza bir yerde konuşa-
lım, diye yalvardık. Adam bizi kendi evinin ardında bir
yere götürdü. O zaman ona dedik ki, biz namuslu köylü-
leriz. Azıcık tarlamız var, kiraylan da tutuyoruz. İdam-
lıkların arasında uzaktan akrabamız olan biri var, dedik.
Kabilse, ailenin şerefi için onu kurtarmak isteriz, çünkü
şimdiye kadar bizden kimse cellat bıçağı altında can ver-
medi, dedik. Ama, pek de fazla veremeyiz, çünkü zengin
değiliz, dedik. Adam bizim paramızı aldı, akrabamızın ta-
rifini istedi. Sonra dedi ki: 'Tarif ettiğiniz delikanlıyı ga-
liba biliyorum, çünkü zindana atılmaktan hiç hoşnut de-
ğil,' dedi. Zindancıya kalsa bizim oğlan şimdiye dek ba-

şını kurtarmak için bütün bildiğini söyleyecekmış. Gelgelelim yanında iyice gözü pek bir kız varmış, o kızıdan cesaret alıyormuş. Bazıları iyice cesur, gözü pekmiş, ölüm onlara vızgeliyormuş. 'Ama, sizin oğlan ölümünden korkuyor,' dedi zindancı. 'İşlediği suçun ne olduğunu, niçin öleceğini bile sanmam ki anlamış olsun. Basit bir köylü gencine benziyor,' dedi. Besbelli, öbürleri onu kendi işlerine alet etmiş, büyük büyük sözler vermişler. Zindancının dediğine göre bizim çocuk üzerinde birtakım kitaplarla bulunmuş. Elaleme dağıtıyormuş bu kitapları. İçlerinde de hükümeti devirip herkesin parasını, malını paylaşmak gibi kötü kötü şeyler yazılıymış.»

Bunun üzerine ana, büyük oğluna bakıp, yine ağlamaya başladı ve: «Biliyordum ben, azıcık toprak ayırmamız gerekti kardeşine,» diye dövündü. «Azıcık daha kiraylan tutup ona da bir kösecik versek belki olurdu. Ama yok, bu büyük oğlanla karısı yok mu, her şeyin üstüne oturdular, en ufak bir şeyi çok gördüler oğlancağıza...»

Büyük oğlan bir şey demek ister gibi ağzını açtı. Ama, ihtiyar emmi oğlu tatlılıkla:

— «Açma ağzını, oğul,» dedi. «Bırak anan söylensin, içini boşaltsın. Biz hepimiz senin ne olduğunu biliyoruz. Kardeşinin ne olduğunu da biliyoruz. Toprak işini hiç sevmezdi. Hiçbir türlü işi sevmezdi, zaten.»

Bunun üzerine büyük oğlan sesini çıkarmadı. Emmi oğlunun oğlu da sözlerine devam etti:

— «Zindancıya, akrabamızı kurtarmak için ne kadar gümüş gerek, diye sorduk. Adam başını sallayıp dedi ki: Oğlan şöyle gözde bir ailenin oğlu, pek zengin, pek yüksek bir adamın evladı olsa belki rüşvetle kurtulabilirmiş. Ama yoksul bir köylü genci olduğuna göre hiç kimse kellesini koltuğuna alıp onu kaçtırmaya razı olamazmış bizim verebileceğimiz rüşvetin hatırı için. Bizim oğlan da çaresiz ölüme gidecekmiş.»

Bunu duyan ana: «Benim gibi yoksul bir karının oğlu diye ölüp gitmesi hak mı?» diye inledi. «Elimizde az da olsa toprağımız var. Onu satıp kurtarırsak oğlanı. Hem bu gece satarız toprağı. Elbet köyün içinde...»

Gelgelelim toprak sözünü duyan oğlan anasına karşılık verdi:

— «Peki, toprağı satarsak biz nasıl yaşarsız sonra? Şu durumda bile kıt kanaat geçiniyoruz. Bu yüksek kiralarla fazla yer tutmaya kalkarsak sokağa düşüp dileriz artık. Topu topu bir küçük parça toprağımız var, onu da sattırtmam, ana. Yok, benimdir bu toprak, satamam onu.»

Şu ana kadar ciddi, ifadesiz bir yüzle, hiçbir şey demeden dolaşmış olan gelin kocasının bu sözlerini duyunca ilk olarak ağzını açtı:

— «Gayri benim taşıdığım çocuğı da düşünmek gerek,» dedi.

Kocası tasalı bir sesle: «Benim düşündüğüm de o zaten,» diye cevap verdi.

O zaman ihtiyar ana susmaktan başka çare bulamadı. Çaresiz sustu, ağladı bir süre. Ve bundan sonra bütün gece boyunca aralarında ne zaman yeni baştan söz olsa, ananın her dediğine hep bu cevap verildi.

*
**

O gece hiç yatmadılar. Ortalık ağarmaya yüz tutunca ana garip bir canlılıkla kıpırdayarak:

— «Ben kendim gideyim,» dedi. «Kasabaya ineyim son bir kere. Küçük oğlanım ölecekse, bir kerecik daha görmek için durup bekleyeyim.»

Gitmesin diye hepsi yalvardılar ona. Büyük oğlu:

— «Gider ben onun... ölüsünü alır getiririm, sonra-

dan,» diye söz verdi. «Gidip o hali görürsen sen de ölürsün, anacığım.»

Anaysa: «Ölürsem ne çıkar?» diye omuz silkti.

Yüzünü yıkayıp başında kalan bir tutam kır saç tataradı, kasabaya her inişinde yaptığı gibi sırtına temiz bir hırka giydi ve usulca:

— «Gidin emmi oğlunun eşeğini getirin,» dedi. «İzin verirsin, değil mi, emmi oğlu?»

Emmi oğlu çaresiz, üzgün: «Ne demek!» diye söylendi.

Böylece iki genç gidip eşeği getirdiler, ihtiyar anayı hayvanın sırtına bindirdiler, kendileri de yola düzöldüler onun yanı sıra. Ortalık daha geçtikleri yeri görebilecek kadar aydınlanmış olmadığı için ananın oğlu eline bir de fener almıştı.

Ananın sesi sedası çıkmaz olmuştu. Ağlamaktan harap düşmüş, adeta ne yaptığını, nereye gittiğini bilmez bir durumda hayvanın sırtına yapışmış, gidiyordu. Baş göğsüne sarkmış, çevresine bakmıyordu bile. Gözleri, sabah karanlığında hayal meyal görülen soluk, tozlu yola dikilmişti. Bu kederli saatte erkekler de sessizdiler. Böylece kıvrım kıvrım yol boyunca güneye doğru yol aldılar, saat erken olduğu için henüz kapalı duran Güney Kapısı'na yaklaştılar.

Güney Kapısı'nın önünde bekleyen çok kişi vardı. Çünkü bu sabah bir sürü mahkûmun boynunun vurulacağı her yerde duyulmuştu ve insanlar bir seyir görmeye gelir gibi çocuklarını filan alıp gelmişlerdi. Kapı açılır açılmaz hepsi de içeri daldılar. Hep birlikte kasaba surlarının içindeki açıklık bir yere yöneldiler. Daha şimdiden alanda, sabahın bu erken saatinde büyük bir kalabalık birikmişti. Herkes birbirine sokulmuş, görecekləri ölüm sahnesinin düşüncesiyle susmuş, bekliyordu. Küçük çocuklar anlamadıkları, isimsiz bir korkuyla ana-babalalarının eteklerine yapışmışlardı. Arasıra bir küçük bebeklik

ağlamaya başlıyor, hemen susturuluyordu. Kalabalık sessizlik içinde, merakla, heyecanla göreceği olayın düşünce-sinden hem zevk alıp hem nefret ederek beklediği yordu.

Anayla iki erkek kalabalığa karışmadılar. Ana:

— «Zindan kapısına gidip duralım.» diye fısıldadı.

Biçare yüreciğinde hâlâ öyle bir umut vardı ki, sanki oğlunu gözleriyle görünce bir mucize olacak, en son dakikada oğlunu kurtarabilmek için bir çare bulacaktı.

Oğlu eşeğin başını zindandan yöne çevirdi. Zindana gittiler, üstüne cam kırıkları serpilmiş yüksek duvarlı zindan kapısının önünde durup beklemeye koyuldular. Kapıdaki nöbetçi esneyip gerinmekteydi. Yanı başında, bitmek üzere olan mumlu bir fener yanıyordu. Mum eriyip akmış; kan kırmızısı, eğri büğrü bir yığın haline gelmişti. Sonra günün doğacağını belirten serin bir rüzgâr çıktı birden, zaten sonuna gelmiş olan mumu büsbütün söndürüverdi.

İşte bu tozlu sokakta ana eşekten indi, üçü birden beklemeye devam ettiler. Çok geçmeden içerde kımıldılar oldu, sonra taş üstünde yürüyen birçok ayakların sesi duyuldu, en sonra da bir bağırış:

— «Açın kapıları!»

Nöbetçiler hemen hizaya gelip, kapının yanına dimdik dizildiler, tüfeklerini omuzlarına sımsıkı dayadılar, kapılar açıldı.

Ana da dört açtı gözlerini, oğlunu görmek için. Kapıdan bir sürü kimse çıktı. İkişer ikişer birbirine bağlanmış delikanlılar. Her sıradaki iki tanesinin elleri organla birbirine bağlanmış olduğu gibi, bu sıradaki iki kişiye de ayrıca bağlanmışlardı. İlk bakışta hepsini erkek sanırdınız ama, içlerinde kızlar da vardı. Yalnız, bunları ayırmak güçtü, çünkü saçları kesilmişti, sırtlarında da erkek kılığı vardı. Yüzleri aynı delikanlılarınkı gibi pervasız.

küstah olduğu için-cinsiyetleri ancak dikkatli bakılınca o küçücük memeleri ve ince bellerinden belli oluyordu.

Her geçenin yüzüne birer birer, ayrı ayrı bakan ana birden kendi oğlanını gördü. İşte, oracıktaydı yavrusu, başı önüne eğik, yanı başındaki kıza bağlanmış gidiyordu; sımsıkı bağlıydı kızın ellerine elleri.

O zaman ana fırladı, oğlunun ayakları dibine attı kendini ve: «Oğlum!» diye bir inilti kopardı.

Başını kaldırıp oğlunun yüzüne baktı: Sapsarı bir yüz, dudaklar kül gibi beyaz, gözleri donuk donuk. Delikanlı anasını görünce daha da sarardı. Yanındaki kıza bağlı olmasa düşecekti. Ama, kız onu çekti. Ne düşmesini, ne de duralamasını istiyordu. Yerdeki ihtiyar, ak saçlı kadını görünce genç kız gür bir kahkaha attı; yırtıcı, neşesiz bir kahkaha... Sonra yüksek, tiz bir sesle bağırdı:

— «Yoldaş, unutma ki ne anan, ne baban var senin dünyada. Büyük amacımızdan başka sevdiğin hiçbir şey yok!»

Ve böyle diyerek genci çekti, sürükledi, götürdü.

Nöbetçilerden biri koşup anayı kaldırdı, yolun kenarına doğru itiverdi. Ana tozların içine yattı, kaldı. Mahkûmlar yollarına devam edip Güney Kapısı yönünde gözden kayboldular. Birden çılgın gibi bir şarkı koptu ağızlarından, ölümlerine şarkı söyleye söyleye gittiler.

O zaman oğluyla yeğeni gelip anayı yerden kaldırmak istediler, ama o bırakmadı. Bir süre inleyerek tozların içinde yattı. Düş görür gibi o garip şarkıyı dinliyordu ama, hiçbir şeyin farkında değildi. Biteviye inliyordu.

Gelgelelim pek fazla inlemesine de meydan verilmedi. Zindandan çıkan bir nöbetçi gelip tüfeğiyle onu iyice dürtükleyerek:

— «Defol burdan, acuze!» diye haykırdı.

Oğluyla yeğeni korktular. Anayı zorla ayağa kaldırıp eşeğine bindirdiler, yavaş yavaş köy yoluna yöneldi.

diler. Ama, Güney Kapısı'na gelmezden önce bir duvar dibinde biraz durup beklediler.

Derken kapı yönünden kükreyiş gibi yükselen bir gürültü koptu. Bunu duyunca iki erkek önce birbirlerine, sonra ihtiyar anaya baktılar. Ama, kadın bu sesleri duyduysa, ne olduklarını anladıysa bile hiç beli etmezdi. Eşegin üzerine yığılır gibi oturmuş, gözlerini yerdeki tozlara dikmişti.

O haykırışları duyduktan sonra yollarına devam ettiler, dört bir yönde dağılmakta olan seyirci kalabalığına rastladılar. Erkekler bunların nereden döndüğünü bilmezlikten geldiler. Ana da hiçbir şey görmez, işitmez gibiydi. Oğluyla yeğeni seyircilerden bazılarının söylediklerini duyabiliyorlardı:

— «Şen şakrak öldüler, doğrusu, kahramanlar gibi! O cesur genç kızı gördün mü? En son dakikaya kadar şarkı söylüyordu. Kafası kopup yuvarlandıktan sonra bile daha bir an şarkı söylemeye devam etti, kalıbımı basarım!»

— «Hani gençlerden birinin kanı nasıl ta öteye kadar fışkırdı, farkına vardın mı? Kanı celladın ta ayaklarının üstüne sıçradı da cellat da küfretti.»

Bazıları gülüp duruyorlardı, yüzleri kızarmıştı. Bazıları da sapsarı kesilmişlerdi. Anayla iki erkek kapıdan çıkarlarken yüzü kül gibi soluk duran bir delikanlı duvara yaslanıp başını öte yana çevirdi ve kustu.

Ana bütün bunları görüp duyuyorsa bile sesini çıkarmıyordu. Evladının artık ölmüş olduğunu biliyordu. Ölmüştü gayri, gümüşmüş, paraymış, ne işe yarardı? Ortada suçlu olsa bile çatıp kınamak neye yarardı? Ananın şimdi gözünde tüten bir tek yer vardı. Evine, arka yolcağı o eski mezarlığa gidip orada ağlamak istiyordu.

«Başka kadınlar gibi, üstüne kapanıp ağlayacak, kendi yakınlarımdan birinin mezarı bile yok. Bilmediğim bir

eski mezarın üstünde ağlayacağım içimi boşaltmak için,» diye yüreği sızlayarak düşündü. Sonra bu yürek sızısı da gelip geçti. Ana şimdi yalnızca ağlamak, içini boşaltmak istiyordu.

**

Evine varıp da eşekten indiği zaman büyük oğluna yalvardı:

— «Beni köyün arkasına götür. Ağlamak istiyorum biraz.»

Yenge de ordaydı. Ananın bu sözünü duyunca başını sallayıp gözlerini kolunun yenleriyle silerek: «Bırak, ağlasın biraz, zavalıcık,» dedi. «En iyisi o...»

Oğlu da ses çıkarmadan anasını o eski mezara götürdü, otları yolup üst üste koyarak anası otursun diye yumuşak bir yer yaptı. Ana oturup başını mezarın tümseğine yasladı. Bitkin bir yüzle oğluna baktı:

— «Biraz git de beni kendi halime bırak, ağlayayım,» dedi.

Oğlunun duraladığını duyunca içi dolup taşarak: «Bırak beni, ağlayamazsam ölürüm!» dedi.

Oğlu da: «Birazdan ben gelir seni alırım, ana,» diyerek uzaklaştı. Anasını oralarda yapayalnız bırakmaya içi hiç razı değildi.

O gidince ana oturduğu yerden göklerin gitgide aydınlanışını seyretti. Gün ışığının, o sabah hiç ölen olmamışçasma taptaze, altın rengiyle yeryüzüne serpilişini seyretti. Tarlalar yılın son ürünüyle olgunlaşmış, buğdaylar sapsarıydı, sarı güneş tarlaların üzerine dökülüyordu.

Ana oturduğu yerden derdinin kabarıp gözyaşlarını akıtarak zavallı yüreğini rahatlatmasını bekledi. Başından gelip geçenleri, ölmüşlerini, ömrü boyunca ne kadar

az gün görmüş olduğunu düşündü. Düşündükçe derdi kabardı. Bıraktı ana, derdi kabarsındı. Öfkesi kalmamıştı, gayri, hırslanıp çırpınması kalmamıştı. Bıraktı, kederi bildiği gibi kabarsın, kederini içine sindirsindi. Gam yükünün kendini ezip yere geçirdiğini duydu sanki, içinin gamla ağız ağıza dolduğunu duydu, hoşnut oldu bundan. Ve gözlerini gökyüzüne doğru çevirerek kahır içinde:

— «Yeter mi bu bedel gayri?» diye bağırdı. «Verdiğiniz bu cezalar yetti mi?»

Sonra gözlerinden yaşlar boşandı. İhtiyar başını mezara yaslayıp yüzünü otların arasına gömdü ve ağladı.

O parlak güneşli sabah boyunca hep ağladı ana. Gördüğü mihnetlerin en küçüğünden en büyüğüne değin hepsini aklına getirdi: Erkeği nasıl onunla çatıştıktan sonra çıkıp gitmişti; kızı nasıl ölmüştü de şimdi gelip onu elinden tutarak eve götüremezdi artık; küçük oğlan o vahşi kılıklı kıza bağlanmış olarak nasıl gelip geçmişti. Bütün ömrüne ağladı ana o sabah.

*
**

Derken daha onun ağlaması kesilmeden oğlu koşarak geldi uzaktan. Evet, güneşli tarlaların arasından koşarak geldi. Bir yandan koşuyor, bir yandan da kollarını sallayarak bağıra bağıra bir şeyler söylüyordu. Gelgelelim ana kendi derdine öyle dalmıştı ki, onun dediğini hemen anlayamadı. Daha iyi duymak için başını kaldırdı, o zaman oğlanın dediklerini anlayabildi.

— «Ana, ey ana!» diyordu. «Oğlum doğdu. Torunun doğdu, ana!»

Bu sevinçli çağırışı duyunca ananın gözyaşları kendi de farkında olmadan kuruyuverdi. Sendeleyerek ayağa kalktı ve:

— «Ne zaman, ne zaman?» diye sordu.

Oğlu gülerek: «Şimdıcik!» diye cevap verdi. «Şimdıcik doğdu daha. Oğlan hem de, ömrümde böyle kocaman bebecik görmediydim. Öyle bir bağıyor; bir, iki yaşında çocuk gibi, inan olsun!»

Ana elini oğlunun koluna koydu, bir yandan ağlar-ken bir yandan da gülmeye başladı. Oğlunun koluna yaslanarak acele acele köy yolunu tuttu, kendi derdini unuttu.

Ana-oğul evlerine, genç ananın yattığı odaya gittiler. Oda, haberi duyup koşmuş köy kadınlarıyla doluydu. Fitne karı bile ordaydı. Köyün en ihtiyarıydı bu dedikoducu kadın şimdi, ihtiyarlıktan kulakları iyice ağırlaşmış, sırtı iki büklüm olmuştu ama, böyle bir haber duyup da gelmemelik edemezdi ya! Fitne karı, anayı görünce, hemen o çatlak sesiyle bağırdı:

— «Nasipli karısındır, neme gerek, kadın kardeş! Gayri talihin döndü sandıydım ama, bak işte yeniden gün doğdu sana. Oğlunun oğlunu görmek nasip oldu. Benimse çektiğim cefalara karşılık gösterecek bir şu kuru kafam var...»

Ana hiçbir şey demedi. Çevresindekileri de gördüğü yoktu. Odayı görünce dosdoğru döşeğin başına gitti, eğilip baktı. Bebecik döşekte yatıyordu, bir oğlan çocuğu. Gerçekten de babasının dediği gibi, ağzını açmış, bağırp duruyordu, ay parçası gibi, tosun gibi bir yavru. Uzandı çocuğu kucakladı ana, bağrına bastı, yepyeni bir hayatla kaynaşan o gürbüz vücudun sıcaklığını duydu kendi teninin üstünde.

Çocuğu tepeden tırnağa gözden geçirdi, keyifli keyifli güldü, sonra yeniden baktı torununa. Sonunda başını kaldırıp çevresine bakındı, gözleriyle yengeyi aradı. Yenge de torunlarından bir ikisini almış, yeni bebeciği görmeye gelmişti.

Onun gözleriyle karşılaşınca ana torununu havaya

kaldırdı, odadakilerin hepsini unutmuş gibi hem gülüp hem ağlayarak, gözleri döktüğü onca gözyaşından şişmiş olarak yengeye seslendi:

— «Bak, kardeşceğizim, bak! Demek günahım pek de öyle sandığım gibi büyük değilmiş, kadın kardeşim, çünkü bak, oğlumun oğlu oldu!»

S O N

NOBEL SABAH

Nobel, dünyanın en büyük edebiyat olayıdır.
Nobel Edebiyat Ödülüne ancak zirvedekiler erişir.

Bu nedenle Nobel Ödülünü kazanmak
bir edebiyatçı için büyük onur kaynağıdır.

SABAH, şimdi de Nobel Edebiyat Ödülü ile onurlandırılmış
zirvedeki yazarların en ünlü eserlerini,
kendisini zirveye ulaştıran okurlarına kazandırıyor.

Türk Basınının lideri SABAH,
Oxford, Phaidon ve Meydan Larousse'dan sonra şimdi de
Nobel Dizisi ile kültür ve sanat hayatımızın
zenginleşmesine katkıda bulunmaktan mutludur.

SABAH gazetesinin okurlarına armağanıdır.